

IMPACTE DE LA IMMIGRACIÓ A ANDORRA

Maria Jesús Lluelles Larrosa

Coordinadora

Govern d'Andorra

IMPACTE DE LA
IMMIGRACIÓ
A ANDORRA

IMPACTE DE LA **IMMIGRACIÓ** **A ANDORRA**

Maria Jesús Lluelles Larrosa

Coordinadora

Autors

Montserrat Badia Gomis

Ladislau Baró Solà

Josepa Batalla Salvadó

Mercè Casals Solé

Joan Colldeforns Almiron

Cristina Fernández Farina

Alain Grioche

Maria Jesús Lluelles Larrosa

Mireia Maestre Cortadella

Joan R. Micó Ibáñez

Joan Soler Dòria

Govern d'Andorra

Edita Govern d'Andorra

Coordinació Maria Jesús Lluelles Larrosa

Autors Montserrat Badia Gomis, Ladislau Baró Solà, Josepa Batalla Salvadó, Mercè Casals Solé, Joan Coldeforns Almiron, Cristina Fernández Farina, Alain Grioche, Maria Jesús Lluelles Larrosa, Mireia Maestre Cortadella, Joan R. Micó Ibáñez, Joan Soler Dòria

Col·laboradors Marc Jover Comas i Helena Solé Joval

Correcció lingüística Montserrat Badia Gomis

© d'aquesta edició Departament de Recerca, Ministeri d'Educació i Cultura, 2010

© dels textos els seus autors

Disseny gràfic i maquetació A-Tracció-A

Impressió Impremta Solber

Dipòsit legal AND.771-2010

ISBN 978-99920-0-568-2

Sumari

Presentació	9
--------------------	---

I Fluxos migratoris durant el segle xx

1. Introducció	15
2. Emigració	16
3. Immigració	20
3.1 Inversió del flux migratori	21
3.2 Immigració política i refugiats de les guerres	24
3.3 Transició dels anys cinquanta	29
3.4 Al·luvió immigratori	31
3.5 Reducció del dinamisme de la immigració	35

II Impacte social de la immigració

1. Introducció. Objectius i metodologia	39
2. Sobre els conceptes d'immigració i integració	40
3. La transformació d'Andorra i la immigració	47
3.1 Transformació econòmica i demogràfica	47
3.2 Canvis en la societat andorrana	50
4. Segmentació de la societat andorrana	52
4.1 Segmentació juridicopolítica	52
4.2 Segmentació laboral (socioeconòmica)	54
4.3 Segmentació lingüística i cultural	57
4.4 Factors de divisió en la població	59
5. Percepció sobre la immigració	60
5.1 La immigració com a problema	61
5.2 Percepció sobre el fet migratori i la política d'immigració	63
5.3 Contribució de la immigració a l'economia i efectes en el mercat de treball	66
5.4 Percepció sobre l'efecte de la immigració en la convivència, en la llengua i la cultura	70

5.5 Opinió sobre el manteniment de la llengua, els costums, els estils de vida, les creences i les pràctiques religioses dels immigrants	74
5.6 Opinió sobre els drets socials i polítics dels immigrants	75
5.7 Valoració sobre els factors d'integració dels immigrants	80
5.8 Opinions sobre la integració dels immigrants	81
6. Relacions entre grups nacionals	83
6.1 Relació familiar	85
6.2 Relació d'amistat	85
6.3 Relació de treball	86
6.4 Relació de veïnatge	87
6.5 Parelles	89
7. Conclusions	92

III Polítiques d'integració

1. Introducció	101
2. Polítiques d'integració: immigració, llengua i identitat	103
3. Trets principals de la intervenció pública	106
4. Escola, integració i identitat	108
5. La política educativa vista des dels convenis internacionals i els acords amb institucions estrangeres	115
6. Legislació lingüística	119
7. La societat andorrana: estat de la qüestió	126
8. Percepcions	129
9. Factors que afavoreixen la integració	129
10. Factors que dificulten la integració	134
11. Conclusions i perspectives	137

IV El sistema institucional i la immigració

1. Introducció	145
2. La normativa de la immigració	146
2.1 Les polítiques d'immigració en un país d'emigrants	146
2.2 L'arribada d'obriers i refugiats	147

2.3 El control de la immigració en l'Andorra del comerç	149
2.4 El procés de Reforma de les institucions i la normativa d'immigració	149
2.5 Les normes i les polítiques d'immigració en l'Andorra constitucional	152
2.6 La Llei qualificada d'immigració	154
3. L'accés a la nacionalitat	156
3.1 <i>Ius sanguini</i> i andorrans de “primera generació”	156
3.2 La relativa obertura del Codi de la nacionalitat	158
3.3 Constitució i nacionalitat. Naturalització per residència	159
4. Valoració final	160

V Impacte demogràfic de la immigració

1. Introducció	165
2. Procedència	166
3. Perfil demogràfic: edat i sexe	171
4. Població estrangera i dinàmica natural	179
4.1 Incidència en la natalitat i la fecunditat	180
4.1.1 Impacte sobre la natalitat	180
4.1.2 Impacte sobre la fecunditat	186
4.2 Incidència en la mortalitat	193
4.2.1 Impacte sobre la mortalitat general	193
4.2.2 Impacte en la mortalitat per edats i nacionalitats	200
4.3 Incidència en el creixement vegetatiu	204
5. Conclusions	208

VI Distribució territorial de la immigració

1. Introducció	213
2. Metodologia de treball	215
3. Distribució territorial de la immigració	218
3.1 Evolució de la distribució parroquial per nacionalitats	218
3.2 Andorra la Vella	224
3.2.1 Distribució de la població estrangera el 1984	225
3.2.2 Distribució de la població estrangera el 2006	232

3.3 Escaldes-Engordany	239
3.3.1 Distribució de la població estrangera el 1984	240
3.3.2 Distribució de la població estrangera el 2006	246
3.4 Encamp	253
3.4.1 Distribució de la població estrangera el 1984	254
3.4.2 Distribució de la població estrangera el 2006	260
4. Conclusions	267

VII Impacte econòmic dels estrangers des de 1960 fins al 2006

1. Introducció	271
2. Evolució del pressupost de l'Estat per fer front a la immigració	272
2.1 El pressupost del Govern, cap a un Estat providencial	275
2.2 L'educació, la necessitat d'un sistema nacional	281
2.3 Evolució de la despesa sanitària i social	285
3. Efectes de la immigració sobre la seguretat social andorrana	287
3.1 El finançament de la Caixa Andorrana de Seguretat Social	288
3.2 La despesa de la seguretat social en malaltia i en prestació de salari	290
3.3 La despesa de la CASS en pensions de vellesa	293
3.4 La reforma del sistema de pensions andorrà	294
3.5 Balanç dels efectes de la immigració en la seguretat social andorrana	296
3.6 Els convenis internacionals en matèria de seguretat social	297
4. Impacte dels estrangers en el mercat de treball andorrà	298
4.1 Característiques i evolució del mercat de treball	299
4.2 Contribució dels estrangers en el mercat de treball	303
4.3 Evolució dels estrangers per sectors d'activitat	305
4.4 Característiques de la societat andorrana i efectes sobre el mercat de treball	310
5. El consum de la població estrangera com a motor econòmic	316
6. Valoració de l'impacte econòmic global de la immigració	318
Bibliografia	329

Presentació

La mobilitat de la població és una constant de la societat andorrana, en què la composició, l'origen, el destí i la intensitat canvien en el decurs del temps. El fenomen migratori, constituït en l'eix central del creixement i de la dinàmica demogràfica de l'Andorra del segle xx, ha passat a ser un factor intrínsec de la mateixa evolució demogràfica. La incorporació de població estrangera, formada majoritàriament per treballadors, ha estat un fenomen d'importància cabdal que permet definir Andorra com un país d'immigració. Però la importància del fenomen migratori no ens ha de fer oblidar la mateixa emigració andorrana de principis del segle xx, numèricament menys important, que en gran part va retornar al país després de la Segona Guerra Mundial.

El terme *immigrant* és ambigu i pot ser entès de moltes maneres. En sentit ampli, es refereix a la persona que arriba a un país amb la intenció de quedar-s'hi més enllà de la durada d'un simple sojorn turístic, tot i que la percepció subjectiva l'associa preferentment al concepte d'immigrant econòmic.

L'ordenament jurídic andorrà considera immigrants les persones que no són de nacionalitat andorrana que, amb intenció d'establir-se al Principat, obtenen un permís de residència vinculat a l'exercici d'una activitat laboral o professional o al reagrupament dels familiars dels que han d'exercir les activitats esmentades, excepte en el cas de les residències passives. Cal també afegir dins la definició d'immigrants els treballadors amb autorització d'immigració temporal. Finalment, la Llei qualificada d'immigració de 2002 inclou el règim de les autoritzacions de treball de fronterer dins la tipologia d'autoritzacions d'immigració, encara que, des del punt de vista de les ciències socials, els anomenats treballadors fronterers no es consideren estrictament immigrants, ja que no fixen la residència al país.

Resulta difícil donar valors exactes sobre l'evolució demogràfica d'Andorra durant el segle xx. Hi ha discrepàncies pel que fa als valors estadístics entre els autors que han treballat

sobre els aspectes demogràfics, degudes al grau d'imprecisió i les divergències de criteris entre les diverses fonts d'informació oficials. La manca d'un marc regulador de l'estadística pública ha estat la responsable de l'ambigüitat existent en matèria d'informació demogràfica. Les primeres sèries cronològiques oficials que es donen a conèixer, amb caràcter anual, s'inicien l'any 1947 i són a càrrec de la policia. Posteriorment, l'any 1977, el Consell General, amb la informació que proporcionen els comuns i els registres eclesiàstics, emprèn la publicació anual d'un recull d'estadístiques de població que inclou els aspectes més elementals, com el volum, la distribució parroquial i l'estructura per edats, sexes i nacionalitat. En els registres eclesiàstics, instaurats al segle XVI i substituïts pel Registre Civil el 1997, s'inscrivien els naixements, les defuncions i els casaments. Actualment, en el Registre Civil es consignen els naixements que han tingut lloc al país i els que es produeixen a l'estranger de fills d'andorrans, així com les defuncions i els matrimonis civils.

L'objectiu d'aquest estudi, encarregat pel Departament de Recerca, primerament adscrit al Ministeri d'Habitatge, Joventut, Ensenyament Superior i Recerca, i actualment dependent del Ministeri d'Educació i Cultura, va ser d'establir l'impacte de la immigració en la societat andorrana durant el segle XX, analitzat des de l'òptica de disciplines acadèmiques diferents que poguessin proporcionar una visió global i complementària.

L'estudi dels moviments migratoris és complex i multidimensional; per tant, es va imposar la creació d'un equip pluridisciplinari per abordar aquest tema apassionant. Aquest és el primer treball que estudia la immigració des d'una perspectiva pluridisciplinària i s'hi han volgut recollir els processos que encara són recents en el temps. En conseqüència, la recerca ha anat a càrrec d'un grup d'investigadors amb experiència i coneixedors de la realitat andorrana.

Les limitacions esmentades en l'obtenció d'informació demogràfica, que afecten de manera molt especial la primera meitat del segle XX, determinen que als capítols que integren el present estudi s'hagi hagut de recórrer, en molts moments, a analitzar els processos més recents, sense poder-se endinsar en la dimensió que el fenomen migratori va adquirir en una bona part del segle XX. L'any 2000 marca una fita en la informació demogràfica, ja que es crea el Centre de Recerca Sociològica, orientat a l'estudi de la societat, i es comença a publicar, de forma completa i detallada, la informació estadística desagregada per nacionalitats. D'altra banda, la informació relativa als pressupostos de l'Estat no va més enllà dels anys seixanta del segle XX i les dades més antigues relatives al món del treball es remunten als anys setanta.

Aquest treball constitueix una aportació al coneixement de la societat a través d'un fil conductor com és l'estudi dels fluxos migratoris, fet amb perspectiva històrica sempre que ha estat possible. El fet migratori, com a fenomen social que ha marcat el país al llarg del segle XX, ha anat íntimament lligat a la transformació econòmica que no hauria estat possible sense la contribució de la immigració. L'al·livi migratori ha determinat els canvis legislatius necessaris perquè la societat andorrana s'adapti a les noves formes de vida. A

més, ha deixat la seva empremta a través de l'aportació humana, econòmica i cultural. En un inici, quan la immigració era minoritària, el país va acollir persones amb valors culturals i aspiracions clarament compatibles amb les locals, però, a partir dels anys seixanta, el fenomen immigratori es torna massiu i adquireix una nova dimensió econòmica i social. Posteriorment, als setanta i vuitanta, les necessitats de modernització administrativa condicionen que al flux massiu s'afegeixi un corrent integrat per professionals que col·laboren en el desenvolupament de certs sectors socials com l'educació i la sanitat, entre altres.

Des del punt de vista metodològic, el treball consta de set parts. El primer capítol fa un recorregut pels fluxos migratoris del segle xx, en què s'estableixen les etapes migratòries que ha conegut Andorra. El segon capítol analitza la percepció que té la societat sobre l'impacte de la immigració en el mercat laboral i en l'àmbit cultural i identitari. El tercer capítol aborda les polítiques d'integració, en què l'escola és un instrument clau en les estratègies de l'Estat i la llengua el valor més evocat en totes les regulacions. En el capítol quart es valora la resposta normativa generada pel sistema institucional que s'ha adaptat tant a les profundes transformacions socials i econòmiques com als canvis que s'han produït en el sistema polític andorrà. El cinquè capítol analitza la influència de la immigració, com a factor demogràfic, en la dinàmica natural de la població de la societat receptora. En el sisè capítol, mitjançant una nova i acurada presentació cartogràfica, es constata com la immigració s'ha expandit arreu del territori, malgrat certs casos de concentració. Finalment, el treball clou amb un setè capítol en què s'analitza l'impacte dels estrangers en una sèrie d'aspectes econòmics, com el pressupost de l'Estat, la Caixa Andorrana de Seguretat Social (CASS), el mercat laboral i el consum.

És evident que l'Administració té la informació bàsica per realitzar treballs de recerca en el camp de les ciències socials i, al mateix temps, és la principal interessada en el resultat final. D'altra banda, un treball com el que us presentem, que exigeix multiplicitat de mitjans i de recursos, no es pot plantejar fora del marc de l'Administració, a qui correspon el mèrit de l'encàrrec.

Dra. Maria Jesús Lluelles Larrosa
Coordinadora

Fluxos migratoris durant el segle xx

Maria Jesús Lluelles Larrosa

1. Introducció

La migració és un moviment territorial de la població que desarrela temporalment o definitivament les persones del seu lloc d'origen –emigració– per introduir-les en un altre país o regió –immigració. Les causes de les migracions poden ser diverses, però en el cas de les migracions del segle xx a Andorra, han estat determinades, majoritàriament, per motius econòmics.

A les acaballes del segle xix i durant les primeres dècades del xx, les condicions de vida del país van determinar que s'establís un corrent emigratori d'Andorra cap a Espanya i França. Durant aquest període, Andorra, com la resta dels Pirineus, es veia obligada a expulsar els seus excedents demogràfics. El fenomen de l'emigració compensava, de forma espontània, els desequilibris existents entre la població i els recursos disponibles.

Transitòriament, la construcció d'infraestructures realitzades durant la primera meitat dels anys trenta del segle xx, va atreure treballadors espanyols i va compensar l'èxode que patia el país. Com a conseqüència dels conflictes bèl·lics dels països del nostre entorn, el país va esdevenir punt de concentració de nombrosos exiliats, que van contribuir a mantenir un saldo migratori positiu, que perdurarà fins a l'actualitat.

A partir de la segona meitat del segle xx, l'obertura econòmica d'Andorra porta aparellada l'establiment de fluxos migratoris d'origen netament econòmic. Amb el desenvolupament del sector turístic es formen nous fluxos migratoris integrats per treballadors i emigrants retornats que es beneficien de les noves circumstàncies del país.

Té lloc, fins als anys noranta, un procés d'expansió econòmica que determina l'afluència d'una immigració més massiva. Però, a partir de final de segle, s'observa una reducció del dinamisme que s'havia mantingut en anys anteriors. Per tant, es redueix la incorporació de mà d'obra estrangera, tot i que l'atracció de treballadors procedents de l'exterior continua apareixent com un tret rellevant de la base econòmica del país.

2. Emigració

El panorama de les dades demogràfiques de les primeres dècades del segle resulta confús a causa de la multiplicitat de fonts. La Mitra d'Urgell proporciona una sèrie de dades que s'han considerat fidedignes, pel lligam polític i eclesiàstic de la institució amb Andorra: l'any 1900 es registren 5.231 habitants; deu anys després la xifra es redueix a 4.661. L'any 1920 la població continua el ritme decreixent i se situa en 4.298 habitants, fins que l'any 1930 assoleix els mínims de tot el segle, amb 4.042 habitants. Aquest descens presenta unes taxes de creixement anual acumulatiu negatiu per als primers trenta anys d'un -0,9%. La taxa de la primera dècada resulta la més important, amb un -1,1%, seguida per les de les dues dècades següents, d'un -0,8% i un -0,6%, respectivament. L'autor francès Gaston Combarrous proporciona xifres de població molt similars a les de la Mitra d'Urgell: 4.309 habitants per a l'any 1920, dels quals 224 eren estrangers, i 4.038 habitants per a l'any 1932, amb 200 estrangers que residien al país i uns centenars d'obrers empleats per FHASA.¹

L'estructura demogràfica del primer quart del segle xx la proporciona l'autor Fernando De Los Ríos Urruti, ministre de la Segona República espanyola, en la monografia que dedica a Andorra. El cens, referit segurament a 1917, l'estableix en 4.309 habitants, dels quals 224 són espanyols i dos francesos. La mortalitat anyal és de 48 homes i 40 dones; els naixements, de 82 nens i 50 nenes, i els matrimonis, 30.² Una natalitat alta, del 30,6 per mil, i una mortalitat també elevada, del 20,4 per mil, amb una taxa de creixement moderat, caracteritzen la població andorrana durant la Primera Guerra Mundial. La densitat de població era molt baixa, de 9,2 habitants per quilòmetre quadrat.

Per a la majoria de la gent, la pagesia proporciona uns recursos limitats amb l'obligació de treballar molt durament durant tot l'any i, fins i tot, d'emigrar per buscar feina. La despoblació que pateix Andorra, a causa de l'emigració, s'inicia a partir de l'any 1870 i es manté fins a la dècada dels anys trenta. L'emigració, temporal o definitiva, es presenta com la solució més simple a les dures condicions de vida, al mateix temps que fa disminuir la pressió demogràfica sobre el territori i, alguns cops, es constitueix en una font suplementària d'ingressos, a través dels emigrats, per als membres de la família que es queden.

A la tradició migratòria temporal, com a estratègia per adaptar-se a la situació econòmica i social, s'afegeix l'emigració definitiva. La pèrdua d'efectius humans és el resultat de la coincidència d'un conjunt de factors que col·laboren plegats en la crisi del darrer terç del segle XIX, caracteritzada per un empobriment general del país.

El despoblament originat pel fenomen migratori no resulta exclusiu d'Andorra, sinó que es produeix de manera similar a la resta dels Pirineus, un territori que suporta un volum

¹ COMBARROUS, G. *Les Vallées d'Andorre. Voyage aux états Lilliputiens*. Montpellier, 1933, pàg. 68 i s.

² RÍOS, F. DE LOS, *Vida e Instituciones del pueblo de Andorra. Una supervivencia señorial*. Madrid, 1920, pàg. 14.

de població superior a les possibilitats d'acollida. El diferencial de serveis públics entre les zones de muntanya i les urbanes també té un paper clau en la intensitat del moviment migratori. La greu situació econòmica que viu Andorra fa que el Consell General pregui als coprínceps, el maig de 1929, la ratificació urgent de les concessions atorgades per a l'explotació dels recursos hidroelèctrics, per solucionar la crisi de treball que sofreix el país.

Alguns autors assenyalen l'amor dels andorrans emigrats pel seu país natal i l'afany de tornar periòdicament a la casa familiar sempre que fos possible. Els qui es dirigien a Espanya es concentraven principalment a l'àrea metropolitana de Barcelona, un dels principals pols d'atracció d'immigrants a Espanya a partir de 1870. El contacte amb la cultura urbana d'aquesta ciutat fa que intervinguin en els afers de la política andorrana des de l'estranger i es mostrin especialment actius als anys trenta, època de canvi. A Espanya, les idees de la República influeixen en aquests grups d'emigrats, mentre que a Andorra les obres de FHASA, que compten amb més d'un miler de treballadors, majoritàriament espanyols, aporten l'element social de canvi.

En dirigir-se a Barcelona, no tenien una consciència clara d'anar a l'estranger, pel fet que no hi havia una frontera cultural diferenciada. Podien beneficiar-se de la protecció del Govern francès amb la simple inscripció al Consolat de França, malgrat que no disposem de cap registre exacte del total d'andorrans emigrats perquè la inscripció no era obligatòria. Els andorrans residents a Espanya s'eximien del servei militar espanyol si presentaven un certificat conforme estaven inscrits com a súbdits andorrans al registre del Consolat general a Barcelona.

Encara que es desconeix el nombre exacte dels residents andorrans a Barcelona i les activitats a què es dedicaven, aquest col·lectiu dona mostra d'una intensa activitat política i cultural, que es tradueix en nombroses publicacions de caràcter reivindicatiu, durant el període de la Segona República. Editen butlletins de caràcter mensual entre l'any 1929 i la Guerra Civil espanyola, però les circumstàncies del conflicte bèl·lic n'acaben impedit la continuïtat. Les publicacions, que canvien sovint de nom i raó social, tracten amb freqüència temes polítics, culturals i educatius, i de vegades es caracteritzen pel radicalisme ideològic. S'hi qüestiona tant la figura institucional dels coprínceps com els inversors estrangers en infraestructures hidroelèctriques d'Andorra.

L'any 1929 apareix el *Butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona*, com a òrgan d'expressió del Centre Andorrà de la Societat de Residents a Barcelona, en què es responsabilitza una minoria de retrògrads del retard cultural existent a Andorra. Als butlletins que publica, durant el 1930 i el 1932, abunden els atacs a la política de contractació laboral de FHASA, que dona prioritat a la mà d'obra forana, que accepta salaris baixos, davant dels andorrans. La publicació, que es caracteritza per un grau elevat de patriotisme, reclama la necessitat d'evolució econòmica i política i abunda en crítiques a una societat que ha permès que milers d'andorrans hagin emigrat. L'any 1930, el Butlletí compta amb 84 socis que realitzen activitats col·lectives, organitza conferències, balls i

excursions a Andorra, i gestiona passaports.³ El Consell General, molest amb les crítiques de la Societat de Residents a Barcelona, envia un ofici al seu president, el 8 d'agost de 1931, pel qual se'l commina a deixar de publicar articles ofensius a les autoritats, amb l'amenaça de prohibir la difusió del *Butlletí* al país.⁴

El Centre Andorrà de la Societat de Residents a Barcelona patrocina una nova publicació, que s'edita primer, durant els anys 1932 i 1933, amb el nom de *La Nova Andorra* i, al març de 1934, canvia a *El Poble Andorrà*. Aquesta darrera publicació, que neix com a portaveu de la Societat de Residents a Barcelona i es proclama continuadora del *Butlletí de la Societat de Residents a Barcelona i de la Nova Andorra*, comunica que el nom de l'entitat passa a ser Casal Andorrà de Barcelona. Afirmar no pertànyer a cap partit polític i, al número del mes de maig de 1936, defensa la conservació del *status quo* com a base de l'organització política pel país. Aquesta publicació coneix dues etapes, la primera entre 1934 i 1936, i la segona de 1936 a 1937.

L'any 1933 veu la llum una publicació mensual anomenada *Acció Andorrana*, amb un tiratge de mil exemplars. La revista, que reproduïx un paràgraf de la Constitució francesa com a divisa, és portaveu de l'Agrupació Democràtica Republicana Pro-Andorra, que considera la destitució del Consell General acordada pel Tribunal de Corts com una revifalla del feudalisme. Un any després, el 1934, l'Agrupació Democràtica edita una nova publicació mensual, *El 29 de Juliol*, que en el primer número demana la protecció de la Societat de Nacions i repudia el règim d'opressió i tirania existent al país. Amb la mateixa línia ideològica que l'anterior, s'assenyala com a objectiu la defensa dels interessos col·lectius d'Andorra. El mateix any 1934, la revista de l'Agrupació Democràtica canvia de nom per anomenar-se *Reivindicació*, sense variar la línia de pensament.

Una nova revista mensual, *El Andorrà*, neix a la ciutat comtal el desembre de 1934 com a portaveu de l'Associació d'Andorrans Emigrats, que diuen que es constitueixen per evitar l'esfondrament de la pàtria. Fan un ressò especial de la problemàtica que gira al voltant d'un andorrà honorari, el suís Frederik Weilenmann, que actua en nom d'una societat australiana. El representant d'Espanya prop de les autoritats de la Mitra, nomenat pel Govern espanyol l'any 1933, desqualifica aquest grup i diu que publiquen a Barcelona un diari d'escàndol i calúnnia, amb el suport del suís esmentat, que ha estat expulsat d'Andorra.⁵ L'historiador Pere Cavero assenyala una publicació feta a Barcelona, l'any 1934, anomenada *Butlletí del Govern Provisional d'Andorra*, i també una altra a Andorra, anomenada *Andorra Agrícola*, entre 1933 i 1936.⁶

França també esdevé punt de destí dels emigrants andorrans, en especial el departament de l'Arieja per la proximitat amb Andorra, on llocs com Luzenac, per les mines de talc, i

³ PUJADAS, J. J. *Identitat social i construcció nacional a Andorra*. 1995, pàg. 111 i s.

⁴ Llibre d'Actes del Consell General, 1864-1949, sessió del 8 d'agost de 1931, f. 274. AHN.

⁵ LLUELLES, M. J. "Relacions hispanoandorranes durant la II República", *Quaderns d'Estudis Andorrans* 6. Andorra, 1994, pàg. 97 i s.

⁶ CAVERO, P. "Visió del segle xx", *Andorra vers el segle xxi*. Andorra, 1996, pàg. 128 i s.

St. Giron, Pamiers i Foix es constitueixen en nuclis receptors d'una part del flux emigratori andorrà. També trobem andorrans als departaments de l'Aude i l'Hérault, a les localitats de Narbona i Besiers, respectivament, atrets per les activitats relacionades amb la verema. Simultàniament, però, sense la continuïtat que mostra el grup de Barcelona, es crea a Besiers un nombrós nucli d'andorrans que, malgrat tenir una activitat més puntual, publiquen el novembre de 1931 la revista *Le Réveil de l'Andorre*, òrgan d'expressió de la societat d'amics francoandorrana de Besiers. Proposen una constitució moderna per a Andorra i defensen el sufragi universal. França exercia un poder d'atracció especial sobre els andorrans, entre altres raons, per la cobertura sanitària que donava l'Estat. D'altra banda, els autoritzava a circular i instal·lar-se lliurement en territori francès, amb l'única justificació de la seva identitat d'andorrans.

L'autor Gaston Combarrous comenta que Andorra experimenta una reducció de població similar a la dels cantons francesos limítrofes: Sallagosa, als Pirineus Orientals, i Ax-les-Thermes, a l'Arieja, que tenen respectivament 7.400 i 4.000 habitants, en el mateix període. Combarrous afirma que hi ha diverses colònies d'andorrans emigrats a França i Espanya, en nombre de 400 persones a la península Ibèrica i entre 1.300 i 1.400 a França. Assegura que la colònia més important de totes és la de l'Hérault, on hi ha la meitat dels que es troben en territori francès i que es dediquen a vendre productes agrícoles o a treballar al camp com a assalariats. El fet que els andorrans no fossin obligats a fer cap declaració especial per treballar a França dificultava el seu cens; malgrat això Combarrous proporciona la xifra de 647 andorrans que l'any 1933 viuen a la circumscripció de Besiers: 242 al cantó de Capestang, 186 a Besiers i 164 a Puisserguier.⁷

Durant la Segona Guerra Mundial les autoritats alemanyes convoquen els andorrans residents a la França ocupada per obligar-los a treballar en obres de fortificació i indústries de guerra. Els andorrans sol·liciten que, com a estrangers, se'ls exceptuï d'aquesta prestació, tal com es fa amb els espanyols. La resposta alemanya exigeix que les autoritats andorranes defensin els drets dels seus ciutadans; per aquest motiu, s'adrecen al bisbe, per conducte del cònsol espanyol a Sète, perquè faci les gestions oportunes prop de les autoritats alemanyes d'ocupació per eximir els súbdits andorrans del treball obligatori de la guerra, com a membres d'una nació neutral. Finalment, a petició del copríncep mitrat, Espanya assumeix la representació episcopal per fer la gestió prop de les autoritats alemanyes.⁸

Aquests moviments migratoris que sofreix Andorra, amb caràcter temporal o definitiu, formen part d'un context social i econòmic que variarà substancialment en poques dècades, en funció de la situació política internacional i dels canvis experimentats pel país.

Entre els anys 1966 i 1967 tornen molts andorrans emigrats, alguns d'ells procedents de França, atrets per les bones condicions econòmiques que ofereix el país, que viu un

⁷ COMBARROUS, G. (*op. cit.*), pàg. 68 i s.

⁸ VIÑAS R., "El Treaty Making Power y la representación internacional del Principado de Andorra", *Revista jurídica de Cataluña*. Núm. 2, abril - juny 1976, pàg. 53 i s.

període de prosperitat. L'autor Gabriel Chapeau considera que durant aquests dos anys el retorn andorrà suposa el 40% de les entrades de població forana. Les xifres de retornats decauen al final de la dècada dels seixanta i esdevenen insignificants a principi dels setanta.⁹ Si bé és cert que molts andorrans retornen als anys seixanta, l'estimació de Chapeau sembla exagerada, ja que suposaria el regrés de 600 persones en només dos anys.

3. Immigració

La immigració estrangera a Andorra s'inicia a la dècada dels anys trenta del segle xx i adquireix una intensitat especial a les dècades dels anys seixanta i setanta. Per tractar el tema global de l'evolució de la immigració podem establir etapes o fases.

Durant tot el principi del segle xx el país ha experimentat un procés important de despoblament, a causa de la recessió econòmica soferta en les darreres dècades del segle xix. L'emigració ha reduït les xifres de població a poc més de 4.000 persones, de manera que s'ha acostat al nombre d'habitants de principi del segle anterior.

A partir de l'arribada massiva d'immigrants estrangers, la població d'Andorra ha multiplicat per quinze els seus efectius, en un període de seixanta anys. El país comença a recórrer a la incorporació de recursos humans procedents de l'exterior a partir de 1930, ja que dels 5.385 habitants de 1947 s'ha passat a 83.137 el 2007, i la densitat d'habitants per quilòmetre quadrat s'ha incrementat dels 12 que hi havia l'any 1947 fins als 178 actuals.

El nombre d'estrangers per mil habitants és un indicador de la incidència de la immigració estrangera en el conjunt de la població. La taxa d'estrangeria de 1920 se situava en 52 estrangers per cada 1.000 habitants. Aquesta xifra s'incrementa de forma espectacular per arribar als 527 del 1957 i als 634 del 2007.

La primera onada d'estrangers que arriba al país està integrada per espanyols que acudeixen a treballar a les obres de FHASA, entre els anys 1929 i 1933. Es tracta d'una mà d'obra de sexe masculí que aporta el capital humà necessari per construir infraestructures bàsiques, com carreteres i una central hidroelèctrica. L'exili posterior a la Guerra Civil espanyola aporta l'element humà necessari per dinamitzar la societat civil andorrana. A partir dels anys seixanta del segle xx, la immigració adopta un caràcter més massiu i el territori nacional acull un important contingent d'estrangers que superaran amb escreix la població nacional, un fet insòlit i únic en el món occidental en temps de pau.

El poder d'atracció d'Andorra sobre el territori espanyol, més marcat que sobre el francès, s'estén vint anys més tard a altres països, com Portugal. Es produeix, d'aquesta manera,

⁹ CHAPEAU G., *La mise en valeur d'une région de montagne. Les Vallées d'Andorre*. Centre Regional de Documentació Pedagògica, Nancy-Metz, 1986, pàg. 7.

un boom demogràfic, caracteritzat per una immigració massiva i selectiva, que configura una nova estructura demogràfica feta a mesura de les necessitats dels sectors polítics i econòmics.

3.1 Inversió del flux migratori

Andorra comença la seva transformació amb la concessió atorgada a la societat FHASA, que actua d'autèntic revulsiu del canvi socioeconòmic per acció i per omissió, tant per les obres que realitza i tot el que genera de forma directa o indirecta, com pels compromisos eludits que, en alguns moments, són motiu de fortes protestes internes.

La necessitat d'obrir-se al món exterior mitjançant les comunicacions i de trobar els recursos econòmics necessaris per aconseguir-ho a través de les concessions, exigeix un canvi de mentalitats, que condueix inexorablement a la modernització de les institucions de l'Estat.

Les inversions en infraestructures aconseguixen frenar l'emigració i atreure mà d'obra procedent de distintes regions espanyoles. Alguns autors afirmen que el gruix dels treballadors estava format per murcians, amb alguns castellans, gallecs i catalans. Joan Vehils, enginyer de FHASA, que fa esment d'una sèrie d'accidents mortals produïts durant les obres de construcció, especifica el lloc de procedència dels accidentats: Almeria, Llavorsí, la Bastida de Sort, Tírvia i Lleida.¹⁰ Una part important d'aquest flux retornarà al seu país d'origen, però uns quants optaran per quedar-se definitivament a Andorra i contribuir a un canvi que, en la segona meitat del segle, adquirirà unes dimensions impensades fins a la data.

Les condicions laborals dels treballadors, especialment els salaris, desencadenen una onada de vagues. Joan Vehils explica que es van produir quatre vagues de caràcter revolucionari, una el 1931 i tres el 1933. Al juliol de 1933, malgrat les negociacions mantingudes entre els representants de Firmas y Construcciones i els treballadors afectats, es produeix la primera vaga de l'any, i el 26 d'agost esclata una vaga general entre els treballadors de FHASA, que el 14 de setembre és seguida també pels treballadors de Firmas y Construcciones. El conflicte finalitza el 21 de setembre. Aquestes protestes coincideixen amb la destitució del Consell per sentència del Tribunal de Corts, i amb les reivindicacions dels joves andorrans, que reclamen el dret al sufragi universal masculí. De resultes dels fets, els coprínceps acorden fer entrar al país la gendarmeria francesa.

Actualment no es disposa encara de fons documentals suficients que acreditin la xifra exacta de treballadors, el lloc de procedència i la durada de la seva estada al país. De ben segur que no van estar censats com a residents en cap parròquia; en tot cas, les actes del Consell General no en fan cap comentari.

¹⁰ VEHILS J., *Forces hidroelèctriques d'Andorra SA. FHASA (1929-1983)*, (treball inèdit), 1983, pàg.124 i s.

L'administració andorrana intueix les obres de FHASA com a potencialment conflictives, i la desconfiança pròpia d'una societat de muntanya envers els elements forans es tradueix en l'adopció de mesures relatives a la residència d'estrangers i a l'ordre públic. Un decret del 30 d'octubre de 1929 estipula que, amb motiu de les obres que s'han de començar, cal adoptar disposicions, ja que poden acudir persones poc desitjables, i s'acorda que els comuns portin un llibre de registre d'estrangers.

Històricament, els comuns i el Consell s'encarregaven d'autoritzar o denegar la residència dels *forasters*, però cal esperar l'any 1931 perquè es dictin les primeres Ordinacions del Consell referents al control i el registre de la població estrangera. Es mana als cònsols l'establiment d'un llibre registre en el qual s'han d'inscriure els noms de tots els estrangers residents a la parròquia. Posteriorment, l'any 1935, s'estipula la documentació de què s'han de proveir els estrangers residents, on es fa constar, entre altres aspectes, el temps de residència i la conducta observada, amb la certificació del cònsol corresponent.¹¹

Segons René Baulard, FHASA ocupa prop de mil treballadors, i una societat filial, Firmas y Construcciones, que s'encarrega de la construcció de les carreteres, ocupa 200 treballadors més, la majoria d'ells espanyols. Les obres de FHASA donen a conèixer al país les primeres vagues de la història. Els conflictes s'havien iniciat el 1931 i resorgeixen entre abril i juliol de 1933.¹² De ben segur que els sindicats espanyols no van ser aliens als conflictes laborals que es van desencadenar, ja que la major part dels obrers eren de nacionalitat espanyola i una part estaven afiliats a la Confederació Nacional del Treball (CNT) de Barcelona. Alguns autors han constatat que es tractava de colles de treballadors que es desplaçaven per les diferents obres hidroelèctriques que es construïen en aquelles dates al Pirineu.

FHASA crea una infraestructura de serveis necessària per a l'atenció dels seus treballadors, que no té antecedents al país i constitueix un avenç social en les relacions dels assalariats amb els patrons. L'empresa construeix el primer hospital d'Andorra prop de la plaça Príncep Benlloch d'Andorra la Vella, amb equipament de raigs X, destinat a l'atenció mèdica i quirúrgica dels obrers, a més de cobrir una assegurança d'accidents per als treballadors amb la companyia La Préservatrice. També aixeca tres edificis, habilitats com a habitatges dels obrers, i instal·la una cantina per vendre als treballadors els queviures necessaris, a preus especials. Per bastir la construcció de la carretera que havia d'enllaçar Andorra la Vella amb el Pas de la Casa s'improvisen poblats transitoris per als treballadors i la maquinària, a banda i banda del port d'Envalira. El nucli central se situa al Pas de la Casa i està format per un aglomerat de barraques de fusta i plaques de ciment. A l'altra banda del port, un grup de barraques formen el refugi d'Envalira. L'enginyer de FHASA, Àlvar Menéndez, un dels primers impulsors de l'esquí andorrà, és el responsable de les obres d'aquest sector.

¹¹ FITER, R., *Legislació administrativa andorrana*. Casal i Vall, Andorra, 1973, pàg. 745 i s.

¹² BAULARD, R. *La Gendarmerie Française dans les Vallées d'Andorre (18 août-9 octobre 1933)*, Perpinyà, 1934, pàg. 73 i s.

Les condicions laborals devien ser dures, i la salut dels treballadors i els accidents mortals eren el preu que sovint es pagava en obres d'aquestes característiques. Així ho constata l'autora Dolors Comas a partir de les entrevistes realitzades als obrers que hi van treballar.¹³ Per la seva banda, Joan Vehils fa la relació de dos accidents mortals que es van produir durant l'any 1932, amb un total de set morts. El mateix autor constata que un dels accidentats, a qui una pedra grossa li ocasiona un aixafament vertebral, és traslladat ràpidament a l'hospital de la Seu d'Urgell, on mor el mateix dia de l'accident. El trasllat d'aquest ferit posa en evidència les limitacions sanitàries de l'època i suggereix que l'hospital de FHASA és més aviat un centre d'assistència primària, sense dotació quirúrgica ni hospitalització.¹⁴

Les reivindicacions econòmiques i les vagues consegüents, les primeres i gairebé úniques del segle xx, així com la intervenció de la gendarmeria francesa, trasbalsen la vida quotidiana d'una tranquil·la societat rural. Bona mostra del neguit plantejat pels aldarulls la dóna el Consell quan l'any 1931 ja recorda que les vagues estan prohibides al país, i el 21 de gener de 1932 amenaça d'expulsió un veí d'Encamp si continua intriguant per moure revoltes i pertorbar l'ordre.

Els coprínceps acorden l'entrada de la gendarmeria francesa per pacificar el país. Un comboi format per dos autobusos, tres turismes i quatre motocicletes, amb un total de 52 gendarmes a les ordres del comandant de gendarmeria René Baulard, va arribar al Pas de la Casa el dia 19 d'agost de 1933.¹⁵ Baulard havia rebut ordres de detenir l'exsindic general Roc Pallarès. Posteriorment, són reforçats amb vint gendarmes més, que arriben el 27 d'agost amb motiu d'una vaga general dels treballadors de FHASA i de Firmas y Construcciones. Les autoritats andorranes es queixen per l'entrada dels gendarmes i deleguen el suís F. Weilenmann perquè protesti, en nom del Consell, davant la Societat de Nacions contra l'ocupació d'Andorra per les tropes franceses. L'organisme internacional no té en compte la protesta.¹⁶

En una reunió celebrada al casino d'Escaldes el dijous 21 de setembre entre la direcció de FHASA i la representació obrera, es dóna per finalitzada la vaga i els obrers es reincorporen a la feina. Baulard destaca que, en aquests moments, una part important dels treballadors ja havien abandonat el país. El 9 d'octubre el comandant abandona Andorra amb el darrer contingent de gendarmes que deixen el país de forma escalonada.

El 17 de novembre de 1933, un cop acabades les vagues de l'estiu, el Consell prohibeix a tots els obrers, tant de Firmas y Construcciones com de FHASA, celebrar reunions i mítings dins el territori andorrà.

¹³ COMAS D'ARGEMIR, D. *Andorra, una economia de frontera*. Lleida, 2002, pàg.143 i s.

¹⁴ VEHILS, J. (*op. cit.*), pàg. 124 i s.

¹⁵ BAULARD, R. (*op. cit.*), pàg.18.

¹⁶ GIRAL, E. *La radiodifusión en Andorra*. Facultat de Ciències Econòmiques UB (tesi doctoral inèdita). Barcelona, 1988, pàg. 76.

Entre els estrangers que van entrar a Andorra abans de la Guerra Civil espanyola, cal destacar alguns personatges que han deixat una clara empremta en la memòria col·lectiva, com Joan Vehils i Àlvar Menéndez, enginyers de FHASA; Valentí Claverol, fotògraf i comerciant, així com els empresaris Francesc Saludes i els germans Antoine i Georges Pérez, i molts altres que, malgrat que no apareixen en aquesta relació, van col·laborar plegats en el procés de canvi del país.

3.2 Immigració política i refugiats de les guerres

Andorra va actuar de territori d'acollida i de trànsit de bona part dels fluxos migratoris de caràcter polític que van desencadenar la Guerra Civil espanyola i la Segona Guerra Mundial, que, en funció de les circumstàncies polítiques de cada moment històric, es van establir en direcció nord i sud respectivament. Durant la Guerra Civil es va generar un doble flux migratori de signe polític oposat: els que fugien dels republicans i els que ho van fer de les tropes franquistes, que van coincidir amb els primers evadits de la Segona Guerra Mundial. Les referències al volum d'aquests fluxos que van utilitzar Andorra com a via de pas o terra d'acollida i que proporcionen els autors que han estudiat el tema, són parcials i no permeten establir una xifra global que acosti a la dimensió de l'impacte demogràfic que van tenir sobre el país. En tot cas, cal destacar que el procés de recepció d'immigrants refugiats, que es va produir amb independència de la seva ideologia, va ser particularment durador i intens.¹⁷

L'historiador Francesc Badia, que ha tingut un accés privilegiat a la documentació d'aquest període, fa una relació detallada de les condicions dels refugiats que van arribar al país durant la Guerra Civil espanyola, fugint de la zona republicana, sense poder arribar a quantificar la magnitud exacta d'aquest fenomen.¹⁸ L'autor descriu la bona acollida que, majoritàriament, van donar els andorrans als refugiats. El mateix bisbe Guitart, copríncep episcopal d'aquell moment, va ser un dels molts que van utilitzar Andorra com a via de pas en la seva fugida del bàndol republicà. Com a bisbe, es va preocupar de manera especial de facilitar l'evasió dels nombrosos religiosos d'ambdós sexes que provenien preferentment de les diòcesis catalanes, malgrat que alguns arribaven de destins més llunyans, com va ser el cas del recentment canonitzat Josemaría Escrivá de Balaguer, fundador de l'Opus Dei.

A finals de juliol de 1936, pocs dies després d'esclatar el conflicte bèl·lic, les tropes republicanes impedeixen passar la frontera hispanoandorrana als possibles desertors del bàndol republicà. Els atacs a religiosos sovintegen en aquests moments a tot Catalunya i queda encara la possibilitat de fugir pels camins de muntanya. En aquest context, no és estrany

¹⁷ BARÓ, L. "L'Andorra de la primera meitat del segle xx", *De la prehistòria a l'Edat Contemporània*. Edicions 62, Barcelona, 2006, pàg. 324 i s.

¹⁸ BADIA, F. *El copríncep Mons. Justí Guitart i el seu temps (1920-1940)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 2007.

que un bon nombre de sacerdots i laics que fugien per motivacions personals o polítiques, utilitzessin els senders que conduïen a Andorra. El diari *Frente Popular*, en la seva edició del 9 d'agost, ressenya el comunicat del prefecte dels Pirineus Orientals, delegat permanent del copríncep francès, segons el qual s'han refugiat al país cinquanta sacerdots espanyols.¹⁹

Badia fa referència als controls portats a terme pel cos de policia en els primers mesos, així com a la documentació existent a l'Arxiu del Bisbat d'Urgell relacionada amb l'ajuda proporcionada als religiosos de la diòcesi, refugiats primer a Andorra i exiliats després a terres franceses. Sobre aquesta base documental, l'autor fa una relació detallada de 110 religiosos que passen la frontera durant un mes i mig. En allargar-se el conflicte i generalitzar-se els intents de fugida de la zona republicana, s'estableixen dues vies d'accés a Andorra des de les comarques catalanes, que coincidien substancialment amb les valls del Llobregat i del Segre.²⁰

Segons Badia, la gran majoria dels fugitius, el 90%, entraven a Andorra per la parròquia de Sant Julià de Lòria i la resta per l'actual parròquia d'Escaldes-Engordany. Alguns dies s'aplegaven a la plaça de Sant Julià més de cent persones, en l'espera d'identificar-se al despatx de policia. A partir de 1937 s'organitzen expedicions més nombroses, que en els primers mesos, sense excedir les vint-i-cinc persones, obtenen resultats molt positius per als evadits. Més endavant, apareix el fenomen de les macroexpedicions, veritables columnes de centenars de persones (una d'elles integrada per 343 fugitius) que feien clandestinament camí vers la frontera andorrana. Aquestes grans expedicions van resultar, en general, menys afortunades que les més petites, per raons de seguretat i d'infraestructura.

L'excel·lent treball de Badia mostra com els religiosos eren atesos a Sant Julià pel rector de la parròquia i a Andorra la Vella per l'arxiprest de les Valls. A més, van ser nombroses les cases que acolliren refugiats, com la de la família Molines, on pernoctaven ordinàriament més de trenta persones i on hi menjaven una quarantena. També els benedictins, que tenien un col·legi a Escaldes, van convertir les aules en dormitoris i es dedicaven plenament a l'acolliment dels fugitius. Els refugiats que disposaven de diners s'allotjaven en hotels, fondes i hostals. La gran majoria dels refugiats romanien pocs dies al país, els necessaris per refer forces i curar-se, i després es dirigien a França. Les condicions del país no permetien que tots els refugiats s'hi quedessin, per manca de mitjans. D'altra banda, el caràcter polític i religiós dels refugiats feia témer represàlies dels revolucionaris espanyols.²¹

¹⁹ La Diputació Foral de Guipúscoa reproduceix el diari republicà *Frente Popular* [en línia], editat entre el 27 de juliol i el 13 de setembre de 1936. En data 9 d'agost recull una notícia relativa a sacerdots refugiats a Andorra. <http://www.gipuzkoa1936.com/diadia.php>. [consulta:14/10/2008].

²⁰ BADIA, F. "El refugi de clergues i religiosos a Andorra durant la persecució religiosa de 1936-1939". *Anuari 1992-1993 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya*. Diputació de Tarragona, 1997, pàg. 9 i s.

²¹ BADIA, F. (*op. cit.*), pàg.49.

El moviment de refugiats s'intensifica al mes de maig de 1937 i durant l'estiu, en què passen per la frontera una mitjana de setanta persones al dia, majoritàriament desertors de l'exèrcit republicà.²² Quan el conflicte bèl·lic s'acosta al seu final, la Catalunya Nord acull milers de refugiats i els fluxos cap a Andorra s'incrementen, però canvia el signe polític dels exiliats, que ara pertanyen al bàndol republicà. Malgrat que la xifra pot resultar exagerada, alguns autors estimen que a Andorra hi ha entre 3.000 i 4.000 exiliats a mitjan febrer de 1939, immediatament després de l'ocupació de Catalunya per l'exèrcit nacional, pendents tots de les duríssimes condicions legals que imposen les autoritats andorranes per aconseguir un permís d'estada.²³

El cap de la policia fa una relació de les activitats comercials del país, al novembre de 1939, en què figuren un total de 115 comerços, 42 dels quals estan en mans d'estrangers, la majoria procedents de Catalunya. D'aquests estrangers, una dotzena s'hi havien establert durant la Guerra Civil espanyola.²⁴

Resulta comprensible que aspectes com l'ordre públic, la nacionalitat, la residència d'estrangers i tot el que fa referència a la circulació de persones preocupin en un període en què els dos veïns intervenen en una guerra. El conjunt de la serralada pirinenca, sense que Andorra en sigui una excepció, actua de frontera permeable durant la Guerra Civil espanyola i la Segona Guerra Mundial, període en què el país coneix diferents onades migratòries causades pels desplaçaments que ocasiona la guerra, que es dirigeixen cap al nord o cap al sud, en funció dels bel·ligerants. La població s'incrementa temporalment per l'afluència dels refugiats que provenen dels països en conflicte i pel retorn d'alguns andorrans.

Amb l'esclat de la Segona Guerra Mundial Andorra es beneficia de la presència d'espanyols que s'havien exiliat a França amb motiu de la Guerra Civil espanyola i del retorn d'alguns andorrans emigrats.

Es comptabilitzen 400 passos fronterers en el Pirineu català a través dels quals es pot penetrar. Els historiadors estimen en gairebé mig milió els espanyols que deixen el seu país en el decurs dels primers mesos de 1939. Es calcula que durant el període 1939-1944 al voltant de 60.000 persones van entrar a Espanya en solitari o formant part de petits grups d'evasió i que, habitualment, eren detingudes només creuar la frontera per les forces policials desplegades al Pirineu, on eren distribuïdes en presons, balnearis o bé posades en llibertat.²⁵

²² SORIANO, A. *Andorra durant la Guerra Civil Espanyola*. Consell General d'Andorra. Andorra, 2006, pàg. 85.

²³ VILANOVA, F. "A l'exili: dels camps francesos al llinar de la deportació". *Els camps de concentració europeus. Models comparatius* [en línia]. <http://www.cefid.uab.es/files/primerraseccio.pdf>. [consulta:10/10/2008].

²⁴ LLUELLES, M. J. *La transformació econòmica d'Andorra*. L'Avenç, Barcelona, 1991, pàg. 314.

²⁵ MIR, C.; CALVET, J.; SAGUÉS J.; "Historia, patrimonio y territorio: políticas públicas de memoria en el frente del Segre y la frontera pirenaica catalana" [en línia]. *Hispania Nova. Revista de Historia Contemporánea*. Número 6 (2006). <http://hispanianova.rediris.es>. [consulta:15/10/08].

Sembla que les autoritats andorranes van ser restrictives amb els permisos de residència atorgats als refugiats, atès que tan sols 115 persones figuren com a tal el mes de gener de 1940. Andorra actuava, bàsicament, com a territori de trànsit on l'estada de la majoria de refugiats es limita a pocs dies. Sobre una població total de 4.121 habitants, en els registres parroquials també hi consten, a més dels refugiats, presumiblement tots ells de nacionalitat espanyola, 463 espanyols.²⁶ Des del punt de vista institucional l'actitud va estar marcada per la tolerància amb els refugiats, tot i que la situació sobrepassava la capacitat de resposta de les autoritats andorranes. No obstant això, tement que l'hospitalitat que es donava al considerable nombre de refugiats, alguns dels quals amb antecedents molt desfavorables, pogués comprometre greument el país, van adoptar disposicions de control dels residents estrangers que afectaven fins i tot els matrimonis entre estrangers i andorrans. Així, el Consell General declara, l'any 1940, que no encobrirà la presència d'estrangers acusats de delictes i que donarà facilitats perquè siguin expulsats.

Durant 1940 la corporació estima que el país compta amb una població de 5.000 a 6.000 habitants i demana als comuns que facilitin la llista dels residents, andorrans i estrangers degudament autoritzats, per establir el consum de farina i altres. La llista oficial lliurada pels comuns, en la sessió del Consell del 16 de novembre, dona un cens de 4.418 habitants, inclosos els estrangers. Aquesta xifra, malgrat resultar inferior a l'estimació inicial efectuada pel mateix Consell, concorda amb els 4.121 habitants que Vidal y Guitart proporciona per al mes de gener del mateix any, tal com s'ha indicat anteriorment. També es registren la data i la nacionalitat dels transeünts no domiciliats. La progressió del nombre de refugiats obliga, l'any 1943, a fer-ne un nou recompte, que s'encarrega al cap de policia.

A causa del maquis, la frontera espanyola es torna restrictiva, fins i tot per a les autoritats andorranes. El 21 de juny de 1944, els agents de policia espanyola impedeixen al síndic i al secretari del Consell, que van de viatge oficial al Bisbat d'Urgell, passar la frontera de la Farga de Moles. Amb motiu del tancament fronterer, el copríncep episcopal, Ramon Iglesias, que ja havia negociat prèviament amb el Govern espanyol, sol·licita oficialment al governador civil de Lleida l'ocupació d'Andorra per forces espanyoles per prevenir les agressions de les partides de "rojos espanyols i francesos" que ronden pels voltants de la frontera francesa i volen crear un greu conflicte a Espanya. Afegeix que potser alguns refugiats han fet manifestacions contràries als sentiments del poble espanyol, fet que el Consell lamenta i espera que, quan es restableixi l'autoritat a França, els indesitjables perdran tota esperança de pertorbar el territori espanyol.²⁷

Les autoritats andorranes garanteixen el respecte als refugiats polítics, mentre facin vida pacífica i respectin les lleis i els costums del país que els ha acollit. Malgrat que el veguer episcopal aconsegueix detenir els alemanys a la frontera, aquests exigeixen que Andorra

²⁶ VIDAL, J. M. *Instituciones políticas y sociales de Andorra*. CSIC, Madrid, 1949, pàg. 16.

²⁷ LLUELLES, M. J. (coord). *El segle xx. La modernització d'Andorra*. Pagès Editors i Cambra de Comerç, Indústria i Serveis d'Andorra, Lleida, 2004, pàg. 107 i s.

no esdevingui refugi dels qui la utilitzin com a via de pas per arribar al Marroc i unir-se a les tropes aliades. El síndic Cairat acorda amb les forces alemanyes la limitació del temps d'estada dels refugiats i que els malalts i ferits es puguin quedar el temps necessari per guarir-se.

L'emigració política d'Espanya durant la Guerra Civil es componia de persones joves, entre els quals hi havia gent de nivell cultural elevat i també gent modesta. Des d'aquest punt de vista, el moviment migratori generat per la Guerra Civil va donar un fort impuls al país, que es va beneficiar d'un capital humà que, ben sovint, estava constituït per professionals que s'incorporaren i impulsaren associacions diverses a través de les quals es va anar conformant una societat immersa en un procés de canvi. Aquestes entitats, de caràcter voluntari i sense ànim de lucre, tenien vincles amb l'administració i depenien parcialment del seu suport econòmic. Les seves actuacions es limitaven a una simple activitat cultural o esportiva, però, algunes vegades arribaven a participar en processos més amplis, a escala nacional, en estreta col·laboració amb el Consell, com va ser el cas del Sindicat d'Iniciativa a l'inici dels anys cinquanta.

A partir de la segona meitat de la dècada dels quaranta cal tenir en compte l'arribada d'estrangers desitjosos d'obrir nous comerços i l'afluència creixent de turistes dels països veïns, ansiosos de comprar a Andorra els productes de què es troben escassos. La població experimenta un creixement anual acumulatiu durant la dècada dels quaranta d'un 3,4%.

Entre els refugiats que van acudir a Andorra, cal destacar la presència d'un bon nombre de metges catalans de prestigi que es van exiliar a l'estranger amb motiu de la Guerra Civil. Per a la majoria el primer destí va ser França, que només servia com a primera parada per a l'inici de camins més llunyans, sobretot els americans. Així, Joaquim Trias, íntimament lligat a la figura del Dr. Antoni Vilanova, exerceix un temps a Carcassona per passar posteriorment a Andorra, on funda una clínica a la capital, i tornar el 1947 a Barcelona. També es van exiliar a Andorra altres metges per residir-hi de manera temporal o definitiva, entre els quals cal citar l'intel·lectual i poeta Josep Estadella, ministre de Treball i Previsió Social entre 1933-1934, que també s'exilia a Carcassona, per passar més tard a Andorra. Segons informació oral, va residir a Andorra fins al 1950. Entre els metges que van exercir la medicina general, hi havia els doctors Antoni Barcia i Josep Farràs, que van recalar a Andorra després de passar per França, així com el doctor Josep Sastre i l'exdiputat Miquel de los Santos Cunillera, que van exercir la professió durant uns anys al país.²⁸

Moltes altres persones van entrar a Andorra en aquest període per quedar-s'hi i contribuir a la transformació del país. Algunes van tenir una incidència especial en la vida pública, en el desenvolupament de la societat civil o en el ressorgiment econòmic. Entre tots, mereixen menció especial persones com Francesc Escudé, que esdevindria síndic als anys seixanta, els advocats Ramon Vilaró i Antoni Forné, que seria secretari permanent

²⁸ Museu d'Història de la Medicina de Catalunya. *Metges catalans a l'exili* [en línia].
http://www.metgesalexili.cat/redres_exili39_exterior.htm#andorra [consulta:18/06/08].

del Sindicat d'Iniciativa, així com els empresaris Higiní Cierco i Francesc Viladomat, lligat al món de l'esquí. Una part d'aquests refugiats arriben amb motiu de l'ocupació de França pels alemanys.

En definitiva, durant el període de guerres, Andorra acull milers de refugiats de les diferents parts en conflicte, amb independència de la seva ideologia. Malgrat no disposar de dades de població fidedignes, aquests anys es mostren força actius des del punt de vista demogràfic, ja que la població s'incrementa de 4.418 habitants l'any 1940 fins a 5.962 l'any 1949, xifres que representen una taxa de creixement anual acumulatiu d'un 3,4%. Tampoc hi ha xifres oficials sobre el moviment de persones d'aquesta època de guerres, tot i que sembla congruent el nombre de refugiats que travessen Andorra durant la Guerra Civil espanyola, estimat per alguns autors en gairebé 80.000 persones.

3.3 Transició dels anys cinquanta

La dècada dels cinquanta, amb una taxa anual acumulativa d'augment del total d'habitants del 3,1%, es pot considerar una època de transició per Andorra, influïda per la crisi que experimenta el país entre els anys 1952-1954 i pels canvis que es produeixen en les economies dels països veïns. Els cinquanta constitueixen el preludi de l'època daurada que van ser els anys seixanta.

La població augmenta, malgrat la recessió puntual observada entre els anys 1952 - 1954, i l'aportació de la immigració duplica la del creixement vegetatiu, durant la dècada dels cinquanta, mentre que la quadruplica durant la dècada dels seixanta. L'any 1950 hi ha censats 6.176 habitants, que arriben a 7.239 l'any 1959. El desenvolupament es veu compromès per les desavinences polítiques amb França, que provoquen una recessió econòmica entre els anys 1952 - 1954. El procés emigratori que es desencadena com a conseqüència de la crisi provoca un saldo migratori negatiu, que comporta una pèrdua de 807 habitants, en termes absoluts, entre l'any 1952 i el 1954. La inflexió demogràfica resulta especialment significativa a Sant Julià, on la crisi s'inicia un any abans, i a tota la resta de parròquies, excepte la capital, que escapa al comportament general i pràcticament no sofreix variacions demogràfiques. La minva de població, experimentada durant aquest trienni va lligada a un procés de pèrdua de confiança en el país d'un ampli sector.

A final de la dècada, coincidint amb la recuperació econòmica, els valors de les taxes de natalitat s'incrementen i durant els primers anys dels seixanta assoleixen valors elevats, d'un 23 per mil. Són anys en què una represa de la fecunditat, juntament amb l'entrada de treballadors estrangers, col·labora en l'augment de la població. Les taxes de mortalitat s'han reduït de manera sensible, ja que passen de 9,48 per mil habitants, l'any 1953, a 7,87 per mil, l'any 1959, mentre que la taxa de creixement vegetatiu s'incrementa de forma continuada, sense variacions negatives, a partir de l'any 1957.

Durant aquesta dècada es continuen regulant els drets i les activitats dels estrangers residents al país. Es dicten normes sobre l'exercici d'activitats comercials, la circulació de persones, l'accés a l'habitatge i a la nacionalitat. Novament, l'administració posa límits al creixement econòmic, com ja havia fet a final dels quaranta; amb el Decret del 12 de gener de 1951, s'exigeixen deu anys de residència als estrangers que vulguin exercir una activitat. Es recomana als comuns donar prioritat als andorrans que vulguin exercir l'activitat comercial i no donar excessives autoritzacions per a botigues de comestibles, fleques, cafès i bars, que hauran de guardar una proporció amb el nombre d'habitants. Es reserva als andorrans la titularitat del transport públic i es reclama el compliment del decret de l'11 de juny de 1939, que prohibeix prestar el nom, i de l'edicta del 17 de maig de 1940, que exigeix que les dues terceres parts del capital d'una empresa sigui andorrà. També es recorda que és necessari residir degudament al país per poder matricular un vehicle.

Tant França com Espanya atorguen als andorrans, en atenció al nombre reduït que representen, un tracte especial que els permet exercir lliurement les seves professions com si fossin naturals del país. El Consell declara la igualtat de condicions entre els residents francesos i els andorrans l'any 1951, però tres anys més tard l'administració francesa exigeix que s'atorgui l'estatus privilegiat als residents francesos, en reciprocitat del que tenen els andorrans a França. Amb motiu d'una visita del delegat permanent francès, les autoritats andorranes demanen que els andorrans nascuts a França, fills dels antics emigrants andorrans, quedin eximits del servei militar.

Neix la necessitat de reglamentar la residència d'estrangers, motiu pel qual les Ordinacions de l'any 1952 suspensen temporalment les instàncies presentades per estrangers per obrir comerços, indústries i exercir determinades professions, en l'espera que el Consell efectui un cens de totes les persones estrangeres que exerceixen legalment una professió o una activitat lligada a la indústria i al comerç. El 1953 se'ls exigeix una autorització del Consell per residir, edificar i comprar terrenys, basant-se en l'argument que s'han comès abusos en aquest sentit.

L'any 1955 marca la recuperació demogràfica que determina el veguer francès a parlar d'excés d'estrangers i de la necessitat de tenir informació sobre la població. Aquest any resideixen al país 6.189 habitants i hi entren més de sis-centes persones, que representen el valor més alt de la dècada. El Consell respon a les pressions del veguer francès i suspèn temporalment els permisos de residència, fet que provoca una reducció de l'afluència d'immigrants durant els dos anys següents.

L'any 1956 es tornen a suspendre les instàncies dels residents estrangers per obrir comerços o indústries, s'insisteix en el fet que no es pot prestar el nom per obrir comerços i només s'atorga als estrangers una sola autorització. El Consell demana la col·laboració dels veguers per reglamentar la situació dels estrangers que exerceixen o vulguin exercir qualsevol activitat o professió a les valls d'Andorra, ja que s'incrementa, de dia en dia, el nombre dels que sol·liciten establir-se en la indústria o el comerç, tenir representacions, comprar terrenys, edificar o residir a les valls. L'any 1957 aquest permís queda

limitat a un sol foc o família i es fa extensiu a la compra d'immobles, finques rústiques i edificacions. Es considera un perill vendre terrenys a persones no residents i, davant la inexistència d'un registre de la propietat, el Consell es mostra interessat a conèixer les transaccions notarials.

Des del principi de la dècada, es veu la necessitat d'atorgar la nacionalitat als estrangers casats amb andorranes no pubilles. Malgrat això, el decret dels delegats permanents del 24 de març de 1958, que expressa l'interès en la conservació de les famílies de soca, limita la transmissió dels drets de nacionalitat únicament a les pubilles.

3.4 Al·luvió immigratori

A partir de la segona meitat dels cinquanta fins a la crisi dels noranta (1955 – 1993) Andorra assisteix a un procés de recuperació i expansió de l'economia, que determina l'afluència d'una immigració més massiva. En aquesta època la immigració va més lligada a qüestions de caràcter econòmic que a les causes polítiques que van moure els refugiats de les guerres i, consegüentment, esdevé un fenomen integrat per persones que majoritàriament resten en l'anonimat.

La dècada dels seixanta presenta un ritme de creixement de població notable, ja que la taxa anual acumulativa d'augment del total d'habitants assoleix un 8,8%, molt per sobre del de dècades anteriors. Per nacionalitats, entre els anys 1963 i 1970, correspon als andorrans una taxa anual de creixement del 7,2% i als estrangers del 8,5%. L'augment de la natalitat, la disminució de la mortalitat i l'afluència massiva d'immigrants fan que la població es multipliqui per 2,3 entre 1960 i 1970, ja que passa de 8.392 a 19.545 habitants.

A partir dels últims anys de la dècada dels cinquanta, i més especialment en els anys seixanta, s'inicia un cicle econòmic expansiu que s'intensifica notablement al llarg dels anys posteriors, a mesura que es consolida el model de desenvolupament del país, basat en el sector turístic. Si el turisme és el fenomen econòmic més important de la dècada, l'arribada de mà d'obra és un factor clau per entendre la dinàmica de la societat andorrana i les respostes polítiques als fets socials que se'n deriven.

L'expansió econòmica dels seixanta s'acompanya de l'afluència massiva d'immigrants per treballar en el sector dels serveis i de la construcció. En un primer moment es constitueixen zones d'alta concentració d'immigrants a Andorra la Vella i a Escaldes-Engordany, poblacions que concentren la major part dels habitants i serveis del país. En les dècades posteriors la població immigrant es distribueix progressivament per tot el territori.

El país esdevé pol d'atracció de la immigració espanyola, un fet que es constituirà en factor clau del creixement demogràfic i que obligarà a desenvolupar un marc legal regulador i a modificar les lleis que atorguen la ciutadania andorrana. Durant aquesta dècada el mercat del treball marca les polítiques de control de la immigració, amb normes de caràcter

exclusiu d'ordre públic i control policíac, i la nacionalitat s'atorga amb criteris molt restrictius. La regulació de la immigració provoca tensions entre els òrgans institucionals, especialment a partir de 1975, quan els veguers es proclamen els únics competents per regular-la i controlar-la, en detriment de les atribucions del Consell General.

La irrupció en l'escenari andorrà d'altres cultures que provenen d'un entorn geogràfic proper, però amb una forta presència de castellanoparlants, porta l'administració a promoure el coneixement de la llengua oficial i de la història d'Andorra com a motor d'integració, voluntat que es formalitza a partir de l'any 1971. Aquest procés d'andorranització s'acompanya d'una actitud favorable, per part del Consell, a una integració més gran de les primeres i segones generacions nascudes al país. Es modifiquen les lleis de nacionalitat per integrar les primeres generacions nascudes al país i reequilibrar la peculiar composició per nacionalitats de la societat andorrana. Així, l'any 1966 el Consell acorda atorgar els drets polítics als andorrans de primera generació fills de mare andorrana i als de segona generació. Aquesta reforma no es materialitza fins al 7 d'abril de 1970 quan és aprovada pels delegats permanents, en resposta a la demanda del Consell. Una situació similar es planteja quan, l'any 1968, el Consell adopta un acord favorable a la petició de les dones andorranes perquè els siguin reconegudes les facultats de votar i de ser elegides. Aquests dos drets es faran efectius els anys 1970 i 1973, respectivament.

Els valors de la immigració superen amb escreix els del creixement natural durant tota la dècada, i els andorrans queden reduïts a una participació del 33%. La proporció d'estrangers respecte a la població global varia entre un 63% i un 67%, amb una distribució territorial que no resulta uniforme. Es creen zones d'alta i baixa concentració d'immigrants; a les parròquies d'Andorra la Vella, Encamp, Sant Julià de Lòria i l'actual Escaldes-Engordany la proporció d'estrangers supera la població local, mentre que a les de Canillo, Ordino i la Massana els andorrans mantenen la seva superioritat numèrica.

Entre la població espanyola, que arriba a duplicar l'andorrana, la principal representació correspon a Andalusia i Catalunya, seguides de Galícia. La regularització anual d'estrangers oscil·la entre els 443 individus de l'any 1961 i els 1.392 de l'any 1968, valors que, en general, resulten molt superiors als dels anys cinquanta. La natalitat també s'incrementa, en relació amb la dècada anterior, amb taxes que fluctuen entre un 20,31 per mil i un 23,46 per mil, mentre que la mortalitat disminueix d'un 8,70 per mil el 1960 a un 5,22 per mil el 1965.

L'any 1962, s'instaura una assegurança d'accidents de treball obligatòria per a tots els obrers i empleats de la indústria, el comerç i l'agricultura. L'assegurança es contracta amb les companyies acreditades legalment al país i, en cas d'incompliment, el patró s'ha de fer càrrec de les despeses sanitàries i de les indemnitzacions per incapacitat temporal o permanent i per defunció, segons les prescripcions de la legislació espanyola i francesa, mentre no es dicti una llei d'accidents de treball a Andorra. Aquest sistema es manté vigent fins a l'any 1968, quan entra en vigor el sistema de seguretat social, i la seva abolicció requereix que els delegats permanents reconeguin expressament la capacitat dels patrons per rescindir els contractes d'assegurances particulars.

La rapidesa dels esdeveniments econòmics obliga a la modernització del país, i el sector públic, conscient de les seves obligacions socials, assumeix l'atenció sanitària. El procés d'expansió demogràfica, que respon a les necessitats d'un model econòmic de creixement basat en activitats amb una utilització elevada de mà d'obra i caracteritzat pel seu dinamisme extraordinari, exigeix la creació d'un sistema de protecció social sanitària.

L'inspector d'Afers Socials del Govern francès, Jean Moitrier, tècnic delegat pel Ministeri d'Afers Estrangers francès, relata com es crea un sistema socioadministratiu *ex nihilo* i destaca les dificultats que s'han de superar. Andorra viu moments d'esplendor econòmica, però l'absència de base jurídica constitueix un entrebanc que afecta greument la instauració d'un sistema de seguretat social, un projecte centralitzador que suscita el recel parroquial. Els sectors més conservadors ho consideren com un sistema de protecció social recolzat en l'economia andorrana que només servirà als estrangers, en gran majoria espanyols de parla castellana. Cal tenir present que un sector del país té en aquesta època els mitjans suficients per fer front als riscos de malaltia, hospitalització i vellesa.²⁹

No s'ha pogut pal·liar la manca de dades sobre el món del treball; l'única estadística consultable s'inicia l'any 1968, quan finalment entra en funcionament la Caixa Andorrana de Seguretat Social (CASS). A partir dels anys seixanta Andorra actua com una borsa de treball en què principalment hi ha demanda d'obriers no qualificats de sexe masculí. La població assalariada de l'any 1968 declarada a la recentment creada Caixa Andorrana de Seguretat Social, és de 6.500 persones, en un entorn en què la població total ascendeix a 17.216 habitants i la població activa, assalariats més els que no depenen de la CASS però que treballen, s'estimaria en 10.000 persones, equivalents al 58% dels habitants.

Els assalariats espanyols representen el 87%, dels quals el 33% prové d'Andalusia i el 32% de Catalunya. Predominen els solters, amb una proporció de gairebé el 47%. Els andorrans assalariats tan sols representen el 7%, però es pot suposar que uns 2.000 més treballen sense lligams amb la CASS. La mobilitat sectorial és feble i la dimensió de les empreses ve determinada pel sector. A la construcció, que ocupa el 34% dels assalariats de l'any 1968, s'hi troben les més grans, amb una mitjana d'ocupació entre 10,6 i 16,2 treballadors. Entre el grup que engloba altres nacionalitats s'hi poden distingir 71 marroquins, 27 portuguesos i 49 sense especificar.

Pel que fa a l'estructura per edats, dels 6.500 assalariats de l'any 1968, gairebé el 56% estan compresos entre 20 i 40 anys, un 28% té més de quaranta anys i un 16% menys de vint. En aquest moment ja s'apunta el potencial que representen les dones en el mercat laboral. L'estructura per sexes de la població assalariada demostra que fins ben entrat el segle xx la dona no va assolir el protagonisme que li pertoca en l'àmbit laboral. A les darreries dels anys seixanta el 25,2% dels assalariats són dones, de les quals el 27% estan casades i la meitat treballen fins als 25 anys. Els homes representen el 74,8%, i el 44,5% són solters.

²⁹ MOITRIER, J. "La Sécurité Sociale andorrane", *Les problèmes actuels des Vallées d'Andorre*. Pédone, Paris, 1970, pàg. 153 i s.

La proporció de vidus i separats entre els assalariats és d'un 3,4%. Entre els homes és d'un 2,2% i entre les dones d'un 7,1%. Aquesta relació manté uns valors similars en els individus que pertanyen al sexe masculí, mentre que entre les dones dominen amb escreix les vídues davant de les separades.

L'evolució en valors absoluts de la població total resulta prou il·lustrativa: al llarg de la dècada dels anys cinquanta la població va créixer de 2.216 persones, i durant els anys seixanta el nombre de persones es va incrementar en 11.153 persones, de les quals 9.997 són estrangeres. En les dues dècades posteriors l'augment de població resulta encara més voluminós. L'augment de la dècada dels setanta és de 15.915 habitants, dels quals 13.332 són estrangers. La dècada dels setanta presenta una taxa anual acumulativa d'augment del total d'habitants global del 6,1%; per nacionalitats, correspon als andorrans una taxa del 4,7% i als estrangers una taxa del 6,7%. Durant la dècada dels vuitanta l'augment és de 19.047, dels quals 18.849 són estrangers. Aquesta dècada presenta una taxa anual acumulativa d'augment del total d'habitants del 4,4%, de la qual correspon als andorrans una taxa del 4,8% i als estrangers del 4,2%.

Segons les estadístiques de població, l'any 1960 els habitants del país representen un 35,9% més que deu anys abans, en contrast amb el creixement enregistrat entre 1960 i 1970, que és del 132,9%, i amb les dues dècades següents –els anys setanta i vuitanta–, en què s'assoleixen percentatges del 81,4% i 53,7%, respectivament.

A partir de 1970 el ritme de creixement de la població es modera progressivament en termes relatius, cosa lògica, atès que mantenir durant períodes molt prolongats unes taxes d'increment com en els períodes anteriors resultaria difícilment assumible. L'economista català Xavier Sáez assenyala que, si s'hagués mantingut entre 1970 i 2000 la mateixa pauta de creixement experimentada al llarg dels anys seixanta, la població andorrana s'hauria aproximat a les 250.000 persones a l'inici del segle XXI.³⁰

La taxa de creixement de la població decau a partir dels primers anys setanta, però l'augment del nombre absolut d'habitants continua una marxa ascendent fins al començament dels anys noranta: mentre que la taxa mitjana de creixement demogràfic passa del 6,1% de la dècada dels setanta al 4,4% dels anys vuitanta, l'increment mitjà anual és de 1.591,5 habitants/any en el primer cas i de 1.904,7 habitants/any en el segon.

És a dir, en valors mitjans la població del país augmenta més de 1.900 persones cada any durant els anys vuitanta, mentre que al llarg de la dècada anterior havia crescut una mica menys de 1.600 persones per any. Ara bé, en la mesura que en el càlcul de les taxes de creixement el valor del denominador augmentava significativament, el ritme de creixement es va anar moderant de manera apreciable.

En tot cas, l'expansió demogràfica enregistrada des del començament dels anys setanta fins al 1990 es pot qualificar d'espectacular, ja que va comportar que la població es mul-

³⁰ SÁEZ, X. "La consolidació: de 1970 al segle XXI", *El segle xx. La modernització d'Andorra*. Pagès Editors i Cambra de Comerç, Indústria i Serveis d'Andorra, Lleida, 2004, pàg.239 i s.

tipliqués per 2,8 vegades en vint anys. Evidentment, aquest fenomen va ser el resultat d'una important aflluència d'immigrants motivada per les necessitats de mà d'obra que generava el fort impuls econòmic experimentat en aquests anys, en els quals es va consolidar el model productiu del país.³¹

3.5 Reducció del dinamisme de la immigració

L'evolució de la base demogràfica que s'observa en la dècada dels anys noranta mostra una notable reducció del dinamisme que s'havia mantingut durant els trenta anys anteriors. Un nou episodi emigratori, menys intens que el dels anys cinquanta, fa reduir la població en un 2% entre 1993 i 1995. Així, entre l'any 1990 i el 2000 el total de la població va augmentar en un 20,8%, un percentatge equivalent a una taxa anual acumulativa de l'1,9%, molt inferior a les taxes que es van assolir en dècades anteriors. Per nacionalitats, els andorrans assoleixen una taxa anual acumulativa del 4,3% durant aquesta dècada, mentre que els estrangers només arriben al 0,8%. Com indica Sáez, aquesta dada posa de manifest l'entrada del sistema productiu en una fase relativament avançada de maduresa, que exigeix la incorporació d'un volum d'obra netament inferior al que va absorbir en èpoques anteriors, tot i que, en la mesura que l'estructura productiva es fonamenta en activitats que utilitzen àmpliament el factor treball, l'atracció de treballadors procedents de l'exterior continua apareixent com un tret rellevant de la base econòmica del país.³²

Tanmateix, aquesta situació es va veure corregida l'any 2002 i, especialment, el 2003. En el conjunt dels dos anys, la població estrangera va experimentar un increment de 4.955 persones. Aquest augment tan important va comportar que la taxa de creixement migratori, inferior a l'1% durant els anys 1999 i 2000, s'incrementés fins al 6,9% l'any 2003. Cal dir que el canvi que revelen les xifres de població corresponents a l'exercici del 2003 obeeix en gran part a motius estadístics, derivats de la retenció durant els anys anteriors d'una borsa d'estrangers pendents de regularització, que es va resoldre l'any 2003.

L'entrada en vigor de la nova Llei qualificada d'immigració, el setembre de 2002, va permetre regularitzar, en el període 2003-2005, un important contingent de treballadors que s'havia acumulat en anys anteriors, amb la distorsió consegüent de la imatge gràfica.³³ Per aquesta raó, els saldos migratoris, que són el resultat de les entrades i sortides de persones del país, presenten oscil·lacions importants i no sempre es corresponen al flux anual real.

³¹ SÁEZ, X. (*op. cit.*), pàg.239 i s.

³² SÁEZ, X (*op. cit.*), pàg. 349.

³³ Llei qualificada d'immigració, del 14 de maig de 2002. BOPA núm. 44 del 12/06/2002.

L'evolució històrica de la normativa aplicable al fenomen immigratori presenta una certa complexitat per la multiplicitat d'òrgans reguladors de la matèria. El Decret de bases sobre immigració de 1980, que va regir el procediment administratiu fins a l'any 1998, va atorgar al Consell General la capacitat de fixar quotes anuals o trimestrals d'immigració que van deixar d'observar-se l'abril de 1998.³⁴ Com a mesura transitòria, en l'espera d'una Llei qualificada d'immigració, es va atorgar als immigrants un permís no definitiu de sojorn i treball renovable cada sis mesos, conegut amb el nom de *rebut rosa*. Durant gairebé quatre anys, per renovar les seves autoritzacions els nous immigrants no van tenir l'obligació de donar-se d'alta als comuns, fet que va generar un dèficit d'inscripcions en els censos comunals. Finalment, la regularització es va iniciar en els mesos subsegüents a la publicació de la Llei qualificada de 2002.

Els canvis legislatius en matèria de nacionalitat i de regularització administrativa d'estrangers obliguen a relativitzar el valor de 2,4% de la taxa anual acumulativa de l'increment de població entre 2000 i 2007. Resulta evident que les normes que regulen la nacionalitat, adoptades durant els anys noranta, han tingut com a efecte que la taxa acumulativa dels andorrans, d'un 2,5%, se situï per sobre de la dels estrangers, d'un 2,3%.

³⁴ Ros, F. "L'evolució històrica de la normativa andorrana aplicable al fenomen migratori", *La integració a Andorra*. XXIX Universitat Catalana d'Estiu, SAC, Andorra, 1997, pàg. 19-23.

Impacte social de la immigració

**Josepa Batalla Salvadó, Mercè Casals Solé,
Cristina Fernández Farina, Joan R. Micó Ibáñez**

1. Introducció. Objectius i metodologia

La immigració és un dels elements que caracteritza la societat andorrana actual, on la majoria de la població és d'origen estranger, i ha estat un factor bàsic en la transformació econòmica i social que ha viscut el país en les darreres dècades, i que també ha comportat canvis en l'àmbit cultural, polític, etc.

L'objectiu d'aquest capítol és analitzar la percepció que té la població d'Andorra sobre l'efecte de la immigració en l'economia i en la societat andorrana. D'una banda s'analitza com valora la població l'impacte de la immigració en l'economia del país i especialment la seva participació en el mercat laboral (si es considera positiva o negativa, si s'estableix una relació de complementarietat o de competència amb la població autòctona, etc.), i d'altra banda, com es valora l'efecte que té la presència de la població immigrada en l'àmbit cultural i identitari (si es considera un enriquiment cultural o es creu que posa en perill la llengua, la cultura i la identitat andorrana). També es descriu i s'analitza l'opinió de la població sobre diferents aspectes relacionats amb el procés d'integració dels immigrants (valoració sobre els drets socials i polítics dels immigrants, i sobre els elements que es consideren importants per a la seva integració). Finalment, també es presenten algunes dades que poden servir com a indicadors de la interacció entre tots els grups nacionals en l'àmbit de les relacions personals (relacions familiars, d'amistat, de treball, etc.) i en la formació de parelles.

Pel que fa a la metodologia emprada cal assenyalar que es tracta d'una investigació secundària, ja que s'ha analitzat informació existent prèviament (s'han utilitzat dades procedents d'altres estudis realitzats pel Centre de Recerca Sociològica). Així mateix, per a l'elaboració del marc teòric i contextual s'ha realitzat una revisió bibliogràfica i s'ha recollit informació d'estadístiques, documents i d'altres textos sobre el tema.

Aquest text està estructurat en sis parts. En la primera es presenta el marc teòric centrat especialment al voltant dels conceptes d'immigració i integració. En el segon punt s'exposa de forma breu la transformació econòmica i els canvis experimentats en la població i

en la societat andorrana durant la segona meitat del segle xx en relació amb l'afluència d'immigrants. En el tercer punt es planteja l'estructuració de la societat andorrana al voltant de tres eixos: segmentació jurídicopolítica, segmentació laboral (socioeconòmica), i segmentació lingüística i cultural. En l'apartat següent s'analitzen les dades relacionades amb la percepció de la població d'Andorra sobre la immigració (com valoren l'impacte de la immigració en l'àmbit econòmic i en el mercat de treball, en l'àmbit cultural i social, i també la percepció sobre diferents aspectes relacionats amb la integració dels immigrants). El cinquè apartat tracta sobre les relacions interpersonals entre els grups nacionals que componen la població d'Andorra. En el darrer apartat es resumeixen les principals conclusions sobre l'efecte de la immigració en la societat andorrana en relació amb els aspectes plantejats en aquest estudi.

2. Sobre els conceptes d'immigració i integració

Parlar d'immigració suposa veure el moviment migratori (el desplaçament de persones d'un lloc a un altre on estableixen la seva residència definitiva o per un període de temps considerable) des del punt de vista del país d'arribada, que és diferent de la visió del fenomen des del lloc d'origen (emigració).

Cal precisar que el concepte d'immigrant no sempre correspon al d'una persona de nacionalitat estrangera, ja que hi ha persones que han arribat com a immigrants però han adquirit la nacionalitat andorrana, mentre que algunes persones amb nacionalitat estrangera no són immigrants, ja que han nascut a Andorra (fills de pares estrangers) però no han adquirit la nacionalitat andorrana. En general, però, a efectes legals o administratius, són considerats immigrants els residents que no tenen la nacionalitat andorrana, atès que necessiten l'autorització corresponent per residir o treballar a Andorra; en aquest sentit, una persona deixa de ser immigrant quan adquireix la nacionalitat andorrana.

Des del sorgiment dels estats nació com a forma d'organització política, el concepte de nacionalitat (estat jurídic o condició de pertinença d'una persona nascuda o naturalitzada en una nació) està relacionat amb el de ciutadania (amb la qual una persona adquireix uns drets i uns deures dins d'una col·lectivitat política), i cada estat té unes normes que regulen el procés pel qual un individu adquireix la nacionalitat.¹ Però en l'actualitat s'estan produint transformacions, arran dels processos de globalització i l'increment dels fluxos migratoris, que qüestionen el paper dels estats nació i el concepte de ciutadania, de manera que hi ha persones que poden gaudir d'alguns beneficis de la ciutadania d'una

¹ Als estats nació moderns, hi ha dos criteris bàsics per determinar el dret a la nacionalitat: el lloc de naixement o *ius soli* (dret de sòl o territori) i la filiació o *ius sanguinis* (dret de sang o descendència), que es combinen entre si. També es pot adquirir la nacionalitat per altres vies com el matrimoni, la naturalització o l'elecció, que segons el cas exigeixen certes condicions prèvies (temps de residència, coneixement de la llengua, etc.).

nació sense tenir-ne la nacionalitat (es reconeixen certs drets als estrangers residents) i la ciutadania pot transcendir l'àmbit nacional (per exemple, la "ciutadania europea").²

Les motivacions que duen les persones a emigrar, així com les intencions de quedar-se definitivament al país o marxar passat un temps i els motius pels quals escullen un destí o un altre, són alguns condicionants del flux migratori.

En l'anàlisi de les migracions s'ha produït des dels anys 70, sobretot en alguns països europeus i als Estats Units, un debat entre dos enfocaments principals: l'individualista i l'estructural.³

- La perspectiva individualista parteix de considerar les migracions com a resultat de la lliure decisió d'individus particulars; aquests, a partir de la informació de què disposen, valoraren els avantatges i desavantatges de residir en un altre país, i si els primers superen els segons prenen la decisió d'emigrar. El mateix criteri subjectiu (optimitzar el benestar) és la clau utilitzada per analitzar els comportaments dels immigrants al país de destí. L'atenció se centra en les motivacions i les expectatives dels individus, en les seves formes de convivència i contactes, és a dir, en el microcontext. Des d'aquesta perspectiva es considera que els fets socials són la suma de les accions individuals, sense tenir en compte com els contextos socials condicionen i limiten les decisions de les persones.
- La perspectiva historicoestructural se centra en el caràcter sistèmic o estructural dels fenòmens migratoris. Un sistema migratori és caracteritzat com un conjunt dinàmic, integrat per dos o més punts (països, regions, comarques) vinculats per fluxos humans. Des d'aquesta perspectiva la unitat d'anàlisi ja no són els individus, sinó el sistema i els seus elements, i es considera que els moviments migratoris només es poden comprendre dins d'un context d'una anàlisi històrica, és a dir que per explicar les migracions cal tenir en compte les condicions estructurals específiques de cada període històric. Des d'aquesta perspectiva es dona al procés migratori un caràcter macrosocial: són els canvis estructurals i no la suma de decisions individuals els que l'expliquen.

Per superar les limitacions de l'individualisme i del determinisme estructural, és convenient integrar les dues perspectives en l'anàlisi de les migracions, i incloure tant una dimensió socioeconòmica (per conèixer les grans tendències que afecten les societats d'origen i destinació, les relacions que s'estableixen entre elles i el lloc que ocupa cadascuna en el sistema mundial), com una altra dimensió més ideologicocultural (conformada per imatges, percepcions, valoracions, discursos socials que no són producte purament individual, sinó que les estructures ideològiques relacionen els contextos socioeconòmics i institucionals amb els agents socials individuals). Enmig d'aquests dos nivells d'anàlisi hi ha les xarxes socials migratòries, enteses com a processos socials que connecten gent

² OCAÑA, J. C. *La Unión europea: el proceso de integración y la ciudadanía europea*. [en línia] <http://clio.rediris.es/udidactica/ciudadaneuropea.htm> [consulta:14/07/08].

³ ACTIS, W.; PEREDA, C.; DE PRADA, M. A. / COLECTIVO IOÉ. *Inmigrantes, trabajadores, ciudadanos: una visión de las migraciones desde España*. València, Universitat de València, 1999, pàg. 205 i s.

establerta en espais diferents, i ofereixen possibilitats de desenvolupar estratègies fora del lloc de naixement. Les xarxes socials actuen com a mediació entre el context global i les conductes individuals i permeten explicar comportaments concrets que poden semblar aparentment discordants: de vegades una persona pot prendre la decisió d'emigrar més per la seguretat que li ofereixen els seus contactes que no pas pels avantatges materials que pot obtenir.

Quan es parla de la immigració generalment també es fa referència a la integració, un concepte que té diverses accepcions i s'utilitza amb sentits diferents. D'una banda, en el llenguatge comú es considera integrat el grup d'origen estranger que no planteja problemes a la població autòctona (connotació d'invisibilitat), i d'altra banda, també s'utilitza el concepte d'integració en el sentit d'igualtat formal dels immigrants i els seus descendents en relació amb la població autòctona.⁴

Des de la sociologia de la immigració, la integració es defineix com el procés d'incorporació dels immigrants a una societat d'arribada en diversos àmbits relacionats entre si: estructural (inserció en el mercat de treball), juridicopolític (estatus jurídic assolit en relació amb la legislació d'immigració i de ciutadania), cultural (maneres d'actuar, formes de vida, pautes culturals, tradicions, etc.), identitari (sentiment de pertinença a un col·lectiu o sentiment de pertinença nacional) i de xarxes socials (relacions entre els diferents grups de població).⁵

Segons alguns autors (Salt, 1991), la integració de les minories ètniques –que té com a objectiu la incorporació a la societat dels grups ètnics que pateixen situacions de subordinació o exclusió– no es pot entendre com una assimilació que anul·li la identitat, sinó que ha d'eliminar obstacles jurídics, culturals, lingüístics, etc., per tal que les minories ètniques puguin viure de la mateixa forma i sentir-se part del conjunt de la societat. En alguns casos el terme integració s'utilitza per definir la situació final en la qual es produeix una relació i una articulació entre les parts que componen una societat, alhora que hi ha certa identificació de cadascuna de les parts amb el tot, i que es respecten les diferències socioculturals i les identitats (Glazer, 1983). Per altres autors (Gordon, 1964), la integració és la incorporació en igualtat de condicions a la política i a l'estructura socioeconòmica de la comunitat, amb absència de discriminació a causa de l'origen o per la pertinença a una minoria ètnica.⁶

⁴ HERRERA, E. "Reflexiones en torno al concepto de integración en la sociología de la inmigración". *Papers. Revista de Sociologia*, núm. 43. Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 1994, pàg. 71-76.

⁵ HERRERA, E. "La incorporació d'immigrants a societats d'arribada". *Revista Catalana de Sociologia*, núm. 6. Institut d'Estudis Catalans, 1998, pàg. 23-32. [en línia]. <http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000043%5C00000030.pdf>. [consulta:23/07/08]

⁶ J.; SAMPER, L. "Integració sociocultural dels immigrants: aspectes teòrics". SAMPER L. (coord.) *Integració dels immigrants a Lleida: noves i velles migracions*. Lleida, Pagès editors, 2002, pàg. 5 i s.

Segons Daniel Wagman,⁷ hi ha propostes d'integració que, en lloc de reconèixer les barreres de participació social, consideren que la causa que els immigrants no estiguin integrats és que mostren certes limitacions o mancances culturals, socials o personals (idea de la relativa inferioritat de les cultures i dels països dels immigrants), i que per integrar-se han d'aprendre i adquirir els valors i les capacitats que els permetin accedir a la societat d'acollida. Aquest concepte d'integració té en el rerefons la idea de la relativa inferioritat de les cultures i països emissors d'immigrants, i sovint aquesta creença es relaciona amb la imatge de l'immigrant com a persona menys respectuosa, més molesta o fins i tot com a persones conflictives o perilloses.

Hi ha diverses formes d'incorporació dels immigrants a les societats receptores en funció de les particularitats històriques, polítiques i socials de cada país o regió, i de com s'ha format i com es defineix la comunitat nacional i la pertinença. De manera esquemàtica, i seguint el text de Dan Rodríguez,⁸ els models d'integració-incorporació es poden classificar en tres tipus: l'assimilacionista, basat en la idea d'igualtat a través de l'adopció dels valors i normes de la societat dominant sense tenir en compte la diversitat, com en el cas de França; el model multiculturalista o pluralista, basat en el respecte i la protecció de la diversitat cultural dins un marc d'identitat compartida, com als Països Baixos, Suècia o Canadà; i el model de separació o exclusió, amb un marc restrictiu sobre immigració i accés a la ciutadania, i la separació entre les diferents comunitats etnicoculturals, com en el cas d'Àustria o Alemanya.

A la pràctica, segons el mateix autor, en cada país es produeix una combinació en diferent grau de les dues perspectives bàsiques: el model assimilacionista i el model pluralista. El model assimilacionista, de tradició liberal francesa, es basa en la necessitat de respectar uns valors i uns principis legals comuns i compartits per tots, per arribar a una societat cohesionada, sense tenir en compte la diversitat, de manera que el grup minoritari ha d'adoptar totalment els valors i les normes de la societat dominant (submissió o absorció). El pluralisme cultural, de tradició anglosaxona, es basa en el reconeixement i la protecció de la diversitat cultural, amb més o menys igualtat cívica o consideració separada de les minories. Segons el país o la regió es dona una combinació de tendències més pluralistes o més assimilacionistes. Així, es pot donar un reconeixement de la diversitat cultural només en l'esfera privada mentre que en l'esfera pública predomina l'assimilació dels immigrants i les minories ètniques (el que alguns autors anomenen multiculturalisme "feble"), o hi pot haver un reconeixement institucional de la diversitat cultural en l'esfera pública amb un suport actiu de les diverses comunitats ètniques o culturals, en el qual les persones s'identifiquen amb el país i amb la societat en conjunt sense renunciar a les pròpies identitats etnicoculturals (multiculturalisme "fort").

⁷ WAGMAN, D. "Integración e inmigración". Seminario *Inmigración y Seguridad*, 2003, pàg. 3. [en línia] <http://www.sosracismomadrid.es/descargas/7.html>. [consulta:23/07/08].

⁸ RODRÍGUEZ, D. "Inmigración y modelos de incorporación: contextos, claves del debate y tendencias de futuro". *Políticas y modelos de acogida. Una mirada transatlántica: Canadá y Alemania, Francia y los Países Bajos*. Barcelona, Documentos CIDOB. Serie: Migraciones, núm. 12, 2007, pàg. 15 i 16.

Aquests models presenten limitacions que els condueixen al fracàs. El model assimilacionista, pel fet de no reconèixer la diversitat cultural en l'àmbit públic, pot conduir a la marginació o l'exclusió d'alguns grups, mentre que el model multiculturalista es critica perquè pot afavorir processos de segregació amb la creació de societats paral·leles i separades (mosaic cultural) que limiten la cohesió social. Per evitar aquestes tendències extremes cal articular models que permetin conjugar la diversitat cultural i d'identitat amb la cohesió social, econòmica i política, que proporcionin als immigrants i a les minories els mateixos drets civils i les mateixes oportunitats socioeconòmiques que a la majoria, i que reconeguin les diferències, però ho facin superant les relacions de desigualtat i la fragmentació de la societat formada per comunitats aïllades.⁹

S'han fet diverses interpretacions del multiculturalisme, que en alguns casos han derivat en argumentacions xenòfobes. Hi ha autors que consideren que el multiculturalisme és una ideologia perniciosa perquè fragmenta i enfronta, i creuen que hi ha immigrants que són molt difícils o impossibles d'integrar (per exemple, els immigrants musulmans a Europa, per considerar que l'Islam és incompatible amb la civilització actual, ja que les seves creences estan en contra del sistema pluralista i la democràcia), i que l'atorgament dels drets de ciutadania a aquests immigrants condueix a una "desintegració multiètnica" (Sartori, 2001). Des d'aquesta perspectiva es consideren les cultures com a entitats homogènies i estàtiques (s'identifica l'Islam amb la intransigència religiosa, quan de fet hi ha múltiples formes de viure l'Islam i de ser musulmans) en lloc de veure-les com a construccions heterogènies i canviants. Des d'una altra perspectiva, el multiculturalisme, entès com la convivència de grups amb cultures diferents en un mateix entorn geogràfic i social, es considera que pot ser una oportunitat per a l'enriquiment mutu, si bé és cert que exigeix d'ambdues parts un procés d'educació en la tolerància i de diàleg intercultural, i un respecte dels valors, les lleis i les normes mínimes de convivència.¹⁰

Alguns autors, com Miguel Pajares,¹¹ consideren el diàleg intercultural com una proposta que es diferencia del multiculturalisme. Una societat es defineix com a multicultural pel fet de contenir una gran diversitat de pautes culturals, creences, aspectes identitaris, etc., diversitat que s'incrementa amb la immigració i que es veu com un fenomen dinàmic que enriqueix la societat, atès que les persones immigrades introdueixen aspectes culturals nous a la societat receptora alhora que incorporen aspectes culturals d'aquesta societat. A diferència del multiculturalisme, que condueix a un desenvolupament separat de cada grup i a la conservació de les "cultures existents", el diàleg intercultural parteix del reconeixement de les diferències culturals i ha de facilitar els mecanismes perquè els aspectes culturals diferenciats canviïn –tant en la població autòctona com en la immigrada– i amb el temps en sorgeixin altres de nous; és a dir, es tracta de facilitar una interrelació que enriqueixi totes les parts i que acabi conduint al mestissatge cultural.

⁹ RODRIGUEZ, D. (*op. cit.*), pàg. 17-20.

¹⁰ CALVO BUEZAS, T. "Inmigración, racismo y multiculturalidad. ¿Gangrena de la sociedad o enriquecimiento mutuo? *Ir Congreso Internacional sobre Multiculturalidad i Ciutadania*. Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 2003, pàg. 107-114.

¹¹ PAJARES, M. *La inmigración en España*. Barcelona, Icaria, 1999, pàg. 71-82, 131-135.

Des d'una perspectiva pluralista, la integració no es pot entendre com una assimilació que anul·li la identitat com a conseqüència de la imposició de la cultura dominant (procés unidireccional), sinó que per poder parlar d'una veritable integració, aquesta ha d'afectar tant la població immigrada com la societat receptora, i es valora la diversitat cultural com una font de progrés i d'enriquiment mutu.¹² Així, es considera la integració social com un procés d'interacció, d'adaptació mútua que es produeix al llarg del temps i que comporta canvis en ambdues parts (la població autòctona i la immigrada), ja que resulta impossible que un procés social d'interacció només es produeixi en un sentit, és a dir que no és possible que la societat d'acollida incorpori els nousvinguts sense quedar alhora transformada, a no ser que s'imposi un model d'assimilació i d'aculturació, basat en la negació del reconeixement dels altres. Tot i això, també cal tenir present que en el procés d'immigració hi ha una relació asimètrica, amb una situació de domini per part de la societat d'acollida, que és la que ha de prendre la iniciativa en el procés d'integració, i també ha de garantir i mostrar als immigrants els drets i els deures que els corresponen.¹³

Carlota Solé¹⁴ considera la integració sociocultural com una unió de la diversitat i no com una uniformització. Per arribar a aquesta unió l'immigrant passa per un procés que s'inicia en penetrar en l'estructura social a través de l'estructura ocupacional (integració social a través de la inserció laboral), continua amb l'acceptació voluntària i lliure de les institucions socials i polítiques (participació com a ciutadà de ple dret), per passar a l'adopció voluntària dels valors, costums, elements culturals, símbols, etc., de la societat receptora (integració nacional i cultural). Per arribar a la identificació amb la cultura i la nació, cal garantir el procés d'integració sociopolítica.

Evidentment, la integració sociocultural dels immigrants també està condicionada per altres factors, com la situació anterior d'origen, les intencions en el desplaçament, la política del país de destí, les condicions administratives i econòmiques, l'edat d'arribada, el nivell de formació, el temps d'estada en la nova comunitat, la similitud entre els dos grups, l'actitud dels immigrants i de la població autòctona, de manera que dins d'un mateix col·lectiu d'immigrants no hi ha un nivell homogeni d'integració.

L'assoliment dels drets i especialment dels drets polítics és un factor bàsic per a la integració dels immigrants, fins al punt que es considera que aquests drets no són una conseqüència sinó una condició per a la integració, ja que suposa l'assoliment de la plena ciutadania: ser reconegut com a membre de la comunitat política i jurídica. Malgrat que el fet de gaudir de ple dret polític no garanteix automàticament la integració en altres esferes de la societat (és el cas dels immigrants nacionalitzats que poden continuar patint els mateixos problemes d'integració social o discriminació laboral que un immigrant acabat d'arribar), sí que és un component important de la plena integració.¹⁵

¹² GARRETA, J.; MOLINA, F. "La integració i l'exclusió dels nous immigrants". SAMPER L. (coord.) (op. cit.), pàg. 108 i s.

¹³ DE LUCAS, J. "Sobre las condiciones de ciudadanía en la sociedad multicultural". *1r Congrés Internacional Multiculturalitat i Ciutadania*. Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 2003, pàg. 21-25.

¹⁴ SOLÉ, C. *Integración sociocultural de los inmigrantes en Cataluña*. Madrid, CIS, 1981.

¹⁵ WAGMAN, D. (op. cit.), pàg. 4 i 5.

Michel Oriol¹⁶ considera que hi ha principalment dos obstacles que poden reduir la capacitat d'integració de la societat d'acollida: els obstacles econòmics i els obstacles culturals. Els obstacles econòmics es manifestarien especialment en moments de crisi (quan es considera menys necessària la contribució de la població immigrada a l'economia del país), ja que en el discurs dominant la immigració es considera legítima quan és necessària com a mà d'obra, per la seva aportació a l'activitat econòmica, però no pot ser una càrrega per al sistema econòmic.¹⁷

La idea de l'estat nació porta implícita la noció exclusivista de pertinença i dels drets polítics i econòmics dels seus ciutadans, i d'aquí se'n deriva la idea que els estrangers no tenen dret a compartir els recursos ni la riquesa "nacionals" (especialment quan aquests semblen escassos), que s'utilitza per culpar els immigrants dels problemes socioeconòmics.¹⁸

D'altra banda, es tendeix a "culturalitzar" el debat sobre la integració dels immigrants, considerant que la distància cultural (en la llengua, els costums o la religió) determina el grau d'integració i de cohesió social, i per tant es poden produir tensions socials a causa dels seus diferents valors i trets culturals, però cal tenir en compte que la distància cultural també depèn del grau d'obertura o tancament del codi identitari de la societat receptora i de com tracta la diversitat.¹⁹ A més, no cal perdre de vista que la majoria de conflictes que es produeixen entre comunitats diferenciades no són producte dels seus trets identitaris, sinó que es produeixen per desigualtats en les relacions socioeconòmiques. És a dir, molts conflictes que es presenten com a ètnics, racials, religiosos o interculturals, són en realitat la conseqüència de situacions d'injustícia o de pobresa.²⁰

¹⁶ Citat a GARRETA, J.; SAMPER, L. (*op. cit.*), pàg. 109.

¹⁷ TORRES, F. "La integración de los inmigrantes y algunos de sus obstáculos y fronteras". Seminari *Prioridades de una política europea de inmigración*. Instituto Internacional de Sociología Jurídica. Oñate, 10-11 maig 2001. [en línia] http://www.giemic.uclm.es/index.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=1081&Itemid=60. [consulta:17/10/08].

¹⁸ STOLCKE, V. "Europa: Nuevas fronteras, nuevas retóricas de exclusión". *Extranjeros en el paraíso*. Barcelona, Virus, 1994, pàg. 238 i s.

¹⁹ TORRES, F. (*op. cit.*).

²⁰ DELGADO, M. *Diversitat i integració*. Barcelona, Empúries, 1998, pàg. 93-94, 154 i s.

3. La transformació d'Andorra i la immigració

3.1 Transformació econòmica i demogràfica

A mitjan segle xx Andorra va passar de ser una societat tradicional, amb una economia de subsistència basada en la ramaderia i en l'agricultura, a ser una societat moderna que va experimentar un gran creixement econòmic basat en activitats de serveis.²¹

La transformació econòmica i demogràfica d'Andorra està determinada per la seva situació de país fronterer²² (per la seva localització geogràfica i per la seva condició d'estat independent), una condició que li confereix una posició estratègica i ha propiciat una evolució molt diferent a la d'altres poblacions del Pirineu. Durant el període de la Guerra Civil Espanyola i de la Segona Guerra Mundial, Andorra desenvolupa un paper important com a punt de distribució de mercaderies entre França i Espanya (també de contraban) en un moment en què aquests països tenen carències i restriccions diferents. Aquesta situació comporta ingressos complementaris als de l'activitat agrícola i ramadera que fins en aquell moment havia estat el principal mitjà de vida, i facilita la formació del capital que va fer possible el desenvolupament i el canvi d'orientació econòmica d'Andorra en les dècades posteriors. L'activitat comercial es veu afavorida pel diferencial de preus (gràcies a les exempcions aranzelàries i la baixa fiscalitat) i per l'augment progressiu de la capacitat adquisitiva de la població dels països veïns, que pot trobar a Andorra productes que no es troben al seu país o que són molt cars.

Aquest creixement econòmic, vinculat a l'activitat comercial i turística, genera un gran creixement immigratori per la necessitat de mà d'obra i de noves infraestructures i serveis, i tot plegat comporta una forta expansió urbanística i de l'activitat constructora. Paral·lelament es desenvolupa l'activitat financera que també passa a ser un dels pilars bàsics de l'economia andorrana.

Així, arran de la transformació de l'estructura productiva, Andorra esdevé un focus d'immigració, i deixa enrere una etapa de regressió demogràfica a principis del segle xx.²³

Tot i que Andorra ja havia rebut immigrants a principis dels anys trenta amb motiu de les obres de construcció de la central hidroelèctrica i de carreteres per part de l'empresa FHASA (Forces Hidroelèctriques d'Andorra, SA), i també durant els anys quaranta amb

²¹ LLUELLES, M. J. *La transformació econòmica d'Andorra*, Barcelona, L'Avenç, 1991.

²² COMAS D'ARGEMIR, D.; PUJADAS, J. J. *Andorra un país de frontera*. Barcelona, Editorial Alta Fulla, 1997, pàg. 39-47.

²³ La població va disminuir un 23% en trenta anys, ja que va passar de 5.231 habitants l'any 1900 a uns 4.042 l'any 1930, segons les dades de l'Oficina d'Estadística del Bisbat recollides a ADELLACH, B.; GANYET, R. *Estadístiques de les Valls d'Andorra*. Andorra, Consell General de les Valls d'Andorra, 1977, pàg. 91.

l'arribada de refugiats a causa de les guerres als països veïns,²⁴ és a finals dels anys cinquanta i sobretot a partir de la dècada dels seixanta quan es registra un gran flux immigratori lligat al creixement de l'economia andorrana (immigració laboral atreta per la demanda de mà d'obra). Aquesta arribada massiva d'immigrants es tradueix en un gran creixement de la població d'Andorra (que passa de 8.392 habitants l'any 1960 a 26.558 l'any 1975, 54.507 el 1990 i 83.137 l'any 2007) i modifica en pocs anys la seva composició, fins al punt que la proporció d'estrangers (majoritàriament d'origen espanyol) supera àmpliament la població nacional.

Si fins a la primera meitat del segle xx el nombre d'andorrans supera el nombre d'estrangers, a finals dels anys cinquanta aquesta relació s'inverteix, i des d'aleshores el nombre d'estrangers supera el d'andorrans (l'any 1963 hi ha un 33,3% de població de nacionalitat andorrana, un 62,2% d'espanyols, un 3,6% de francesos i un 0,9% d'altres nacionalitats),²⁵ situació que està relacionada amb l'aplicació d'una política restrictiva per accedir a la nacionalitat andorrana. Durant els anys setanta i vuitanta la població de nacionalitat espanyola continua augmentant i és la més nombrosa (pràcticament el doble de l'andorrana), tot i que el seu pes relatiu va disminuint al mateix temps que augmenta la proporció de francesos i d'altres nacionalitats. Cal destacar que el col·lectiu de nacionalitat portuguesa és el grup que augmenta més durant els anys vuitanta i noranta, fins a superar el nombre de francesos i convertir-se en el segon grup de residents estrangers darrere dels espanyols. A mitjan anys noranta es registra un augment de la proporció de població amb nacionalitat andorrana, que des de l'any 2005 supera la de nacionalitat espanyola. Aquest canvi de tendència s'explica en part per l'aplicació de la nova legislació en matèria de nacionalitat,²⁶ que facilita la nacionalització d'una part de la població estrangera (molts d'ells espanyols), i en part per la disminució de l'entrada d'immigrants.

Entre la població immigrada hi ha perfils diferents pel que fa a l'origen, el nivell de qualificació, els motius pels quals han vingut a Andorra, la situació socioeconòmica i les expectatives. Alguns immigrants van arribar a Andorra atrets per la possibilitat de fundar un negoci, sobretot als anys cinquanta i seixanta en un moment de gran expansió econòmica (principalment catalans); altres han vingut a treballar com a assalariats buscant millors oportunitats que al seu país d'origen, que en alguns casos suposa un procés de mobilitat social ascendent, ja sigui per a ells ja sigui per als seus fills. Hi ha immigrants que s'han establert de manera definitiva al país i alguns participen activament en la vida social, però també hi ha immigrants que arriben a Andorra per motius laborals o econòmics amb un projecte de curta durada (amb la intenció de tornar aviat al país d'origen), i això, juntament amb el fet que en molts casos ocupen els estrats inferiors en l'escala laboral, que viuen en condicions més precàries o que vénen de més lluny, es tradueix en general en

²⁴ LLUELLES, M. J. "El procés de canvi i la creació de serveis: 1900-1970". LLUELLES, M. J. (coord.) *El segle xx. La modernització d'Andorra*. Lleida, Pagès editors i Cambra de Comerç, Indústria i Serveis, 2004, pàg. 61 i 103.

²⁵ ADELLACH, B.; GANYET, R. (*op. cit.*), pàg. 96.

²⁶ Llei qualificada de la nacionalitat, del 3 de setembre de 1993, i Llei qualificada de la nacionalitat, del 5 d'octubre de 1995.

Taula 1. Població registrada per nacionalitats

Any	Andorrans	Espanyols	Francesos	Portuguesos	Nats a Andorra	Altres	Total
1980	6.476	20.378	2.474	1.092	3.316	1.724	35.460
1981	6.906	22.025	2.416	1.304	3.381	1.776	37.808
1982	7.082	23.423	2.510	1.425	3.613	1.887	39.940
1983	7.271	24.095	2.723	1.465	3.948	2.125	41.627
1984	7.290	24.443	2.938	1.519	4.211	2.266	42.667
1985	7.789	24.930	3.120	1.731	4.507	2.519	44.596
1986	7.952	25.880	3.492	1.944	4.969	2.739	46.976
1987	8.414	26.374	3.735	2.262	2.023	6.125	48.933
1988	8.627	26.734	3.932	2.480	5.376	3.379	50.528
1989	9.228	25.869	3.979	2.468	5.747	3.535	50.826
1990	9.601	27.066	4.130	3.951	6.015	3.744	54.507
1991	10.395	28.028	4.395	6.075	6.255	3.900	59.048
1992	10.881	28.556	4.662	6.853	6.563	4.084	61.599
1993	11.571	30.043	4.900	7.368	6.948	4.397	65.227
1994	11.860	29.329	4.658	7.035	7.157	4.272	64.311
1995	12.445	28.778	4.299	6.885	7.208	4.244	63.859
1996	13.019	28.656	4.352	6.886	7.312	4.254	64.479
1997	13.654	28.521	4.423	6.981	7.447	4.280	65.306
1998	14.277	28.229	4.420	7.024	7.589	4.338	65.877
1999	22.743	27.588	4.384	6.894	--	4.362	65.971
2000	23.697	26.750	4.283	6.748	--	4.366	65.844
2001	24.654	26.251	4.270	6.708	--	4.451	66.334
2002	25.467	26.071	4.336	6.729	--	4.556	67.159
2003	26.506	27.680	4.718	8.311	--	5.105	72.320
2004	27.465	28.728	5.095	9.980	--	5.607	76.875
2005	28.251	28.073	5.078	11.294	--	5.853	78.549
2006	29.535	27.638	5.104	12.789	--	6.156	81.222
2007	30.441	27.476	5.200	13.519	--	6.501	83.137

Font: Ministeri de Justícia i Interior: Estadístiques de població.

Nota: El Decret de Nacionalitat del 24 de desembre de 1974 va suspendre l'adquisició de la nacionalitat als nascuts a Andorra de pares estrangers fins a la Llei qualificada de nacionalitat del 1993, quan aquest col·lectiu va poder optar de nou a la nacionalitat andorrana. A efectes estadístics, aquestes persones es van classificar com a "nats a Andorra" fins l'any 1998, posteriorment es van agrupar amb els andorrans. Entre l'any 1998 i el 2002 les estadístiques no van recollir l'augment de la població ja que les persones amb una autorització de treball provisional no estaven inscrites al cens.

una implicació menor en la vida social andorrana, i tot plegat dificulta la formació del sentit de comunitat.²⁷

També hi ha un altre tipus d'immigració temporal que no està reflectida en les dades de població, atreta per la necessitat puntual de cobrir la demanda de feines estacionals (sobretot a l'hivern per activitats relacionades amb l'esquí) i que presenta unes característiques diferenciades. Són majoritàriament joves procedents de Sud-amèrica (principalment Argentina i Xile), que tenen contractes temporals limitats per a les activitats de temporada d'hivern en les estacions d'esquí. Tot i que les autoritzacions de treball temporal només permeten viure i treballar al país mentre són vigents,²⁸ una part d'aquests treballadors es queden al país de manera il·legal fins que poden regularitzar la seva situació.²⁹

3.2 Canvis en la societat andorrana

La transformació de l'estructura productiva i demogràfica d'Andorra ha anat acompanyada de la modificació de les institucions polítiques i de canvis en diversos àmbits de la vida social. Aquests canvis formen part del procés de modernització que s'ha produït de manera similar als països del nostre entorn, si bé en el cas d'Andorra de forma molt accelerada i amb algunes especificitats relacionades amb la seva estructura econòmica i amb una proporció elevada d'immigrants en el conjunt de la població.

El procés de modernització es relaciona amb els canvis tecnològics que condueixen al procés d'industrialització i al creixement econòmic, i que comporta una sèrie de transformacions estructurals en el conjunt de la societat (urbanització, especialització ocupacional, augment del nivell d'estudis, burocratització, desenvolupament dels mitjans de transport i les comunicacions, etc.), relacionades amb transformacions polítiques i culturals. La modernització es caracteritza per prioritzar la racionalitat instrumental (adaptació dels mitjans als fins desitjats), i aquest fet es manifesta en els processos d'individualització (que suposa el reconeixement dels drets i l'autonomia de l'individu com a unitat de la vida social, en lloc de la relació a través dels grups), i de secularització (les institucions religioses deixen de ser referents de la societat i la religió es considera una dimensió de l'àmbit privat).

A Andorra a partir de la segona meitat del segle xx, arran de la transformació econòmica, s'han produït canvis importants en la composició, l'estructura i les funcions de la casa

²⁷ COMAS D'ARGEMIR, D.; PUJADAS, J. J. (*op. cit.*), pàg. 64-66.

²⁸ L'article 27 de la Llei qualificada d'immigració, del 14 de maig del 2002, especifica que la durada de l'autorització d'immigració temporal no pot excedir el termini de dotze mesos seguits i comporta condicions particulars que limiten les possibilitats de treball a una activitat laboral determinada en un sector econòmic concret. L'autorització d'immigració temporal té caràcter improrrogable, i el seu titular, una vegada esgotat el termini de vigència, no pot sol·licitar-ne ni obtenir-ne una altra fins que hagin transcorregut com a mínim cinc mesos des de la data de venciment de l'autorització anterior.

²⁹ BATALLA, J.; CASALS, M.; MICÓ, J. R.: *Anàlisi de la situació laboral a Andorra*. Institut d'Estudis Andorrans, 2003, pàg. 160-167.

dins el sistema d'organització de la societat (encara que es manté com a valor simbòlic de la identitat personal i social), i també hi ha hagut canvis en l'àmbit de la interacció social (amb la disminució de la participació veïnal i de la vida comunitària), que han donat pas a noves formes d'organització política i social.³⁰ La renda i el nivell de vida han augmentat de forma espectacular, al mateix temps que s'ha incrementat el nivell d'estudis de la població. També ha canviat radicalment l'estil de vida, l'organització del treball i la família. Andorra es caracteritza per una intensa activitat laboral, amb situacions de pluriocupació (moltes famílies andorranes viuen d'ingressos de diverses ocupacions), una alta taxa d'ocupació (en les famílies assalariades tots els membres han de treballar per fer possible un nivell de vida elevat, fet que suposa una alta participació de les dones en el mercat de treball) i una dilatada jornada laboral (sobretot en els sectors del comerç i de l'hoteleria, que tenen horaris molt extensos i una activitat més important els caps de setmana, dies festius o època de vacances).³¹ Aquesta participació intensiva en el mercat laboral es tradueix en dificultats per compaginar la feina amb la vida familiar i el temps personal o de lleure, agreujades en el cas dels immigrants per la manca de xarxes familiars de suport.³²

[...] fue difícil acostumbrarse a este país porque para mí es como si estuviera en una cárcel, porque en Portugal es totalmente distinto de aquí, porque allí hay más *libertade*, porque sólo trabajaba de cinco de la tarde a una de la mañana, en una empresa de coches y tenía todo el día libre para mí, para quedarme con el niño. No precisaba de guardería, estaba siempre con él, a las cuatro de la tarde me marchaba a trabajar. Después mi madre se quedaba con él hasta que mi marido llegaba del trabajo. Aquí en Andorra cambió todo totalmente, porque mi vida consiste en trabajo–casa, casa–trabajo, empiezo a las nueve de la mañana, me marcho a las tres y media de la tarde para comer, y vuelvo al trabajo a las seis y salgo a las nueve de la noche. Hago un día de fiesta, sólo el lunes, y así trabajo todos los días. No tengo tiempo para estar con el niño, ni con mi marido, no tengo tiempo alguno para la familia... Todo el comercio tendría que estar obligado a cerrar los domingos, para tener un día en familia [...] no tengo convivencia alguna con mi hijo. Mi hijo, un niño pequeño, muchas veces me ha dicho: “mamá, ¿por qué en Portugal tenías más tiempo para mí y aquí nunca tienes? Allí siempre estabas conmigo y aquí siempre estas trabajando, ¿para qué trabajas tanto?” Yo le contesto: “para tener que comer y tener algo en el futuro...”

(Dona portuguesa de 32 anys, treballadora en un comerç, amb tres anys de residència a Andorra)³³

³⁰ COMAS D'ARGEMIR, D.; PUJADAS, J. J. (*op. cit.*), pàg. 81-95.

³¹ COMAS D'ARGEMIR, D.; PUJADAS, J. J. (*op. cit.*), pàg. 116-119.

³² SÁEZ, L. *et al. Estudi sociològic sobre la infància i la conciliació de la vida personal, familiar i laboral a Andorra*. Lleida, Pagès editors, 2006, pàg. 22-27, 85-92.

³³ SALAS, Diana (2008): Entrevista extreta del treball *Investigació realitzat per a l'assignatura "Técnicas de Investigación Social"* de la carrera de sociologia de la UNED.

4. Segmentació de la societat andorrana

La societat andorrana s'estructura al voltant d'unes divisions que s'interrelacionen i se superposen. Així, es pot parlar d'una divisió de naturalesa jurídicopolítica, que divideix la societat entre les persones que tenen la nacionalitat andorrana i els estrangers residents al país, i que defineix el conjunt de drets i deures de cada col·lectiu (drets polítics i econòmics); d'una divisió socioeconòmica (segmentació laboral) relacionada amb la situació en l'estructura social; i d'una divisió lingüísticocultural.³⁴

4.1 Segmentació jurídicopolítica

A part dels drets polítics que corresponen als andorrans segons els articles 24, 25 i 26 de la Constitució (dret de sufragi, exercici de càrrecs institucionals, etc.), també hi ha una sèrie de restriccions per als estrangers en els drets econòmics, en l'exercici de professions liberals i en l'accés a llocs de treball del sector públic, si bé aquestes restriccions s'han reduït per als residents espanyols, francesos i portuguesos, en aplicació d'uns convenis especials amb aquests països:

- Els andorrans i les persones físiques estrangeres amb més de vint anys de residència a Andorra poden adquirir tota mena d'immobles, però els estrangers amb menys de 20 anys de residència necessiten una autorització administrativa, limitada a una autorització per unitat familiar. En el cas de terrenys o parcel·les en què s'hagi construït un habitatge unifamiliar, no poden excedir els 1.000 metres quadrats.
- Per exercir qualsevol activitat comercial o industrial a Andorra és indispensable i obligatòria l'autorització del Govern. Mentre que per als andorrans no hi ha cap limitació, "els estrangers residents a les Valls que formen un sol foc o família, solament podran gaudir de la pertinent autorització d'un sol establiment comercial."³⁵
- Per participar amb el capital en societats mercantils³⁶ i per exercir càrrecs que comportin atribució general de facultats de representació de la societat (president, conseller delegat, administrador únic), els estrangers han d'haver residit durant vint anys a Andorra.³⁷ A partir de l'any 2003, d'acord amb els convenis establerts entre el Principat

³⁴ Seguint les línies de divisió o "fronteres internes" com es defineixen a COMAS, D.; PUJADAS, J. J. (*op. cit.*), pàg. 59-60.

³⁵ Decret del Consell General del dia 29 de juliol de 1981.

³⁶ Fins a l'entrada en vigor de la Llei 2/2008, del 8 d'abril, d'inversions estrangeres al Principat d'Andorra, dos tercers parts del capital social d'una societat havia de ser andorrà. Amb aquesta nova Llei la inversió estrangera s'amplia al 49,9% del capital social per a les activitats econòmiques amb més pes a Andorra i poden superar el 50% en determinats sectors, amb l'autorització prèvia del Govern.

³⁷ Segons el Reglament de societats mercantils, aprovat pel Consell General el 19 de maig de 1983.

d'Andorra, Espanya i França,³⁸ “els nacionals espanyols i francesos que poden justificar, de conformitat amb la legislació andorrana, una residència efectiva i ininterrompuda a Andorra d'un període mínim de deu anys, poden, en les mateixes condicions que els nacionals andorrans, exercir qualsevol activitat professional no assalariada que no sigui una professió lliberal, fer aportacions de capital a les societats mercantils andorranes i exercir càrrecs d'administració o de representació d'aquestes societats”. Des de l'any 2008, a partir de l'aprovació del Conveni entre Andorra i Portugal, també s'ha reduït a deu anys el temps de residència exigít als nacionals portuguesos per accedir a aquests drets.³⁹

- Es reserva als nacionals andorrans l'accés als llocs de treball del sector públic que comportin atribucions que impliquin l'exercici de la sobirania o la participació directa o indirecta en l'exercici de les prerrogatives de potestat pública de l'Estat o de les altres corporacions públiques. També es pot reservar l'accés a llocs de treball del sector públic als andorrans en primera convocatòria, si bé aquesta convocatòria s'obre als espanyols, francesos i portuguesos que exerceixen una activitat en el sector públic andorrà; si no s'ha cobert el lloc de treball en primera convocatòria, tots els nacionals espanyols, francesos i portuguesos es poden presentar en la segona convocatòria en igualtat de condicions amb els andorrans.
- Per a l'exercici de professions liberals, a més dels requisits de titulació (títol oficial andorrà o reconegut al Principat d'Andorra exigít per a l'exercici de la professió), cal tenir “la nacionalitat andorrana o acreditar un període mínim de 20 anys de residència efectiva i ininterrompuda al Principat d'Andorra, llevat dels casos en què els tractats internacionals estableixin un termini inferior”.⁴⁰

Malgrat aquestes limitacions en l'adquisició de béns immobles, per fundar negocis i exercir determinades activitats, alguns estrangers han pogut accedir-hi mitjançant la figura del “prestanoms” (andorrans o estrangers que han assolit aquests drets i cedeixen el seu nom per legalitzar la situació, a través d'un contracte privat fiduciari amb el propietari real, normalment a canvi d'una remuneració econòmica o alguna compensació), tot i que aquesta pràctica no està permesa.

³⁸ Proposta de ratificació dels Convenis entre el Principat d'Andorra, el Regne d'Espanya i la República Francesa relatiu a l'entrada, la circulació, el sojorn i l'establiment dels seus nacionals i a la circulació i el sojorn al Principat d'Andorra dels nacionals d'estats tercers, del 14-6-2001.

³⁹ Conveni entre el Principat d'Andorra i la República Portuguesa relatiu a l'entrada, la circulació, el sojorn i l'establiment dels seus nacionals, del 18-10- 2007.

⁴⁰ Llei 6/2008, del 15 de maig, d'exercici de professions liberals i de col·legis i associacions professionals.

4.2 Segmentació laboral (socioeconòmica)

Des d'una perspectiva estructural es considera que la clau per entendre la realitat de la immigració (l'arribada d'un gran nombre d'immigrants, els problemes d'integració i moltes de les concepcions socials i de les polítiques institucionals) és la qüestió de la seva participació en el mercat de treball. La demanda de mà d'obra (en general, de mà d'obra barata) fa necessària l'arribada d'immigrants. La pressió per abaratir el cost de la mà d'obra en el mercat global fa que, quan és possible, s'exporti la producció a països on aquest cost és molt inferior (deslocalització), i en el cas de treballs que no poden ser exportats (agricultura, construcció, hotelaria, treball domèstic, etc.), la pressió és abaratir el cost important la mà d'obra dels països de l'anomenat Tercer Món, atès que els ciutadans de les societats riques del "nord" cada cop tenen menys necessitat de treballar en feines més dures i més mal remunerades.⁴¹ Així, en molts llocs, els immigrants són els que treballen majoritàriament en aquests sectors.

En aquest context, les oportunitats laborals dels immigrants estan determinades per l'Estat, que amb la política migratòria limita l'accés dels immigrants a determinats llocs dins del mercat de treball ("marc institucional de la discriminació").⁴² Aquest control no permet als treballadors situar-se lliurement en el mercat de treball, ja que són seleccionats segons criteris d'ètnia o nacionalitat i no segons la seva capacitat, de manera que, encara que tinguin una formació qualificada, es reserva per als immigrants els llocs de treball que la població autòctona rebutja per ser més durs i amb pitjors condicions (procés d'etnoestratificació del mercat laboral). D'altra banda, l'augment del nivell educatiu de la població autòctona, la protecció econòmica que ofereix la família i el desenvolupament de l'estat de benestar, són factors que permeten una llibertat més gran d'elecció dels treballadors autòctons a l'hora de triar una feina, de manera que augmenta el "nivell d'acceptabilitat"; per contra, els immigrants accepten pitjors condicions de treball, un fet que suposa un augment de la flexibilitat i permet reduir costos a les empreses.

Segons la teoria de la segmentació o dualització del mercat de treball, en les economies avançades es genera una demanda continuada de treballadors disposats a realitzar treballs mal pagats i desprestigiats (segment secundari), que són ocupats pels immigrants, mentre que els llocs de treball del segment primari (llocs de treball amb millors condicions, millor retribució i més prestigi) els ocupen majoritàriament els nacionals.⁴³

A Andorra, la distribució dels assalariats en els sectors d'activitat indica una segmentació laboral per raons d'origen. Així, destaca una proporció més gran de treballadors originaris

⁴¹ WAGMAN, D. (*op. cit.*), pàg. 7-8.

⁴² SOLÉ, C.; PARELLA, S. "La inserción de los inmigrantes en el mercado de trabajo. El caso español". SOLÉ, C. (coord.) *El impacto de la inmigración en la economía y en la sociedad receptora*. Barcelona, Anthropos, 2001, pàg. 29-32, 43-49.

⁴³ GONZÁLEZ, A. "Efectos macroeconómicos de la inmigración. Impacto sobre el empleo y los salarios de los nativos". *Papeles: Revista de Sociología*. Núm. 66, 2002, pàg. 133-153. Universitat Autònoma de Barcelona.

d'Andorra que estan ocupats en el sector de l'Administració pública, mentre que els treballadors procedents d'Espanya i França estan ocupats amb més freqüència en el comerç, i els de Portugal en la construcció. Una part important dels assalariats procedeixen de França; els de Portugal i del grup d'altres orígens també treballen en l'hoteleria, i aquests darrers també destaquen en les activitats socials i els serveis personals.⁴⁴

Aquesta segmentació té l'origen en l'especialització de certs grups nacionals en determinats sectors o feines (en alguns sectors s'observen fortes concentracions d'assalariats originaris d'una mateixa província), fet que s'explica per factors com el nivell de qualificació de la mà d'obra procedent de cada lloc, les especialitzacions productives de cada zona geogràfica, el nivell de desenvolupament i l'estructura ocupacional de cada zona, així com les formes de reclutament dels treballadors (reclutament en el lloc de procedència, contractació mitjançant les relacions familiars, de veïnatge, etc.),⁴⁵ elements que determinen l'existència d'uns canals força estructurats dels fluxos migratoris. La immigració dels anys 80 i 90 procedent de Portugal va proveir el mercat laboral andorrà de molts treballadors en sectors com la construcció, l'hoteleria i el comerç, que necessitaven molta mà d'obra poc qualificada. Aquesta immigració, com la d'Andalusia i Galícia als anys 60 i 70, es va concentrar en aquests sectors, si bé amb el temps ha anat ampliant la seva activitat en altres sectors. En les darreres dècades també han arribat treballadors de diversos orígens que es troben ocupats sobretot en els sectors relacionats amb el turisme (comerç, hoteleria i serveis personals).

Evidentment, el lloc d'origen o la nacionalitat no són els únics factors que expliquen la situació dels treballadors en el mercat laboral, sinó que també hi intervenen altres factors, com el nivell de formació o el temps de residència, i també altres característiques adscriptives (sexe, edat). És a dir, la situació de cada grup nacional dins de l'estructura ocupacional varia segons les seves característiques, les condicions en què van arribar a Andorra, el temps que fa que hi viuen, etc., uns elements que poden afavorir una mobilitat laboral i social ascendent.

⁴⁴ Les dades de població assalariada es donen pel lloc d'origen dels treballadors, mentre que les dades del cens de la població es presenten per nacionalitat. Cal tenir en compte que les dades de la CASS corresponen a la població assalariada i que no registren tots els treballadors per compte propi o empresaris (ja que fins ara no tenen l'obligació d'estar afiliats a la CASS), i en canvi sí que inclouen els assegurats voluntaris sense activitat i també els treballadors fronterers i treballadors temporals que no consten en el cens de població. Tot i aquestes limitacions, l'evolució de les dades de la població assalariada aporta una informació molt interessant per analitzar la participació en el mercat laboral dels immigrants i de la població d'Andorra en general.

⁴⁵ ESTIVILL, J. *La immigració a Andorra*. Andorra, Departament de Població del Consell General, 1979, pàg. 28-29.

Taula 2. Assalariats per sector i lloc d'origen (mitjana anual), any 2007

Sector d'activitat	Andorra	Espanya	França	Portugal	Altres	Total
Agricultura, ramaderia, caça i silvicultura	15	56	6	57	13	147
Indústries manufactureres	212	865	75	452	126	1.730
Producció i distribució d'energia elèctrica, gas i aigua	69	78	6	3	3	159
Construcció	639	2.156	173	3.311	403	6.682
Comerç i reparació de vehicles de motor	1.327	5.320	982	2.412	1.275	11.316
Hoteleria	221	1.890	491	1.675	1.246	5.523
Transport i comunicacions	286	675	78	151	110	1.300
Sistema financer	479	992	49	39	50	1.609
Activitats immobiliàries i serveis empresarials	754	2.046	219	754	442	4.215
Administració pública i seguretat social	2.229	1.775	178	131	139	4.452
Educació	117	445	23	33	52	670
Activitats sanitàries i veterinàries, serveis socials	259	930	52	89	101	1.431
Altres activitats socials i serveis personals	334	1.055	127	224	701	2.441
Personal domèstic autònom	41	406	41	659	187	1.334
Organismes extraterritorials	1	1	2	3	2	9
Treball domèstic a la comunitat	5	101	5	80	10	201
Declarant voluntari sense activitat	0	4	0	5	7	16
Total	6.988	18.795	2.507	10.078	4.866	43.234

Font: Caixa Andorrana de Seguretat Social.

Però també cal tenir en compte l'efecte de la legislació sobre l'estructura ocupacional, que condiona un accés desigual als llocs de treball en funció de la nacionalitat dels treballadors. D'una banda hi ha limitacions en l'accés a certes activitats per als estrangers (en l'Administració pública i en les professions liberals), i d'altra banda en les quotes d'immigració s'estableixen els permisos en determinats tipus de feina segons la nacionalitat dels immigrants. Així, mentre la majoria d'autoritzacions prorrogables s'han destinat a nacionals de la UE (especialment espanyols i francesos), les autoritzacions prorrogables per als treballadors de països de fora de la UE s'han limitat a treballs relacionats amb l'assistència domèstica o treballs molt qualificats, i s'han obert les quotes d'autoritzacions a treballadors de qualsevol nacionalitat (principalment sud-americans), però només per a la temporada d'hivern i per a feines relacionades amb l'esquí.

4.3 Segmentació lingüística i cultural

El domini de la llengua del país d'acollida es considera una de les estratègies fonamentals (juntament amb l'atorgament de la nacionalitat) per a la integració social dels immigrants.⁴⁶ A Andorra, on el català és la llengua oficial, en la prova d'integració per a les persones que volen adquirir la nacionalitat andorrana es requereix el coneixement i la comprensió del català, tot i que no han de passar aquesta prova les persones que es consideren integrades a la societat andorrana per haver efectuat l'escolarització obligatòria al Principat, i les que acreditin disposar d'un diploma que atesti que han assolit el "nivell A" de català i el nivell mitjà de coneixements d'història i institucions andorranes.⁴⁷ També és necessari el coneixement de la llengua catalana per accedir a un lloc de treball en l'Administració pública, i en la resta de treballs d'atenció al públic des de l'any 2002.⁴⁸

La gran presència de persones d'origens i llengües diferents (especialment castellanoparlants) entre la població d'Andorra va portar a promoure el coneixement de la llengua oficial i de la història d'Andorra com a mitjà d'integració. L'any 1972 es va posar en marxa el programa d'andorranització de l'ensenyament (Programa de Formació Andorrana), destinat a preservar la identitat i les peculiaritats del país en els sistemes educatius espanyol i francès.⁴⁹ L'any 1982 es va posar en marxa el sistema educatiu andorrà, amb uns plans d'estudis específics i atenent la realitat lingüística andorrana. En el preàmbul de la Llei de l'Escola Andorrana, del 2 de maig de 1989, s'expressen aquestes prioritats:

“El sentiment de la identitat nacional, de la ciutadania, és profund i complex, i no es presta a reduccions simplificadores. Però, com tot sentiment, tan sols adquireix solidesa quan troba suport en racionalitzacions culturals, al servei d'una visió compartida del futur de la col·lectivitat. En tot país, la cultura nacional està formada per un conjunt d'elements complexos i variats: essencialment lingüístics, històrics, religiosos, geogràfics i ètics”.

Les dades sobre els coneixements i els usos lingüístics mostren que entre la població d'Andorra hi ha un bon nivell de coneixement del català però una utilització més limitada. Així, segons un estudi realitzat l'any 2004,⁵⁰ el nivell de comprensió del català de la població d'Andorra és de 8,4 de mitjana –en una escala entre 0 (gens) i 10 (perfectament)–, de 8,0 en la lectura, i de 7,2 en la parla, mentre que el nivell més baix correspon a l'escriptura amb una mitjana de 5,7; el castellà presenta uns nivells de coneixement més elevats, amb una mitjana per sobre de 9 en els diferents àmbits, excepte en el cas de l'escriptura (8,5); el francès ocupa el tercer lloc amb uns nivells de coneixement entre

⁴⁶ RUIZ DE OLABUÉNAGA, J. I. *Inmigrantes*. Madrid, Acento, 2000, pàg. 57-58.

⁴⁷ Reglament per a l'apreciació de la suficient integració a Andorra, del 3 de maig de 1996.

⁴⁸ Disposició transitòria segona de la Llei d'ordenació de l'ús de la llengua oficial, del 16 de desembre de 1999.

⁴⁹ BASTIDA, R. “Els sistemes educatius a Andorra”. *Estudi sobre la joventut al Principat d'Andorra*. Andorra, Càritas Andorrana, 2001, pàg.4.

⁵⁰ SERVEI DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA, *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra. Situació actual i evolució (1995-2004)*. Govern d'Andorra, Ministeri d'Afers Exteriors, Cultura i Cooperació, 2005.

un 4,2 de mitjana en l'escriptura i un 5,6 en la comprensió. Pel que fa als usos lingüístics destaca que el castellà ha passat a ser la llengua més parlada a casa (un 39,4% utilitza més el castellà davant el 31,1% que utilitza més el català) i amb els amics (un 41,6% utilitza més el castellà davant el 34,0% que utilitza més el català). A la feina, en les relacions internes (amb companys de feina, caps, subordinats, etc.) s'observa que el castellà (42,4%) és més utilitzat en les relacions internes que el català (37,9%), mentre que en les relacions externes (amb clients i proveïdors) el català continua sent la llengua predominant (el 45,9% utilitzen més el català, davant del 33,2% que utilitza més el castellà). Amb l'Administració pública el català és la llengua més utilitzada (69,1%). Finalment, amb relació als usos lingüístics en altres contextos es poden distingir situacions en què s'utilitza el català en més proporció que la resta de llengües (en les visites a bancs, companyies d'assegurances o gestories i visites al metge o al dentista), situacions intermèdies on la pràctica més habitual és el bilingüisme de català i castellà (en restaurants, botigues i perruqueries), i situacions en què predomina l'ús del castellà (en el taxi o l'autobús, els bars, pubs o discoteques i els grans magatzems). En el mateix estudi es destaca que una gran part de la població considera que encara queda molt per fer per afavorir l'ús del català a Andorra (71,2%), i que la majoria també està d'acord amb la idea que des del punt de vista professional és més important dominar el català que el castellà (70,5%), o que l'anglès o el francès (67,8%). També predomina l'opinió que és fàcil trobar feina a Andorra tot i no saber català (61,0%) i que l'Administració pública ja fa prou per la difusió del català a Andorra (58,9%). En canvi, hi ha una divisió d'opinions sobre si el català resulta imprescindible o no per integrar-se al país (50%), sobre si els empresaris haurien d'obligar els treballadors a parlar català (un 49,7% pensa que sí i un 50,3% no ho creu), i sobre si caldria acreditar coneixements de català per obtenir la renovació del permís de treball (el 46,8% creu que caldria pel 53,2% que creu que no és necessari).

El coneixement de la llengua nacional s'ha considerat com un factor important per a la integració dels immigrants en la societat receptora. El fet que el coneixement del català entre la població d'Andorra sigui prou bo pel que fa a la comunicació oral (tot i que aquest coneixement està relacionat amb la nacionalitat o el lloc d'origen i amb el temps de residència) pot suposar un element a favor de la integració. Però també hi ha la percepció que cal afavorir l'ús del català, ja que la seva utilització és inferior en molts àmbits, on predomina el castellà o el bilingüisme. En alguns casos la població immigrant adopta el castellà com a llengua alternativa a la seva llengua materna (per exemple, els francesos i els portuguesos tenen un indicador d'ús del castellà més elevat que el del català), fet que es pot entendre no com una manca d'integració, sinó com una estratègia d'integració a l'Andorra actual heterogènia i plural, creada pel gran creixement econòmic i migratori de les últimes dècades. Evidentment la societat de l'Andorra actual és molt diferent de l'Andorra de principis del segle passat (una societat més homogènia, en què la majoria de la població era andorrana i de llengua catalana), i per tant, la integració de les persones immigrades no es fa sobre aquesta societat que ja no existeix.

En aquest context, l'exigència del coneixement del català en el mercat de treball és diferent segons el segment laboral. D'una banda, es considera fàcil trobar feina a Andorra tot

i no saber català, com a conseqüència de la manca de mà d'obra (en aquest cas es tractaria principalment de treballs de menys qualificació, en l'anomenat segment secundari). D'altra banda, també es constata que en l'àmbit professional és més important dominar el català que el castellà o que altres llengües (com l'anglès o el francès), i de fet el català és imprescindible per accedir a determinats llocs de treball com l'Administració pública i altres ocupacions qualificades del segment primari (com ara les professions liberals).

4.4 Factors de divisió en la població

Relacionant aquests tres eixos de divisió descrits (el laboral, el juridicopolític i el lingüístic i cultural) es poden establir a grans trets algunes característiques dels grups existents dins la societat andorrana.⁵¹

Els andorrans, tot i que no són un grup homogeni, tenen en comú una sèrie de privilegis derivats de la nacionalitat: participació política, i avantatges en l'accés als recursos i al treball. Es poden diferenciar els “andorrans de soca” (les persones que han nascut al país i tenen avantpassats andorrans), que són un grup minoritari que en general han obtingut més avantatges econòmics i polítics de la transformació d'Andorra, i els “andorrans de primera generació” (fills de persones d'origen estranger o altres persones que han adquirit la nacionalitat andorrana), que són un grup més nombrós però amb menys prestigi i, en general, menys ben situats. També hi ha els “nats a Andorra” (persones nascudes a Andorra, de pares estrangers, però que encara no tenen la nacionalitat andorrana), que passen a ser “andorrans de primera generació” quan adquireixen la nacionalitat andorrana.

Els espanyols són el grup d'immigrants més nombrós i més antic. En general els catalans estan més ben situats (petits empresaris vinculats al comerç i l'hoteleria) i comparteixen amb la població andorrana la llengua i la cultura, mentre que entre la resta d'espanyols hi ha més proporció d'assalariats en el comerç, la construcció i l'hoteleria, i en general els castellanoparlants estan menys integrats socioculturalment en la societat andorrana (en alguns casos han creat les seves pròpies associacions).

Els francesos són també un grup antic de residents i se situen sobretot en les capes mitjanes, com a propietaris d'hotels, restaurants i comerços. En general gaudeixen de cert prestigi social i d'una valoració elevada en l'àmbit cultural i lingüístic, i es concentren sobretot al Pas de la Casa i a Canillo, factors que afavoreixen un cert tancament lingüístic d'aquest col·lectiu.

Els portuguesos constitueixen un grup d'immigrants relativament recent i en general amb menys qualificació, de manera que ocupen una posició més baixa en l'escala sociolaboral (sobretot treballen com a personal no qualificat en la construcció i els serveis).

⁵¹ COMAS, D.; PUJADAS, J. J. (*op. cit.*), pàg. 60-63.

Provenen principalment de dues regions del nord de Portugal (Minho i Trás-os-Montes),⁵² i tant per les condicions de vida com per la llengua formen un grup menys integrat.

Entre la resta de població estrangera hi ha col·lectius molt diversos, entre els quals destaca un nombre important de britànics, que en general tenen una posició social alta (molts són jubilats), viuen sobretot a la parròquia de la Massana i es relacionen més entre ells. Entre els altres residents d'origen europeu (sobretot holandesos, alemanys i belgues), també hi ha molts jubilats i altres es dediquen al comerç. Entre els residents extracomunitaris destaquen els llatinoamericans (que treballen majoritàriament en el sector comercial i de serveis), els filipins (que treballen principalment en el servei domèstic), els indis (ocupats sobretot en el comerç) i els marroquins (en la construcció). Les interaccions més freqüents en aquests grups són amb persones del mateix origen.

5. Percepció sobre la immigració

La base de les formes de gestió diferents de la immigració es troba en les concepcions i les mentalitats. Darrere dels diversos models que adopta cada país es poden distingir dues concepcions de com es veu i com es gestiona la immigració i la diversitat.⁵³

- En general, als països europeus, on la immigració no ha contribuït a la formació de l'estat nació, la immigració i la diversitat es percep com un problema, un factor que suposa un cost que pot comportar la pèrdua de drets socials i un risc per a la identitat nacional i cultural. Es manté la concepció de la immigració com un fenomen conjuntural, i dels immigrants com a treballadors convidats temporalment que han de suposar el mínim cost possible, ja que només se'n valora l'aportació com a mà d'obra. Cada societat es considera ja construïda i amb una identitat sociocultural fixa on els immigrants s'han d'assimilar o en cas contrari queden segregats. En aquest cas predomina la idea de preservació més que de canvi i les polítiques són molt proteccionistes (en alguns casos antiimmigratòries). Només recentment comença a arrelar la idea que la immigració és un factor de dinamisme i de riquesa fonamental per al desenvolupament dels països, i es pren consciència que no és un fet conjuntural i que cal un enfocament integral i de la interculturalitat per gestionar la immigració i la diversitat.
- Als països com els Estats Units, Canadà i Austràlia, amb una història i una tradició indubtables en la recepció d'immigrants, on les migracions han produït canvis estructurals en la societat i la cultura, en general aquests canvis s'han valorat positivament (no hi ha un rebuig social de la immigració i la diversitat, i es considera que la societat està

⁵² SANTOS, M. *Quin sabor té un "Sumol" a 2.200 metres d'altitud? Identitat, integració i xarxes socials dels ciutadans portugueses a Andorra*. Lleida, Pagès editors, 2008, pàg. 67-70.

⁵³ RODRÍGUEZ, D. (*op. cit.*), pàg. 30-33.

en evolució contínua gràcies a la immigració). Malgrat que també hi ha hagut restriccions a la immigració i polítiques racistes i xenòfobes, la immigració es veu com una aportació més que com una pèrdua, es considera com una contribució essencial i com una oportunitat, i en general s'afavoreix l'adquisició de la ciutadania. En el cas de Canadà, les polítiques d'acollida permeten als immigrants desenvolupar-se i participar plenament en l'àmbit econòmic, polític, social i cultural; així, tot i que es manté la identitat ètnica o cultural pròpia també es desenvolupa un sentiment de pertinença compartida o d'identificació nacional.

A Andorra, fins als anys cinquanta la immigració es considera com una qüestió d'ordre públic i de control policial, i es regula a través de disposicions sobre la residència i l'activitat dels estrangers. En la dècada dels setanta s'inicia una nova etapa, en la qual es considera necessari el control de la immigració pels problemes d'infraestructura, cohesió social i d'identitat que comporta, però fins als anys vuitanta no s'estableix un sistema de quotes per regular el flux d'immigrants. La política de quotes té com a objectiu posar un sostre a la immigració de treballadors sense ofegar el creixement econòmic del país. Aquestes quotes es van anar establint durant els anys vuitanta i noranta en funció de les necessitats conjunturals de les empreses, seguint la llei de l'oferta i la demanda del mercat laboral, però sense tenir en compte una planificació a llarg termini dels interessos d'Andorra, és a dir, sense la definició d'una política d'immigració.⁵⁴ Amb la Llei qualificada d'immigració, del 14 de maig del 2002, el Govern fixa les quotes d'autoritzacions d'immigració en funció de les necessitats socials i econòmiques del país, i ho fa privilegiant l'accés als llocs de treball dels andorrans i dels estrangers legalment residents “amb l'objectiu d'afavorir la cohesió social”; així, el mercat de treball s'obre a nous immigrants només quan es considera necessari, i s'atorguen de forma prioritària les autoritzacions d'immigració als nacionals d'Espanya i França i dels altres estats membres de la Unió Europea o de l'Espai Econòmic Europeu.

5.1 La immigració com a problema

En els estudis sobre la immigració realitzats als anys setanta i vuitanta s'hi reflecteix la preocupació per alguns problemes derivats del gran creixement demogràfic, en relació amb les infraestructures per atendre les necessitats de la població (habitatges, escoles, hospitals, etc.), i en relació amb la identitat cultural i la cohesió social, que es veu perillar davant la gran proporció de població estrangera.

- En un informe de l'any 1979 encarregat pel Consell General per estudiar “el creixement desordenat del país”,⁵⁵ es considera que “la immigració constitueix en l'actualitat un

⁵⁴ BARÓ, L. *La política d'immigració a Andorra 1980-1989. Una aproximació al sistema polític andorrà*. Treball d'investigació. Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Ciències Polítiques i de Sociologia, 1992.

⁵⁵ ESTIVILL, J. (*op. cit.*), pàg. 1-4.

dels problemes més greus que es plantegen a Andorra” i se cita el discurs de presa de possessió de la Sindicatura (òrgan rector del Consell General) d'aquell any, on es diu que “la demografia galopant actual fa perillar l'existència de la personalitat andorrana, malgrat els lloables esforços d'andorranització... El creixement demogràfic incideix sobre l'urbanístic, i aquest, sobre el demogràfic, quan l'element motor n'és la venda d'apartaments”. En aquest estudi es proposa l'establiment d'unes quotes per regular l'entrada d'immigrants en funció de les necessitats dels sectors econòmics, i també l'ajustament entre la política urbanística i les previsions de població (per cobrir les necessitats de venda, escoles, sanitat, etc.). Davant la desproporció tan gran entre població autòctona i població forana, que “provoca un conjunt de tensions, desajustos i contradiccions que poden ésser a la llarga desestabilitzadores de la societat andorrana”, també es proposa el replantejament de les bases del sistema dels drets polítics dels residents per potenciar la identitat andorrana dels immigrants.

- En un estudi de l'any 1987 encarregat pel cap de Govern sobre la immigració a Andorra inscrita dins la “problemàtica de demografia econòmica”,⁵⁶ es proposa donar prioritat al manteniment de la cohesió de la nació andorrana, i subordinar l'objectiu econòmic al respecte de certs equilibris socioculturals. Per això, es defineixen com a objectius la diversificació de les activitats econòmiques i l'increment de la proporció d'andorrans dins la població d'Andorra: l'estudi proposa potenciar activitats noves i a través d'aquesta diversificació incidir en l'estructura dels llocs de treball, ja que un dels problemes més grans de la immigració a Andorra és l'escassa qualificació de les ocupacions. En les conclusions també s'assenyala que paral·lelament a la transformació econòmica caldrien modificacions institucionals, com la reforma del Codi de la nacionalitat, que permeti la naturalització dels immigrants (amb deu anys de residència), i l'accés a la nacionalitat dels nats a Andorra; i per afavorir la inserció dels estrangers apunta la necessitat d'adoptar mesures per flexibilitzar els drets dels residents.

La consideració de la immigració com a problema també es veu reflectida en els textos legislatius sobre aquest tema.

- En les quotes d'immigració dels diversos anys s'esmenten algunes preocupacions concretes envers el fenomen de la immigració (habitatge, càrrega familiar), i també la necessitat d'un control quantitatiu i qualitatiu del flux migratori, tenint en compte la necessitat de mà d'obra per al desenvolupament de les diverses activitats econòmiques:

Si la immigració constituïa ja un problema important a l'inici de la dècada dels 80 –data de la redacció del vigent Decret de bases sobre la immigració– avui aquest fenomen s'ha agreujat molt sensiblement, degut, per una banda, al creixement molt important de l'activitat econòmica d'Andorra, i per l'altra, a l'agreujament catastròfic del problema de l'habitatge, donat que malgrat es construeixi molt, els pisos amb uns preus prohibitius, són destinats exclusivament a la venda i, en la majoria dels casos, adquirits per inversors estrangers. (Edicte de 13-7-90 per qual es publica la Quota d'Immigració per a l'any 1990).

⁵⁶ TAPINOS, G. *Rapport sur l'immigration en Andorre. Diagnostic et perspectives*. París, exemplar mecanografiat, 1987.

Conscients del cost social que esdevé del fenomen immigratori al Principat i conscients, també, que la càrrega familiar del treballador immigrant és un dels principals factors d'aquest cost, l'Oficina de treball tindrà en compte l'estat civil del treballador immigrant. (Edicte de 13-7-92 relatiu a la quota d'immigració per a l'any 1992).

- En la legislació sobre la nacionalitat es planteja la problemàtica sobre la identitat nacional, que sorgeix arran del creixement de la població resident estrangera i del desequilibri respecte a la població nacional:

La realització de diferents estudis demogràfics en el decurs dels darrers anys ha tornat a plantejar la necessitat acuitant d'establir un nou equilibri entre la comunitat andorrana i la no andorrana. Es tracta d'una qüestió de cabdal importància per a la defensa de la identitat andorrana. (Llei qualificada de la nacionalitat, del 3 de setembre de 1993).

La legislació andorrana en matèria de nacionalitat, des del Decret del 17 de juny de 1939, han tingut sempre com a constant la preservació de la identitat nacional. [...] Una forta immigració en els darrers decennis ha dut com a conseqüència una desproporció entre la població nacional i la forana; aquesta desproporció ha estat percebuda com un element que calia corregir. (Llei qualificada de la nacionalitat, del 5 d'octubre de 1995).

Darrere aquestes apreciacions hi ha, d'una banda, la preocupació pels problemes d'infraestructures i les possibles tensions socials com a resultat del ràpid increment de la població, i d'altra banda, una consideració de la immigració com a amenaça per a la conservació de la identitat nacional (la integritat cultural de la nació), en una situació en què la població autòctona es troba en minoria.

5.2 Percepció sobre el fet migratori i la política d'immigració

El dret de tota persona a circular lliurement i a escollir la seva residència a l'interior d'un estat (dret a emigrar) està recollit en la Declaració universal dels drets humans (article 13), però a la pràctica està limitat pel dret a ser acceptat pel país al qual es vol traslladar la residència, ja que cada estat té dret a regular la immigració. El problema no són els límits raonables del dret a immigrar, sinó que aquest dret no està reconegut i això repercuteix en les actituds socials cap als immigrants, especialment cap als immigrants de determinats països.⁵⁷

Mitjançant l'Observatori, el Centre de Recerca Sociològica de l'Institut d'Estudis Andorrans va realitzar una enquesta durant el mes d'octubre de l'any 2007⁵⁸ (amb moltes de les mateixes preguntes que es van fer l'any 2002 en un estudi sobre la immigració a Andorra)⁵⁹ a una mostra formada per 849 persones escollides de manera aleatòria i repre-

⁵⁷ PAJARES, M. (*op. cit.*), pàg. 202-203.

⁵⁸ CENTRE DE RECERCA SOCIOLÒGICA. *Observatori segon semestre 2007*. Enquesta telefònica realitzada durant el mes d'octubre del 2007 [en línia] <http://www.iea.ad/cres/observatori/observatori.html>.

⁵⁹ Enquesta personal realitzada a una mostra de 1.072 persones majors de 18 anys, realitzada durant l'any 2002. BATALLA, J.; CASALS, M.; MICÓ, J. R. *La immigració a Andorra*. Lleida, Pagès editors, 2004.

sentativa de la població resident a Andorra major de 18 anys, en la qual es demana, entre altres opinions sobre temes relacionats amb el fet migratori, quina és la seva actitud davant els moviments migratoris. Els resultats es poden apreciar en les taules següents:

Taula 3. Creu que tota persona hauria de tenir plena llibertat per viure i treballar en qualsevol país encara que no sigui el seu?

	Freqüència	Percentatge
Sí, amb total llibertat	202	23,8
Sí, però sota les condicions que estableixi cada país receptor	595	70,1
No, llevat d'excepcions, cadascú hauria de viure i treballar al seu propi país d'origen	42	4,9
Ns/Nc	10	1,1
Total	849	100,0

Font: CRES: *Observatori segon semestre 2007*.

De la lectura de la taula 3 es pot despendre que la població d'Andorra té una actitud més aviat oberta sobre el fet migratori, però sota unes condicions que el regulin. Així, un 70% considera que tota persona hauria de tenir plena llibertat per viure i treballar en qualsevol país però sota les condicions que estableixi el país receptor, un 24% pensa que hi hauria d'haver total llibertat i un 5% de la població té una actitud més tancada (creu que, llevat excepcions, cadascú hauria de viure i treballar al seu país d'origen). Segons la nacionalitat s'observa que els andorrans i els espanyols són els que diuen en més proporció que tota persona ha de tenir llibertat per viure i treballar en qualsevol país en funció de les condicions que estableixi el país receptor d'immigrants (un 74% i un 72% respectivament). A l'enquesta de l'any 2002, les opinions davant aquesta qüestió estaven més dividides (un 50% considerava que totes les persones haurien de tenir llibertat per viure i treballar en qualsevol país però sota les condicions que estableixi cada país receptor, un 46% pensava que hi hauria d'haver total llibertat, i un 3% creien que, llevat d'excepcions, cadascú hauria de viure i treballar al seu propi país).⁶⁰

Un altre aspecte interessant que complementa els resultats de la pregunta anterior és l'opinió directa sobre quina és la política migratòria que seria més adequada en relació amb els treballadors immigrants:

⁶⁰ Per fer comparacions entre les dues enquestes cal tenir en compte que la de l'any 2002 es va realitzar de forma presencial mentre que l'enquesta del 2007 es va realitzar per via telefònica.

Taula 4. Quina política creu que seria la més adequada respecte als treballadors immigrants?

	Freqüència	Percentatge
Facilitar més l'entrada de treballadors immigrants a Andorra	129	15,3
Mantenir la política actual	476	56,1
Restringir més l'entrada de treballadors immigrants a Andorra	159	18,7
Ns/Nc	85	10,0
Total	849	100,0

Font: CRES: *Observatori segon semestre 2007.*

La majoria de la població enquestada (un 56%) opina que s'ha de mantenir la política actual, un 19% considera que s'hauria de restringir més l'entrada de treballadors immigrants i un 15% que se n'hauria de facilitar més l'entrada. Aquestes dades han variat en relació amb els resultats de l'any 2002; destaca que ha augmentat l'opinió restrictiva envers l'entrada d'immigrants al país o de mantenir la política actual, però sobretot ha disminuït la proporció dels que aposten per facilitar l'entrada d'immigrants (el 46% va triar l'opció de mantenir la política actual i un 40% optava per facilitar més l'entrada d'immigrants, mentre que un 12% preferia restringir l'entrada de treballadors immigrants), fet que es podria atribuir possiblement a la conjuntura econòmica actual més desfavorable (amb una desacceleració del ritme de creixement, una disminució del nombre de turistes, etc.), que pot incidir en una posició més conservadora davant la incertesa.

Segons la nacionalitat, els que pensen en més proporció que cal mantenir la política actual són les persones de nacionalitat francesa (69%), espanyola (57%) i andorrana (57%), i els que ho pensen en una proporció menor són els portuguesos (55%), i sobretot el grup d'altres nacionalitats (36%), mentre que entre els que creuen que s'hauria de facilitar més l'entrada dels treballadors immigrants destaquen les persones del grup d'altres nacionalitats (38%), entre les quals hi ha els extracomunitaris, que presenten quotes d'immigració més limitades i han d'acreditar una sèrie de requisits per obtenir una autorització, seguits dels portuguesos (21%).

Per una altra banda, les persones amb nivells formatius inferiors (estudis primaris incomplets o sense estudis) tenen percentatges més alts respecte a la restricció de l'entrada d'immigrants al país (32%), seguits dels que tenen estudis de Segona Ensenyança, FP-1 o equivalent (21%), i en percentatges menors dels que tenen estudis secundaris o FP-2 (14%) i de les persones amb formacions universitàries (14%). S'observen actituds més favorables a facilitar l'entrada d'immigrants a Andorra entre la població de més formació acadèmica (un 18% dels que tenen formacions universitàries, un 17% dels que tenen estudis secundaris i un 16% de les persones amb formacions de FP-1 o equivalent), i

menys entre les persones amb estudis primaris incomplets (6%). De totes maneres, l'opció més generalitzada entre la població és mantenir la política actual d'immigració: ho creuen així les persones amb formació secundària superior (61%), els universitaris (59%), els que tenen formació primària o secundària bàsica (52%) i i els que tenen formació primària incompleta (49%).

5.3 Contribució de la immigració a l'economia i efectes en el mercat de treball

A les enquestes fetes tant l'any 2002 com el 2007 es pregunta també si el fenomen migratori en general és positiu o negatiu i quins són els aspectes que determinen aquesta valoració. Com es pot apreciar en aquest apartat, la major part de la població considera la immigració positiva per la necessitat de mà d'obra i reconeix i valora la seva contribució en el creixement econòmic del país.

La majoria de la població considera que la immigració és positiva per a Andorra, (segons les dades de l'enquesta de l'any 2007 un 76% de la població considera que la immigració és positiva, davant un 10% que consideren que no és "ni positiva ni negativa" i un 8% que creu que és negativa), si bé aquesta percepció ha disminuït lleugerament en els darrers anys (l'any 2002 un 84% considerava la immigració positiva per a Andorra, un 10% ni positiva ni negativa, i prop d'un 6%, negativa). No hi ha diferències significatives estadísticament en funció de la nacionalitat. Segons el nivell d'estudis de la població s'observa que les persones que tenen estudis universitaris són les que consideren en més proporció que la immigració és positiva (el 83%), seguides de les persones amb nivell d'estudis secundaris superiors (80%), les persones amb formació primària o secundària bàsica (78%) i en menor proporció les persones amb estudis primaris no acabats (59%).

Taula 5. Creu que la immigració per Andorra és positiva o negativa?

	Frequència	Percentatge
Positiva	649	76,4
Ni positiva ni negativa	87	10,3
Negativa	71	8,4
Ns/Nc	42	4,9
Total	849	100,0

Font: CRES: Observatori segon semestre 2007.

Aquesta valoració positiva sembla lògica en un país on la majoria de la població és d'origen immigrant i s'atribueix majoritàriament a les necessitats del desenvolupament econòmic del país, ja que hi ha molts llocs de treball pels quals no hi ha prou mà d'obra autòctona. De fet, en demanar els motius principals pels quals es considera positiva, es destaca sobretot per la necessitat de mà d'obra (40%) i per afavorir el desenvolupament i l'economia del país (33%). La mateixa idea s'expressa en una entrevista sobre la immigració a Andorra.⁶¹

“Què pensa del gran nombre d'estrangers que viuen a Andorra?”

“Hi ha feina, a Andorra, i si la volen fer, per què no? Si no, qui ho faria?

(Dona, nascuda l'any 1914 a Andorra la Vella. Propietària d'un establiment del sector hotelier)

En aquest sentit, la societat andorrana sembla plenament conscient de la necessitat de comptar amb els treballadors estrangers i de la seva contribució a l'economia del país (entre un 92% i un 93% de la població està d'acord que “els immigrants han fet possible el desenvolupament econòmic d'Andorra” i que “els immigrants són necessaris per al funcionament de l'economia andorrana”).

Com es pot apreciar a la taula 6, es considera que hi ha situacions de complementarietat però també de competència entre població autòctona i immigrant en el mercat de treball. Així, la majoria de la població (el 73%) té la percepció que els immigrants ocupen els llocs de treball que no volen els andorrans, mentre que un 21% no ho creu així (l'any 2002 un 70% també estava d'acord amb aquesta idea i un 25% s'hi mostrava en desacord). En aquest cas, les diferències en funció de les variables sociodemogràfiques de les persones enquestades no es poden considerar estadísticament significatives.

Taula 6. Amb relació a les afirmacions següents que es diuen sobre la immigració i els immigrants, digui'ns, si us plau, si està més aviat d'acord o més aviat en desacord:

	D'acord	En desacord	Ns/Nc
Els immigrants ocupen llocs de treball que no volen els andorrans	72,8%	20,7%	6,5%
L'afluència de molts immigrants fa que baixin els salaris	50,8%	37,0%	12,2%
L'arribada de més immigrants dificultarà en el futur l'accés al treball dels andorrans i residents	49,1%	41,8%	9,1%

Font: CRES: *Observatori segon semestre 2007*.

⁶¹ Fragment d'una entrevista extret de COMAS D'ARGEMIR, D.; PUJADAS, J. J. “Els canvis econòmics i socials d'Andorra: les opinions dels protagonistes”. LLUELLES, M. J. (coord.) (*op. cit.*), pàg. 506.

Això indica que es considera que en el mercat laboral andorrà hi ha una situació de complementarietat entre l'ocupació de la població autòctona i dels immigrants, és a dir, que els immigrants ocupen llocs de treball per als quals no hi ha oferta de mà d'obra autòctona i que sense els treballadors immigrants quedarien sense cobrir. Molts d'aquests llocs de treballs són per a feines poc qualificades, sobretot en activitats relacionades amb el turisme (comerç, hoteleria, serveis turístics), i també amb el sector de la construcció i annexos, encara que també hi ha certa demanda de treballs altament qualificats per als quals cal contractar professionals de fora del país, ja que no es troben entre els nacionals.

Les diferències en l'accés a determinats llocs de treball, i també en la distribució de la població assalariada en els diversos sectors d'activitat d'Andorra en funció del lloc d'origen, configuren la segmentació del mercat laboral. Aquesta segmentació està reforçada per la legislació, ja que part de les quotes d'autoritzacions d'immigració que s'aproven es concentren en determinats sectors d'activitat (sobretot en el sector hotelier, en el comerç i per a les activitats de temporada d'hivern en les estacions d'esquí) i s'estableixen limitacions per als treballadors extracomunitaris. Com s'ha assenyalat anteriorment, també hi ha limitacions per als estrangers a l'hora d'ocupar llocs de treball en l'Administració pública o exercir com a professionals liberals. Els treballadors immigrants, doncs, no es veuen com a competidors perquè se situarien en segments diferents del mercat de treball (tot i que la seva situació en el mercat laboral pot variar en funció d'altres factors, com el temps de residència i la capacitat professional), i així, es produeix una relació de complementarietat entre la força de treball autòctona i la immigrada.

Amb relació a la idea que l'afluència d'immigrants fa que baixin els salaris, pràcticament la meitat (51%) de les persones enquestades l'any 2007 ho creu així, mentre que un 37% no està d'acord amb aquesta afirmació i un 12% diu que no ho sap o no respon. En l'enquesta de l'any 2002 la proporció d'acord era més baixa (47%) i hi havia més percentatge de població en desacord (gairebé un 44%).

Per nacionalitat, les diferències no són significatives. Segons el nivell d'estudis disminueix la proporció d'acord entre els que tenen estudis més alts (del 62% dels que tenen estudis primaris incomplets o sense estudis al 43% dels que tenen estudis universitaris), alhora que augmenta la proporció de desacord amb l'afirmació (del 23% dels que tenen menys estudis al 46% dels que tenen formació universitària). Amb relació a l'ocupació, els que més consideren que l'afluència d'immigrants fa baixar els salaris són les mestresses de casa (63%), els treballadors no qualificats (59%), els treballadors del comerç, l'hoteleria i els serveis personals (55%), i els de la indústria, la construcció i l'agricultura (53%). També es mostren més d'acord amb aquesta afirmació les persones que consideren que la immigració és negativa que no pas les persones que la consideren positiva (un 86% davant un 46%).

Sobre aquesta qüestió hi ha la percepció d'una situació de competència entre els treballadors immigrants i una part de la població autòctona, sobretot les persones ocupades en els estrats inferiors de l'estructura ocupacional (mercat secundari de treball) i les que

tenen nivells d'estudis més baixos, ja que els treballadors immigrants poden ocupar els mateixos llocs de treball (treballs menys qualificats) i podrien fer baixar els salaris per la seva disponibilitat a acceptar pitjors condicions laborals ("nivell d'acceptabilitat" inferior dels treballadors immigrants).⁶²

D'altra banda, el 49% dels enquestats en l'Observatori del segon semestre del 2007 creu que l'arribada de més immigrants pot dificultar en el futur l'accés al treball dels andorrans i residents, mentre que un 42% hi està en desacord i un 9% no s'ha definit. La percepció que la presència de més immigrants dificultarà l'accés al mercat de treball de la població nacional i dels residents ha augmentat respecte de l'any 2002 (en què un 45% estava d'acord amb l'afirmació i un 49% en desacord).

En funció de la nacionalitat destaca un acord majoritari entre els portuguesos (58%), andorrans (51%) i espanyols (50%), mentre que els francesos (30%) i el grup d'altres nacionalitats (32%) són els que hi estan d'acord en menor proporció (de fet, la majoria hi estan en desacord; un 47% i un 55% respectivament). A mesura que augmenta el nivell d'estudis va disminuint significativament la proporció de persones que creuen que l'arribada de més immigrants dificultarà l'accés al treball dels andorrans i els residents (ho pensen un 73% dels que tenen estudis primaris incomplets o sense estudis, en contrast amb el 37% dels que tenen estudis universitaris), al mateix temps que, paral·lelament, augmenta la proporció dels que no creuen que l'arribada de més immigrants hagi de dificultar l'accés al treball dels andorrans i els residents (un 17% dels que tenen estudis inferiors, i un 56% dels universitaris). Per ocupació destaca que els que estan més d'acord amb l'afirmació són els jubilats, les mestresses de casa i els treballadors no qualificats (al voltant d'un 58% en cada cas), els treballadors del comerç, l'hoteleria i els serveis personals (56%), i els treballadors de la indústria, la construcció i l'agricultura (52%).

Es constata, doncs, que les persones amb nivells més baixos d'estudis i amb ocupacions menys qualificades fan una valoració més negativa de l'arribada de més immigrants a Andorra, perquè els veuen com a possibles competidors directes per accedir als mateixos llocs de treball a causa de la pressió substitutòria (poden ser substituïts fàcilment per altres treballadors) i també perquè són més receptius a alguns dels tòpics recurrents, en part perquè estan més desinformats sobre el fenomen, mentre que les persones amb nivells més alts d'estudis i més ben situades en el mercat de treball no senten aquesta pressió de manera tan evident.

També és més alta la proporció de persones que creuen que l'arribada de més immigrants dificultarà l'accés al treball entre les que es mostren reticents a la immigració (un 74% dels qui pensen que cadascú hauria de viure i treballar al seu país), que no pas entre les persones que creuen que tothom hauria de tenir total llibertat per viure i treballar en qualsevol país (45%). I també és més alta aquesta opinió entre les persones que consi-

⁶² SOLÉ, C. : "Immigració econòmica". *Curs de Polítiques d'immigració a Catalunya 2000-2001*. Barcelona, Institut Català de la Mediterrània, 2001.

deren la immigració negativa (un 89%), que no pas entre les que consideren que la immigració és positiva (42%).

Tot i que una gran part de l'opinió pública de molts països considera que la presència d'immigrants dificulta l'accés a la feina dels treballadors locals o provoca una reducció dels salaris –que són factors que tenen molta importància en el rebuig de la immigració–, en diversos estudis realitzats sobre l'efecte de la immigració en el mercat laboral (tant als EUA com a Europa) no s'han detectat diferències gaire importants en les taxes d'atur i en el nivell de salaris entre ciutats amb un alt índex d'immigració i ciutats amb poca immigració; per tant, no hi ha una evidència empírica clara que justifiqui aquesta percepció. De fet, els resultats d'alguns d'aquests estudis conclouen que unes taxes d'immigració elevades augmenten l'atur només a curt termini, i que a llarg termini hi ha una reducció de l'atur, ja que els immigrants creen més llocs de treball dels que ocupen. Segons l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE), les migracions laborals permetrien als països industrialitzats cobrir els llocs de treball vacants amb una pressió reduïda sobre el salaris, i augmentaria la renda i la productivitat d'aquests països.⁶³ El que sí que s'ha observat és que els efectes de la immigració sobre el mercat laboral varien en funció de la capacitació professional de la força de treball immigrada, entre altres coses perquè afecta els treballadors autòctons amb característiques similars (que competeixen per les mateixes feines).

En general no es pot afirmar que els immigrants treguin llocs de treball a la població autòctona, sinó que es produeixen situacions de complementarietat i substitució en les activitats amb pitjors condicions que els autòctons rebutgen (els immigrants actuen com a “exèrcit de reserva”), encara que també es donen situacions de competència en els segments més baixos del mercat laboral, perquè els immigrants, pel fet d'acceptar condicions laborals inferiors, poden desplaçar els autòctons, ja que els empresaris preferiran contractar treballadors immigrants per abaratir costos (i reduir conflictes laborals per la seva escassa capacitat reivindicativa). Si es produeix una situació de competència entre la força de treball immigrada i l'autòctona, és probable que els criteris de discriminació en el mercat de treball se centrin en factors de ciutadania o culturals.⁶⁴

5.4 Percepció sobre l'efecte de la immigració en la convivència, en la llengua i la cultura

Un dels temes més controvertits sobre el fet migratori al Principat, és quina és la seva incidència en la convivència, la llengua i la cultura del país. Aquestes qüestions es desenvolupen a les preguntes següents fetes a l'Observatori:

⁶³ ORÓ I VENDRELL, M. “Economia i fet migratori”. *Curs de Polítiques d'immigració a Catalunya 2000-2001*. Barcelona, Institut Català de la Mediterrània, 2001.

⁶⁴ SOLÉ, C. (coord.) (*op. cit.*), pàg.47-49.

Taula 7. Amb relació a les següents afirmacions que es diuen sobre la immigració i els immigrants, digui'ns, si us plau, si hi està més aviat d'acord o més aviat en desacord:

	D'acord	En desacord	Ns/Nc
L'augment d'immigrants afavoreix que es produeixin més conflictes socials	48,5%	39,6%	11,9%
L'augment d'immigrants farà que a Andorra es perdi la llengua catalana	46,2%	46,1%	7,7%

Font: CRES: *Observatori segon semestre 2007.*

D'una banda, i com es desprèn dels resultats de la taula número 7, es tendeix a relacionar l'augment de la immigració amb l'augment de conflictes socials: gairebé un 49% de la població enquestada (Observatori del segon semestre del 2007) estaria d'acord amb l'afirmació que l'augment d'immigrants afavoreix que es produeixin més conflictes socials, davant un 40% que no hi està d'acord (un 12% no ha respost). Respecte a l'any 2002, la proporció d'acord amb aquesta afirmació ha disminuït (un 54% dels enquestats hi estaven d'acord davant un 39% que hi estaven en desacord).

Comparant les respostes en funció de la nacionalitat de les persones enquestades, les diferències no resulten significatives estadísticament. L'anàlisi per nivell d'estudis revela que els que estan més d'acord amb el fet que l'augment d'immigrants afavoreix la conflictivitat social són els que tenen estudis primaris incomplets o sense estudis (71%), seguits dels que tenen estudis primaris o secundaris bàsics (55%); en canvi, els que tenen estudis secundaris superiors (36%) o universitaris (45%) hi estan d'acord amb menys freqüència. Per ocupacions, els que hi estan d'acord en una proporció més gran són els jubilats (58%), les mestresses de casa (54%), els treballadors del comerç, l'hoteleria i els serveis personals (50%), i els de la indústria, la construcció i l'agricultura (52%); a l'altra banda, els que ho pensen menys són els propietaris, directius i comandaments intermedis (42%) i els professionals o tècnics (41%). També s'observa que les persones que consideren que la immigració és negativa afirmen en més proporció que l'augment d'immigrants afavoreix la conflictivitat (83%), en contrast amb l'opinió de les persones que la consideren positiva (44%); i també hi ha un nombre més gran d'enquestats que pensen que cadascú hauria de viure i treballar al seu país (64%) que no pas entre les que pensen que hi hauria d'haver llibertat total (42%).

A Andorra, tot i la presència elevada d'immigrants, fins ara no s'han produït conflictes greus entre població autòctona i immigrada. Aquesta situació es pot explicar, en part, per les característiques del mercat laboral andorrà –amb una oferta abundant de llocs de treball, una alta flexibilitat laboral i gran rotació, i una organització col·lectiva escassa dels treballadors–, que promou una certa mobilitat social, però que fa que davant de

condicions desfavorables els immigrants optin per canviar de feina o marxar del país i no es produeixin tensions que desemboquin en conflictes.

El fet que una gran part de la població d'Andorra pensi que un augment de la immigració afavoreix la conflictivitat social es pot atribuir en part a la imatge que arriba des d'altres països on, més enllà dels conflictes que es poden haver produït entre la població autòctona i la població immigrada, sovint es vincula la immigració al concepte de delinqüència i conflictivitat social. D'una banda, en els convenis internacionals aprovats des que es va iniciar el tancament de les fronteres externes de l'Europa comunitària, es tracten qüestions com la criminalitat, el terrorisme i el tràfic de drogues juntament amb la immigració, de manera que els governs europeus tracten el tema de la immigració com un assumpte d'ordre públic, i es preocupen fonamentalment pel control policial de les persones immigrades. D'altra banda, els mitjans de comunicació també contribueixen a la transmissió d'aquesta imatge incidint en la nacionalitat de les persones que cometen un delicte si són estrangeres i donant xifres de delictes comesos per immigrants (que en molts casos només són faltes administratives per la manca de permís de residència),⁶⁵ tot i que les dades mostren que la participació de persones immigrants en activitats delictives és minoritària i que, per tant, no està justificada la percepció social que relaciona immigració amb inseguretat. Aquesta imatge social que condueix a la criminalització de la immigració representa un obstacle per a la integració de les persones immigrants.⁶⁶

D'altra banda, hi ha una divisió d'opinions (Observatori del segon semestre del 2007) sobre si l'augment d'immigrants pot fer perdre l'ús del català, ja que quasi la meitat de la població (46%) pensa que l'augment del nombre d'immigrants farà que a Andorra es perdi la llengua catalana (46%), mentre que hi ha una proporció igual (46%) de persones que estan en desacord amb aquesta afirmació. La proporció dels qui estan d'acord amb aquesta afirmació ha augmentat respecte a l'enquesta de l'any 2002 (en què un 42% hi estava d'acord i un 55% en desacord).

Per nacionalitats, els andorrans (50%) són els que més pensen que l'augment d'immigrants farà que a Andorra es perdi la llengua catalana, mentre que els que ho afirmen menys són els francesos i el grup d'altres nacionalitats (només un 25% i un 37% respectivament hi estan d'acord). Per nivell d'estudis les diferències no són significatives, i segons l'ocupació destaquen amb percentatges d'acord superiors al 50% els estudiants i altres no ocupats, les mestresses de casa, els treballadors de la indústria, la construcció o l'agricultura, i el grup dels directius, propietaris o comandaments intermedis. També es mostren més d'acord amb l'afirmació les persones que pensen que cadascú hauria de viure i treballar al seu país (64%) que no pas les persones que creuen que hi hauria d'haver total llibertat per viure i treballar a qualsevol país (41%), i en el mateix sentit estan més d'acord que l'augment del nombre d'immigrants farà que a Andorra es perdi la llengua catalana les persones que consideren que la immigració és negativa (75%) que no pas les que la consideren positiva (41%).

⁶⁵ PAJARES, M. (*op. cit.*), pàg. 257 i s.

⁶⁶ WAGMAN, D. (*op. cit.*), pàg. 1-2.

El català és la llengua oficial d'Andorra, però en un país on la major part de la població és d'origen estranger es fa evident la influència de la immigració en l'àmbit lingüístic i es constata que en alguns àmbits el castellà és predominant. Per aquest motiu hi ha un cert temor que la llengua catalana cada cop tingui menys presència i que aquesta situació empitjori amb el temps.

Una altra de les qüestions importants és com valora la població la diversitat de procedències i orígens de molts dels habitants del país, i si aquest fet enriqueix la cultura andorrana o comporta una pèrdua de la identitat del país.

Els resultats de la taula número 8 demostren que la convivència amb persones immigrades es valora més com un enriquiment per a la cultura andorrana que com una pèrdua de la identitat.

Així, en l'enquesta de l'any 2007 destaca que la majoria de la població (54%) considera que la convivència amb les persones de diferents procedències suposa un enriquiment per a la cultura andorrana, davant un 37% que està més d'acord que el gran nombre d'immigrants comporta una pèrdua de la identitat andorrana (cultura, llengua, costums, etc.). Respecte a l'any 2002, s'observa una disminució dels que estan més d'acord que la convivència amb immigrants suposa un enriquiment de la cultura andorrana (que passen d'un 67% a un 54%) i un augment dels que consideren que comporta una pèrdua de la identitat andorrana (que passen del 31% al 37%), tot i que en l'enquesta més recent també hi ha més proporció dels que no han triat cap de les dues frases (gairebé un 9% davant un 2% l'any 2002).

Taula 8. Amb quina de les frases següents està més d'acord?

	Freqüència	Percentatge
El fet de conviure amb persones procedents de diferents llocs i de diverses nacionalitats suposa un enriquiment per a la cultura andorrana	457	53,9
El fet que el nombre de residents que provenen d'altres països superi el nombre d'andorrans comporta una pèrdua de la identitat andorrana (cultura, llengua, costums i tradicions andorranes)	318	37,4
Cap de les dues	3	0,3
Les dues	10	1,1
Ns/Nc	61	7,2
Total	849	100,0

Font: CRES: *Observatori segon semestre 2007*.

Per nacionalitats les diferències no són significatives estadísticament, i en tots els casos la major part de la població valora més la immigració com un enriquiment de la cultura andorrana que com una pèrdua de la identitat. Des del punt de vista del nivell de formació, destaca que els que tenen estudis primaris incomplets o sense estudis estan majoritàriament d'acord que l'elevat nombre d'immigrants comporta una pèrdua de la identitat andorrana (53%), mentre que la resta de grups estan majoritàriament d'acord que la convivència amb immigrants de procedències diferents suposa un enriquiment de la cultura andorrana. Per ocupacions, el personal administratiu (70%), els treballadors del comerç, l'hoteleria o els serveis personals (63%) i els estudiants i altres no ocupats (62%) destaquen amb percentatges superiors d'acord amb la consideració que la convivència amb immigrants suposa un enriquiment per a la cultura andorrana, mentre que els que ho diuen en menor proporció són els jubilats (41%) i les mestresses de casa (43%), que s'han mostrat més d'acord amb l'afirmació que un nombre elevat d'immigrants comporta una pèrdua de la identitat andorrana. Les persones que es manifesten contràries a la immigració consideren en més proporció que aquesta convivència comporta una pèrdua de la identitat andorrana (el 60% dels que pensen que cadascú hauria de viure i treballar al seu país i el 65% dels que consideren que la immigració és negativa), mentre que les persones més favorables a la immigració valoren en més proporció la convivència com un enriquiment per a la cultura andorrana (el 64% les persones que creuen que hi hauria d'haver plena llibertat per immigrar a qualsevol país i el 61% de les persones que consideren que la immigració és positiva).

5.5 Opinió sobre el manteniment de la llengua, els costums, els estils de vida, les creences i les pràctiques religioses dels immigrants

S'ha vist a l'apartat anterior com majoritàriament la població d'Andorra valora de manera positiva la diversitat de la societat andorrana actual. Però com es valora que els residents mantinguin els seus trets culturals, encara que adoptin trets culturals autòctons com parlar el català? En l'apartat següent s'analitza l'opinió de la població del Principat en relació amb aquesta pregunta:

Taula 9. Què li sembla que, tot i que aprenguin la llengua i que adoptin costums andorrans, els residents estrangers...?

	Bé	Ni bé ni malament	Malament	Ns/Nc
Mantinguin l'ús de la seva pròpia llengua	85,3%	3,2%	11,2%	0,3%
Mantinguin els seus costums i estils de vida d'origen	78,8%	8,8%	10,8%	1,6%
Mantinguin les seves creences religioses i les practiquin habitualment	85,0%	6,5%	6,1%	2,4%

Font: CRES: *Observatori segon semestre 2007*.

Com es pot apreciar a la taula número 9, es considera bo que els residents estrangers mantinguin la llengua, els costums, les creences i les pràctiques religioses que els són propis, sempre que aprenguin la llengua i adoptin costums andorrans.

Segons les dades de l'enquesta de l'any 2007, la majoria de la població enquestada es mostra favorable que els residents estrangers mantinguin la seva pròpia llengua (85%), mantinguin els seus costums i estils de vida (79%) i les seves creences i pràctiques religioses (85%), sempre que aprenguin la llengua i adoptin costums andorrans. Aquesta acceptació ha augmentat lleugerament respecte als resultats registrats en l'enquesta d'immigració de l'any 2002 (un 83% estava d'acord que mantinguin la seva llengua, a un 71% li semblava bé el manteniment dels seus costums i estils de vida i un 79% també estava d'acord amb el manteniment de les creences i pràctiques religioses).

Les diferències observades en funció de les variables sociodemogràfiques (nacionalitat, nivell d'estudis, ocupació, etc.) no són significatives.

Aquestes preguntes plantegen la qüestió sobre el model d'inserció dels immigrants, en funció de si hi ha una percepció favorable a la diversitat cultural (model d'integració pluralista on és possible el manteniment de la identitat cultural dels immigrants) o si, contràriament, la població no és partidària que els immigrants mantinguin les seves particularitats culturals i considera que han d'adoptar les de la societat receptora (model d'assimilació cultural). En general, s'observa que la població accepta de forma majoritària que els immigrants mantinguin la llengua, els costums, les creences i la pràctica religiosa, i entén que alhora han d'aprendre la llengua i adoptar costums andorrans. Aquests resultats per si sols no permeten concretar si el model d'integració acceptat majoritàriament és de multiculturalisme fort o feble.

5.6 Opinió sobre els drets socials i polítics dels immigrants

Un altre dels aspectes analitzats en les enquestes del CRES, que s'insereix dins del debat present a la resta d'Europa sobre els drets i deures dels immigrants i la seva integració, és l'opinió de la població del Principat sobre els drets socials i polítics dels immigrants que ja resideixen al Principat.

Taula 10. Està d'acord o en desacord que els immigrants que arriben a Andorra puguin...?

	D'acord	En desacord	Ns/Nc
Portar la seva parella i fills a viure amb ells a Andorra	94,6%	3,7%	1,7%
Obtenir més fàcilment la nacionalitat andorrana	51,8%	38,2%	10,1%
Tenir temples propis per practicar la seva religió	50,3%	39,3%	10,3%
Accedir a un lloc de treball en igualtat de condicions que els andorrans	88,3%	9,0%	2,7%
Constituir grups o associacions per defensar els seus drets	77,0%	15,7%	7,3%

Font: CRES: *Observatori segon semestre 2007.*

De la taula 10 es desprèn que hi ha una opinió favorable al reconeixement dels drets socials dels immigrants, ja que, segons les dades de l'enquesta de l'any 2007, pràcticament el 95% de la població està d'acord que els immigrants puguin portar la parella i els fills a Andorra, i només un 4% s'hi mostra en desacord (percentatges molt similars als recollits en l'enquesta de l'any 2002, en què un 97% s'hi va mostrar d'acord i un 2% en desacord). Les diferències en funció de les variables sociodemogràfiques no són significatives. Així doncs, sembla que el dret al reagrupament familiar⁶⁷ està plenament acceptat.

També hi ha un acord majoritari sobre el dret dels immigrants d'accedir a un lloc de treball en igualtat de condicions amb els andorrans (el 88% de la població enquestada en l'Observatori de l'any 2007 hi està d'acord, i només el 9% hi està en desacord). Destaca que la proporció d'acord ha augmentat respecte a les dades de l'any 2002 (ja que ha passat d'un 83% a un 88%), alhora que ha disminuït la proporció dels que hi estan en desacord (del 13% al 9%). En tots els casos hi ha un acord majoritàriament favorable al dret dels immigrants d'accedir al treball en igualtat de condicions amb els andorrans, si bé en funció de l'ocupació s'observa que els que hi estan d'acord en menor proporció són els jubilats (78%) i els directius, els propietaris o els comandaments intermedis (81%).

El 77% de la població enquestada l'any 2007 també es mostra d'acord que els immigrants puguin formar grups o associacions per defensar els seus drets, davant un 16% que s'hi mostra en contra i un 7% que no s'ha definit (resultats molt similars als de l'enquesta de l'any 2002, en què un 78% va declarar estar-hi d'acord i un 16% en contra).⁶⁸

Hi ha més proporció d'homes d'acord amb aquesta qüestió (el 80% dels homes i el 73% de les dones), i també hi estan més d'acord les persones entre 25 i 39 anys (87%), que no pas les de més de 55 anys, que són les que hi estan d'acord en una proporció menor (61%). Per nacionalitats, el 73% dels andorrans estan d'acord que els immigrants puguin crear associacions per defensar els seus drets, però hi estan d'acord en més proporció els portuguesos (85%) i el grup d'altres nacionalitats (91%). Per nivell d'estudis, els que tenen menys formació són els que hi estan menys d'acord (57%), mentre que els que tenen estudis universitaris hi estan d'acord en una proporció molt superior (89%). Per ocupacions, els jubilats (51%) i les mestresses de casa (67%) són els grups que hi estan d'acord en una proporció menor, mentre que els professionals o tècnics són els que s'hi mostren més d'acord (93%).

Segons les dades de l'Observatori del segon semestre del 2007, un 51% de la població manifesta que està d'acord que els immigrants puguin obtenir més fàcilment la nacionalitat andorrana, un 38% hi està en desacord, i un 10% no ha respost. Respecte a l'enquesta sobre la immigració a Andorra realitzada l'any 2002, ha disminuït aproximadament

⁶⁷ En el títol IX de la Llei qualificada d'immigració, del 14 de maig del 2002, s'estableixen els requisits per al reagrupament familiar per als estrangers titulars d'una autorització d'immigració de residència i treball.

⁶⁸ La Llei qualificada d'associacions, del 15 de desembre del 2000, reconeix el dret d'associació de totes les persones, i estableix que poden constituir una associació tant les persones de nacionalitat andorrana com les persones de nacionalitat estrangera residents legalment a Andorra.

en 9 punts el percentatge d'enquestats que estan d'acord a facilitar l'accés a la nacionalitat andorrana, en la mateixa mesura que ha augmentat el percentatge de persones que hi estan en desacord. Segons l'edat, els grups que es mostren més d'acord que els immigrants puguin obtenir més fàcilment la nacionalitat andorrana són els de 25 a 39 anys (55%) i els de 40 a 54 anys (53%); a l'altra banda, els menors de 25 anys són els que menys hi estan d'acord (un 40% d'acord i un 52% en desacord). Per nacionalitat, s'observa que els andorrans i els francesos són els que estan menys d'acord amb aquesta qüestió i es mostren en més proporció en desacord (un 50% i un 44% respectivament), mentre que els espanyols (57%), portuguesos (66%) i el grup d'altres nacionalitats (63%) hi estan majoritàriament d'acord. Les persones amb estudis primaris incomplets o sense estudis (56%) i les que tenen formació universitària (57%) són les que estan més d'acord a facilitar l'accés a la nacionalitat andorrana, mentre que els que tenen estudis secundaris són els que hi estan menys d'acord (46%). Amb relació a l'ocupació destaquen els professionals i tècnics (60%) i els treballadors de la indústria i la construcció (59%) com els que hi estan més d'acord, en contrast amb el personal administratiu (41%) i les mestresses de casa (42%), que són els que hi estan d'acord en una proporció menor.

De fet, la legislació sobre la nacionalitat ha anat evolucionant durant els darrers anys i s'ha fet més oberta progressivament, però des de diversos àmbits es continua reclamant més facilitat per accedir-hi, concretament rebaixar els anys de residència necessaris per obtenir la nacionalitat (dels vint anys actuals a deu) i permetre la doble nacionalitat.⁶⁹

Sobre la qüestió que els immigrants d'Andorra puguin tenir temples propis per practicar la seva religió, un 50% de les persones enquestades l'any 2007 hi estan d'acord mentre que un 40% hi està en desacord i un 10% no s'ha definit, uns resultats pràcticament iguals als de l'enquesta de l'any 2002. L'anàlisi en funció de les variables sociodemogràfiques mostra que els menors de 40 anys són els que hi estan més d'acord (el 57% dels menors de 25 anys i el 59% dels que tenen entre 25 i 39 anys), mentre que entre els de més de 55 anys n'hi ha més en desacord (un 42% d'acord i un 47% en desacord). Pel que fa a la nacionalitat, tots els grups hi estan majoritàriament d'acord, excepte els espanyols, entre els quals n'hi ha un percentatge més gran en desacord (43% d'acord pel 45% en desacord). Per nivell d'estudis, augmenta la proporció d'acord entre els grups amb més formació (del 40% dels que tenen estudis primaris no acabats o inferiors al 60% dels que tenen estudis universitaris). Per ocupacions, les diferències no són significatives.

En l'àmbit religiós s'observa que la majoria de la població es mostra d'acord amb el manteniment i la pràctica de les creences religioses dels immigrants, però l'acceptació és més baixa en relació amb el dret a tenir temples propis per practicar la religió pròpia; en aquest sentit, destaca que les persones que troben bé que els immigrants mantinguin les seves creences religioses i les practiquin es mostren també més d'acord que puguin tenir tem-

⁶⁹ Comissió Europea contra el Racisme i la Intolerància. Tercer informe sobre Andorra. Estrasburg, Consell d'Europa, 2008, pàg. 25, [en línia] http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/1-ECRI/2-Country-bycountry_approach/Andorra/Andorra%20e%20rapport%20-%20cri08-1%20-%20catalan.pdf. [consulta: 22/09/08].

ples propis (un 56% d'acord per un 35% en desacord), mentre que la majoria de les persones que no troben bé que els immigrants mantinguin les creences i les pràctiques religioses es mostren també en desacord que puguin tenir temples propis (un 73% en desacord per un 19% d'acord). Aquestes valoracions es poden relacionar amb la influència dels països del nostre entorn sobre l'obertura de temples, sobretot els de religió musulmana. Una altra explicació seria la consideració cada cop més estesa de la religió com un assumpte de l'àmbit privat. El fet que només una minoria de la població d'Andorra sigui membre d'una religió diferent de la catòlica⁷⁰ i la manca d'ajudes públiques fan més difícil l'obtenció de recursos econòmics per construir llocs de culte, de manera que en molts casos les persones es reuneixen en locals no específics per a la pràctica religiosa.⁷¹

En relació amb els drets polítics, aquesta és l'opinió de la població resident al país:

Taula 11. Està d'acord o en desacord que els estrangers que resideixen i treballen de forma estable a Andorra puguin...?

	D'acord	En desacord	Ns/Nc
Votar a les eleccions comunals	76,8%	18,3%	4,9%
Votar a les eleccions generals	57,5%	34,7%	7,8%
Presentar-se a les eleccions i ser escollits	41,5%	48,5%	10,0%
Afiliar-se a partits polítics o sindicats	73,7%	19,0%	7,3%

Font: CRES: *Observatori segon semestre 2007*.

Com es pot apreciar a la taula 11, hi ha un acord majoritari respecte a l'accés als drets polítics dels estrangers, excepte pel que fa al sufragi passiu. Així, segons les dades de l'enquesta de l'any 2007, la majoria de la població està d'acord amb la possibilitat que els residents estrangers establerts de forma estable a Andorra puguin votar a les eleccions comunals (un 77%) i que puguin afiliar-se a partits polítics o sindicats (un 74%), i també està d'acord, encara que en una proporció més moderada, que puguin votar a les eleccions generals (un 57,5%). En canvi, hi ha més proporció de població en desacord (48,5%) que d'acord (41,5%) amb la possibilitat que els immigrants es puguin presentar com a candidats a les eleccions i ser escollits.

Aquests resultats són força similars als obtinguts en l'enquesta de l'any 2002: un 79,5% estava d'acord que els estrangers puguin votar a les eleccions comunals i un 74% que

⁷⁰ Aproximadament un 5% de la població, segons l'enquesta sobre la immigració a Andorra de l'any 2002, són creients d'altres religions (principalment musulmans, protestants, evangèlics, mormons, anglicans i hindús).

⁷¹ Segons el *Tercer informe sobre Andorra* de la Comissió Europea contra el Racisme i la Intolerància (*op. cit.*, pàg. 19), la comunitat jueva d'Andorra està formada per unes 100 persones i disposa d'una sinagoga i un centre comunitari, i la comunitat musulmana, amb unes 600 persones, disposa d'un centre comunitari però no d'una mesquita.

puguin afiliar-se a partits polítics o sindicats, un 62% també estava d'acord que els estrangers puguin votar a les eleccions generals, però només un 46% considerava que haurien de poder presentar-se com a candidats a les eleccions (un altre 46% hi estava en desacord).

Les persones de 25 a 54 anys estan d'acord que els estrangers que resideixen i treballen de forma estable a Andorra puguin accedir a aquests drets (votar a les eleccions comunals i generals, afiliar-se a partits polítics i sindicats i presentar-se com a candidats a les eleccions), mentre que els més joves i els de més de 55 anys són els que ho diuen en menor proporció.

També s'observen diferències significatives segons la nacionalitat, ja que les persones de nacionalitat espanyola, portuguesa i el grup d'altres nacionalitats estan d'acord en més proporció que els estrangers puguin votar a les eleccions comunals (entre un 80% i un 86%), i els andorrans i francesos ho diuen en menor proporció (un 65,5% i un 70% respectivament). Sobre la possibilitat que els estrangers puguin afiliar-se a partits polítics i sindicats, hi estan més d'acord els espanyols (80%) i el grup d'altres nacionalitats (79%), seguits dels portuguesos (72%) i, en menor proporció, els andorrans (68%) i francesos (65%). Pel que fa al dret dels immigrants a votar en les eleccions generals també són més favorables les persones del grup d'altres nacionalitats (71%), els espanyols (70%) i els portuguesos (64%) que no pas els francesos i els andorrans (un 42% en tots dos casos). Sobre el dret dels residents estrangers a presentar-se a les eleccions, hi estan d'acord en més proporció els espanyols (52%), seguits dels residents d'altres nacionalitats (48%), els portuguesos (41%), els francesos (35%) i els andorrans (31%).

Igualment, estan més d'acord amb tots aquests drets per als immigrants les persones que consideren que la immigració és positiva i les persones que creuen que tothom hauria de tenir plena llibertat per viure i treballar en qualsevol país, que no pas les persones que tenen opinions més negatives i restrictives amb relació a la immigració.

L'assoliment dels drets polítics (dret a escollir els representats polítics d'una comunitat i a ser escollit com a representant polític de la comunitat) és un factor important per a la integració, ja que representa la culminació del reconeixement formal que es forma part de la comunitat i que es posseeixen els drets de ciutadania (situa la persona que té aquest dret dins de la comunitat i n'exclou la persona que no el té).⁷² Entre els anys 1975 i 1985 es va aprovar en alguns països europeus el dret de vot dels residents estrangers en les eleccions locals i regionals (a partir d'un cert període de residència), i des de l'aprovació del Tractat de Maastricht (l'any 1991) està reconegut el dret al sufragi actiu i passiu en les eleccions municipals per als ciutadans de la Unió Europea residents en un estat membre del qual no són nacionals.

En el cas d'Andorra només una minoria de la població gaudeix del dret de sufragi, però les dades indiquen que la majoria de la població acceptaria la participació dels estrangers establerts a Andorra, sobretot en les eleccions comunals.

⁷² PAJARES, M. (*op. cit.*), pàg. 263-270.

Pel que fa al dret d'afiliació a partits polítics i sindicats, mentre no s'adopti una legislació específica, està regulat també per la Llei qualificada d'associacions, del 15 de desembre del 2000, que en l'article 4 assenyalava que tenen dret d'associació les persones de nacionalitat andorrana i les persones de nacionalitat estrangera residents legalment a Andorra, si bé en les disposicions addicionals especifica que només les persones de nacionalitat andorrana poden crear partits polítics.

5.7 Valoració sobre els factors d'integració dels immigrants

L'enquesta demanava també, en relació amb el concepte de la identitat d'Andorra del conjunt de la població, l'opinió sobre els aspectes que més determinen la integració d'un immigrant al Principat:

Taula 12. Valori la importància que creu que tenen les qüestions següents per a la integració dels immigrants que viuen a Andorra?

	Molta	Bastant	Poca	Gens	Ns/nc
Parlar català	64,4%	27,5%	5,9%	2,0%	0,2%
Conèixer la història, geografia, institucions d'Andorra	27,2%	45,1%	22,3%	4,8%	0,6%
Adaptar-se als costums andorrans	38,6%	43,6%	14,2%	3,6%	0,0%
Participar en la vida social d'Andorra	31,8%	45,6%	18,0%	4,2%	0,4%
Tenir amics de nacionalitat andorrana	25,5%	37,0%	27,1%	10,1%	0,4%
Treballar de forma permanent a Andorra	52,0%	37,2%	7,8%	2,4%	0,6%
Viure de forma permanent a Andorra	52,9%	35,7%	8,6%	2,6%	0,2%
Casar-se amb un andorrà/ana	13,9%	14,1%	31,3%	40,2%	0,6%
Adquirir la nacionalitat andorrana	22,9%	27,3%	24,8%	24,8%	0,2%

Font: BATALLA, J.; CASALS, M.; MICÓ, J. R. (2004): La immigració a Andorra (dades de l'any 2002).

Com a conclusió de la taula 12 es pot despendre que el fet de parlar català és l'element que es considera més important per a la integració dels immigrants al país, ja que és el factor que es valora més: el 92% de la població enquestada l'any 2002⁷³ ho considera molt o bastant important. Els aspectes següents que es consideren més importants per a la integració dels immigrants són viure i treballar a Andorra de forma permanent (un 89%

⁷³ No hi ha dades més recents perquè aquesta pregunta no es va realitzar en l'enquesta de l'any 2007.

en cada cas ho valora com a molt o bastant important), adaptar-se als costums andorrans (82%), participar en la vida social d'Andorra (77%), i conèixer la història, la geografia i les institucions d'Andorra (72%). La majoria també considera important, tot i que amb un percentatge inferior, tenir amics de nacionalitat andorrana (62%) i adquirir la nacionalitat andorrana (en aquest cas el 50% ho considera molt o bastant important i el 50% poc o gens important). En canvi, el fet de casar-se amb una persona de nacionalitat andorrana no es considera important per a la integració dels immigrants que viuen a Andorra (gairebé el 72% pensa que és poc o gens important davant el 28% que ho considera molt o bastant important).

En la mateixa enquesta sobre la immigració, la majoria de la població també considera que per viure a Andorra és necessari conèixer la llengua catalana (64%), encara que un 21% considera que només és necessari en alguns àmbits i un 15% creu que no és necessari, és a dir, que es pot viure a Andorra sense conèixer l'idioma oficial. Entre les persones que creuen que per viure a Andorra és necessari conèixer el català, ho consideren principalment perquè és la llengua oficial i per millorar la integració i la comunicació, mentre que entre les persones que creuen que no és necessari conèixer la llengua el motiu principal és perquè pensen que a Andorra es poden entendre amb altres idiomes.

Tot i que el fet de conèixer el català es considera important per a la integració dels immigrants i en general per viure a Andorra, també es reconeix que es pot viure al país sense conèixer l'idioma, a causa de la situació plurilingüe del país, on en moltes situacions s'utilitza més el castellà que el català.

5.8 Opinions sobre la integració dels immigrants

La majoria de la població estrangera d'Andorra és d'un entorn cultural similar (d'Espanya i especialment de Catalunya), i com s'ha vist en l'apartat anterior, per integrar-se a Andorra es valora molt el fet de parlar català.

Entre la població andorrana, tal com es recull en els fragments d'entrevistes que es mostren a continuació,⁷⁴ hi ha l'opinió que els immigrants procedents dels països veïns (especialment els catalans) estan més integrats en la societat andorrana per les similituds culturals (costums, religió, llengua), i en general també els que van arribar fa més anys; d'altra banda hi ha persones de nacionalitat andorrana que expressen un cert malestar perquè se senten en minoria davant els immigrants que no el parlen, un fet que en alguns casos s'atribueix a una manca d'interès per part d'aquests immigrants. També es manifesta la idea que la manca d'integració de molts dels immigrants més recents és un problema de cara al futur, especialment perquè aquests són majoria i hi ha el temor que es perdin els trets identitaris d'Andorra (usos i costums). Tot i això, i encara que no

⁷⁴ Fragments d'entrevistes extrets de COMAS D'ARGEMIR, D.; PUJADAS, J. J. (2004): "Els canvis econòmics i socials d'Andorra: les opinions dels protagonistes". LLUELLES, M. J. (coord.) (*op.cit.*), pàg 462-541.

sempre es consideri que els immigrants estan integrats al país (sobretot els treballadors en situació transitòria), en general es destaca que fins ara no hi ha hagut problemes greus amb els immigrants.

L'arribada de població estrangera suposa un esforç per a la integració. Creu que els estrangers s'han pogut integrar bé? Ha estat més fàcil integrar els d'origen català?

Els que van arribar a treballar amb FHASA sí que s'han integrat al país. Els que van venir després de la Guerra Civil també s'han integrat bastant; per mi amb aquests no hi ha hagut problema. Jo diria que els catalans s'han integrat més que els altres, per mentalitat, per usos i costums, per les tradicions... També han vingut gallecs, n'han vingut del sud d'Espanya i d'altres llocs i la gent ja s'hi ha fet, fins i tot ara han vingut portuguesos. Aquesta gent no ha portat cap problema, perquè els que han vingut ho han fet per treballar. Molts d'aquests han hagut de marxar després. Es pot dir que el treballador que ha vingut aquí no ha buscat cap problema, potser ara n'hi ha que alguns que volen més drets socials. Crec que no hi ha motius de queixa, perquè aquells que han vingut de fora se'ls han donat els mateixos drets que als andorrans, com l'educació i la sanitat gratuïta, se'ls ha reconegut poder adquirir la nacionalitat, els mateixos drets que a tothom [...] Ara som uns setanta mil i si anem a veure quants som els andorrans trobem que la immigració ens supera. Si n'hi ha un que parla català n'hi ha tres que no ho fan. Crec que l'arribada de gent hauria d'estar una mica més controlada, perquè ja ens superen. El mal ha estat que de vegades ha vingut algú a treballar, i si tenia la família fora la feia pujar i han anat constituint plegats un contingent força important. A Andorra hi ha unes lleis, uns usos i costums i la gent de fora que ha vingut aquests anys hauria d'integrar-se al nostre model, però sembla que és tot el contrari i que nosaltres ens hem d'integrar a un model que ells tenen i que no és nostre, i això és un problema greu per al país.

(Home, nascut el 1922 a l'Aldosa de Canillo. Vinculat al món de la pagesia. Ha participat en la vida política)

Creu que s'integra la gent que ha vingut en els darrers trenta anys?

Alguns s'integren bastant bé, però n'hi ha molts que no hi ha manera. Ara mateix, vas a una botiga i parles en català i no t'entenen. Ells diuen que no entenen el català, però tampoc fan res per aprendre'l. Ara n'han fet uns milers d'andorrans, la majoria fills d'immigrants, que els hem anat assimilant. Penso que és una acció política per integrar-los més. Jo he nascut aquí i no vaig tenir la nacionalitat fins fa deu anys. Era depriment...

(Home, nascut el 1916 a Andorra la Vella. Empresari del sector del transport de viatgers)

És un fet que hi ha més estrangers que andorrans a Andorra; com que fa anys que és així, què opina sobre les condicions d'integració?

Si anem fins als treballs de FHASA, alguns dels treballadors que van venir de fora es van quedar aquí i els seus fills han estat companys meus de classe. Aquests ja estaven integrats com nosaltres, eren tan andorrans com nosaltres mateixos. Després, cap als anys setanta i setanta-cinc va venir gent de molts altres llocs. Cal dir que aquí, a Andorra, fins a l'any 1972 no es va ensenyar català a l'escola [...] va començar allò que se'n diu l'andorranització, és

a dir, l'aprenentatge de la llengua, dels costums i de la història del país. Més recentment es va posar en marxa un sistema d'ensenyament propi, l'escola andorrana que ha estat un èxit. L'educació és un factor clau en les polítiques d'integració.

(Home, nascut el 1927 a Escaldes. Empresari vinculat al sector turístic i comercial. Ha participat en la vida política)

6. Relacions entre grups nacionals

Les relacions interpersonals dels immigrants (entre ells i amb la població autòctona) són molt importants com a factors de cohesió de la vida social, ja que són mecanismes informals a l'hora de buscar feina, de trobar habitatge, de sentir-se protegit, de reproduir formes culturals, etc. El vincle familiar és un dels més importants per integrar-se en el món social; també ho és l'amistat, que no depèn només de l'elecció lliure dels individus, sinó que és una conseqüència de la localització física i de la ubicació dels individus en l'estructura social i econòmica, és a dir, que es van construir xarxes socials entre individus de similars nivells educatius, posició social, personalitat, mode de vida, etc. Per tot això, el nombre de relacions interètniques i la seva qualitat permeten fer una aproximació al grau d'acceptació mútua i al grau d'integració social en els diferents àmbits de la vida de les minories ètniques.⁷⁵

En l'enquesta sobre la immigració a Andorra realitzada l'any 2002 es va demanar a la població enquestada si tenia relació amb persones d'altres col·lectius nacionals presents al país, i més concretament si hi tenien relació familiar, d'amistat, de treball o estudis i de veïnatge, o si per contra no hi tenien cap tipus de relació.

Segons es desprèn d'aquestes dades, pràcticament tota la població té algun tipus de relació amb persones andorranes i catalanes (només un 2% i un 3% respectivament no hi tenen cap relació), i en segon terme hi ha un percentatge més gran de població que té alguna relació amb espanyols (amb els andalusos i els gallecs hi ha un 22% dels enquestats que no hi tenen relació, i amb la resta d'espanyols només un 12% declara que no hi té cap relació), portuguesos (un 19% no hi té cap relació) i francesos (un 25% no hi té cap relació). Lògicament, com que aquests col·lectius són més nombrosos són també objecte amb més freqüència d'algun tipus de relació. En canvi, amb els col·lectius més minoritaris la major part de la població manifesta que no hi tenen cap relació: un 53% de la població no té cap relació amb sud-americans, un 64% no té cap relació amb marroquins, un 70% del total tampoc té cap relació amb britànics, i aproximadament tres quarts parts (entre un 75% i un 76%) no té cap relació amb filipins ni amb indis.

⁷⁵ GARRETA, J.; MOLINA, F.: "La integració i l'exclusió dels nous immigrants". Samper L. (coord.) (*op. cit.*), pàg. 129 i s.

Taula 13. Població sense cap relació amb els diversos grups nacionals, segons el lloc de naixement. Any 2002

	Lloc on va néixer										
	Andorra	Catalunya	Galícia	Andalusia	Resta Espanya	França	Portugal	Gran Bretanya	Països Europa i altres	Països Amèrica llatina	Països Àfrica i Àsia
Andorrans	0,5%	1,4%	0%	0%	4,7%	0,9%	7,0%	9,4%	4,7%	3,6%	5,0%
Catalans	0,8%	0,5%	0%	0%	4,7%	6,4%	10,8%	21,9%	8,9%	3,6%	5,4%
Gallecs	16,1%	23,1%	2,1%	19,5%	22,9%	37,7%	19,7%	68,8%	33,5%	18,1%	35,4%
Andalusos	13,8%	20,3%	19,1%	2,9%	21,3%	37,9%	30,6%	75,0%	40,2%	18,1%	28,3%
Resta Espanya	8,4%	15,2%	10,6%	13,2%	5,6%	18,2%	12,7%	12,5%	11,2%	20,9%	23,7%
Francesos	15,4%	27,1%	29,6%	32,7%	43,4%	2,1%	29,9%	15,6%	18,4%	25,3%	20,4%
Portuguesos	21,1%	23,3%	6,4%	19,9%	19,7%	16,1%	0,6%	62,5%	31,5%	18,3%	21,0%
Britànics	69,1%	69,7%	59,3%	83,1%	75,2%	58,7%	86,0%	6,3%	34,0%	66,2%	86,0%
Sud-americans	46,1%	53,1%	59,3%	61,0%	51,1%	65,2%	64,9%	53,1%	34,1%	14,9%	53,8%
Marroquins	61,4%	65,6%	60,3%	71,3%	65,1%	54,6%	69,6%	71,9%	74,9%	66,9%	40,0%
Filipins	76,4%	72,0%	63,0%	84,6%	74,9%	77,6%	80,3%	84,4%	65,4%	67,5%	60,6%
Indis	66,6%	75,8%	77,3%	84,2%	81,5%	75,9%	86,6%	62,5%	74,7%	69,6%	61,0%

Font: BATALLA, J.; CASALS, M.; MICÓ, J. R. (2004): *La immigració a Andorra*.

Analitzant si es té o no alguna relació en funció del lloc d'origen, s'observa que són molt poques les persones que no tenen cap relació amb andorrans (els enquestats nascuts a Gran Bretanya i a Portugal són els que en més proporció diuen que no tenen cap relació amb andorrans, i només són un 9% i un 7% respectivament). També són pocs els que no tenen cap relació amb catalans (els que menys s'hi relacionen són els nascuts a Gran Bretanya i a Portugal, dels quals un 22% i un 11% respectivament diuen que no tenen cap relació amb catalans).

La major part de la població dels diversos col·lectius també tenen alguna relació amb persones d'origen espanyol, si bé els nascuts a Gran Bretanya són els que diuen en més proporció que no hi tenen cap relació.

Per contra, com s'ha dit, la majoria de la població no té cap relació amb els col·lectius minoritaris pels quals s'ha demanat, precisament perquè són els que tenen menys presència entre la població d'Andorra. En general, en tots els casos es constata que les persones que tenen més sovint algun tipus de relació són del mateix origen.

6.1 Relació familiar

Les relacions familiars es donen amb més freqüència entre persones del mateix grup d'origen (endogàmia) i entre persones dels països més propers, especialment entre Andorra i Espanya (sobretot Catalunya), i en menor mesura amb francesos i portuguesos. Amb els grups nacionals amb poca representació en la població d'Andorra hi ha molt pocs casos de relació familiar.

Taula 14. Relació familiar amb els grups nacionals, segons el lloc de naixement

	Lloc on va néixer										
	Andorra	Catalunya	Galícia	Andalusia	Resta Espanya	França	Portugal	Gran Bretanya	Països Europa i altres	Països Amèrica llatina	Països Àfrica i Àsia
Andorrans	90,1%	65,9%	59,8%	62,1%	47,0%	40,6%	28,1%	3,1%	22,7%	25,8%	49,4%
Catalans	72,8%	85,1%	37,0%	57,4%	39,1%	30,2%	6,6%	18,8%	20,7%	20,4%	8,3%
Gallecs	27,2%	11,1%	93,6%	13,2%	10,3%	10,2%	7,7%	0%	9,2%	21,4%	7,9%
Andalusos	40,0%	27,7%	22,2%	89,0%	21,5%	12,9%	5,7%	0%	11,4%	14,4%	14,8%
Resta d'espanyols	37,9%	27,0%	34,9%	48,5%	62,8%	18,3%	8,3%	6,3%	34,5%	17,7%	7,9%
Francesos	28,0%	13,0%	5,8%	13,2%	9,6%	85,8%	19,2%	12,5%	7,1%	3,6%	5,6%
Portuguesos	8,1%	3,3%	16,9%	5,9%	3,7%	8,0%	88,5%	6,3%	4,5%	7,2%	22,5%
Britànics	1,9%	2,0%	11,1%	4,0%	2,3%	4,5%	1,9%	87,5%	15,6%	1,8%	5,0%
Sud-americans	7,9%	7,1%	8,5%	7,0%	3,0%	5,9%	1,9%	3,1%	15,9%	66,8%	9,8%
Marroquins	1,4%	0,4%	0%	1,5%	0,9%	4,8%	0,6%	0%	0%	0%	29,6%
Filipins	1,1%	0%	2,1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	15,0%
Indis	1,0%	0,5%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	5,0%

Font: BATALLA, J.; CASALS, M.; Micó, J. R. (2004): *La immigració a Andorra* (dades de l'any 2002).

6.2 Relació d'amistat

Hi ha més relacions d'amistat entre els diversos col·lectius nacionals que no pas en les relacions familiars, tot i que lògicament també s'observen percentatges superiors de relacions d'amistat amb els grups majoritaris i en cada cas amb el propi col·lectiu, i percentatges

inferiors entre els grups més minoritaris, pel fet que hi ha menys persones d'aquests col·lectius nacionals dins la població d'Andorra.

Taula 15. Relació d'amistat amb els grups nacionals, segons el lloc de naixement

	Lloc on va néixer										
	Andorra	Catalunya	Galícia	Andalusia	Resta Espanya	França	Portugal	Gran Bretanya	Països Europa i altres	Països Amèrica llatina	Països Àfrica i Àsia
Andorrans	94,7%	90,9%	74,6%	87,5%	78,7%	83,7%	69,5%	68,8%	79,4%	62,6%	72,9%
Catalans	94,3%	96,3%	76,7%	89,0%	86,9%	77,1%	59,3%	68,8%	81,9%	62,4%	73,9%
Gallecs	62,5%	55,0%	90,0%	64,7%	61,1%	39,6%	61,2%	18,8%	39,2%	54,6%	43,1%
Andalusos	70,6%	57,9%	62,4%	91,5%	64,9%	39,9%	41,4%	21,9%	34,5%	53,6%	47,3%
Resta d'espanyols	81,0%	67,1%	76,7%	69,5%	85,3%	57,4%	62,4%	71,9%	70,5%	65,4%	61,7%
Francesos	67,6%	47,4%	47,6%	39,3%	34,8%	84,2%	45,4%	71,9%	58,8%	40,9%	68,1%
Portuguesos	56,4%	43,5%	66,7%	47,8%	55,0%	44,1%	87,9%	28,1%	36,7%	41,0%	65,6%
Britànics	22,9%	19,9%	22,2%	7,4%	13,8%	27,5%	7,0%	65,6%	47,6%	24,7%	11,5%
Sud-americans	42,6%	31,2%	28,6%	23,5%	34,1%	25,7%	23,7%	37,5%	45,5%	72,2%	33,3%
Marroquins	26,7%	19,5%	21,2%	14,0%	22,9%	24,1%	17,1%	21,9%	22,9%	23,0%	57,5%
Filipins	14,0%	10,1%	14,3%	12,9%	13,8%	7,3%	9,5%	9,4%	25,5%	5,4%	31,5%
Indis	27,2%	11,4%	8,5%	11,4%	13,8%	14,8%	8,9%	31,3%	18,6%	19,3%	30,0%

Font: BATALLA, J.; CASALS, M.; MICÓ, J. R. (2004): La immigració a Andorra (dades de l'any 2002).

6.3 Relació de treball

Pel que fa a les relacions internes de treball (amb els companys de feina, superiors o subordinats) o d'estudis, en tots els casos són molt freqüents amb andorrans, espanyols (sobretot catalans), portuguesos i francesos, i en menor proporció amb els britànics i amb els col·lectius dels països extracomunitaris (els grups més minoritaris).

Taula 16. Relació de treball o estudis amb els grups nacionals, segons el lloc de naixement

	Lloc on va néixer										
	Andorra	Catalunya	Galícia	Andalusia	Resta Espanya	França	Portugal	Gran Bretanya	Països Europa i altres	Països Amèrica llatina	Països Àfrica i Àsia
Andorrans	87,0%	79,4%	74,6%	77,2%	72,8%	82,3%	64,5%	65,6%	59,3%	72,7%	77,5%
Catalans	73,6%	78,8%	66,1%	67,6%	71,4%	73,7%	61,3%	43,8%	57,3%	63,2%	59,8%
Gallecs	31,0%	40,7%	50,3%	38,2%	40,7%	30,5%	40,1%	21,9%	32,1%	33,8%	33,8%
Andalusos	34,9%	40,3%	45,5%	45,2%	35,1%	35,1%	38,0%	15,6%	36,9%	36,7%	35,2%
Resta d'espanyols	48,7%	47,1%	56,1%	51,5%	51,3%	50,0%	59,7%	43,8%	47,8%	48,7%	47,5%
Francesos	42,5%	40,7%	47,1%	29,4%	27,4%	68,0%	35,3%	43,8%	45,5%	47,0%	35,6%
Portuguesos	41,2%	50,2%	60,3%	42,3%	45,2%	54,1%	75,6%	18,8%	41,0%	52,4%	50,6%
Britànics	7,2%	12,2%	16,4%	4,0%	13,1%	15,4%	4,5%	59,4%	34,4%	10,8%	2,5%
Sud-americans	17,0%	21,5%	24,9%	11,4%	21,7%	15,4%	14,6%	18,8%	31,8%	43,8%	11,5%
Marroquins	11,0%	15,0%	27,0%	11,4%	14,7%	18,3%	15,1%	6,3%	4,5%	16,5%	20,6%
Filipins	9,6%	15,4%	20,1%	7,0%	9,8%	12,4%	12,7%	6,3%	13,7%	21,4%	18,1%
Indis	6,7%	13,8%	12,2%	5,5%	2,8%	6,6%	3,2%	12,5%	8,9%	12,9%	11,5%

Font: BATALLA, J.; CASALS, M.; MICÓ, J. R. (2004): *La immigració a Andorra* (dades de l'any 2002).

6.4 Relació de veïnatge

Les relacions de veïnatge també són més freqüents amb els grups més majoritaris (andorrans i catalans), de manera que la majoria de la població de tots els orígens hi té relació, excepte els britànics i els portuguesos en el cas de relacions de veïnatge amb els andorrans, i els britànics, els portuguesos i els nascuts als països d'Amèrica llatina, Àfrica i Àsia en el cas de relacions de veïnatge amb catalans. En general les relacions de veïnatge són escasses amb els grups minoritaris (britànics, sud-americans, filipins i indis). També destaca una proporció elevada de relacions de veïnatge dels britànics amb les persones del mateix origen.

Taula 17. Relació de veïnatge amb els grups nacionals, segons el lloc de naixement

	Lloc on va néixer										
	Andorra	Catalunya	Galícia	Andalusia	Resta Espanya	França	Portugal	Gran Bretanya	Països Europa i altres	Països Amèrica llatina	Països Àfrica i Àsia
Andorrans	82,0%	75,5%	58,2%	68,7%	59,8%	63,6%	47,9%	34,4%	63,5%	52,5%	56,0%
Catalans	68,8%	75,4%	56,1%	70,6%	62,8%	52,2%	34,3%	28,1%	54,6%	36,1%	39,6%
Gallecs	25,9%	21,6%	31,2%	29,1%	20,8%	13,6%	20,3%	12,5%	20,4%	11,9%	13,6%
Andalusos	28,1%	24,4%	32,8%	44,1%	15,2%	15,7%	13,4%	6,3%	16,0%	19,3%	8,6%
Resta d'espanyols	41,8%	34,9%	43,9%	32,0%	40,6%	33,1%	36,3%	25,0%	35,7%	34,1%	25,0%
Francesos	24,9%	18,3%	22,7%	14,3%	10,3%	46,5%	12,7%	37,5%	22,7%	17,7%	16,9%
Portuguesos	25,7%	28,1%	32,8%	37,1%	31,9%	29,2%	61,6%	9,4%	15,6%	23,1%	27,3%
Britànics	9,0%	5,3%	4,2%	7,4%	3,5%	10,2%	3,9%	50,0%	20,1%	10,8%	2,5%
Sud-americans	9,8%	4,4%	7,9%	5,9%	8,9%	3,6%	3,8%	15,6%	13,4%	12,9%	5,4%
Marroquins	6,4%	6,5%	2,1%	5,9%	5,6%	6,4%	7,6%	6,3%	2,2%	2,9%	5,4%
Filipins	2,7%	5,7%	6,4%	1,5%	2,4%	4,5%	0%	3,1%	0%	7,4%	15,4%
Indis	5,3%	1,8%	2,1%	1,5%	2,8%	4,5%	3,2%	0%	2,2%	2,9%	7,5%

Font: BATALLA, J.; CASALS, M.; MICÓ, J. R. (2004): *La immigració a Andorra* (dades de l'any 2002).

Segons expressen alguns immigrants,⁷⁶ les relacions entre les comunitats presents no són molt habituals, fet que s'atribueix en part als diferents nivells socials a què pertanyen i al fet que no coincideixen en els entorns on es desenvolupen els diversos àmbits relacionals (residència, treball, oci, etc.):

La convivència és difícil, és així una mica utòpica perquè hi ha sempre aquesta diferència d'estratificació social, els pobres i els rics mai es donen bé, no és així? Trobo que és difícil perquè els portuguesos, en principi, són persones... Els que vénen cap aquí, almenys pel que veig, són persones que no tenen molts mitjans econòmics. Ni resideixen en els mateixos llocs perquè no poden, ni van a les mateixes activitats perquè no poden. Llavors, clar, no conviuen. Els portuguesos fan el que poden, van als bars i estan allà dues o tres hores. No anem als mateixos llocs, hi hauria d'haver més llocs on poguessin estar més els andorrans amb els portuguesos, i no només andorrans, espanyols i altres nacionalitats que hi ha aquí a Andorra.

(Dona, entre 20 i 30 anys d'edat, amb estudis universitaris. Nascuda a Portugal, amb 10-20 anys de residència a Andorra. Estudiant)

⁷⁶ Fragments d'entrevistes extrets de Santos, M. (*op. cit.*), pàg. 100.

Tinc els meus amics andorrans i tinc els meus amics portuguesos i surto amb la gent d'aquí o surto amb la gent portuguesa. Es pot barrejar però no és habitual. (El festeig) és més entre portuguesos. Sí, a vegades, estic amb el grup d'amics d'aquí d'Andorra i els hi dic d'anar a prendre una copa i anar amb aquesta gent... o perquè necessito de trobar-me amb algú, ells diuen: "Ah, no. Vés tu i després..." No els agrada molt.

(Home, entre 20 i 30 anys d'edat, amb estudis de Formació Professional. Nascut a Portugal, amb 20-30 anys de residència a Andorra. Ocupat en el sector de serveis empresarials)

6.5 Parelles

En general, en la formació de la parella intervenen estratègies de mobilitat social o de manteniment de la posició, de manera que fins i tot en les societats en què l'elecció de la parella és lliure, aquesta es forma majoritàriament dins del mateix medi social. És a dir, hi ha una tria individual de la parella però està influïda per factors socials i econòmics. De fet, la majoria de les parelles es formen entre persones d'estatus socioeconòmic similar (homogàmia)⁷⁷ i també entre persones del mateix grup ja sigui en funció de l'ètnia, ja sigui en funció de l'origen geogràfic, la nacionalitat, la religió, etc. (endogàmia). Així, els membres de la parella tendeixen a tenir característiques similars pel que fa a edat, nacionalitat, educació, religió, classe social, residència, grup ètnic, etc., tant per factors estructurals (distància social i espacial, oportunitats d'interacció), com per factors normatius (preferències personals i pressions externes que reforcen l'elecció homogàmia).⁷⁸

Diversos treballs assenyalen que el factor social predomina sobre els altres (com l'ètnic o nacional), de manera que l'homogàmia (factor de classe o estatus social) predomina tant en els casos d'endogàmia com en els exemples d'exogàmia,⁷⁹ és a dir, sempre es tendeixen a formar parelles entre persones del mateix nivell socioeconòmic.

En el cas de la població d'Andorra, resulta interessant analitzar la nacionalitat de les parelles (tant si són casades com si són unions de fet) com a indicador del grau d'interrelació entre grups nacionals diferents.

Una enquesta sobre la composició de les llars d'Andorra (taula 18)⁸⁰ revela que gairebé el 76% de les parelles s'han format entre persones de la mateixa nacionalitat (un 24% són

⁷⁷ L'homogàmia fa referència a la igualtat o simetria dels cònjuges, i s'utilitza en relació amb diverses dimensions: educació (homogàmia educativa), nivell socioeconòmic (homogàmia socioeconòmica) o categoria professional (homogàmia ocupacional), entre altres.

⁷⁸ KERCKOFF, A. C. (1963) "Patterns of Homogamy in Mate Selection". ANDERSON, M. *Sociology of the family*. Penguin, Harmondsworth, 1971, pàg. 169-185.

⁷⁹ RODRÍGUEZ, D. *Endogamia, exogamia y relaciones interétnicas*. Tesis de doctorat en Antropologia social i cultural. Universitat Autònoma de Barcelona, 2002, pàg. 610-614. [en línia] http://www.tesisenxarxa.net/TESIS_UAB/AVAILABLE/TDX-0223103-184400/drg1de2.pdf. [consulta:30/09/08].

⁸⁰ Enquesta telefònica realitzada durant els mesos de juliol i agost del 2003 a una mostra de 2.106 llars del país, que va obtenir informació sobre les 6.044 persones que residien en aquestes llars. Entre les persones enquestades n'hi havia 1.689 que tenien parella (matrimonis o parelles de fet). BATALLA, J.; CASALS, M.; MICÓ, J. R.: *Composició de les llars a Andorra*. Lleida, Pagès editors, 2005.

de nacionalitat andorrana, un 35% de nacionalitat espanyola, un 3% de nacionalitat francesa, un 11% de nacionalitat portuguesa i un 3% de la resta de nacionalitats), cosa que indica una clara tendència a la unió entre membres del mateix grup (endogàmia) amb relació a l'origen geogràfic.

Entre les parelles en què l'home i la dona són de nacionalitat diferent (un 24% de les parelles), destaquen les formades entre persones andorranes i espanyoles (12%), que també són els col·lectius amb més presència en el conjunt de la població i amb més proximitat geogràfica i cultural (el 7% de les parelles estan formades per un home andorrà i una dona espanyola i en el 5% la dona és andorrana i l'home espanyol). Les parelles entre persones espanyoles i portugueses representen només un 3% del total (un 2% entre una dona espanyola i un home portuguès i un 1% entre un home espanyol i una dona portuguesa), i prop d'un 2% són parelles formades per una persona de nacionalitat andorrana i una de nacionalitat francesa.

Taula 18. Nacionalitat de les parelles

		Nacionalitat home					Total	
		Andorrana	Espanyola	Francesa	Portuguesa	Altres		
Nacionalitat dona	Andorrana	398	93	10	6	9	516	
		23,6%	5,5%	0,6%	0,4%	0,5%	30,6%	
	Espanyola	119	597	13	28	8	765	
		7,0%	35,3%	0,8%	1,7%	0,5%	45,3%	
	Francesa	18	18	45	6	1	88	
		1,1%	1,1%	2,7%	0,4%	0,1%	5,2%	
	Portuguesa	8	20	2	188	1	219	
		0,5%	1,2%	0,1%	11,1%	0,1%	13,0%	
	Altres	20	25	2	3	51	101	
		1,2%	1,5%	0,1%	0,2%	3,0%	6,0%	
	Total		563	753	72	231	70	1689
			33,3%	44,6%	4,3%	13,7%	4,1%	100,0%

Font: BATALLA, J.; CASALS, M.; MICÓ, J. R. (2005): *Composició de les llars a Andorra* (dades de l'any 2003).

Amb relació a la nacionalitat de la parella en funció de la nacionalitat de la dona (taula 19) destaca que el 77% de dones andorranes estan amb homes andorranos i el 18% amb espanyols, i de manera similar, el 78% de les dones espanyoles estan amb homes espanyols i el 16% amb andorranos. Un 51% de les dones franceses estan amb homes de la

mateixa nacionalitat, mentre que un 21% estan amb andorrans i un altre 21% amb espanyols. Les dones portugueses són les que presenten una endogàmia més important, ja que el 86% estan emparellades amb homes portuguesos (només un 9% ho estan amb homes espanyols). Entre les dones d'altres nacionalitats gairebé un 51% també forma parella amb homes d'altres nacionalitats (tot i que no estan detallats els grups nacionals), un 25% estan amb homes espanyols i un 20% amb andorrans.

Taula 19. Nacionalitat de la parella en funció de la nacionalitat de la dona

		Nacionalitat home					Total
		Andorrana	Espanyola	Francesa	Portuguesa	Altres	
Nacionalitat dona	Andorrana	398	93	10	6	9	516
		77,1%	18,0%	1,9%	1,2%	1,7%	100,0%
	Espanyola	119	597	13	28	8	765
		15,6%	78,0%	1,7%	3,7%	1,0%	100,0%
	Francesa	18	18	45	6	1	88
		20,5%	20,5%	51,1%	6,8%	1,1%	100,0%
	Portuguesa	8	20	2	188	1	219
		3,7%	9,1%	0,9%	85,8%	0,5%	100,0%
	Altres	20	25	2	3	51	101
		19,8%	24,8%	2,0%	3,0%	50,5%	100,0%

Font: BATALLA, J.; CASALS, M.; MICÓ, J. R. (2005): *Composició de les llars a Andorra* (dades de l'any 2003).

Pel que fa als homes (taula 20), també s'observen proporcions similars: els homes de nacionalitat andorrana estan majoritàriament (71%) amb dones de nacionalitat andorrana (un 21% estan amb dones espanyoles), i els homes espanyols estan majoritàriament (79%) amb dones espanyoles (un 12% amb andorranes). El 62% dels francesos estan amb dones franceses (n'hi ha un 18% que estan amb dones espanyoles i un 14% que estan amb andorranes), i el 81% dels portuguesos estan emparellats amb dones de la mateixa nacionalitat (un 12% amb dones espanyoles). Entre els homes d'altres nacionalitats, una clara majoria (el 73%) forma parella amb dones que també són del grup d'altres nacionalitats.

Taula 20. Nacionalitat de la parella en funció de la nacionalitat de l'home

		Nacionalitat home				
		Andorrana	Espanyola	Francesa	Portuguesa	Altres
Nacionalitat dona	Andorrana	398	93	10	6	9
		70,7%	12,4%	13,9%	2,6%	12,9%
	Espanyola	119	597	13	28	8
		21,1%	79,3%	18,1%	12,1%	11,4%
	Francesa	18	18	45	6	1
		3,2%	2,4%	62,5%	2,6%	1,4%
	Portuguesa	8	20	2	188	1
		1,4%	2,7%	2,8%	81,4%	1,4%
	Altres	20	25	2	3	51
		3,6%	3,3%	2,8%	1,3%	72,9%
	Total	563	753	72	231	70
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Font: BATALLA, J.; CASALS, M.; MICÓ, J. R. (2005): *Composició de les llars a Andorra* (dades de l'any 2003).

Aquestes dades mostren que entre les parelles d'Andorra predomina l'endogàmia en funció de la nacionalitat (que alhora està relacionada amb l'homogàmia), si bé aquesta tendència encara és més accentuada en el cas de les persones de nacionalitat portuguesa i és menys forta entre les persones de nacionalitat francesa.

7. Conclusions

En l'anàlisi de la percepció que té la població d'Andorra de la immigració i de la seva integració a la societat andorrana cal tenir en compte, d'una banda, l'estructura socioeconòmica del país i les necessitats del mercat laboral (que comporten una gran demanda de mà d'obra immigrada amb unes determinades característiques), i d'altra banda, la quantitat i les característiques dels immigrants que han arribat al país i l'efecte que pot tenir en la identitat cultural i la cohesió social.

Les dades mostren que, en general, la població d'Andorra té una percepció positiva de la immigració (sobretot per la necessitat de mà d'obra) i reconeix que els immigrants han contribuït al desenvolupament econòmic del país. També hi ha una opinió favorable sobre

el dret a emigrar (llibertat per viure i treballar en qualsevol país), però sempre amb les condicions que estableixi el país receptor, és a dir, que es considera necessari que hi hagi un control de la immigració.

En l'àmbit laboral, la majoria de la població d'Andorra pensa que els immigrants "ocupen els llocs de treball que no volen els andorrans". En el cas d'Andorra, amb una gran demanda de mà d'obra, es pot interpretar que els immigrants ocupen llocs de treball per als quals no hi ha mà d'obra autòctona suficient i que sense la seva presència quedarien sense cobrir, és a dir, que hi ha una situació de complementarietat entre treballadors autòctons i immigrants. Però també cal tenir en compte que els immigrants es troben amb un mercat de treball segmentat, en el qual ocupen en més proporció determinades activitats del segment secundari (feines menys qualificades, en pitjors condicions i menor prestigi o estatus social), que la població autòctona, a causa de l'augment del seu nivell educatiu i de les expectatives laborals, no està disposada a realitzar. És en aquest segment on es pot produir una certa competència entre la població autòctona i la immigrada o entre immigrants més antics i nous, ja que es considera que la immigració pot generar cert efecte a la baixa de les condicions laborals en determinats sectors, sobretot on la presència sindical és inferior, per la seva disponibilitat més gran a acceptar pitjors condicions laborals. Així ho perceben les persones amb un nivell d'estudis menor i ocupacions menys qualificades, que són les que més consideren que "l'afluència de molts immigrants fa que baixin els salaris" i que "l'arribada de més immigrants dificultarà en el futur l'accés al treball dels andorrans i residents"; és a dir, les que veuen els immigrants com a possibles competidors pels mateixos llocs de treball.

Davant d'aquests arguments cal tenir en compte que, independentment de la presència d'immigrants, alguns sectors ofereixen pitjors condicions laborals perquè només així resulten competitius, i no existirien si no trobessin mà d'obra adaptable a aquestes condicions. D'altra banda, el supòsit que els immigrants treuen els llocs de treball dels autòctons parteix d'una consideració econòmica falsa, ja que es considera que el nombre de llocs de treball és fix, quan de fet es constata que la immigració no fa disminuir els llocs de treball disponibles sinó que en molts casos els augmenta, perquè contribueix al sosteniment de certs sectors econòmics i ajuda a mantenir i crear altres llocs de treball que sense la seva presència no existirien.

Si bé a Andorra no es pot afirmar que l'afluència de molts immigrants hagi fet baixar els salaris, sí que es constata que els empresaris demanen més facilitat per contractar treballadors immigrants (sobretot en els sectors de l'hoteleria i els serveis turístics), una situació que si no estigués regulada es podria aprofitar per oferir salaris i condicions laborals pitjors. En aquest sentit, el Govern defineix la política d'immigració, després d'analitzar la situació nacional del treball i les necessitats socials i econòmiques del país, i ho fa privilegiant l'accés al treball dels andorrans i dels estrangers residents autoritzats a treballar i obrint el mercat de treball a nous immigrants quan es considera necessari, i fixa quotes d'autoritzacions de treball (de forma prioritària per als nacionals d'Espanya i França i dels altres estats membres de la Unió Europea o de l'Espai Econòmic Europeu), i finalment

estableix el salari que com a mínim ha de percebre el treballador que sol·licita una autorització d'immigració en funció de la seva qualificació (Classificació salarial d'immigració).

Les característiques del mercat laboral andorrà (amb molta oferta de llocs de treball, flexibilitat laboral, rotació, manca de prestacions d'atur, etc.) expliquen, en part, que no s'hagin produït tensions o conflictes entre la població autòctona i la immigrada –tensions i conflictes que es podrien produir si hi hagués una competència més dura pels llocs de treball–, ja que si es troben en una situació molt desfavorable, els treballadors immigrants poden intentar canviar de feina o opten per marxar del país.

Tot i que fins ara a Andorra no s'han produït conflictes greus entre població autòctona i immigrada, la població tendeix a estar d'acord que "l'augment d'immigrants afavoreix que es produeixin més conflictes socials". Aquesta percepció probablement està relacionada amb la imatge que sovint transmeten els mitjans de comunicació, que vincula la immigració amb delinqüència i conflictivitat social (que incideixen en la nacionalitat de les persones que cometen un delictes si són estrangeres i donen xifres de delictes comesos per immigrants, que en molts casos només són faltes administratives per la manca de permís de residència). D'altra banda, també es transmet aquesta imatge a través de la legislació europea, amb l'aprovació de convenis en què es tracten els temes de criminalitat, terrorisme i tràfic de drogues juntament amb els d'immigració, de manera que la immigració és abordada com un assumpte d'ordre públic. Aquesta imatge social que condueix a la criminalització de la immigració representa un obstacle per a la integració de les persones immigrants.

En l'àmbit cultural, d'una banda hi ha cert temor entre la població d'Andorra que l'augment del nombre d'immigrants posi en perill la llengua catalana. En un país on la major part de la població és d'origen estranger es fa evident la influència de la immigració en l'àmbit lingüístic i es constata que en alguns àmbits el castellà és predominant. D'altra banda, el fet de conviure amb les persones de procedències diferents es valora més com un enriquiment per a la cultura andorrana que com un element que afavoreix la pèrdua de la identitat andorrana.

La població d'Andorra també es mostra favorable al manteniment de la diversitat cultural: hi ha un acord majoritari que els residents estrangers mantinguin la seva pròpia llengua, els seus costums i les seves creences i pràctiques religioses, sempre que aprenguin la llengua i adoptin costums andorrans. És a dir, la població es mostra a favor que la incorporació dels immigrants a la societat andorrana es faci en la línia del model multiculturalista o pluralista, ja que no es pretén que els immigrants renunciïn als trets culturals propis (aculturació segons el model assimilacionista), sempre que també aprenguin la llengua i s'adaptin als costums d'Andorra.

Des de la perspectiva multiculturalista es considera la integració sociocultural com una unió de la diversitat i no com una uniformització (Solé, 2001). Aquesta integració requereix un procés que comença amb la inserció laboral de l'immigrant que el posiciona en l'estructura social (integració social), i continua amb l'adopció voluntària dels valors, els costums

i els elements culturals de la societat receptora (integració nacional i cultural). Finalment, es pot arribar a la identificació amb la cultura i la nació mitjançant l'assoliment dels drets, inclosos els drets polítics (integració sociopolítica).

En aquest sentit, l'accés als drets polítics, encara que no sempre garanteix automàticament la integració en altres esferes de la societat, es considera una condició per a la plena integració dels immigrants, ja que suposa l'assoliment de la plena ciutadania. Les restriccions en matèria legislativa poden afavorir els vincles comunitaris dels diversos col·lectius d'immigrants i dificultar-ne la integració; així, els vincles entre les persones immigrades del mateix origen creixen en la mesura que es van fent conscients de les dificultats de la seva integració a la societat receptora. En aquest cas, és la societat receptora la que dificulta la integració dels grups immigrants, i crea així una mena d'incomunicació sociocultural.

La població d'Andorra està majoritàriament d'acord amb al reconeixement dels drets dels immigrants, com ara el dret al reagrupament familiar, l'accés als llocs de treball en igualtat de condicions que els andorrans i la constitució d'associacions per defensar els seus drets; la majoria de la població també està d'acord, encara que en menor proporció, que els immigrants puguin obtenir més fàcilment la nacionalitat andorrana i puguin disposar de temples propis per practicar la seva religió.

Amb relació als drets polítics, la majoria de la població es mostra d'acord amb la possibilitat que els residents estrangers establerts de forma estable a Andorra puguin votar a les eleccions comunals i que puguin afiliar-se a partits polítics o sindicats; també es tendeix a estar d'acord, encara que en una proporció més moderada, que puguin votar a les eleccions generals. En canvi, pel que fa al dret a presentar-se com a candidats a les eleccions i ser escollits (sufragi passiu), hi ha més proporció de població en desacord que no pas d'acord.

Pel que fa als principals aspectes relacionats amb la integració dels immigrants, destaca que el més valorat pel conjunt de la població d'Andorra és el fet de parlar català; seguidament es valora com a molt o bastant important viure i treballar a Andorra de forma permanent, adaptar-se als costums andorrans, participar en la vida social del país, conèixer la història, la geografia i les institucions d'Andorra, i tenir amics de nacionalitat andorrana. Sobre la importància de l'adquisició de la nacionalitat andorrana per a la integració dels immigrants, l'opinió està dividida entre els que ho consideren molt o bastant important i els que ho consideren poc o gens important. En canvi, el fet de casar-se amb una persona de nacionalitat andorrana no es considera important per a la integració dels immigrants que viuen a Andorra (la majoria de la població pensa que és poc o gens important).

Per tant, d'una banda la població es mostra d'acord en general amb l'assoliment dels drets socials i polítics dels immigrants, que suposen el seu reconeixement com a ciutadans i que des de la perspectiva teòrica es consideren factors bàsics per a la seva integració en la societat receptora; però, d'altra banda, la població també considera molt important per integrar-se a Andorra que els immigrants parlin català, que s'adaptin als costums del país, que participin en la vida social i que coneguin la història, la geografia i

les institucions d'Andorra, és a dir, es valora que hi hagi un interès i un esforç per part dels immigrants per integrar-se.

En general, la proximitat geogràfica i cultural dels immigrants i la seva permanència al país es relacionen amb una integració més elevada. En aquest sentit, es manifesta l'opinió que els immigrants procedents dels països veïns, especialment els catalans, estan més integrats a la societat andorrana per les similituds culturals (llengua, costums, religió), i perquè en general també són els que van arribar fa més anys.

Entre alguns ciutadans andorrans es percep un cert malestar perquè se senten en minoria davant els immigrants que no parlen català (alguns ho atribueixen a una manca d'interès per part d'aquests immigrants), i en alguns casos consideren que la integració escassa de molts dels immigrants més recents representa un problema de cara al futur (dilueix la identitat andorrana). De totes maneres, també es reconeix que fins ara no hi ha hagut problemes greus amb aquests immigrants, malgrat que no sempre es consideri que estan integrats. La idea que alguns immigrants no aprenen català s'atribueix sovint a la manca d'interès o perquè consideren que no els resulta necessari (ja sigui perquè es poden comunicar amb altres llengües ja sigui perquè pensen estar poc temps a Andorra), però també cal considerar altres motius, com la manca de temps per assistir a cursos formatius (en molts casos és difícil compaginar el temps de treball i familiar a causa dels horaris, la manca de xarxa familiar, etc., fet que es podria corregir facilitant l'aprenentatge en hores laborals). En aquest sentit s'ha de remarcar que, d'una banda, el català és un dels vehicles per accedir a les millors feines i, en conseqüència, per la mobilitat social, i això fa que molts immigrants facin l'esforç d'aprendre'l, en funció d'on s'ocupen. D'altra banda, gairebé tots els fills dels immigrants dominen l'idioma català.

Un factor molt important en relació amb la cohesió social és el grau d'interrelacions entre els diversos col·lectius nacionals (relacions familiars, d'amistat, de treball, de veïnatge), ja que són vincles que faciliten la integració en la societat. Com que els grups amb més efectius a Andorra són els andorrans i els espanyols (sobretot catalans), és lògic que siguin els dos col·lectius amb els quals pràcticament tota la població té relació, seguits dels portuguesos i francesos, mentre que amb els col·lectius més minoritaris (britànics, sud-americans, marroquins, filipins, indis) la major part de la població manifesta que no hi té cap tipus de relació. En aquests col·lectius amb menys presència a Andorra es constata que les persones que més sovint hi tenen alguna relació són del mateix origen. Les causes d'aquestes escasses relacions interètniques poden estar relacionades amb tots els àmbits de segmentació social (sociolaboral, juridicopolítica i lingüísticocultural), que dificultarien l'aproximació entre els grups nacionals diferents, ja que no comparteixen molts espais de relació. Una altra explicació complementària està relacionada amb els anys de residència dels col·lectius, ja que en alguns casos la seva presència al Principat és relativament recent.

També s'observa aquesta tendència en la formació de parelles, és a dir, que en la majoria dels casos tant l'home com la dona tenen la mateixa nacionalitat, i en els casos de parelles que s'han format entre persones de nacionalitat diferent destaquen les formades

entre persones andorranes i espanyoles (els col·lectius amb més presència en el conjunt de la població i amb més proximitat geogràfica i cultural). Aquestes dades mostren que en la formació de parelles d'Andorra també predomina l'endogàmia (tendència a formar parella amb persones del mateix grup en funció de l'ètnia, l'origen geogràfic, la nacionalitat, la religió, etc.), que alhora està relacionada amb l'homogàmia (iguallat o simetria dels cònjuges amb relació a factors de classe o estatus social: nivell socioeconòmic, nivell educatiu o de categoria professional).

En resum, les dades analitzades indiquen que la població d'Andorra valora positivament la immigració per la seva contribució a l'economia del país (necessitat de mà d'obra), tot i que també considera que l'arribada d'immigrants ha d'estar regulada i controlada. En general, es percep que la situació dels immigrants en el mercat de treball és de complementarietat (per cobrir els llocs de treball que no volen els andorrans), però el fet que s'incorporin en un mercat laboral segmentat, en què es troben ocupant en més proporció llocs de treball del segment secundari, fa que també es vegin com a possibles competidors, especialment entre les persones que tenen menys formació i que ocupen els llocs de treball menys qualificats. En l'àmbit cultural, destaca que la població d'Andorra valora el fet de viure en una societat multicultural més com un enriquiment per a la cultura andorrana que com un element que afavoreix la pèrdua de la identitat andorrana, i malgrat que hi ha un cert temor que per la influència de la immigració perilli la llengua catalana, en general hi ha una opinió favorable al manteniment de la diversitat cultural. D'altra banda, hi ha un acord majoritari que els immigrants puguin gaudir de tots els drets socials i de la majoria dels drets polítics, però també es considera important per a la seva integració que els immigrants parlin català, que s'adaptin als costums del país, que participin en la vida social, etc. I pel que fa a les relacions entre les comunitats nacionals presents a Andorra, segons les dades presentades en aquest treball, són més habituals entre els nacionals andorrans i els espanyols (grups majoritaris i amb més proximitat cultural) i sobretot entre persones del mateix grup (relacions intraètniques); en la formació de parelles també s'observa endogàmia en funció de la nacionalitat (relacionada amb l'homogàmia).

Amb aquests elements, el model d'integració dels immigrants a la societat andorrana que es perfila no és el d'assimilació (aculturació), sinó que tendiria al multiculturalisme. Ara bé, perquè aquest procés d'integració es pugui qualificar d'intercultural s'ha de produir un reajustament cultural i identitari per ambdues parts (població autòctona i població immigrada), que comporta canvis i adaptacions del que es considera propi de cada cultura o transformacions en les pautes culturals pròpies per a la relació amb altres tradicions culturals (mestissatge). A més d'aquest reajustament, per afavorir la cohesió social s'ha de construir una nova identitat compartida que sigui compatible amb la de cada grup (de manera que es configuri una societat amb múltiples identitats creuades per a cada individu), un procés que es realitza a través del diàleg intercultural a partir del reconeixement i el respecte mutu, ja que en cas contrari cada comunitat pot quedar segregada i incomunicada de la resta. Però, com s'ha exposat al llarg del treball, el procés d'integració no es redueix a l'àmbit cultural i identitari, sinó que depèn també d'altres factors com l'estatus jurídic o la inserció en el mercat laboral de la població immigrada.

Polítiques d'integració

Montserrat Badia Gomis

1. Introducció

La voluntat d'un grup ètnic de conservar la pròpia tradició cultural i la llengua és un dels mecanismes de protecció fonamentals d'una comunitat ètnica. Ni regulacions soles per part de l'Estat ni el pur desig de manteniment sense la protecció estatal poden assegurar a la llarga la permanència de l'etno-cultura regional i la vitalitat de la llengua.

[Harald Haarmann]

Aquesta no és la primera aproximació al fenomen de la immigració a Andorra des d'un punt de vista sociocultural i identitari. Ni de bon tros. Els estudis qualitius i quantitius en què es basa aquest capítol demostren l'interès que la qüestió ha suscitat tradicionalment entre intel·lectuals, estudiosos i administracions.

Ens interessa abordar les peculiaritats de la integració des d'una perspectiva andorrana, quina ha estat l'evolució de la immigració al llarg del temps, particularment des del segle xx, i en quina mesura ha contribuït a modelar la fisonomia identitària andorrana.

Quan parlem d'immigració, ens referim sobretot al boom dels anys seixanta del segle xx. És cert que abans d'aquesta dècada, sobretot abans dels anys 30, la societat andorrana era molt homogènia, però seria falsa la imatge d'una Andorra isolada del món i sense contactes en els segles anteriors.

A tall d'exemple, ja al segle xvii, Andorra no era un lloc aïllat de la resta d'Europa. Molts andorrans entraven i sortien del país; anaven a treballar a altres llocs, anaven a fires i mercats, a pobles i ciutats que es trobaven a distàncies de dies de viatge, i hi feien tractes i negocis. I de la mateixa manera que els andorrans sortien del país també molts estrangers visitaven el país per qüestions de negoci. Aquesta mobilitat era una font de desenvolupament econòmic i servia per obtenir els recursos bàsics i els aliments necessaris per sobreviure.

Lars Martin Pohle, en el seu ingent estudi sobre la delinqüència al segle xvii, *Perquè ara –gràcies a Déu– hi ha justícia*,¹ té documentats no pocs exemples d'estrangers, d'alguna manera immigrants, sobretot comerciants francesos o catalans, bandolers catalans, o forasters en general, perquè portaven armes o delinquen (robaven, falsificaven moneda, etc.). I encara que a l'època la majoria de delinqüents jutjats lògicament eren andorrans,

¹ POHLE, L. M. *Perquè ara –gràcies a Déu– hi ha justícia*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.

el fet de ser foraster podia comportar més d'un inconvenient, com ara la imposició d'una multa més elevada que als autòctons.

Com a anècdota, en aquella època l'apel·latiu despectiu *gavatx* designava tots els estrangers sense distinció, però especialment els que eren poc respectuosos amb Andorra, els que no se sotmetien als costums i les tradicions locals, els que, en definitiva, no s'*integraven*.

Heus aquí que l'immigrant, el *foraster*, ja existeix, i participa i influeix en les relacions socials de l'Andorra del segle XVII.

Tot i això, és cert que fins ben entrat el segle XX Andorra i el Pirineu en general, amb uns serveis públics precaris, amb un volum de població superior a les seves possibilitats i amb una crisi important de treball, eren un territori emissor d'immigrants cap a Barcelona i cap al sud de França.

Com se sap, la realització de les obres de FHASA als anys trenta va ser un primer pas en el canvi de dinàmica migratòria, ja que van estar a l'origen d'una frenada de l'emigració, que va coincidir, a més, amb una atracció de mà d'obra estrangera.²

FHASA va fer possible l'electrificació total del país i l'obertura de les carreteres a la circulació, amb la configuració de la xarxa bàsica de comunicacions viàries del país. La possibilitat de transitar per carreteres, encara que no estiguessin asfaltades, va permetre la circulació de vehicles amb una certa comoditat, i això va comportar l'augment del parc automobilístic nacional i l'establiment de línies regulars de transports de viatgers així com el trànsit de mercaderies.³ Va facilitar, doncs, una mobilitat imprescindible per a l'economia andorrana.

Durant els anys quaranta la població d'Andorra continuà augmentant, però a l'inici dels anys cinquanta va experimentar un descens. Entre l'any 1951 i l'any 1954 la població va disminuir gairebé en un 13%.⁴ Fins en aquella època la gent de fora que s'instal·lava al país pràcticament només tenia l'opció d'integrar-se, encara que, com es veurà més endavant, algunes ordinacions del Consell General ja van haver de regular qüestions com la llengua dels documents oficials o de la publicitat.

Més endavant, l'expansió econòmica dels anys seixanta provocà l'arribada massiva d'immigrants per treballar en el sector dels serveis i de la construcció, i Andorra va esdevenir pol d'atracció de la migració espanyola, fet que fou un factor clau del creixement demogràfic.⁵

² LLUELLES, M. J.; COMAS D'ARGEMIR, D.; PUJADAS, J. J.; SÀEZ, X. *El segle XX. La modernització d'Andorra*. Cambra de Comerç, Indústria i Serveis d'Andorra. Pagès Editors, 2004.

³ BADIA, F. *El copríncep Mons. Justí Guitart i el seu temps (1920-1940)*. Biblioteca Abat Oliba, 280. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007.

⁴ BATALLA, J.; CASALS, M. I MICÓ, J. R. *La immigració a Andorra*. Centre de Recerca Sociològica. Institut d'Estudis Andorrans. Pagès Editors, 2004. P. 28.

⁵ LLUELLES, M. J. i altres. (*op. cit.*)

El ritme vertiginós de canvis que s'han produït a Andorra a partir de mig segle xx ha provocat que els colors socials i els estils de vida de la població autòctona s'hagin vist alterats per la vinguda massiva d'immigrants que han configurat una nova situació lingüística i cultural.

La història de l'Andorra del segle xx des del punt de vista identitari és la crònica de tres grans circumstàncies: en primer lloc, l'entrada de gent de fora per contribuir al gran creixement autòcton amb l'augment de població consegüent; en segon lloc, les estratègies dels països veïns per fer hegemònica la seva influència cultural en territori andorrà, i en tercer lloc, la intervenció més o menys activa de les institucions andorranes per afrontar les conseqüències dels dos factors anteriors en unes polítiques d'integració, que s'han concentrat al llarg del segle en les qüestions educativa i lingüística, i que no han acabat d'enfocar amb perspectiva i profunditat la qüestió de la integració i de la identitat.

L'objectiu d'aquest capítol és abordar la intervenció dels poders públics en les qüestions que han influït més en la en la construcció d'una identitat andorrana i en la integració de les persones de fora que s'han anat incorporant en la societat del país.

Des de quan i per què se sent la necessitat d'intervenir? Quina mena d'actuació ha caracteritzat els poders públics andorrans? Quina importància s'ha donat a la intervenció legislativa i executiva en matèria d'integració? Quina eficàcia té cada mesura adoptada? Què vol dir *integració*? En què consisteix la identitat andorrana? Quina influència han tingut en la intervenció dels poders públics andorrans les polítiques, en primer lloc, dels països veïns, i en segon lloc, la realitat migratòria de la globalització? Quines perspectives hi ha en els propers anys?

2. Polítiques d'integració: immigració, llengua i identitat

Aplicar una política d'integració significa necessàriament planificar i aplicar una política d'immigració. Una cosa comporta l'altra.

Que la immigració sigui un fet natural, fins i tot necessari i viscut amb una certa normalitat en els nostres dies, és positiu, però no pot amagar que quasi sempre respon a una situació de manca –per part de la societat emissora i també per part de la societat receptora–, fruit no d'una decisió lliure i espontània sinó d'una voluntat –necessitat– de millorar un estatus, sovint econòmic, i en algunes zones del món, també polític, ideològic i social.

Els discursos políticament correctes que descriuen la immigració com un fenomen que gairebé cal fomentar, no semblen els més adequats, perquè han contribuït a l'existència de reaccions injustament hostils, i d'altra banda han dificultat altres enfocaments científics menys carregats d'ideologia i més rigorosos.

La “terra”, entesa com el medi que permet a les persones desenvolupar-se en un entorn conegut i acollidor, format per persones amb qui es comparteixen costums, llengua, religió, tradicions i maneres de veure el món, és un dels valors més reconeguts, tant individualment com col·lectivament, per a la “realització” dels individus.

És cert que no tothom necessita tenir uns lligams igualment intensos amb tot aquest conglomerat de circumstàncies propícies que anomenem aquí “terra”. També hi ha qui prefereix deslligar-se d'aquests referents vitals per viure d'una manera molt diferent de la majoria. I també és veritat que aquest “medi”, lluny de la visió unívoca i monolítica tradicional, no és immutable, sinó que es transforma constantment amb les influències i les aportacions de tots els elements que en formen part.

Tot i això, són poques les persones que marxen del “seu” entorn fent ús d'una opció més intel·lectual que no pas econòmica o de necessitat. I vist des de l'altra banda: dins la societat d'acollida de moviments migratoris, no hi ha una preferència espontània i generalitzada per acollir persones de fora amb qui no es comparteix “terra” si no és també per motius econòmics.

Andorra, a diferència d'altres països desenvolupats molt propers, no ha hagut d'afrontar el dilema entre ser la terra d'asil que ha estat històricament, i combatre les xarxes mafioses de països subdesenvolupats, que s'enriqueixen en una forma moderna de tràfic d'éssers humans. Des d'aquest punt de vista, la realitat andorrana ha estat menys complexa de gestionar. Tot i això, l'exigüitat demogràfica ha fet que les arribades d'immigrants hagin tingut un impacte significatiu en la societat receptora.

Des del punt de vista teòric, per analitzar la integració d'una persona o col·lectiu immigrant s'han descrit graus diferents, segons els patrons culturals, l'entorn i l'actitud de receptors i acollits, i també models diferents segons la cultura social de les comunitats que s'encaixen, però sobretot segons la societat d'acollida.

Pel que fa als graus diferents d'“adaptació” dels immigrants, es diu que l'individu opta per l'*assimilació* quan abandona el seu estil de vida anterior, renuncia als seus valors culturals i adopta l'estil i els valors de la cultura de la societat que l'acull.

Un nivell intermedi, que rep noms diferents però que aquí anomenarem simplement *integració*, té lloc quan l'individu és capaç d'adoptar els valors culturals de la societat receptora sense renunciar als valors de la cultura pròpia d'origen. Es pot dir que en aquest cas les persones accepten una nova cultura que se suma a la pròpia.

A la banda oposada de l'assimilació hi ha el model anomenat d'*exclusió* o de *preservació*, segons els autors. En aquest cas els individus opten per tancar-se en la cultura d'origen i rebutgen completament adoptar la cultura i els valors de la societat d'acollida.

Quant als models socials diferents, es poden sintetitzar en dos grans exemples ben coneguts.

El primer és el model de l'*assimilació*, també conegut com a model francès. En aquest cas, com passa tradicionalment –i com a mínim teòricament– a França, la persona immi-

grant ha d'assumir els valors de la societat d'acollida i esborrar tota diferència pública, considerada una amenaça per als principis constitutius de l'Estat. Aquesta demanda d'uniformitat es veu qüestionada actualment tant pels francesos com pels immigrants, com s'ha pogut constatar en alguns dels coneguts disturbis produïts als barris perifèrics d'algunes ciutats franceses.

El segon és el model *multiculturalista* o model anglosaxó. Un immigrant per integrar-se al Regne Unit, per exemple, s'ha de mantenir integrat en la seva minoria ètnica, la qual s'ha de relacionar a la vegada amb altres minories i amb la majoria. Són relacions interètniques, basades en una cultura de la diferència. Els grups diferents tenen dret a espais polítics i a suports públics.⁶ Per a alguns que ho han viscut com a protagonistes,⁷ aquesta via més freda amb els receptors ofereix menys dificultats que la de voler integrar-se positivament en la societat d'acollida. Però en aquest model tampoc no es garanteix que no es doni una alta conflictivitat social.

L'esbós dels dos grans models ja deixa clar que cap dels dos esquemes s'adapta a les peculiaritats de la societat andorrana: Andorra no es pot permetre ser una comunitat "assimiladora" en el sentit d'exigir a l'immigrant l'adaptació a la cultura majoritària, perquè seria difícil establir quina és la cultura majoritària actualment; a més, el país s'ha caracteritzat, fins avui com a mínim, per no establir diferències significatives entre grups d'immigrants i autòctons ni per barris de residència, ni per les escoles dels joves ni per serveis públics.

La integració a què ens referim en aquestes pàgines s'ha d'entendre en un doble sentit, que es produeix en un pla d'igualtat: hauria de significar que els qui arriben a un país adopten i accepten aquest país (sense necessitat de renunciar als valors identitaris d'origen), i que aquest país els adopta com a membres seus (sense necessitat de renunciar a la seva identitat, que evoluciona també amb els nous valors aportats). Malgrat la dificultat evident de trobar exemples d'harmonia perfecta, el primer pas imprescindible consisteix a considerar la identitat com un fenomen que no és ni exclouent ni immutable.

Efectivament, la identitat és un concepte inestable i canviant, que va adquirint les formes que els temps, les experiències i les interaccions li atorguen. En un món global i multicultural cada cop és menys determinant per a la identitat nacional el concepte de diferenciació respecte dels altres, la distinció entre els membres d'una comunitat i "els estrangers" o "els altres", perquè aquests darrers també integren i caracteritzen la comunitat. Els "altres" són, en tot cas, els membres d'òrgens diferents que donen forma a una altra comunitat-identitat.

La identitat es compon de valors educatius, culturals, socials, religiosos, polítics i econòmics, de creences i costums, d'experiència i coneixement, d'art i de normes, que

⁶ PÉREZ, T. L. "El diálogo intercultural como gestión de la multiculturalidad: un reto por alcanzar", a *Casa nostra és casa vostra*. Cáritas Española. Fiselgraf, 2007.

⁷ ZGUSTOVA, M. "Exilis" a *La immigració: una oportunitat?* XXII Universitat d'estiu. Govern d'Andorra. 2006. Zgustova s'hi refereix en el cas específic dels exiliats.

s'influencien i es barregen amb nous valors de procedències diverses i formen un conglomerat cohesionat però no homogeni. Les combinacions peculiars d'aquests valors defineixen la identitat. A l'entremig de tot plegat hi ha una llengua que dóna forma a les representacions culturals i que és l'eina més important de transmissió i d'assumpció d'aquestes representacions. Per aquesta raó, la llengua és un element fonamental en la definició de la identitat.

Els membres d'una societat que no comparteixen la mateixa llengua no comparteixen tampoc tots els significats i comportaments d'aquesta societat, més enllà de les coincidències que hi pugui haver entre cultures amb llengües diferents i també de les divergències existents sens dubte entre cultures diferents que comparteixen llengua.⁸

Un cop fetes aquestes consideracions prèvies, cal dir que la intervenció pública andorrana en matèria d'integració està circumscrita sobretot a les qüestions educatives i lingüístiques.

Efectivament, hi ha les normes –especialment de defensa de la llengua i d'ordenació de l'educació– que al llarg del temps i segons la institució han tingut forma d'acords, ordinaris, decrets, reglaments, lleis, i fins i tot de Constitució.

I també hi ha la promoció i la creació d'infraestructures, que s'han anat materialitzant en forma d'escoles, serveis culturals, formació per a adults, cursos específics de llengua, geografia i història, centres d'autoaprenentatge, serveis dinamitzadors, casals per a infants i joves, universitat, centres culturals i esportius, escoles d'art i tallers de tota mena, i una àmplia oferta cultural basada en museus, conferències, exposicions, i també en música, teatre i dansa. Des d'aquest punt de vista, no és exagerat afirmar que la societat andorrana és privilegiada pel que fa a oferta i a possibilitats, sobretot si la comparem amb zones properes dels països veïns amb un nombre de població similar.

3. Trets principals de la intervenció pública

La política educativa i lingüística andorrana, reflectida sobretot en la legislació, ha mantingut al llarg del temps una certa coherència, probablement com a resultat de les peculiaritats polítiques, històriques, geogràfiques i sociodemogràfiques del Principat.

Entre les característiques de la intervenció pública en matèria d'integració destaca, com a mínim fins a final de segle, la prioritat per les actuacions a curt termini. Fins a la fi dels anys vuitanta, és difícil trobar normes redactades o actuacions decidides amb perspectiva de futur. Així, per exemple, es fomentava la creació d'un centre educatiu si hi havia necessitat o demanda en un lloc determinat: el Consell General va autoritzar la instal·lació

⁸ BALLARIN, J. M. *La interrelació entre la identitat cultural de la població andorrana i els seus usos lingüístics*. Treball inèdit del Servei de Política Lingüística. L'estudi es va fer l'any 2002.

de la primera escola de la Sagrada Família a Canillo l'any 1882 perquè ho van demanar expressament uns veïns.⁹ I, en la mateixa línia, s'aprovava una ordinació sobre l'ús obligatori de la llengua oficial en un àmbit molt específic quan es detectava una disfunció concreta, perquè era aquell el problema que calia solucionar en aquell moment determinat:

Tota publicitat comercial que presentin els cinemes deurà ésser redactada, preferentment, en la llengua oficial.

(Ordinació X del Consell General, del 22 de maig de 1953)

En segon lloc, molt relacionat amb el primer tret esmentat, destaca el tractament no exhaustiu de la intervenció pública. La Llei d'ordenació de l'ús de la llengua oficial, que aborda per primera vegada amb ambició global l'ús del català a Andorra, fou aprovada el desembre de 1999, i les tres grans lleis que ordenen el panorama educatiu nacional amb amplitud de mires i perspectiva, també són de la darrera dècada del segle xx.¹⁰

Les institucions andorranes han tingut, doncs –durant el segle xx–, una actitud clarament no intervencionista. La prudència és el tercer tret que es pot deduir del paper del Consell General i dels comuns, i també dels delegats permanents i dels veguers. No hi ha excessos. Es busquen les solucions. Hi ha més d'un exemple d'ordinacions que tenen com a únic objectiu recordar obligacions ja establertes per altres ordinacions:

Es recorda igualment la vigència i l'obligatorietat de l'Ordinació III de l'any 1953, per la qual es disposa que els rètols anunciadors dels comerços i indústries han d'ésser redactats en la llengua oficial de les Valls, o sigui en català. En conseqüència, aquesta Ordinació és aplicable a tots els establiments creats a partir de l'any 1953, o sigui des de que es promulgà l'Ordinació. El seu incompliment donarà lloc a una multa de 500 pessetes als infractors, amb l'obligació de retirar els rètols que no s'ajustin a la mateixa Ordinació, quedant exceptuats els noms comercials o industrials formats per un grup de lletres que no tinguin cap significat propi.

(Ordinació VII del Consell General, del 12 de juliol de 1966)

L'Ordinació transcrita posa de manifest una combinació molt eficaç entre el possibilisme i la sanció ferma en cas d'incompliment. Un exemple de la manera de fer andorrana, amb l'objectiu exclusiu posat en la reparació de la situació anormal. La prudència esmentada no s'ha de confondre amb tebior. En les normes andorranes l'objectiu de defensa o promoció de la llengua i de la cultura és clar.

I l'última característica remarcable és el respecte per la diversitat, que es manifesta, a més, amb una absència absoluta de rebuig per les altres llengües i cultures, les quals són considerades sense excepcions en la legislació andorrana com un patrimoni que suma sense restar.

⁹ Cf. Bastida, R. *Cent anys d'ensenyament a Andorra*. Grafinter. Andorra la Vella, 1987. P. 14.

¹⁰ Llei de l'Escola Andorrana, del 2 de maig de 1989; Llei qualificada d'educació, del 3 de setembre de 1993, i Llei d'ordenament del sistema educatiu andorrà, del 9 de juny de 1994.

4. Escola, integració i identitat

L'escola és un dels instruments d'integració més potent d'un estat. La peculiaritat d'Andorra amb la coexistència de sistemes educatius diferents ha dotat l'escola d'una dimensió complexa i en alguns casos contradictòria. Efectivament, per als andorrans l'escola ha constituït alhora una oportunitat de formació extraordinària i una certa dificultat per assumir la identitat pròpia.

Fins a la fi del segle XIX l'ensenyament dels nens i nenes anava a càrrec del Comú, que contractava el personal docent, que molt sovint era el mateix vicari. El Consell General, conscient de la importància de l'educació escolar estableix, l'any 1899, l'obligació que hi hagi un mestre a totes les parròquies:

Vista y atesa la lley i totes les Parroquies venen obligades en tenir mestre y mestra de ensenyança. (Decret del Consell General del 30 de maig de 1899)¹¹

La importància de l'escola com a nucli d'influència cultural queda testimoniada amb una evidència. Durant la primera meitat del segle XX la instal·lació de les escoles franceses o espanyoles té lloc com una reacció a la influència de "l'altre" sistema educatiu, espanyol o francès.

L'any 1882 es crea la primera escola de la Sagrada Família a Canillo, que és seguida per la d'Andorra la Vella, creada l'any 1883, i la de Sant Julià de Lòria, de l'any 1887. A partir d'aleshores, a més del mestre o vicari contractat pel Comú, les noies d'aquestes parròquies tenen accés a una escola de les anomenades tradicionalment "congregacionals".

A principis del segle XX es creen les primeres escoles franceses al Principat. Segons Bastida, "els serveis del copríncep francès, veient l'amplitud que anaven adquirint els ensenyaments existents, jutjaren convenient introduir l'ensenyament francès."¹²

I la supremacia que les escoles franceses havien aconseguit durant els primers anys de segle va ser contrarestada l'any 1930 per la implantació de les escoles espanyoles, instaurades a instància del copríncep Guitart, que convençut que la influència cultural i lingüística de les escoles franceses havia de tenir un contrapès, va aconseguir que el Govern espanyol subvencionés unes escoles espanyoles a través de la Mitra, que es guardava el dret d'escollir els mestres.

Tres documents poden exemplificar perfectament el rerefons de l'establiment d'aquests ensenyaments:

¹¹ Llibre de Decrets del Consell General, citat a BASTIDA, R. (*op. cit.*), p.14.

¹² BASTIDA, R. (*op. cit.*), p. 17.

Decret del 18 de juny del Ministeri francès d'Instrucció Pública i Belles Arts

Des écoles primaires publiques reconnues et subventionnées par le Gouvernement français et ayant spécialement pour objet l'enseignement de la langue française peuvent être créés sur le territoire de la République d'Andorre dans les conditions ci-après indiquées" (art. 1).¹³

Informe de 1930 del Ministeri d'Afers Estrangers espanyol

És important contrarestar l'acció dels anomenats mestres de francès, que subvenciona la veïna República amb el pretext d'ensenyar als andorrans aquella llengua i que són en realitat els principals agents que té França per mantenir la seva influència a Andorra.¹⁴

Informe de Joaquim Saltor i Madorell al Govern espanyol de la República¹⁵

Las escuelas –diu– es [sic] el aspecto más lamentable de la actuación de la República. En todas las parroquias o distritos hubo siempre la escuela francesa y la de la Mitra. Estas últimas eran sostenidas por la subvención que le daba el Estado español y siempre fueron las escuelas más concurridas de Andorra haciendo una eficaz labor contra el afrancesamiento de aquellos valles.¹⁶

No correspon aquí fer un repàs detallat de la història de l'ensenyament,¹⁷ però sí que és interessant remarcar que la implantació posterior de centres escolars d'un sistema o d'un altre segueix aquesta mateixa tònica d'acció–reacció al llarg de tot el segle. A Escaldes es crea un escola espanyola de nens per una ordre del Govern espanyol del 21 de juliol de 1943 amb una certa urgència “perquè els pares benedictins de Les Escaldes volien tancar el col·legi i si no hi havia una escola espanyola, els nens anirien tots a l'escola francesa.”¹⁸ L'1 de maig de 1965 el bisbe d'Urgell, Ramon Iglesias i Navarri, estableix per decret l'acta fundacional del col·legi confiat a la Congregació Salesiana, el Col·legi Sant Ermengol. I l'any 1968 les escoles de la Sagrada Família es traslladen a un centre de nova creació a Santa Coloma. Aquestes noves implantacions, especialment la construcció del nou Col·legi de Sant Ermengol, foren l'ocasió per replantejar el projecte de Liceu francès, que finalment es va començar a construir l'any 1972.

I els andorrans? Com percebien les autoritats andorranes aquesta pugna per exercir una certa hegemonia en matèria d'ensenyament dels dos estats veïns?

Més aviat d'una manera positiva. Andorra disposava, facilitant recursos i terrenys, de dos sistemes educatius de qualitat, i la diversitat d'ensenyaments era vista i ha estat considerada com un valor per la majoria dels andorrans.

¹³ BASTIDA, R. (*op. cit.*), p. 181.

¹⁴ BASTIDA, R. (*op. cit.*), p. 32.

¹⁵ PELÁEZ, M. J. I GUILLAMET, J. *La situación política de los Valles de Andorra en abril de 1936: El informe de Joaquim Saltor i Madorell*. “Cuadernos Informativos de Derecho Histórico Público, Procesal y de la Navegación”. Juny, 1990 (separata), citat a BADIA I BATALLA, F. *El copríncep Mons. Justí Guitart i el seu temps (1920-1940)*.

¹⁶ BADIA, F. (*op. cit.*), p. 174.

¹⁷ El llibre de Bastida és exhaustiu sobre aquesta qüestió.

¹⁸ BASTIDA, R. (*op. cit.*), p. 88.

Això no vol dir que els poders públics no fossin conscients, a mesura que anava avançant el segle, que aquesta riquesa podia constituir una arma de doble tall. Són significatius alguns acords del Consell General que mostren una certa inquietud pels possibles efectes contraproductius dels prestigiosos sistemes estrangers sobre la identitat andorrana i que alhora posen de manifest l'interès de la institució per l'ensenyament del català com a instrument per salvaguardar l'andorranitat.

S'acorda exposar a les dues M. I. Delegacions Permanents, que són les genuïnes representacions dels Excel·lentíssims Coprínceps, que: Essent la llengua catalana l'oficial, seria de molta utilitat que fos ensenyada a tots els alumnes que freqüenten les escoles franceses, així com en els exàmens de final de curs hi hagués una pregunta sobre la llengua catalana [...]. (Acord del 3 d'octubre de 1950)¹⁹

S'acorda cursar, per la via que escaigui, una demanda perquè sigui ensenyat el català (llengua oficial d'Andorra) a les escoles d'espanyol d'Andorra. (Acord del 25 de gener de 1967)²⁰

El punt d'inflexió d'aquesta inquietud del Consell General per preservar els valors culturals andorrans és la Nota informe sobre l'andorranització de l'ensenyament, del mes de juny de 1972. Els termes d'aquest document, que va constituir una novetat en la política identitària andorrana, van molt més enllà de la referència al català.

La Nota informe apel·la directament a la identitat i ho fa en termes positius:

Tot poble, en efecte, ha de tenir uns arrelaments peculiars i propis (ancorats en un passat i projectats en un futur) que el diferenciïn dels altres no pas solament de forma negativa.²¹

El concepte d'identitat expressat cal emmarcar-lo, d'acord amb l'època, en la visió d'un sentit de pertinença, individual i col·lectiu, en què "identitat" representa allò que són uns individus i els diferencia positivament "dels altres", un concepte que determina l'emplaçament de cadascú en el món i també el dels altres individus i pobles.

El gran pas endavant d'aquest document el constitueix la voluntat del Consell General d'intervenir en matèria educativa per facilitar la integració dels joves com a membres actius de la societat andorrana:

El Consell General es proposa d'emprendre i acomplir un esforç moral i material per a assegurar a tots els infants que cursen estudis a Andorra un complement essencial de la seva educació que els capaciti per a integrar-se de forma lliure, conscient i plena a la societat andorrana, creant-los-hi plena consciència de ser membres actius i operants de la mateixa.²²

La Nota informe sobre l'andorranització de l'ensenyament constitueix l'inici d'un procés lent però imparabile que desemboca l'any 1982 en la creació d'un sistema educatiu propi

¹⁹ BADIA, M. "Referències lingüístiques en la legislació andorrana" a *Revista de Llengua i Dret*, núm. 23. Juliol de 1995. Escola d'Administració Pública de Catalunya, p. 78.

²⁰ *Ibid.*

²¹ Nota informe per a l'andorranització de l'ensenyament, a BASTIDA, R. (*op. cit.*), p. 147.

²² *Ibid.*

amb la posada en marxa de l'Escola Andorrana. I el 2 de maig de 1989 amb l'aprovació de la Llei de l'Escola Andorrana, el primer gran text que regula el sistema educatiu nacional.

Només començar, l'exposició de motius evoca com a argument la identitat nacional:

El sentiment de la identitat nacional, de la ciutadania, és profund i complex, i no es presta a reduccions simplificadores. Però, com tot sentiment, tan sols adquireix solidesa quan troba suport en racionalitzacions culturals, al servei d'una visió compartida del futur de la col·lectivitat.

I la mateixa exposició de motius especifica els elements més importants d'aquesta identitat:

En tot país, la cultura nacional està formada per un conjunt d'elements complexos i variats: essencialment lingüístics, històrics, religiosos, geogràfics i ètics. La llengua és un element primordial. No hi ha pensament sense llenguatge, i tot coneixement s'expressa en una llengua: sovint, a través de la llengua s'ha forjat i mantingut un esperit nacional. Amb tot, la sola identitat lingüística no és suficient per a crear una consciència nacional.

La història té un valor i una força almenys iguals que la llengua, i la nostra història aglutina elements que no es troben en cap altre lloc del món: quina enorme riquesa ens confereix set segles d'independència i de neutralitat. La geografia és, per a nosaltres, una feblesa i una força alhora, però, en tot cas, està indissociablement unida a la nostra identitat. La nostra ètica ens ve dictada per la història: la tradició cristiana i els valors universals dels drets de l'home. L'educació cívica i moral, la consciència de pertànyer a una comunitat, són exigències indissociables a tot Estat, i més encara en el nostre que es caracteritza per un model de població tan obert. Cal que els infants del país gaudeixin del substrat que afavoreixi el sentiment d'una consciència nacional.

Una de les constants del sistema educatiu andorrà ha estat la reivindicació d'una escola plurilingüe que no renuncia al protagonisme de la llengua pròpia:

La llengua catalana hi serà utilitzada com a vehicle normal d'expressió.

Encara que la llengua pròpia de l'escola sigui la catalana, caldrà assegurar un bon coneixement de les llengües castellana i francesa, ja que també són llengües de relació i de treball a Andorra. Així mateix, es dotaran els recursos necessaris per fer possible que els alumnes que assisteixin a aquestes escoles puguin estudiar una quarta llengua viva, per a facilitar-los una fluida relació amb els altres països europeus i l'obertura a la cultura universal, a l'enriquiment de la qual han de contribuir des d'Andorra.

Els articles primer i tercer incideixen una vegada més en les dues grans qüestions objecte d'aquest capítol, que semblen estar al darrere d'aquesta Llei important: identitat i integració.

Article primer

L'Escola Andorrana té per missió donar a tots els infants d'Andorra la formació que els permeti integrar-se a la nostra comunitat com a adults lliures, ciutadans responsables i professionals qualificats.

[...]

Article tercer

Totes les escoles andorranes desenvoluparan les seves activitats adreçades a la consecució dels objectius següents:

- a) Assegurar la formació dels infants i joves en els diferents nivells de l'ensenyament.
- b) Promoure i afavorir el desenvolupament personal dels alumnes en el marc de la cultura i de la identitat andorrana.
- c) Contribuir a la formació i enriquiment dels elements culturals propis i específics de la societat andorrana.

La Llei de l'Escola Andorrana és un esglaió fonamental en l'edifici normatiu de l'educació, i ja estableix l'obligació, a la disposició transitòria primera, d'elaborar una Llei general d'educació, que arribaria el 1993.

La Llei qualificada d'educació, del 3 de setembre de 1993, estableix l'estructura educativa andorrana a partir dels sistemes educatius diferents que coexisteixen en una sola organització educativa, que la mateixa norma defineix com una especificitat certament enriquidora, "a la qual no es vol renunciar."

S'hi regulen el dret a l'educació i els altres drets relacionats, i s'hi fixa l'escolarització obligatòria i gratuïta fins als 16 anys; el dret dels adults a la formació bàsica, i el principi d'igualtat en l'accés als nivells superiors de l'ensenyament.

Igualment, la Llei es refereix a la situació dels centres educatius oberts a Andorra dependents dels sistemes educatius espanyol o francès, i també del Col·legi Sant Ermengol i les escoles de la Sagrada Família, que s'han de regular per conveni amb el Govern andorrà.

Encara que les disposicions d'aquesta Llei posen més aviat èmfasi a desplegar una educació de qualitat basada en els drets, les llibertats i els principis que s'estableixen en la Constitució, també tenen en compte la importància de l'aprenentatge del català, dels elements culturals propis i específics de la societat andorrana i de la integració:

Article 3

L'activitat educativa s'adreçarà a la consecució de les finalitats següents:

- a) promoure i afavorir el desenvolupament de la personalitat de l'alumne.
- b) impulsar l'adquisició d'hàbits intel·lectuals i tècniques de treball.
- c) transmetre coneixements científics, tècnics, humanístics, artístics i ètics.
- d) capacitar per a l'exercici d'activitats professionals.
- e) impulsar el català com a llengua pròpia del país, vetllant perquè s'assoleixi un domini correcte i un ús matísat i ric del català oral i escrit.
- f) fomentar l'esperit universal crític, així com els comportaments d'autonomia i adaptabilitat, i contribuir a l'enriquiment dels elements culturals propis i específics de la societat andorrana.
- g) fomentar la integració i la participació social i cívica.

h) formar els infants i els joves en el respecte de la diversitat i dels drets i llibertats fonamentals, i en l'exercici de la tolerància i la llibertat, dins els principis democràtics de convivència i pluralisme. [...]

Article 18

El català és la llengua pròpia del sistema educatiu andorrà. En les diferents modalitats i nivells del sistema educatiu andorrà es promourà l'aprenentatge de llengües estrangeres que podran ser vehiculars per afavorir l'obertura a la cultura universal i la relació fluida amb els altres països. [...]

Article 21

Els centres docents que depenguin de sistemes educatius diferents de l'andorrà impartiran obligatòriament les matèries específiques de formació andorrana que determini el Govern a través del corresponent conveni.

Quedava pendent l'ordenació del sistema educatiu andorrà, que havia desbordat àmpliament l'àmbit de l'Escola Andorrana (educació maternal, educació bàsica, batxillerat), i es configurava constituït, a més, per la formació professional, l'ensenyament superior, la formació permanent per a adults, la formació andorrana i l'educació especial.

La Llei d'ordenament del sistema educatiu andorrà, del 9 de juny de 1994, regula tots aquests ensenyaments.

Entre les seves finalitats, enumerades a l'article 2, i que es van desgranant a cada capítol específic, hi ha una vegada més l'objectiu d'integració dels joves –“desenvolupar la integració i la participació social i cívica”– i el foment de l'ús de la llengua –“assegurar l'ús de la llengua catalana en els diferents àmbits de comunicació, per mitjà del coneixement de la seva diversitat de registres i nivells d'ús”.

La mateixa norma destaca la tasca *integradora i cívica* de la formació permanent per a adults i fa referència a la formació andorrana com a eina que permet assegurar la formació en els trets bàsics de la identitat, la cultura, la llengua, les institucions i la geografia i la història andorranes, en els centres dels sistemes educatius diferents de l'andorrà.

Després d'aquesta Llei marc s'aproven molts reglaments que en despleguen les disposicions i algunes lleis igualment importants, com la Llei reguladora de la formació professional mitjançant l'aprenentatge a l'empresa, de l'11 de juliol de 1996. No correspon aquí fer una llista de tota la reglamentació relativa a educació, que aborda qüestions tan variades com l'expedició i el registre de títols oficials,²³ sobre els professionals,²⁴ sobre la

²³ Entre altres, Reglament sobre l'expedició de títols d'ensenyament obligatori, postobligatori de caràcter estatal, del 20 de juny del 2007 o el Decret, de la mateixa data, creador i regulador del Registre Oficial de Títols d'Ensenyament Obligatori i Postobligatori de Caràcter Estatal.

²⁴ Entre altres, Reglament intern del personal col·laborador educatiu del Govern d'Andorra, del 4 d'agost del 2004 i les seves modificacions del mateix 2004 i del 2006, i el Reglament intern del personal tècnic d'ensenyament del Govern d'Andorra, de l'11 de febrer del 2004.

formació del personal de l'Administració general,²⁵ i també sobre multitud de qüestions no relacionades amb qüestions culturals o d'identitat. Tres exemples poden definir l'estil de tot aquest nombre tan voluminós de normativa:

En primer lloc el Reglament de centres privats, del 6 de desembre de 1994, que estableix a l'article 5.2:

El català és la llengua pròpia del sistema educatiu andorrà. Les comunicacions dins i fora dels centres docents privats han de ser sempre en aquesta llengua.

En segon lloc, el Reglament de guarderies infantils, del 30 de novembre de 1995, que estableix entre els objectius del Reglament per a una franja determinada d'edat:

Ser capaç de comprendre i d'utilitzar amb fluïdesa el català oral en les seves activitats quotidianes escolars i extraescolars, i valorar i apreciar aquesta llengua com la pròpia de la comunitat a la qual pertany. Ser capaç de reconèixer i apreciar el valor informatiu, expressiu i comunicatiu de la llengua escrita. Ser capaç d'identificar alguns trets distintius de la comunitat a la qual pertany, manifestant una curiositat i una actitud participativa i, alhora, assolir un coneixement elemental de l'entorn pròxim.

Aquest Reglament fou derogat, juntament amb el Reglament de guardes d'infants a domicili (del 28 de febrer del 2001), pel Reglament de guarderies infantils, del 27 d'abril del 2005.

Crida l'atenció que l'exposició de motius d'aquest nou Reglament, que conté 40 articles, esmenti la Convenció sobre els drets dels infants i el Conveni sobre l'eliminació de tots els tipus de discriminació envers la dona, i inclogui tota mena de previsions tècniques, de seguretat i d'instal·lacions, però en canvi l'única referència, certament vaga, als objectius culturals o integradors, sigui l'obligació de totes les guarderies ordinàries i extraescolars de desenvolupar un projecte pedagògic, sense detallar-ne més el contingut.

El tercer exemple és el Reglament d'educació bàsica d'adults, del 27 de juliol de 1996, que ja a l'exposició de motius al·ludeix al caràcter integrador dels objectius de la norma:

L'educació bàsica d'adults pretén ampliar la qualitat de vida de les persones adultes i dotar els individus d'una formació que els serveixi per comprendre, intervenir i, si cal, transformar i construir més elements del seu entorn i la seva cultura.

En el marc del desplegament de l'ensenyament superior cal citar la Llei d'universitats, del 30 de juliol de 1997, que estableix com a centres de la Universitat d'Andorra, l'Escola d'Infermeria i l'Escola d'Informàtica, creades l'any 1988, i també el Centre Universitari d'Estudis Virtuals. La Llei disposa que la llengua oficial dels centres d'ensenyament superior és el català, i d'acord amb la tònica legislativa andorrana, que també es poden utilitzar altres llengües com a instrument vehicular de l'ensenyament.

²⁵ Per exemple, el Reglament de formació del personal de l'Administració general, del 22 de març del 2000, entre una llarguíssima llista de reglaments de desplegament de la Llei de la funció pública, del 15 de desembre de l'any 2000.

5. La política educativa vista des dels convenis internacionals i els acords amb institucions estrangeres

Malgrat que la implantació d'uns sistemes educatius estrangers respongui, com s'ha vist, a una voluntat de mantenir la cultura dominant als països respectius en el si de la societat andorrana, el país ha sabut trobar els beneficis d'una oferta educativa de qualitat i variada, i també molt avantatjosa des del punt de vista econòmic per al pressupost de l'Estat.

Després de les regulacions de les escoles estrangeres de la primera meitat del segle xx, hi ha dos textos significatius anteriors a les grans lleis educatives dels anys noranta que mereixen una menció:

El 9 de juliol de 1981 es formalitza un Conveni entre la Mitra d'Urgell i el Govern espanyol, que posa fi a una certa desregularització simbolitzada per la instauració unilateral a Andorra de l'Institut Espanyol de Batxillerat. El conveni estableix el compromís de gestionar les convalidacions dels plans d'estudis específicament andorrans i proclama la preferència entre el professorat dels docents que coneguin el català i, entre aquests, els que tinguin la nacionalitat andorrana.²⁶ A la pràctica aquesta preferència troba dificultats per fer-se efectiva. El cos docent de les escoles espanyoles depèn del Govern espanyol i les classes són impartides majoritàriament en llengua castellana.

El 25 de gener de 1982 s'aprova el Decret de les escoles i Liceu del copríncep francès, que substitueix el Decret de 1917. També fixa una prioritat per als professionals andorrans, que poden formar part del cos docent de les escoles amb menys dificultats que en el sistema espanyol. El personal docent depèn del Ministeri d'Educació Nacional francès i les classes són impartides en francès.

Cap a la fi del segle xx, la intervenció dels poders públics andorrans en matèria d'educació amb més perspectiva i planificació coincideix amb l'aprovació dels dos principals convenis amb Espanya i França.

D'aquests dos convenis reguladors de l'educació de l'any 1993 se'n desprenen algunes peculiaritats que defineixen la manera de fer de cada administració estrangera.

El Conveni amb Espanya és més de principis que el de França, que baixa molt més al detall tècnic i a l'aplicació pràctica. Una de les previsions positives d'aquest acord és que inclou l'obligació del Ministeri d'Educació i Ciència d'adoptar les disposicions pertinents per aconseguir la màxima estabilitat i permanència possible dels funcionaris docents espanyols a fi de garantir el millor coneixement de les institucions i peculiaritats del país.

²⁶ BASTIDA, R. (*op. cit.*), p. 125.

I finalment el Conveni estableix l'obligació que els serveis educatius andorrans i espanyols coordinin esforços “en els aspectes relatius a les característiques lingüístiques i culturals específiques del Principat d'Andorra.”

Hi ha una diferència de tractament donat als professionals andorrans: mentre que els convenis amb el Govern francès atorguen prioritat als docents de nacionalitat andorrana (amb uns certs límits),²⁷ en els acords amb el Govern espanyol els ensenyants andorrans poden ser contractats només “si escau” i després dels funcionaris espanyols.

L'acord de 1993 amb el Govern espanyol estableix una obligació general de garantir l'ensenyament de les assignatures de llengua, història, geografia i institucions autòctones en tots els “nivells, etapes, cicles, graus i modalitats d'ensenyament”.²⁸ Tot i això el conveni instaura una excepció, més aviat poc definida i borrosa, a aquest principi d'obligatorietat en els termes següents: “exceptuant els supòsits en què expressament s'acordi una exempció, ateses les circumstàncies objectives que concorrin en els interessats.” Es deixa a mans de la comissió mixta en matèria d'educació una definició més detallada de l'excepció.²⁹

L'acord del mateix any amb el Govern francès ja al·ludeix en el mateix preàmbul als valors identitaris: “Considerant, [...] la seva voluntat d'enfortir l'estudi de la llengua i civilització andorrana, fonament de la identitat andorrana”.

Més endavant especifica el tipus exacte de tractament que es donarà a cada assignatura “andorrana” per etapa escolar i arriba a fixar a l'annex II els horaris específics que corresponen a cada matèria i nivell d'ensenyament. I aquest Conveni també conté una excepció, molt més específica i parcial que el Conveni amb el Govern espanyol: “les famílies que porten menys de 5 anys de residència a Andorra, a la data d'inscripció dels seus fills a 6ème, poden no cursar el català com a *langue vivante* I. Aquests alumnes segueixen, llavors, un ensenyament obligatori de 2 hores de llengua catalana, història, geografia i institucions d'Andorra.”

El Conveni amb el Govern francès es formalitza per una durada de deu anys; el conveni amb el Govern espanyol ho fa per temps indefinit.

Després d'aquests dos grans acords es conclouen els convenis següents:

En primer lloc, el Conveni entre el Govern de la República Francesa i el Govern del Principat d'Andorra en l'àmbit de l'ensenyament, del 18 d'octubre de 1996, formalitzat amb l'intercanvi de cartes sobre el reconeixement del diploma andorrà de segona ensenyança i el reconeixement mutu dels batxillerats andorrà i francès, del 10 i el 18 d'abril de 1997.

²⁷ El conveni estableix la prioritat dels andorrans per ocupar una plaça docent i “a la meitat de les places de direcció.”

²⁸ Que la Llei qualificada d'educació aprovada pocs mesos després confirma.

²⁹ Aquest sol fet ja dona una idea de les dificultats per aconseguir un aprenentatge de la cultura tradicional andorrana, alhora que atribueix a uns aprenentatges que no haurien de tenir oposició, la consideració d'una “càrrega” de la qual alguns privilegiats es podien deslliurar.

Efectivament, tres anys després del Conveni amb el Govern francès de 1993, amb motiu de la visita a Andorra del ministre francès de l'Educació Nacional, de l'Ensenyament Superior i de la Recerca, François Bayrou, se signa el Conveni entre el Govern de la República Francesa i el Govern del Principat d'Andorra en l'àmbit de l'ensenyament, del 18 d'octubre de 1996. Els punts més importants són el reconeixement dels diplomes andorrans de segona ensenyança i de batxillerat, que s'equiparen a les titulacions franceses, i també una demanda de la part francesa que tots tres sistemes educatius presents al país compleixin igualment la missió de servei públic del sistema francès. L'avenç és important encara que no hi hagi cap al·lusió ni a la integració ni a la identitat.

En segon lloc, el Protocol d'entesa entre el Govern del Principat d'Andorra i el Govern del Canadà, de 4 de desembre de 1996, que té l'objectiu molt genèric de “fomentar i promoure una cooperació més estreta entre els dos països en l'àmbit de les relacions universitàries.”

I finalment, el Conveni de cooperació educativa entre el Principat d'Andorra i la República Portuguesa, del 15 de novembre del 2000.

Molt diferent dels anteriors, l'acord respon a la voluntat compartida de tots dos països que els infants portuguesos residents al Principat d'Andorra puguin rebre un ensenyament de la llengua portuguesa en el marc de l'estructura educativa establerta a Andorra. Per això, s'instaura l'ensenyament de la llengua portuguesa a la primera ensenyança i s'estableix el règim d'equivalències d'estudis entre ambdós sistemes educatius.

Es tracta d'un bon instrument per afavorir el benestar i la integració dels infants lusòfons amb la resta dels companys. Tot i això, es troba a faltar que no aparegui en les disposicions cap objectiu amb un contingut més integratiu o identitari: l'argument més important de la part andorrana té un to asèptic i tècnic, l'acord es basa en el fet que la política educativa del país “fomenta el plurilingüisme”.

A l'altra banda dels textos esmentats hi ha una sèrie d'acords en matèria educativa orientats a l'intercanvi amb institucions acadèmiques estrangeres. Més que convenis internacionals en sentit propi, són acords administratius entre un òrgan de l'Estat andorrà i una institució estrangera diferent de l'estat. Aquest tipus d'acord desiguals entre l'Estat andorrà i ens subestatal o institucions sense competència per concloure tractats internacionals ha suscitat un debat jurídic interessant entre els experts, que no es posen d'acord sobre el seu encaix internacional. Més enllà dels resultats eventuals, i del fet que cap acord no és inútil, ni que sigui en la mesura que reconeixen l'existència del Principat,³⁰ són els següents:

- L'Acord per a la cooperació i els intercanvis acadèmics entre el Principat d'Andorra i la Universitat de Western Ontario, del 4 de desembre de 1997, com l'anterior, per “promoure la cooperació en camps acadèmics d'interès mutu”.

³⁰ El ressò en l'àmbit internacional és positiu per al reconeixement de l'Estat. Només cal recordar la transcendència del discurs del cap del Govern, Òscar Ribas, davant l'Assemblea de les Nacions Unides amb motiu de l'ingrés d'Andorra en aquesta organització, l'any 1993.

- L'Acord de cooperació entre el Govern del Principat d'Andorra i la Universitat de Western Ontario, del 10 de juliol de 1998, que desplega els anteriors i se centra exactament a "constituir en el termini d'un any un programa que permeti la presència d'estudiants d'Andorra a UWO i d'UWO a Andorra, durant el curs 1999-2000".
- L'Acord de cooperació acadèmica i d'intercanvis entre el Ministeri d'Educació, Joventut i Esports i la Universitat de Califòrnia Los Angeles, del 2 de juny de 1998, en què les dues institucions, en la línia dels convenis anteriors, pacten "promoure la cooperació en camps acadèmics d'interès mutu".
- L'Acord de cooperació cultural i acadèmica entre el Govern del Principat d'Andorra i la Universitat de New Mexico, del 21 de setembre de 1999, sobre el Programa interministerial Polibius d'estudis i d'intercanvis amb Amèrica del Nord.

Alguns tenen objectius diferents. És el cas del Conveni administratiu entre l'Organització Mundial del Turisme i el Govern del Principat d'Andorra per a l'establiment d'un institut per a la qualitat i l'eficiència en educació i formacions turístiques, del 3 de juny de 1998, pel qual el Govern d'Andorra es va comprometre a contribuir amb mitjans financers i materials a l'establiment i funcionament inicial de Themis, l'Institut per a la qualitat i l'eficiència en educació i formació turística de l'OMT, dedicat bàsicament al desenvolupament de recursos humans en turisme. Encara que no es fa al·lusió a cap aspecte cultural, podria constituir un bon instrument per promoure el turisme com un factor identitari andorrà.

La trajectòria exposada posa en relleu fins a quin punt la història dels sistemes educatius francès i espanyol ha estat una història d'equilibri polític, que només ha sofert un canvi important amb la implantació i l'arrelament del sistema educatiu nacional.

Des del punt de vista identitari, la qüestió no és banal: la majoria dels estudiosos destaquen com, al llarg de la història d'Andorra, fins i tot els coprínceps "han procurat, tant a través dels sistemes educatius com en altres àmbits, mantenir la influència francesa i espanyola contrarestant qualsevol acció mitjançant una altra" i han aconseguit "un equilibri que ha contribuït a salvaguardar la independència d'Andorra a través dels anys."³¹ Curiosament aquest equilibri tan valorat pels andorrans havia existit en el nombre d'estudiants universitaris que marxaven d'Andorra per fer carrera a França o a Espanya. Als últims decennis del segle xx s'aprecia, però, una tendència creixent dels joves andorrans a estudiar a Espanya. Les comunicacions amb Barcelona cada cop millors i l'auge d'aquesta ciutat a la fi del segle han contribuït sens dubte a aquesta preferència per fer els estudis al país del sud. Les primeres dades documentades són del curs 1986-1987, en el qual de 574 estudiants universitaris registrats, 341 (el 59,4%) estudiaven a Espanya i 218 (el 38%) ho feien a França. L'augment dels joves que estudien a Espanya és definitiu a partir de l'any 2000, com es pot veure en el quadre següent:

³¹ BASTIDA, R. (*op. cit.*), p. 32.

País d'estudi dels estudiants universitaris per anys

PAÍS D'ESTUDI	1987	2000	2001	2002	2003	2004	2005
França	218	246	248	218	212	181	131
Espanya	341	842	796	746	721	644	503
Andorra	----	232	377	307	330	342	431
Altres	15	15	13	17	13	6	1

Font: Estadístiques del Ministeri d'Educació i Departament d'Estudis i Estadística, Govern d'Andorra.

El famós equilibri tan essencial per a Andorra sembla, en aquest cas, definitivament trencat. Moltes veus alerten sobre el perill d'una influència política i cultural massa gran d'un dels dos poderosos veïns en detriment de l'altra.

6. Legislació lingüística

Com s'ha vist en aquesta mena de cursa per l'hegemonia educativa dels sistemes estrangers, el valor més evocat en totes les regulacions és la llengua, tant des del punt de vista francès i espanyol, com des de la perspectiva andorrana.

I és que la llengua, com a símbol, reflecteix els lligams que un individu estableix amb el seu grup ètnic, la seva cultura canviant i el poder socioeconòmic dins d'una determinada societat.

Integrar, en paraules dels estudiosos, vol dir “compartir amb els nouvinguts un projecte col·lectiu, construir conjuntament i cohabitar en un espai social”.³² Però per fer possible tot això cal una llengua comuna.

La llengua és el mirall més fidel de les relacions humanes: l'ús que se'n fa, l'elecció d'una llengua o d'una altra segons el lloc, l'interlocutor, el to de formalitat, i fins i tot l'estat d'ànim personal, o la utilització simultània de llengües diferents, reflecteixen molts altres comportaments que van més enllà de les relacions estrictament lingüístiques.³³

³² GABANCHO, P. “Immigració i llengua: de què parlem quan parlem d'integrar?” a *Cercle* *xxi*. Butlletí núm. 6. 30 de desembre de 2008. [en línia] <http://www.cercle21.org>.

³³ CANTURRI, P. Introducció del ministre d'Afers Socials i Cultura a l'estudi *Coneixements i usos de la població d'Andorra*. Servei de Política Lingüística. Andorra, 1995.

Vist des de fora, sobretot des de Catalunya, el Principat d'Andorra sovint ha estat mitificat com l'únic espai en el qual la llengua catalana s'ha parlat i ha estat oficial de manera ininterrompuda i també com l'Estat a través del qual la llengua ha arribat a la seva internacionalització (com la inclusió del català com a llengua oficial a l'ONU). Aquesta mitificació ha estat simplificadora, perquè l'estatus legal de monolingüisme oficial de la llengua catalana no ha comportat necessàriament la seva hegemonia i legitimació socials.³⁴

Una bona aproximació a la situació real de cada època la constitueix l'estudi del tractament legal. Però abans de fer un repàs de la intervenció del legislador andorrà en matèria lingüística, és útil destacar la naturalitat amb què Andorra va viure l'arribada a partir de mig segle xx d'espanyols i de francesos que parlaven llengües diferents i tenien també costums diferents. Sobretot en els primers anys, no es percebia com un deteriorament de la identitat andorrana. Pel que fa al castellà, a diferència d'Espanya, a Andorra no hi havia cap repressió contra la llengua autòctona, i pel que fa al francès, es considerava que era una llengua de cultura que obria portes, de manera que ningú no veia cap perjudici a expressar-se en francès amb els immigrants que el parlaven.

A més, fins ben entrats els anys seixanta, no hi va haver cap raó demogràfica que justificés una normativa de gran abast. A partir d'aquesta època van proliferar les ordinacions per protegir la llengua en àmbits determinats, una solució suficient durant bastants anys, que va anar acompanyada de diverses manifestacions culturals reforçadores de la identitat, com ara el Pessebre vivent d'Engordany, els primers professors de català que va contractar l'Òmnium Cultural o el primer programa en català a l'emissora Ràdio de les Valls.

Les consideracions anteriors, juntament amb la naturalesa turística de l'economia, poden explicar les característiques més importants de la intervenció pública del segle xx en matèria lingüística.

L'acceptació raonablement ben viscuda i espontània de les llengües dels immigrants per part dels andorrans no ha impedit en la història del segle xx certs abusos que el legislador s'ha encarregat de corregir amb les normes corresponents.

L'Administració és un dels sectors on l'ús de la llengua catalana, encara avui, és majoritari. Molts usuaris que no parlen gairebé mai en català fan un esforç si s'adrecen a qualsevol administració. Es tracta d'un esforç no només per parlar en català, sinó també per copsar que es troben en un país amb unes peculiaritats culturals pròpies, amb una administració diferent de l'espanyola o francesa i, en tot cas, independent. No és casual que el sector de l'Administració també sigui, després de l'educació i dels rètols publicitaris, l'àmbit que ha merescut més atenció per part del legislador andorrà.

Un dels testimonis més antics és un acord del Consell General just abans d'iniciar-se el segle, del 1898. El síndic hi mana que s'imprimeixin "los passaports y guías ab lo lenguatge català y no castellà, per ser aquell lo propi idioma de las Valls."

³⁴ BALLARIN, J. M. (*op. cit.*)

El Consell General ha de recordar més d'un cop al llarg del segle que la documentació que els usuaris li presenten ha d'estar redactada en català.

L'Ordinació IV de l'1 de juny de 1938, per exemple, en relació amb les "súplices", introdueix una sanció original en forma de no-admissió de la documentació no presentada en català:

Totes les súplices adreçades al M. I. Consell General de les Valls deuran ésser redactades en llengua oficial, que és la catalana, i es trametran per duplicat, l'original amb paper segellat de la Vall i el duplicat amb paper simple. Si manquen aquests requisits, es procedirà a la devolució al peticionari sense examen de la súplica.

L'Ordinació I, del 28 de juny de 1968, del mateix Consell General, introdueix la sanció en forma de multa i fa previsions, encara que poc precises pel que fa a la quantitat, per al supòsit de reincidència:

Essent el català la llengua oficial de les Valls, totes les peticions adreçades a les Corporacions públiques hauran de ser obligatòriament redactades en català. [...] Els infractors seran sancionats amb una multa de 100 a 1.000 pessetes. [...] En cas de reincidència la sanció serà fixada segons criteri del M. I. Consell General.

L'any 1976 la situació s'ha desbordat una mica i no hi ha manera de fer complir estrictament les ordinacions precedents. Per això, el Consell General recorda l'obligatorietat de la documentació en català, però obre la porta a possibles excepcions. Transcrivim una bona part de l'Acord perquè constitueix una mostra interessant de la manera de fer rotunda però possibilista que ha caracteritzat la legislació andorrana en matèria lingüística:

Considerant l'elevat nombre de documents redactats en llengua estrangera que els respectius interessats aporten per a la formalització de diferents tramitacions administratives, com poden ésser la compra i la venda de terrenys o apartaments, o la matriculació d'automòbils, i ateses les dificultats que poden sorgir per a la pertinent comprovació de la legalitat i autenticitat de la documentació aportada, a causa de la diversitat d'usos jurídics i administratius de cada nació, a partir de la data d'avui tota documentació que no vingui redactada en l'idioma oficial del país o legalment traduïda al català, només serà admesa, excepcionalment i en casos justificats, tenint en compte les circumstàncies especials de cada cas, documentació en espanyol o francès o traduccions autenticades a qualsevulla d'aquestes dues llengües, i pel cas de poders atorgats a l'estranger, deuran ésser fets per davant de notari o organisme diplomàtic o consular francès o espanyol.

Alguns acords del Consell General³⁵ mostren l'interès perquè els funcionaris rebin formació en llengua i institucions andorranes, i també hi ha acords tant del Consell General³⁶ com d'alguns comuns³⁷ perquè l'ensenyament de la llengua catalana s'estengui a la població adulta.

³⁵ Del 15 de març de 1974 i del 31 de maig de 1978, a BÀDIA, M. (*op. cit.*), p. 74.

³⁶ Del 31 de gener i del 17 de març de 1978. *Ibid.*, p. 83.

³⁷ Com l'Acord del Comú de Sant Julià de Lòria del 20 d'octubre de 1962. *Ibid.*, p. 79.

La norma més recent reguladora de l'àmbit administratiu i oficial és el Reglament d'ús de la llengua oficial en organismes públics, del 16 de febrer del 2005, que desplega la Llei d'ordenació de l'ús de la llengua oficial, del 16 de desembre del 1999, i aborda tant els usos administratius com la publicitat institucional i les publicacions institucionals amb una visió de globalitat.

Hem vist fins ara l'actuació de legislador andorrà per mantenir –en alguns casos per no perdre més– els valors culturals andorrans en els àmbits de l'educació i de l'Administració.

Els qui visiten Andorra per primera vegada, encara avui, arriben a un país, en què amb més o menys dificultats, la retolació pública i la publicitat estan majoritàriament redactats en català. I el contrast amb un ús oral molt minoritari és gran. Una vegada més, la realitat no és fruit de l'atzar. Les normes andorranes han fet des de l'inici del segle xx un seguiment extremadament minuciós per preservar la retolació pública i la publicitat en català. I aquesta actuació ha donat uns fruits indiscutibles.

El 20 de juny de 1938 el Consell General recorda mitjançant un edicte que:

Tots els cartells i rètols oficials i semi-oficials hauran d'ésser redactats en la llengua oficial catalana.

El 22 de maig de 1953 dues ordinacions³⁸ fan referència a rètols i a publicitat en els cinemes respectivament:

Els rètols anunciadors dels comerços i indústries deuran ésser redactats, inexcusablement, en la llengua oficial.

Tota publicitat comercial que presentin els cinemes deurà ésser redactada, preferentment, en la llengua oficial.

Aquestes dues normes són objecte de diversos recordatoris al llarg del segle: un edicte del 28 de juny de 1957 pel que fa als cinemes, i un llarg nombre d'ordinacions pel que fa als rètols i a la publicitat:³⁹

- Ordinació VII del Consell General del 12 de juliol de 1966.
- Ordinació I del Consell General del 28 de juny de 1968.
- Ordinació IV del Consell General del 4 de juny de 1970.
- Ordinació XXIX del Comú de Sant Julià de Lòria del 25 d'octubre de 1976.
- Acord del Consell General del 29 de juliol de 1981.
- Ordinació IV, apt. 5è del Consell General, del 29 de juliol de 1981.
- Ordinació III, apt. 3r del Consell General del 5 d'agost de 1982.

³⁸ Ordinacions III i X del Consell General.

³⁹ BADIA, M. (*op. cit.*), p. 74-78.

La llista mostra com, des de l'any 1938 fins a final de segle, el Consell General no ha parat de recordar i de posar ordre en un àmbit que, com és lògic, ha preservat molt més la llengua d'Andorra que cap altre.

Al llarg del segle hi ha hagut moltes altres qüestions que han estat objecte de regulació amb vista a fomentar o defensar la identitat lingüística o cultural andorrana. Disposicions sobre toponímia⁴⁰ i antroponímia⁴¹, sobre creació d'institucions com l'Institut d'Estudis Andorrans i les seves finalitats,⁴² sobre els contractes de concessió en matèria de radiodifusió,⁴³ sobre les proves per obtenir una llicència de taxi,⁴⁴ sobre la llengua de la central de reserves⁴⁵ o sobre els exàmens de conduir en català,⁴⁶ per posar només uns quants exemples ben diferents, donen una idea de la tasca de l'Administració andorrana per preservar determinats valors andorrans, amb la llengua al capdavant, en el marc d'una realitat cada cop més complexa.

Un exemple emblemàtic és el de la naturalització de les persones estrangeres. La Llei sobre nacionalitat, que ha anat evolucionant a poc a poc al llarg dels anys, és invariable sobre una qüestió: les persones que vulguin esdevenir andorranes han de demostrar la seva *integració*. Els diversos reglaments que han regulat la qüestió de la integració⁴⁷ coincideixen, cadascun amb les seves expressions, que per demostrar la integració cal parlar català i conèixer el país (la història, la geografia i les institucions). L'article 36 de la Llei qualificada de la nacionalitat, del 5 d'octubre de 1995, estableix que els mecanismes per a la constatació de la integració han de ser "el més objectius i tècnics possibles", i han d'evitar qualsevol mena de discriminació, "però tenint en compte el coneixement de la llengua catalana i de les institucions andorranes com a element essencial".

Pel que fa a immigració, val la pena citar una disposició innovadora i inèdita en la normativa andorrana fins a la data, introduïda per la Llei 27/2007, del 22 de novembre, qualificada de modificació de la Llei qualificada d'immigració, del 14 de maig del 2002.

L'article 52 d'aquesta Llei estableix un benefici concret i tangible per a les persones residents que hagin fet un esforç d'integració en els termes següents:

⁴⁰ Acta del Consell General del 4 de maig de 1976. Reglament d'organització i funcionament de la Comissió de Toponímia d'Andorra, del 16 de febrer del 2005.

⁴¹ Acta del Consell General del 27 de novembre de 1980.

⁴² Actes del Consell General del 30 de juny de 1976 i del 17 de març de 1983.

⁴³ Acta del Consell General del 8 de febrer de 1983.

⁴⁴ Reglament dels taxis, de l'11 de març de 1987.

⁴⁵ Reglament de la central de reserves del servei de taxi ordinari interurbà, del 6 d'octubre de 1994. Art. 21 i 27.

⁴⁶ Avis del Govern del 26 de novembre de 1990.

⁴⁷ Que han anat canviant de denominació d'acord amb els temps. Així dels Reglaments del "Tribunal d'Assimilació dels anys 1978 i 1982 es va passar a la "Comissió de la Nacionalitat" creada per la Llei de creació de la Comissió de la Nacionalitat per apreciar la suficiència de la integració a Andorra, del 4 de desembre de 1987, i posteriorment als Reglaments per a l'apreciació de la suficient integració a Andorra, del 21 juliol de 1994 i del 3 de maig de 1996, que despleguen la Llei qualificada de la nacionalitat, en les seves versions dels anys 1993 i 1995.

Integració, seguretat i ordre públic

1. L'estranger titular d'una autorització de residència i treball que demostrí un bon nivell de coneixement de la llengua, les institucions, la cultura, la història i el medi natural del país pot obtenir la renovació de la seva autorització de residència i treball, seguint els requisits establerts per la Llei, però la durada de la renovació de residència i treball és la immediatament següent a la que li correspondria. Els procediments de valoració del grau d'integració es determinen reglamentàriament.

És una novetat que caldrà continuar explorant i seguir de prop en el futur per comprovar-ne l'eficàcia.

Per acabar aquest apartat és imprescindible fer una referència específica a la Constitució, aprovada el 1993, que proclama tot just començar a l'article 2.1, que "la llengua oficial de l'Estat és el català." Com a desplegament d'aquest article, el 16 de desembre de 1999 el Consell General va aprovar la Llei d'ordenació de l'ús de la llengua oficial, que aborda per primer cop de manera extensa l'ús del català al Principat d'Andorra. La primera frase de l'exposició de motius al·ludeix ja a raons identitàries:

La llengua catalana és la llengua pròpia del poble andorrà; per tant, és un dels elements primordials que en defineixen la identitat. El nostre idioma constitueix un element fonamental de la nostra cultura, que com la resta del patrimoni que la integra, mereixen la màxima protecció que li puguin oferir els poders públics. [...]

El veïnatge amb dues llengües de gran abast demogràfic, la tradició de l'ensenyament a Andorra en aquestes dues llengües, la incidència dels mitjans de comunicació de masses i, més modernament, la forta immigració vinculada al creixement de l'economia i de la societat andorranes en aquestes darreres dècades, poden arribar a posar en perill la vitalitat de la nostra llengua. [...]

Com a llengua de l'Estat, i també com a vehicle d'expressió col·lectiva de la societat andorrana, el català n'ha de ser la llengua d'ús general. Aquest objectiu s'ha d'assolir amb un esperit de justícia, d'obertura i de respecte de les altres expressions lingüístiques.

I la mateixa exposició de motius també fa referència als objectius d'integració amb què s'aprova el text legal:

La Llei no omet el dret i el deure que tenen les persones que no parlen la llengua oficial, de mantenir una relació d'integració lingüística amb Andorra.

Aquesta relació s'ha de produir des de la conservació i també la promoció dels seus valors culturals. Queda clar, doncs, que qualsevol altre grau més elevat d'integració lingüística que el que esmenta la Llei només pot ser resultat d'una opció plenament lliure de la persona, i no pot ser ni forçada ni tan sols induïda.

La voluntat integradora que presideix la Llei s'oposa decididament a qualsevol actitud d'intransigència, que només podria ser provocada per una interpretació errònia del text.

En l'àmbit dels acords amb institucions estrangeres és destacable l'Acord entre el Govern d'Andorra, el Govern de les Illes Balears i la Generalitat de Catalunya, conclòs el 17 de desembre del 2007 al Santuari de Cura, amb la voluntat de "sumar esforços en la projec-

ció exterior de la llengua catalana que els és comuna i de la cultura pròpia, de promoure la projecció internacional de la llengua catalana a la categoria d'interès comú de tots tres governs.”

Fruit d'aquest acord i per fer-ne efectius els objectius, es constitueix el 31 de març del 2008 la Fundació Ramon Llull amb seu institucional a Andorra, per acord entre el Govern andorrà i el Consorci de l'Institut Ramon Llull, format pels governs de les Illes Balears i de la Generalitat de Catalunya. La cooperació en el marc d'aquesta fundació s'ha vist ampliada a l'inici de l'any 2009 per representacions institucionals dels altres territoris de parla catalana, gràcies a la incorporació del Consell General dels Pirineus Orientals, de l'Ajuntament de l'Alguer i de la Xarxa de Ciutats Valencianes.

Els mateixos Estatuts especifiquen que la fundació es constitueix d'acord amb les disposicions de la Llei d'ordenació de l'ús de la llengua oficial, que estableix “el deure del Govern d'afavorir acords i convenis de col·laboració amb universitats i altres organismes estrangers” per fomentar el desenvolupament i la presència del català en marcs internacionals. La introducció d'aquests Estatuts es refereix a la “promoció del patrimoni i la identitat dels pobles”:

Una llei, però, és només un instrument que contribueix amb eficàcia als objectius del legislador si es produeix una comunió d'interessos i d'aportacions des de molts àmbits diferents. Els governs són decisius en l'aplicació d'una política determinada, però també ho són les institucions acadèmiques, les associacions, els intel·lectuals, els artistes i els dinamitzadors socials. Per això, en la noble tasca de promoció del patrimoni i la identitat dels pobles, cal arbitrar noves iniciatives i nous enfocaments que obrin més portes al món i a més interlocutors i augurin noves expectatives.

El 10 d'abril del 2008 es va signar un acord de col·laboració en matèria cultural entre el Govern d'Andorra i la Generalitat de Catalunya.

L'objecte d'aquest acord és l'establiment d'un marc de col·laboració entre ambdós governs per a la cooperació mútua en l'àmbit de la comunicació, la disposició d'informació relativa a producció i consum culturals, de la promoció del patrimoni i de les indústries culturals, el suport tècnic, la difusió d'activitats artístiques i l'intercanvi d'experiències culturals. Per donar un fonament jurídic més sòlid a aquest acord i a diversos altres que estan en vigor de manera sectorial, tots dos governs han signat el gener del 2009 un conveni marc de col·laboració general, que té l'objectiu de facilitar encara més la cooperació.

Seria molt interessant analitzar el grau de compliment i els resultats tangibles tant de la normativa interna com dels acords internacionals i transnacionals per reconduir si convé la política legislativa i de convenis i posar en pràctica altres instruments eventualment més eficaços.

7. La societat andorrana: estat de la qüestió

La procedència europea de les diverses comunitats de residents fa que a Andorra parlar de multiculturalitat en els mateixos termes que a molts països veïns pugui ser exagerat, fins i tot si apareixen diferències gens negligibles entre les pràctiques i l'estil de vida d'una família portuguesa i les d'una família britànica.⁴⁸

En començar aquest capítol hem esmentat tres circumstàncies com a rerefons de la política d'integració del s. xx (immigració, estratègies dels països veïns per fer hegemònica la seva influència cultural en territori andorrà, i intervenció de les institucions andorranes per defensar la identitat). A l'inici del segle XXI la immigració s'ha mundialitzat, ha adoptat unes proporcions incomparables amb les dels obrers de FHASA, dels refugiats de les guerres, dels treballadors espanyols i francesos i de les darreres onades de portuguesos.

En general, està demostrat que la millor estratègia per influir culturalment, i doncs lingüísticament, és la demografia. La realitat és que Andorra és cada dia un país menys catalanoparlant, en què els costums i les tradicions autòctons es van esvaint progressivament i donen pas a noves formes d'expressió cada cop menys particulars i idiosincràtiques, més diluïdes i sobretot més assemblades a les espanyoles. La intervenció de les institucions andorranes, malgrat alguns esforços encomiables, no sembla que hagi tingut ni la intensitat ni l'eficàcia perseguides.

L'evolució dels valors identitaris, com hem vist, és un fet propi dels nostres dies i no hauria de provocar cap alarma. En tot cas, el que sí caldria tenir molt més en compte és la pèrdua de l'equilibri tradicional entre influències culturals que ha presidit històricament la vida social, política, cultural i econòmica andorrana. L'hegemonia d'una sola de les cultures existents al país deixaria de ser un factor d'evolució i esdevindria simplement –i cruament– una substitució identitària.

L'actitud dels andorrans també és un factor clau en aquest context. Deia el ministre de Cultura en un article de l'any 2007 a la premsa:⁴⁹

Al cap i a la fi, no estem mancats de referents identitaris. Els vivim, els sentim, potser no els proclamem amb esperit nacionalista com altres pobles que els han hagut de defensar davant els intents de supressió, però no ens pot fer mal que ens els enumerem de tant en tant. De vegades els andorrans que marxen lluny són els qui la veuen més clara, la nostra identitat, perquè la distància els permet d'apreciar el bosc per sobre dels arbres. [...]

Fer de la multiculturalitat un signe identitari no ens ha de fer perdre els elements que ens ancoren a la terra. I la llengua n'és un d'ells, antic, preservat des de la creació de la llengua catalana en aquestes valls del Pirineu. I hem de saber compartir-la, mimar-la fins i tot, totes les noves generacions d'andorrans que conformem l'Estat del segle XXI.

⁴⁸ Rui, S. "Comunitat mixta, integració i microestat. Reflexions sobre el cas d'Andorra" a *La integració a Andorra*. 10a Diada Andorrana. XXIX Universitat Catalana d'Estiu. Prada de Conflent, 1997.

⁴⁹ Article del ministre Portaveu, de Cultura i Ensenyament Superior, Juli Minoves, al diari *Bon Dia*, del 27 de novembre del 2007.

La llengua, efectivament, es revela com el component comú, més poderós i representatiu de la identitat andorrana en evolució constant. Des dels anys 80 del segle xx els estudis sociolingüístics, fets privadament per investigadors o promoguts per alguna institució, han contribuït a explicar l'evolució d'aquest factor identitari tan potent. És molt revelador el treball recent de Joaquim Torres i altres autors sobre llengua i societat als nostres dies.⁵⁰ L'estudi arriba a les conclusions següents, que retraten amb claredat l'estat de la qüestió basant-se en el panorama lingüístic:

1. La societat andorrana s'estructura sociolingüísticament en quatre grans grups, cadascun dels quals es forma al voltant d'una llengua diferent. Aquestes llengües són el català, el castellà, el portuguès i el francès.
2. La societat andorrana té capacitat de transmetre el coneixement del català a la gran majoria dels nascuts a Andorra. Aquesta capacitat es redueix considerablement, però, quan es tracta d'adults arribats de fora portadors d'altres llengües inicials.
3. Entre les quatre llengües presents a Andorra, només el català té un percentatge més alt com a llengua d'identificació que com a llengua inicial. En aquest sentit hi ha un traspàs de parlants del castellà cap al català. El mateix fenomen es dona entre els parlants de portuguès i altres llengües cap al castellà.
4. En la transmissió lingüística intergeneracional, la balança també és clarament favorable al català: hi ha un traspàs de parlants del castellà cap al català, així com del portuguès i altres llengües cap al castellà.
5. Els nascuts a Andorra o Catalunya fills de nats fora d'aquests territoris parlen català als seus fills de manera fortament majoritària.
6. Tot i que la capacitat d'atracció del català pel que fa a l'ús en general és apreciable i creix entre els joves, aquest ús baixa en disminuir l'edat: l'atracció de nous parlants joves es dona amb força, però no arriba a compensar l'arribada massiva de parlants d'altres llengües.
7. El català no ha esdevingut de moment una llengua emprada amb prou extensió pel conjunt de col·lectius del país. Per tant, no té prou força per atreure suficientment els nous parlants que tenen altres llengües inicials. L'ús del català no augmenta amb el temps d'estada.
8. El consum mediàtic és predominantment en català a la ràdio i a la premsa i predominantment en castellà a la TV i Internet.
9. Una minoria apreciable (16%) de la població són catalanòfons mantenidors del català en la vida social, mentre que un percentatge similar (19%) són no catalanòfons que no s'hi adapten mai (ni comencen a parlar en català ni s'hi adapten quan algú els hi parla).

⁵⁰ TORRES, J.; VILA, F. X.; FABA, A.; BRETXA, V., I PRADILLA, M. À. *Enquesta sobre els usos lingüístics a Andorra 2004. Llengua i societat a Andorra en els inicis del segle XXI*. Generalitat de Catalunya en col·laboració amb el Govern d'Andorra. Barcelona, 2006.

10. A Andorra l'avenç del català, protagonitzat bàsicament per la població instal·lada, és insuficient per contrarestar el creixement del castellà.

Dit d'una altra manera: a Andorra milloren els mecanismes dels catalanoparlants i les facilitats per aprendre i fer servir la llengua oficial, però encara “milloren més” els mecanismes que impedeixen un avenç de l'ús del català i que afavoreixen una extensió de la llengua i els valors culturals espanyols.

L'estudi és concloent en el fet que una de les qüestions que contribueix de manera notòria a explicar la disminució de l'ús del català a Andorra és que els arribats de fora de llengua inicial no catalana no van augmentant el seu coneixement del català amb el temps d'estada. L'única manera de contrarestar aquest fre és amb mesures que impulsin i fomentin l'ús del català, que donin avantatges als immigrants que l'aprenquin,⁵¹ i també augmentant el percentatge dels catalanoparlants que no canvien de llengua. La tercera gran via que proposa l'estudi –que més aviat hauria de ser un objectiu– és aconseguir que el català substitueixi el castellà com a llengua franca; que els portuguesos o els anglesos aprenquin abans el català que el castellà.

A Andorra per abordar les relacions que s'estableixen entre els individus i els grups socials cal tenir en compte:⁵²

- La importància numèrica de cada grup lingüístic
- La relació entre grup ètnic i grup lingüístic
- L'estatus de cada grup
- El paper de cada llengua des d'un punt de vista institucional
- La tria d'una llengua determinada en funció de cada situació
- Les representacions socials que cada individu té sobre el grup lingüístic propi i els altres grups immersos en el mateix context social

Una dada positiva, que sorprendria en qualsevol país amb uns percentatges alts d'immigració, és que la població d'Andorra considera amb una gran unanimitat que la diversitat ètnica és un valor. Probablement es tracta d'una consideració ben coherent si és té en compte que la majoria de la població del país té l'origen en un país estranger. Aquesta realitat també pot explicar que, segons tots els estudis consultats, Andorra sigui un país amb un grau molt baix de conflictivitat.

⁵¹ N'hem vist una mostra interessant amb la Llei qualificada d'immigració, de l'any 2007.

⁵² BALLARÍN, J. M. (*op. cit.*).

8. Percepcions

És difícil objectivar una “sensació” tan subjectiva com la percepció. Tot i això, hi dediquem un petit apartat per la coincidència de les dades de tots els estudis consultats. Per la part de la comunitat andorrana d'acollida es constata una diferència palpable entre la consideració que hi ha envers els immigrants de fa 25 o 35⁵³ anys i la percepció envers els dels últims 10 anys. La majoria dels andorrans⁵⁴ considera que hi ha hagut un canvi de tracte amb les persones d'origen immigrant, i que la tendència és cap a una acceptació més gran de l'heterogeneïtat de la població andorrana.

Per l'altra banda, és a dir l'opinió que tenen els immigrants sobre l'acollida dels andorrans, el grup que es considera més ben acollit és el grup dels catalans, després hi ha els espanyols de fora de Catalunya, i en tercer lloc, els francesos, però, segons l'opinió d'alguns enquestats,⁵⁵ “pitjor que els espanyols” o “normal, perquè l'andorrà està més vinculat a Espanya *culturalment* parlant”.

El grup dels portuguesos és el que està més allunyat socialment de la resta de col·lectius. Probablement es tracta, amb nombroses excepcions notables, del grup amb menys adaptació cultural i lingüística,⁵⁶ i per tant amb unes dificultats d'integració importants, principalment derivades d'un fort afecte a les arrels luses, una baixa escolaritat, una baixa estima social com a col·lectiu, una escassa participació en les activitats culturals andorranes i un interès baix per la naturalització. La planificació de qualsevol mesura sociopolítica d'integració ha de tenir en compte tant aquesta realitat com, en general, els factors que faciliten la integració i els que la fan més difícil.

9. Factors que afavoreixen la integració

Quins aspectes haurien de tenir en compte les polítiques d'integració? Si fem un recull de tots els factors que s'esmenten en els estudis consultats com a afavoridors d'una identificació social amb la societat d'acollida, podem esmentar els següents:

- a) Tenir fills. Tenir fills integrats a Andorra, amb la nacionalitat, és el factor més potent d'integració, perquè significa que hi ha perspectiva de vida i de futur. Un 33% dels espanyols i un 36% dels portuguesos (percentatges a l'alça)⁵⁷ pensen instal·lar-se defi-

⁵³ Una dada gens sorprenent si es té en compte que més del 60% de les persones nascudes a Andorra són fills de pare i mare immigrants.

⁵⁴ Un 88% segons l'estudi de Ballarín.

⁵⁵ BALLARÍN, J. M. (*op. cit.*), p.186.

⁵⁶ BALLARÍN, J. M. (*op. cit.*), p.188.

⁵⁷ BALLARÍN, J. M. (*op. cit.*).

nitivament a Andorra. Les raons adduïdes són que la descendència ja és andorrana, el bon nivell de vida, o bé que han establert la família dins l'entorn andorrà.

- b) Els anys de residència. Com més temps de residència més integració. Tot i això, com s'ha vist en la dificultat per parlar català d'algunes persones amb molt de temps de residència, sembla que no totes les edats tenen la mateixa facilitat per a la integració. Els millors resultats es donen entre les persones que ja han fet una part o tota l'escolaritat al país. En tot cas, l'estabilitat no és només un factor de benestar individual, sinó també col·lectiu.
- c) L'escola. Es configura com l'àmbit més integrador en una societat. Des del punt de vista estrictament lingüístic, hi ha una relació estreta entre usos lingüístics extraescolars amb professors i companys, i llengua vehicular del sistema educatiu. En aquest àmbit, l'Escola Andorrana es revela com el sistema que fomenta més l'ús del català, seguida per les escoles religioses (Sagrada Família, Col·legi M. Janer i Col·legi Sant Ermengol),⁵⁸ que malgrat seguir un pla d'estudis espanyol tenen com a llengua vehicular majoritària la llengua catalana.

A les escoles espanyoles hi ha un ús quasi exclusiu del castellà fora de l'aula. La majoria⁵⁹ dels alumnes declara parlar castellà amb els professors fora de l'aula i també amb els companys.⁶⁰

A les escoles franceses la majoria dels alumnes parlen en francès fora de l'aula amb els professors, però només una minoria⁶¹ parla en francès amb els companys. En un país "normalitzat" es podria esperar que com que hi ha pocs francòfons d'origen la resta parlessin en la llengua del país, és a dir, en català. Però no és el cas. Segons les dades de l'estudi del 2001, a les escoles franceses d'Andorra més del 50% dels alumnes amb edats compreses entre 8 i 16 anys parlen en castellà amb els seus companys.⁶²

La dada concorda amb alguns estudis⁶³ que conclouen que per als joves procedents d'un grup dominant –i aquí hem d'entendre que els castellanoparlants, sobretot en el món dels joves és el grup dominant– l'orientació cultural dominant a casa i en el seu entorn preval sobre la llengua d'escolarització quan aquesta és diferent de la llengua del grup.

El mateix estudi realitzat el 2001 revelava que pràcticament un 10% de la població escolar declarava que entenia regular o malament el català i més del 12% deia que el parlava regular o malament.⁶⁴ Seria molt interessant disposar de dades sobre l'evolució d'aquesta informació en l'àmbit educatiu per poder establir mesures d'una certa eficàcia.

⁵⁸ R Consultors. *Coneixements i usos lingüístics de la població escolar d'Andorra*. Centre de la Cultura Catalana. Servei de Política Lingüística, 2002.

⁵⁹ El 94%, segons l'estudi esmentat.

⁶⁰ El 99%.

⁶¹ Un 21%.

⁶² *Ibid.*, p. 35.

⁶³ Genese, Tucker i Lambert (1978) citat a BALLARIN, J. M. (*op. cit.*), p.74.

⁶⁴ R Consultors. (*op. cit.*), p. 13.

Sens dubte, l'existència de sistemes educatius on conviuen joves de tots els col·lectius presents al país és un factor altament positiu per a la integració.

No obstant això, no es pot amagar una altra realitat menys amable: diversos testimonis atesten sobre algunes dificultats creixents d'integració dels joves, entre els quals es constaten mostres del que s'anomena *autoodi*, un producte greu d'una baixa autoestima que preocupa molts ensenyants. No és estrany trobar una actitud de menyspreu declarat per tot el que tingui relació amb Andorra, inclosa la llengua, que contrasta amb una gran adhesió als valors i símbols culturals estrangers –sobretot espanyols castellanitzants– en una mena de rebel·lió antiandorrana difícil d'explicar i també de contrarestar.⁶⁵

d) Com s'ha dit, el coneixement i l'ús del català és un factor promotor de la integració a Andorra. La primera via d'integració citada tant pels residents estrangers com pels nacionals en l'estudi citat de Ballarín, i també pels ciutadans portuguesos en l'estudi de Santos Matias, és parlar català, una capacitat que adquireix una funció integradora de primer ordre:

Eu creio que se estou num país onde se fala o *català*, eu creio que se *debe* falar o *català*. Era uma coisa que quando chegamos aqui deveria ser obrigatório, se te falassem em *català*. Eu quando cheguei aqui falei-me em espanhol, nao me falei em *català*. Se me tivessem falado em *català*, hoje mesmo falava *català*.⁶⁶

És cert que aquesta percepció està molt relacionada amb les possibilitats i la realitat de cadascú. Així, una persona que no sap parlar català té una percepció molt més negativa sobre la necessitat d'integrar-se, sobre l'interès per aprendre la llengua o sobre la importància de fer-la servir, que una altra persona que sí que la sap parlar. En totes les enquestes consultades, les persones monolingües, castellanoparlants o francòfones o bilingües lusòfones i castellanoparlants, és a dir les que no saben parlar català, són les que més sovint al·leguen contra l'ús o la promoció del català el fet que Andorra és un país turístic.⁶⁷ Les motivacions relacionades amb la identitat o la integració són pràcticament inexistentes.

Un aspecte positiu de la realitat andorrana és que les quatre llengües més parlades són romàniques i tenen moltes similituds, de manera que l'aprenentatge és més senzill que en altres combinacions de llengües presents en països de l'entorn europeu.

e) El manteniment del català per part dels qui el parlen habitualment. En un país “com els altres”, els autòctons, d'origen o naturalitzats, mantenen l'ús de la llengua pròpia del país excepte en cas d'incomunicació important per desconeixement. Els arguments per defensar l'adaptació lingüística, és a dir el canvi, acostumen a ser que “els andorrans sempre canvien (al castellà)”, “perquè Andorra és un país turístic” (sense tenir en compte tots els turistes catalanoparlants a qui es nega l'atenció en la seva llengua),

⁶⁵ Testimoni directe de diversos professors que exerceixen en tots els sistemes educatius.

⁶⁶ SANTOS, M. *Quin sabor té un “Sumol” a 2.200 metres d'altitud? Identitat, integració i xarxes socials dels ciutadans portuguesos a Andorra*. Pagès editors, 2008.

⁶⁷ Una argumentació sorprenent, que oblidava que el percentatge més alt de turistes del Principat prové de Catalunya.

“perquè amb el castellà vas a tot arreu”, “perquè tothom entén el castellà”, per eficàcia, per automatisme, per “bona educació” o per comoditat. Molt pocs perceben una actitud obstaculitzadora per a la integració dels altres i fins i tot discriminatòria envers els immigrants, molt pocs s’adonen que parlar castellà amb els immigrants és posar traves a la seva integració. La realitat és que només un 16%⁶⁸ dels catalanoparlants declaren que es mantenen fermes en l’ús del català. El poder transformació d’aquesta actitud minoritària és pràcticament nul.

- f) La possibilitat de trobar una bona feina. De la mateixa manera que en els usos interpersonals la utilitat de parlar català per a molts immigrants és posada en dubte, aprendre català és vist com una sortida per fer feines en què no calgui treballar el cap de setmana. L’associació entre el coneixement de la llengua i la col·locació en sectors professionals millors és evident.⁶⁹ Tenir una bona ocupació laboral és un motiu d’orgull, d’autoestima i d’arrelament al lloc on es viu.
- g) L’associacionisme. Com a factor integrador l’associacionisme és bo quan és transversal, però és perjudicial quan es produeix una endogàmia intergrup, perquè aleshores hi ha un tancament grupal que fomenta la distància amb els altres grups i dificulta la participació social. L’organització d’una festa major, d’una festa popular, d’una obra de teatre popular com *Els pastorets*, o la participació en associacions amb interessos comuns separats de les particularitats ètniques de cada grup és molt eficaç per afavorir l’orgull (la satisfacció) de pertànyer a una comunitat. La promoció de l’associacionisme és clau.
- h) El reconeixement institucional: “Si Andorra està com està és gràcies als immigrants.”⁷⁰ Probablement és una de les afirmacions més sentides sobretot per boca de ciutadans portuguesos, entre els quals destaquen també afirmacions com ara “els portuguesos som els qui hem construït l’Andorra dels últims anys, les carreteres, els ponts, les cases...”. Un discurs institucional més integrador sobre el concepte de l’andorranitat només pot contribuir positivament a la integració. El problema fins avui, més que el tipus de discurs polític o institucional, és la inexistència d’aquest discurs. Cal definir i configurar el concepte d’identitat andorrana i fomentar aquest concepte: qui és andorrà i per què. Cap política encaminada a afavorir una societat més cohesionada no pot passar per alt la importància d’aquest factor.
- i) El reconeixement jurídic de l’immigrant com a subjecte davant l’Estat, les institucions i els altres ciutadans per ser titular de drets i deures socials i polítics. Afavorir la participació no consisteix solament a atorgar més drets ni més ajuts ni més favors. Consisteix sobretot a vincular les persones, els seus drets i també les seves obligacions al desenvolupament d’una societat. El discurs polític no pot separar els deures dels drets ni a l’inrevés.

⁶⁸ Segons l’estudi de TORRES, J. i altres. (*op. cit.*)

⁶⁹ SANTOS, M. (*op. cit.*), p. 133.

⁷⁰ SANTOS, M. (*op. cit.*), p. 163.

- j) El vot com a instrument d'integració social. Segons alguns estudis,⁷¹ tres quartes parts de la població estaria d'acord que els residents de més de deu anys tinguessin dret de vot sempre que demostrassin el seu grau de coneixement de llengua i cultura i que fos el vot per a les eleccions comunals. L'únic inconvenient és que entre alguns sectors de població, com ara en una part de la comunitat dels portuguesos, hi ha un grau d'indiferència altíssim perquè no es consideren ciutadans del país.
- k) Les facilitats per exercir una activitat econòmica pròpia, que a més de fomentar un sentiment positiu d'aportació al progrés del país, farien que certs sectors professionals no es veiessin exclusius de la població autòctona.
- l) La no existència de ghettos, de barris d'immigrants. A diferència d'altres societats, Andorra no destaca per tenir barris exclusius d'un grup ètnic determinat. És un valor que no es pot deixar deteriorar.
- m) La premsa local en català. I també un cert equilibri o enfocament "internacional" dels canals terrestres de ràdios i televisions estrangeres. La premsa gratuïta ha estat molt positiva per a la interrelació dels ciutadans i per a l'accés a la informació local de molts ciutadans que altrament no llegirien cap diari andorrà, o fins i tot no llegirien cap diari. Tot i això, en aquest punt convé distingir entre premsa en català i premsa pròpiament andorrana: sovint es barregen en els diaris andorrans les notícies espanyoles amb les andorranes. Per posar un parell d'exemples, no és estrany trobar entre la informació nacional titulars que parlin del "pont de la Constitució" sense especificar res més, per fer referència a la festa espanyola, o dels "nostres" artistes, per escriure sobre algun actor o cantant estranger. Quan es produeixen aquestes barreges –de vegades per comoditat, de vegades per desconeixement o poca cura dels redactors– l'efecte és, no cal dir-ho, contraproductiu. Quant a ràdio i televisió en una llengua estrangera, la clau per a Andorra és afavorir un equilibri entre cadenes sobretot franceses i espanyoles, sense oblidar les de llengua anglesa i portuguesa. La situació actual, de domini absolut de cadenes espanyoles, té com a conseqüència directa una espanyolització creixent dels hàbits i la visió del món dels ciutadans d'Andorra.
- n) Altres: segons l'estudi de Ballarín, un 84% dels residents estrangers recomanarien "sens dubte" el país a altres coneguts. Entre les principals raons adduïdes hi ha alguns factors, que per aquest motiu cal considerar favorables a la integració al país: la seguretat, la tranquil·litat, l'estabilitat laboral, les altes remuneracions, la proximitat amb la terra d'origen, les bones instal·lacions esportives o el paisatge.
- o) Una bona informació als immigrants.⁷² Fer un esforç important d'informació no solament sobre els ajuts existents sinó sobretot sobre la realitat del país, i els serveis i les infraestructures disponibles, afavoreix l'accés a aquests serveis (formació, salut, benestar, casals per a infants, etc.), i millora la relació entre persona i territori. L'accés als

⁷¹ Entre altres, BALLARÍN, J. M. (*op. cit.*), p. 202.

⁷² "Pode haver muitas actividades mas em termos de informação não há nada." "As actividades que há em Andorra são para ricos." SANTOS, M. (*op. cit.*), p. 350.

recursos socials en condicions d'igualtat amb la població autòctona és sovint un problema d'accés a la informació. A més, una bona informació és la que defineix els límits dels serveis públics disponibles i difon amb claredat els criteris per beneficiar-se dels recursos públics. És, en definitiva, l'instrument més democràtic d'una bona política d'integració.

p) Centres esportius i centres socials, guarderies públiques, en la mesura que són espais comuns d'intercanvi i interrelació entre els habitants independentment de qualsevol circumstància personal.

En general, els estudis que demanen l'opinió dels ciutadans sobre els factors que afavoririen la integració no revelen cap dada sorprenent.

Segons els residents no andorrans,⁷³ el factor citat en primer lloc és aprendre el català; després, participar en costums i tradicions, col·laborar en associacions (“no tancar-se només a la Casa de Portugal”), treballar i tenir una feina estable, participar en activitats culturals i de lleure (teatre, exposicions, fires...), participar en equips esportius, etc.

Segons els andorrans,⁷⁴ també apareix en primer lloc compartir la llengua catalana amb els estrangers, i després organitzar més activitats conjuntes, trobar espais que permetin disminuir la distància social, utilitzar l'esport, i afavorir relacions intergrupals.

10. Factors que dificulten la integració

A la part oposada, hi ha circumstàncies de naturalesa molt diversa que fan més difícil l'encaix entre immigrants i societat d'acollida. Algunes són situacions objectives sobre les quals es pot actuar amb una certa capacitat de maniobra, però altres entren en el terreny dels sentiments i de les percepcions i són molt més difícils de modificar. Les citem a continuació sense cap ordre determinat d'importància.

a) El desarrelament. L'any 2001 només el 34,9% dels joves enquestats deia que tenia algun dels avis a Andorra. Cal tenir en compte que la majoria de nens provenen de famílies d'immigrants encara que molts hagin nascut a Andorra.⁷⁵

b) El tancament grupal. Està relacionat sovint amb el desarrelament. L'aïllament familiar distingeix els andorrans de la població immigrada en els darrers anys, sobretot el col·lectiu de nacionals portuguesos. Aquest isolament reforça les relacions d'amistat i de paisanatge i es configura en grups tancats, que la població autòctona o més arrelada veu difícils d'integrar al país.⁷⁶

⁷³ BALLARIN, J. M. (*op. cit.*)

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ R Consultors. (*op. cit.*), p. 35.

⁷⁶ BALLARIN, J. M. (*op. cit.*)

- c) Grups d'immigrants massa grans. Quan el grup d'immigrants és gran, el contacte intragrupal és més freqüent que el contracte intergrupals. Un grup nombrós i cohesionat tendeix a tancar-se i, per tant, a tenir menys interès per integrar-se en la comunitat d'acollida.
- d) La percepció que a Andorra només s'hi treballa. Hi ha la percepció que a Andorra es treballa més i que a Espanya, a França i a Portugal hi ha més "qualitat de vida", en el sentit que es viu més relaxadament. Si tenim en compte que una bona part dels immigrants consideren com a positiu de viure a Andorra la seguretat, la tranquil·litat, l'oferta laboral o un salari més alt, allò que troben a faltar, aquesta "qualitat de vida", ha de fer referència més aviat a les condicions laborals, l'oci o les relacions interpersonals.
- e) La manca d'una vida social activa ("La vida a Andorra consisteix a treballar i anar cap a casa." "Tothom va a la seva."). Es tracta d'un factor molt relacionat amb la percepció que les coses bones d'Andorra citades al punt anterior són avorrides o poc atractives.
- f) La proximitat geogràfica. Una part important d'immigrants està constituïda per població adulta que ha viscut gran part de la seva vida en llocs on hi havia una altra llengua i sovint encara mantenen forts lligams amb els llocs d'origen per la proximitat geogràfica amb el Principat.
- g) L'adaptació lingüística dels autòctons. És la cara oposada de l'apartat e) dels factors que afavoreixen la integració. També és un dels instruments amb més capacitat de canviar la situació, cap a una banda o cap a l'altra. L'adaptació lingüística seria més comprensible si els andorrans catalanoparlants s'adaptessin en castellà amb els espanyols, en francès amb els francesos i en portuguès amb els portuguesos. La realitat és que els catalanoparlants d'Andorra (excepte en algunes poblacions amb més influència francesa) acostumen cada cop més a adaptar-se a tothom –independentment de la seva llengua– en castellà, en una clara imitació dels models espanyols practicats a Catalunya. La qüestió és fonamental perquè reflecteix la tendència creixent de la societat andorrana a repetir models i pràctiques espanyolitzants. Ras i curt, a la dissolució progressiva de la identitat andorrana, no tan sols la tradicional, sinó també la "versió" multicultural i plurilingüe més actual.
- h) La manca de necessitat de parlar català per viure. Entre els que no creuen que sigui gaire o gens útil parlar català (entre els quals hi ha un 32% d'andorrans),⁷⁷ les opinions més repetides són que és una llengua amb poc reconeixement internacional, que no és necessària per comunicar-se (perquè els andorrans sempre canvien), que amb el castellà es va a tot arreu, i que tothom entén el castellà.
- i) El fet que els residents portuguesos i francesos aprenguin el castellà en lloc del català.⁷⁸ I ho fan, segons les raons adduïdes més sovint als estudis: perquè l'entorn és castellà,

⁷⁷ BALLARIN, J. M. (*op. cit.*). Probablement s'hi barregen els qui ho diuen per convicció i els qui creuen que la realitat és aquesta encara que no els agradi.

⁷⁸ *Ibid.*

perquè és un país turístic, perquè (segons l'opinió dels portuguesos) els és més fàcil, perquè (segons l'opinió dels portuguesos) els és més útil si volen tornar al seu país, perquè hi ha molts espanyols, perquè el castellà el parla tothom, o perquè als andorrans no els costa gens adaptar-se i si no ho fan són mal educats.

- j) La poca pressió governamental per fer complir la legislació sobre la llengua oficial. I la quasi nul·la pressió en les empreses. Els incompliments reiterats de les obligacions legals en l'àmbit lingüístic inviten a la reflexió. En la qüestió lingüística, Andorra, clarament influïda per la realitat i la política espanyola i catalana, no gosa aplicar la llei sense un complex estrany. La majoria d'intervencions públiques opten per explicar les obligacions legals i intentar convèncer els parlants perquè canviïn d'actitud amb instruments basats en la simpatia i la seducció, agradables però gairebé sempre ineficaços.
- k) La temporalitat, tant laboral com d'estada al país, que fa que hi hagi poc interès per la societat d'acollida i els seus valors.
- l) El desconeixement: la confusió entre el castellà i el català. Segons l'estudi de la situació entre els escolars esmentat, la majoria dels nens saben que la llengua oficial és el català, però entre els que no ho saben n'hi ha bastants⁷⁹ que pensen que és el castellà.
- m) La TV. Com s'ha dit a l'apartat m) dels factors positius per a la integració, la visió del món que donen els mitjans de comunicació influeix en el sentiment de pertinença a una cultura i en la identificació amb una societat. A Andorra les cadenes amb més audiència són les espanyoles,⁸⁰ per l'altra banda, les cadenes franceses tenen una audiència a la baixa. No és estrany que s'estigui produint una identificació creixent amb Espanya i decreixent amb França.
- n) L'escassa oferta d'habitatge. Un habitatge car i poc adequat no deixa gaires expectatives de realització ni personal, ni social ni professional.
- o) La manca de dret de vot.
- p) La impossibilitat d'exercir una activitat econòmica pròpia fins al cap de 20 anys de residència.
- q) La por o el desconeixement de les conseqüències d'un fenomen poc conegut. En la majoria dels casos, i Andorra no n'és una excepció, malgrat tenir una visió poc conflictiva de la immigració, la societat d'acollida no en percep bé els avantatges: no valora que contribueix al creixement global de l'economia, que les seves contribucions mantenen la seguretat social,⁸¹ que respon a necessitats del mercat laboral, que els immigrants són consumidors i gasten: en alimentació, en telecomunicacions, en habitatge,

⁷⁹ Concretament un 14% d'alumnes de nacionalitat portuguesa. R Consultors, (*op. cit.*), p. 36.

⁸⁰ Un 53% dels espanyols no mira gairebé mai un programa en català. BALLARÍN, J. M. (*op. cit.*).

⁸¹ A Espanya, segons dades del Ministeri de Treball del 2007 per cada espanyol que cobrava una pensió n'hi havia gairebé tres (2,65) en actiu. Per cada immigrant que en rebia n'hi havia 30 que cotitzaven. (*Casa nostra és casa vostra*. Càritas Española. Fiselgraf, 2007.)

en cotxes..., i també que la majoria dels immigrants es concentren en els sectors laborals de construcció, servei domèstic, hoteleria i agricultura, sectors en què hi ha un mínim de nacionals treballant.

11. Conclusions i perspectives

1. La immigració no s'aturarà ni es frenarà. Caldrà prendre mesures per gestionar-la de la manera més satisfactòria per a tothom. La identitat andorrana a l'inici del segle XXI no es pot basar en cap consideració exclusivament ètnica ni de sang, raça, llengua, cultura o religió.
2. Els resultats de les polítiques d'integració dutes a terme fins avui han estat insuficients, o bé perquè no s'ha tingut en compte l'impacte real que havia de produir la immigració, o bé perquè el fenomen ha sobrepassat les expectatives, o bé perquè no s'ha actuat amb prou contundència o visió de futur.
3. Les polítiques d'integració del segle XXI han de ser diferents de les del segle XX.
4. Una política d'integració basada en normes clares, ben comunicades i equitatives afavoreix la realització personal, familiar, professional i social.
5. Les campanyes de sensibilització són útils per proposar el debat i facilitar la comunicació, però en general tenen una influència escassa en el canvi d'actituds. Les mesures més eficaces són les que afavoreixen directament el destinatari, perquè en té necessitat per a alguna cosa o bé perquè aporta un benefici difícil de rebutjar.
6. De tots els estudis consultats se'n desprèn un mateix rerefons. A Andorra parlar català és el factor indicador més important del grau d'integració.
7. La llengua és un poderós factor d'identificació i de categorització tant social com cultural i ètnic. El factor de la motivació és fonamental en l'aprenentatge d'una nova llengua. Entre els dos tipus de motivació: la instrumental –la llengua s'aprèn per una qüestió utilitària, com ara promocionar-se en la feina–, i la integrativa –la llengua s'aprèn amb l'objectiu d'entrar a formar part del grup ètnic que el parla–, no hi ha dubte que la motivació instrumental és la més efectiva, i és també la que menys s'ha utilitzat en les polítiques d'integració andorranes. El parlant estàndard actua amb la lògica conseqüent que no cal aprendre una altra llengua si la que ja sap cobreix totes les necessitats.
8. La realitat actual és que hi ha un domini del castellà en l'ús social, del qual els ciutadans no són ben conscients i que els fa tendir a un monolingüisme gens desitjable, perquè encara que se sap “una mica de tot” es fa servir més el castellà en tots els àmbits.⁸²

⁸² Aquesta tendència pel que fa als joves ja havia estat constatada per Boix i Farràs l'any 1996 al seu estudi *Coneixements i usos lingüístics dels estudiants de secundària d'Andorra l'any 1992*. Jornades de la Secció Filològica de l'IEC. Barcelona-Andorra la Vella, 1996.

Aquest ús tan generalitzat de la llengua castellana, que reflecteix una tendència d'ús monolingüe, contrasta amb l'afirmació tan habitual que entre els ciutadans d'Andorra domina el multilingüisme.

Quan aquest multilingüisme esdevé exclusivament teòric –és a dir, quan se saben diverses llengües però només se'n fa servir una– deixa de ser multilingüisme de veritat i es converteix en una simple capacitat no explotada.

9. Al Principat d'Andorra els col·lectius d'espanyols, en primer lloc, i francesos i portuguesos en segon lloc, tenen totes les facilitats per conservar la vitalitat lingüística pròpia i reforçar la seva etnicitat. En el cas del castellà i el francès disposen de sistemes educatius propis, i en el cas del castellà i el portuguès gaudeixen d'un suport demogràfic molt important. Amb tot plegat qui té més trumfos per dominar continua sent també des del punt de vista dels factors fomentadors de la vitalitat, el castellà.⁸³

10. La comunitat andorrana, doncs, es troba immersa en un entorn en què preval en la majoria dels usos –en tots excepte en els que són oficials– una altra llengua majoritària, la castellana.

Es tracta d'una societat originàriament catalanoparlant, en què els parlants d'altres llengües, com el portuguès, l'anglès o el francès, s'integren fent ús d'una llengua que no és la pròpia, el castellà.

Per això, cal afavorir una integració al país en la llengua oficial, en contra del desarrelament o la tendència a adaptar-s'hi.

11. La influència creixent de la llengua castellana en tots els usos socials es materialitza en detalls quotidians quasi imperceptibles per al ciutadà del carrer, però que van fent un forat potser irrecuperable per a la identitat andorrana –no ja tradicional, sinó la que hauria hagut de sorgir en normalitat de condicions de les mareas migratòries dels darrers seixanta anys.

12. L'èxit d'una bona política d'integració depèn de totes les parts del sistema. No es pot basar només en l'Estat ni només en la voluntat dels immigrants o dels nacionals.

13. A Andorra hi conviuen segments de població molt diferents. Se'n podrien fer molts subgrups, però a gran trets hi ha una Andorra formada pels andorrans, naturalitzats o no, però instal·lats de fa anys, que disposa de mecanismes integradors suficients, que participa i actua; i una altra Andorra formada per les darreres onades d'immigrants, que no s'estableixen, que van i vénen, amb una població que es renova contínuament, que no participa i no té la sensació de tenir els drets que li corresponen ni de ser ben acceptada. Els mecanismes d'integració existents no funcionen en aquest segon cas.

14. Entre els aspectes que distingeixen particularment els nacionals dels estrangers hi ha:⁸⁴

⁸³ BALLARÍN, J. M. (*op. cit.*), p. 98.

⁸⁴ BALLARÍN, J. M. (*op. cit.*), p. 147.

- a) L'estatus professional: en relació amb el tipus de feina exercida hi ha una clara diferència entre la població de nacionalitat andorrana i la d'altres nacionalitats. La població de nacionalitat portuguesa ocupa una situació més baixa en l'escala social en relació amb la població andorrana. Les persones de nacionalitat espanyola mostren un espectre més ampli d'ocupacions.
 - b) Un habitatge de propietat: la majoria d'andorrans tenen habitatge de propietat, i la majoria d'immigrants tenen habitatge de lloguer.
 - c) El coneixement de llengües: fent un resum simplificador es pot dir que els andorrans parlen tres llengües (català, castellà i francès –aquesta darrera la parlen cada vegada menys–), les altres nacionalitats –amb totes les excepcions– parlen la seva llengua i el castellà, i els espanyols –també amb excepcions nombroses i notables– parlen el castellà.
15. Les polítiques d'integració són més eficaces si tenen en compte els factors esmentats en aquest capítol.
 16. L'establiment de ponts entre les poblacions d'origen i les poblacions immigrades per crear llaços socials cohesionats amb vista a una identificació social del grup és imprescindible.
 17. L'estabilitat dels immigrants és una de les bases per integrar-se. La pèrdua de vincles familiars de l'immigrant provoca pors, ansietats, depressions o alcoholisme. L'adaptació és més senzilla quan ve tota la família.
 18. A Andorra es troba a faltar un model identitari, integrador i reconeixedor de les aportacions de cadascú i de la construcció d'un projecte comú gràcies a tots els individus i col·lectius.
 19. Els estats tenen dret de regular legalment la seva immigració laboral,⁸⁵ i els correspon establir i fer complir les lleis que regulin l'encaix entre col·lectius diferents. L'obligació legal de fer servir la llengua en determinats àmbits, entre altres, ha de ser efectiva i no pot reduir-se a l'estadi de la recomanació amable.
 20. Cal preveure el fenomen migratori i la seva evolució i anticipar-se als fets amb serveis, informació i regulació.
 21. “És necessari permetre que els immigrants es converteixin en integrants de ple dret dels països que els acullen, sense que això signifiqui abandonar els vincles amb els seus països d'origen. La identitat no és una dinàmica excloent. Alguns grups d'immigrants poden voler mantenir la seva identitat cultural, i això no significa que no desenvolupin lleialtats envers el nou país. Els estats han d'admetre que la gent pot conservar identitats culturals múltiples i complementàries, sense que això impliqui una amenaça a la unitat nacional.”⁸⁶

⁸⁵ Tal com ha manifestat reiteradament el Tribunal Europeu dels Drets Humans.

⁸⁶ Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD). Informe sobre el desenvolupament humà.

D'acord amb un estudi impulsat pel CRES sobre els valors de la població del Principat⁸⁷, un 43% de la població enquestada diu que se sent d'Andorra, un 30% se sent d'Espanya o d'una comunitat autònoma (sobretot catalans), un 8% se sent de Portugal, un 4% de França, i un 6% d'altres països. Però també hi ha una part considerable de residents (42%), que encara que se senten d'altres països diuen que se senten d'Andorra si se'ls planteja directament. Aquesta dada és positiva.

22. La població d'Andorra considera majoritàriament que la diversitat ètnica és un valor que enriqueix la vida.⁸⁸
23. La configuració clara d'un marc legal que reconegui als immigrants uns drets inherents a la seva condició de persones (dret a la vida, dret a viure en família, a la llibertat de pensament i religió...) contribueix a la cohesió social.
24. No hi ha drets sense deures. Cal fixar amb criteris objectius tots els drets i deures i fer-los compatibles amb els de la societat d'acollida. En el debat polític ideològic internacional, entre una posició més d'esquerres a favor d'atorgar cada cop més drets als immigrants, i una posició més de dretes a favor d'instaurar cada cop més controls, s'ha perdut de vista l'equilibri imprescindible entre drets i deures.
25. La majoria de conflictes que es produeixen entre comunitats diferenciades no són producte dels seus trets identitaris, sinó que es produeixen per desigualtats en les relacions socioeconòmiques. Molts conflictes que es presenten com a ètnics, racials, religiosos o interculturals són, en realitat, la conseqüència de situacions d'injustícia o de pobresa.⁸⁹
26. Malgrat el mosaic lingüístic i cultural que compon la societat del Principat d'Andorra, i a pesar de la seva vocació turística i del gran nombre de visitants d'altres llengües i cultures present en la vida quotidiana, les petites dimensions del país actuen a favor de la vigència d'uns certs valors identitaris, canviants però idiosincràtics, configurats per totes les aportacions dels nous integrants de la comunitat. Ho demostra l'èxit bastant general d'integració aconseguit fins ara en la segona generació d'immigrants.
27. La immigració és una realitat amb conseqüències importants tant per als qui emigren com per a les societats d'acollida. Cal defugir la instrumentalització ideològica d'aquesta realitat i emmarcar el debat en una relació objectiva i positiva de necessitat, benefici i cooperació entre totes les parts implicades en el fenomen migratori.

El fet que la societat andorrana del segle XXI sigui multicultural no pot fer perdre de vista que hi ha d'haver una cultura que fa de paraigua, que les relliga totes i estableix quina és la llengua que fa de pont entre totes les llengües presents.

⁸⁷ Només he tingut accés a un resum inèdit d'aquest treball. Es tracta d'una anàlisi impulsada pel Centre de Recerca Sociològica de l'Institut d'Estudis Andorrans, feta a partir d'una enquesta amb el mateix disseny que la utilitzada a l'enquesta mundial de valors i dirigida pel professor Ronald Inglehart.

⁸⁸ Amb una nota de 7,3 sobre 10, una qualificació que és més alta encara entre les persones de més formació, segons el mateix treball esmentat.

⁸⁹ BATALLA, J.; CASALS, M. I Micó, J. R. (*op. cit.*), p. 90.

La multiculturalitat conforma sense cap dubte la identitat de cadascú. Una persona, com un poble, no té diferents identitats, en té una, formada per tots els elements que li han donat forma, l'han modelat i la configuren contínuament.

La identitat andorrana no es perdrà ni per la multiculturalitat ni pel multilingüisme, que en tot cas la matisaran i l'enriquiran, però s'empobrirà i corre el risc cert d'anar-se dissolent en un monolingüisme i monoculturalisme estrangeritzant si no s'estableixen polítiques d'integració desacomplexades, decidides i efectives.

• IV •

El sistema institucional i la immigració

Ladislau Baró Solà

1. Introducció

Estudiar el fet immigratori és una bona manera d'obtenir una idea del que ha estat el canvi social a Andorra durant el segle xx. Dit d'una altra forma, potser més contundent, la immigració arribada a partir dels anys trenta del segle passat i més clarament durant gairebé tota la segona meitat del segle xx i començaments del segle xxi constitueix el factor de canvi social més important que ha condicionat el desenvolupament de l'Andorra contemporània. A partir de la segona meitat de la dècada dels cinquanta Andorra queda definida com una societat receptora de població, i es produeix una transformació radical des d'una societat d'emigració cap a un país d'immigració en un període de temps força reduït. Fins als anys cinquanta del segle passat el sistema econòmic d'Andorra, com el de les regions pirinenques veïnes, no tenia capacitat per donar mitjans de subsistència als seus habitants. Aquest fet és especialment cert arran de la crisi econòmica que va patir el país a finals del segle xix i queda, només parcialment, contradit per la immigració rebuda a Andorra durant els anys trenta del segle xx. En canvi, a partir de la segona meitat dels anys cinquanta l'economia inicia un procés significatiu de transformació vinculat a un cicle llarg de creixement econòmic que condueix al desenvolupament d'un fenomen immigratori d'una intensitat extraordinària.

Així doncs, a mitjan segle passat, Andorra va deixar de ser una societat d'emigrants per transformar-se en un país d'acollida, i en pocs anys va passar a ser l'estat europeu amb el percentatge més elevat de població immigrant. Dinamisme econòmic i motivació laboral són a l'origen de la vinguda de nova població. Però també hi té a veure l'accés a béns públics, com ara la sanitat, l'educació, l'assistència social i la seguretat. En el present treball, es pretén avaluar quina ha estat la resposta que els sistemes polític i jurídic d'Andorra han donat al fet immigratori. Ens cal, d'entrada, establir una consideració teòrica de caràcter general: els sistemes institucionals i normatius acostumen a actuar com a elements estàtics dins l'estructura social, mentre que els factors demogràfic i socioeconòmic solen tenir un paper dinamitzador sovint decisiu. Això no vol dir que aquests

darrers no es vegin condicionats pels primers, ja que sovint les decisions polítiques i les estratègies normatives tenen força incidència en el desenvolupament d'una societat (o en la manca d'aquest desenvolupament), però cal tenir en compte que, sovint, després d'un joc d'accions i de reaccions entre el sistema institucional i l'estructura social i econòmica, aquesta darrera instància acaba per tenir un pes decisiu en l'evolució de la realitat social.

Feta aquesta breu consideració de caràcter teòric, ens cal avançar quina ha de ser la nostra estratègia d'aproximació al tema que ens ocupa. En primer lloc, descriurem l'evolució de la normativa en matèria de política d'immigració que ha anat produint el sistema institucional andorrà durant el segle xx. Això és: posarem l'èmfasi en les polítiques de control dels fluxos immigratoris que el país ha anat rebent en el decurs del període estudiat. En segon terme, considerarem els instruments normatius que han determinat les polítiques de nacionalitat generades pel sistema institucional andorrà com a resposta al fenomen immigratori. Finalment, tractarem de valorar, breument, com la resposta normativa generada pel sistema institucional s'ha anat adaptant tant a les profundes transformacions socials i econòmiques que ha viscut l'Andorra de la segona meitat del segle xx com als canvis que s'han produït en el sistema polític andorrà.

2. La normativa de la immigració

2.1 Les polítiques d'immigració en un país d'emigrants

El costum té un paper primordial en el sistema jurídic andorrà anterior al segle xx. Aquest teixit normatiu, que queda fixat en el *Manual digest*, és un element constitutiu de la identitat política i institucional d'Andorra. Les normes consuetudinàries en matèria d'immigració recullen un esperit del que podríem denominar *por a allò desconegut*; aquest és un tret característic de l'organització de les comunitats de l'Antic Règim, que veuen en els forasters una amenaça potencial per a la cohesió de la societat. Així, el 1784, en el *Manual digest* hi queden recollits els usos i costums que regeixen secularment la relació dels andorrans amb els estrangers: la malfiança envers els forasters i la necessitat de protegir les valls de *fascinosos, lladres y altres homens de semblants pessimas qualitats, com també no sufrir en ellas Vagamundos y mal Entretenguts*.¹ L'Andorra d'abans del segle xx, i de bona part del mateix segle xx, estava definida per una economia d'alta muntanya, de subsistència, que necessàriament havia de mantenir un llinar demogràfic estricta com a estratègia de supervivència comunitària. A aquesta necessitat respon el nostre dret consuetudinari en matèria d'immigració: el foraster, fins que no acrediti un determinat

¹ *Manual digest*. Màxima núm. 42.

període de residència a les valls, no pot gaudir de privilegis ni de cap mena de prerrogatives. Els usos i costums prescriuen el tancament davant tot allò que ve de fora. La malfiança envers l'estranger defineix la nostra política d'immigració tradicional. A la vegada, aquesta pauta normativa impregnà el nostre desenvolupament normatiu posterior. Com assenyala Jordi Lluís Francés, “les diferents normes sorgides posteriorment en l'àmbit de la legislació d'immigració han accentuat el seu rigor, seguint les pautes d'aquest usos i costums, que sempre han mostrat un recel cap a les persones no membres de la comunitat andorrana.”² L'economia de subsistència andorrana, present encara fins ben entrat el segle xx, genera i promou una política d'immigració tancada, d'acord amb les capacitats d'acollida reduïdes d'aquella societat. Hi ha una coherència plena entre les característiques de la societat andorrana de l'Antic Règim –una societat exportadora de població– i la resposta normativa que es genera davant l'arribada de forasters. Més endavant, especialment a partir de finals dels anys cinquanta, les transformacions econòmiques i socials del nostre país requeriran la presència de població immigrant per satisfer les exigències del mercat de treball andorrà. El sistema normatiu andorrà en matèria d'integració dels immigrants, per la seva banda, romandrà força estàtic: al llarg de gairebé tot el segle xx la resposta normativa andorrana a la necessitat d'integració derivada de la immigració estarà sovint definida pel tancament i la malfiança que han impregnat els usos i costums, en contradicció amb el dinamisme creixent de l'economia.

Ens cal tornar, però, a principis de segle xx. L'escàs dret positiu en matèria d'immigració produït llavors per les institucions es limita a recollir el dret consuetudinari; així els decrets promulgats pels Coprínceps relatius a l'àmbit que ens ocupa acostumen a contenir mandats adreçats a les autoritats de la Terra per tal que vetllin per la bona conducta dels estrangers així com prohibicions dirigides als caps de casa a l'hora de donar acollida als forasters.

2.2 L'arribada d'obriers i refugiats

A finals dels anys vint del segle passat s'atura el procés de despoblació com a conseqüència de l'emigració que havia caracteritzat l'evolució demogràfica d'Andorra des del 1870. Amb la concessió, el 27 de març de 1929, de l'explotació hidroelèctrica a FHASA a canvi de la construcció de carreteres, arriba a Andorra, tot d'una, el desenclavament, una petita industrialització i una presa de contacte, lleu però significativa, amb el moviment obrer. L'Andorra contemporània comença a caminar, la societat capitalista comença a obrir-se camí enmig de la comunitat tradicional. En matèria de normativa d'immigració, convé remarcar que la nova situació social generada per la concessió esmentada va trobar una ràpida resposta amb l'aprovació del Decret dels veguers del 30 d'octubre de 1929 en matèria d'ordre públic i de residència d'estrangers. A la vegada, en el decurs dels anys

² FRANCÉS, J. L. “La regulació de la immigració al Principat d'Andorra”. Postgrau de Dret andorrà, 2005, p. 4.

trenta, el Consell General va promulgar diversos acords i ordinacions relatius a qüestions d'immigració i estrangeria. Cal dir que totes aquestes normes mostren una doble preocupació: les qüestions d'ordre públic i els problemes de registre. L'Estat andorrà té en aquest període la necessitat d'establir mecanismes jurídics de control sobre la nova realitat generada per la inversió del flux migratori. La immigració a Andorra ja no és un fenomen esporàdic, sinó que comença a esdevenir, gradualment, un procés estructural. El vell dret consuetudinari resulta insuficient per regular la nova realitat, però, en canvi, es mostrarà ben aviat eficient per dotar de marc ideològic la nova normativa: l'arribada d'estrangers continua sent percebuda en termes de perill.

Control de la informació i control dels comportaments. Estadística i policia. L'Estat andorrà modern s'aixeca, lentament i en bona part, sobre aquests dos fonaments. Així, el Decret del 30 d'octubre de 1929 estableix que a totes les parròquies es portarà un llibre registre en què s'hauran d'inscriure tots els forasters que faci més de set dies que es troben dins el terme de la parròquia. Una voluntat de tractament de la informació que també queda explicitada en diverses ordinacions i edictes promulgats pel Consell General durant els anys trenta. Per la seva banda, l'Ordinació del Consell General del 20 de maig de 1931 i l'Acord del Consell General del 17 de novembre constitueixen una reacció davant la conflictivitat laboral desencadenada al voltant de l'activitat de FHASA (l'empresa concessionària i les seves filials donen feina, el 1933, a uns 1.200 treballadors), ja que recorden que les vagues i les reunions sindicals estan prohibides a Andorra.³ Tot i que aquestes darreres disposicions emanades del Consell General fan referència a qüestions d'ordre públic, es pot afirmar que en aquest període es va confirmant una dualitat entre les polítiques de registre i administració de les dades relacionades amb la immigració, gestionades pel Consell General, i les polítiques d'ordre públic, que institucionalment queden en mans dels veguers; una dualitat que definirà un nou pol de confrontació política entre el Consell General i els coprínceps que pautarà bona part del debat institucional de l'Andorra del segle xx.

El Consell General aprova el dia 11 de juny de 1939 un Decret sobre residència i actuació dels forasters a les valls. Aquesta norma estableix un període de tres mesos com el temps màxim permès per residir a les valls sense autorització de residència; a la vegada, defineix la necessitat, per part dels estrangers, d'obtenir una autorització administrativa per poder desenvolupar qualsevol activitat professional o comercial, i instaura una primera diferenciació entre resident actiu i resident passiu.

La Guerra Civil espanyola i la II Guerra Mundial mantenen l'arribada constant de gent forana per motius polítics. El sistema institucional andorrà continua generant normes de dret positiu encaminades a establir mesures d'ordre públic i de control administratiu. Així, podem esmentar el Decret dels veguers del 13 de desembre de 1940, en què es regula l'entrada i la permanència d'estrangers a Andorra, i el Decret dels veguers del 2 d'octubre de 1941, en què es tracta la qüestió de la residència a Andorra dels refugiats polítics.

³ LLUELLES, M. J. "El segle xx: La modernització d'Andorra". Pagès, Andorra, 2004.

També convé esmentar el Decret dels veguers del 14 d'agost de 1944, que estableix l'obligatorietat dels estrangers de proveir-se d'una targeta d'identitat, l'anomenada *tarja de presentació al Servei de Policia*.

2.3 El control de la immigració en l'Andorra del comerç

Durant els anys cinquanta, malgrat la recessió econòmica que es produeix a inicis de la dècada, la població andorrana continua creixent amb una aportació important de la immigració. Aquest fenomen s'intensifica a partir de la dècada dels seixanta, amb la important transformació econòmica basada en el turisme i el comerç que viurà el país. Des del punt de vista de la normativa destinada al control dels fluxos immigratoris, continuen persistint les disposicions fonamentades en l'ordre públic i en el control administratiu. De qualsevol manera, les transformacions demogràfiques, econòmiques i socials que està vivint el país fan que els veguers i el Consell General vagin prenent consciència de la nova dimensió que el fet de la immigració està adquirint i, en conseqüència, de la necessitat de modernitzar la legislació en aquesta matèria. Durant els anys setanta, i a partir tant de la referida necessitat d'adaptació de la legislació d'immigració a la nova realitat com de l'inici del procés de Reforma de les institucions, es tornarà a plantejar amb una intensitat especial el problema de competències entre els coprínceps i el Consell General en matèria d'immigració. El Consell General sosté la tesi següent: els veguers han de tenir únicament les competències que institucionalment els pertocuen en l'àmbit de l'ordre públic; per la seva banda, el Consell General, sempre segons la seva pròpia tesi, ha d'assumir totes les competències relacionades amb la *política de la terra* i, en conseqüència, ha de ser l'òrgan encarregat d'atorgar les autoritzacions de residència. En realitat, el debat sobre la Reforma de les institucions impregna la producció de la normativa en matèria d'immigració i en condiona el desenvolupament normatiu durant la segona meitat de la dècada dels setanta i durant tota la dècada dels vuitanta.

2.4 El procés de Reforma de les institucions i la normativa d'immigració

El 1975, enmig del debat competencial al·ludit, els veguers aproven el Decret del 3 de gener de 1975 sobre residència d'estrangers. Aquest fet, per ell mateix, suposa un clar posicionament polític sobre la controvèrsia institucional, ja que els veguers s'atribueixen la capacitat de distribuir les competències entre les institucions concernides. Pel que fa a les disposicions concretes sobre immigració que estableix el Decret referit, d'entrada s'estableix un doble mecanisme de control en el desenvolupament de la política d'immigració. Des d'un punt de vista qualitatiu, el Consell General és l'òrgan encarregat de fixar el contingent de població immigrada que ha de rebre el país. El control qualitatiu, per la

seva banda, recau en els veguers, ja que són els encarregats d'atorgar les autoritzacions de residència. El Decret de 1975 estableix un sistema de control de la immigració més sofisticat i modern, i supera l'esquema tradicional basat fonamentalment en qüestions d'ordre públic. D'aquesta manera, el Decret estableix l'obligatorietat d'obtenir un permís de residència per als estrangers majors de 16 anys, crea tipus d'autoritzacions d'immigració diferents (temporal, ordinària i privilegiada), regula el dret al reagrupament familiar, atribueix al Consell General la facultat de fixar anualment les quotes d'immigració i preveu un procediment per a l'obtenció i la renovació de les autoritzacions i també per a l'expulsió administrativa per motius d'ordre públic.

Durant la dècada dels anys vuitanta el creixement econòmic va continuar alimentant les demandes d'efectius d'un mercat de treball cada vegada més exigent. Paral·lelament, el procés de Reforma institucional, malgrat l'assoliment d'algunes fites concretes, no acabava de resoldre les seves contradiccions. Com sigui que el Decret de 1975 no va aclarir les controvèrsies competencials, els veguers van optar per reblar el clau amb l'aprovació del Decret de bases sobre la immigració, del 26 de juny de 1980. Aquesta important norma pretenia aclarir els àmbits competencials respectius dels òrgans delegats dels coprínceps i del Consell General en matèria d'immigració. Estem davant d'un text normatiu força complex i desenvolupat, en la línia del Decret de 1975, que és producte d'una realitat econòmica, social i política també complexa i dinàmica. La norma, involuntàriament, recull també les contradiccions que patia el sistema polític andorrà en el període de reforma institucional.⁴

El Decret de bases vincula de forma explícita –i aquest és un fet d'especial rellevància– immigració i desenvolupament econòmic i pretén regular el creixement demogràfic del país. Val a dir que aquesta darrera qüestió, en els anys vuitanta, passa a ser un dels temes clau en l'agenda política, ja que s'inicia el debat sobre la sostenibilitat d'un model demogràfic expansiu –fortament basat en la immigració– com el que estava vivint Andorra. És interessant remarcar també que el Decret referit regula l'estatus del treballador fronterer, una modalitat particular d'immigració de gran rellevància econòmica, geogràfica i política en l'Andorra contemporània.

D'altra banda, com no podia ser d'altra manera, el Decret de bases insisteix en la necessitat de delimitar clarament l'esfera competencial en matèria d'immigració del Consell General i dels veguers. Així, el Consell General és l'òrgan encarregat d'establir les quotes d'immigració per nacionalitats, i de lliurar les autoritzacions de treball. Estem parlant d'aspectes econòmics i socials derivats de la immigració que s'emmarquen dins les *competències* tradicionals *de la terra* reservades al Consell General. Per la seva banda, els veguers lliuren les autoritzacions de residència, però mantenen les seves atribucions en matèria d'ordre públic. D'aquesta dualitat en sorgeix un doble mecanisme de control administratiu: per un costat, l'Oficina de Treball, amb competències en matèria sociolaboral, i per l'altre, el Servei d'Estrangers del Servei de Policia, que exerceix el control sobre

⁴ BARÓ, L. "La política d'immigració a Andorra (1980-1989)", Maià, Andorra, 1989.

les residències. A la vegada, la dualitat esmentada queda recollida des del punt de vista institucional en les anomenades *comissions mixtes*: la Comissió Mixta, integrada per dos representants dels veguers i per dos representants del Consell General, i la Comissió Mixta d'Alt Nivell, que s'ha de reunir únicament en casos d'especial rellevància, composta pels síndics generals, en representació del Consell General, i pels dos veguers. El model de sobirania compartida entre el poble andorrà (representat pel Consell General) i els coprínceps (representats pels veguers) que, segons alguns autors, regia en l'Andorra preconstitucional no podia trobar una il·lustració més clara que la que quedava reflectida en la Comissió d'Alt Nivell.

Pocs dies després de l'aprovació del Decret de bases, els veguers promulguen una nova norma en matèria d'immigració, el Decret del 3 de juliol de 1980. És cert que la intensitat creixent del fenomen de la immigració exigeix una resposta normativa cada vegada més complexa. Però també és cert que la dinàmica del procés de reforma trasllada la seva lògica política implacable al desenvolupament normatiu d'un tema tan rellevant com és el de la immigració. En aquest Decret els veguers es reserven la competència exclusiva en matèria de residències passives (que s'han d'atribuir a partir d'un criteri econòmic), d'ordre públic i de control policial de la immigració. El Decret del 3 de juliol de 1980 regula determinats aspectes del control fronterer de la immigració, com ara la prohibició d'entrada i l'expulsió, i insisteix en l'obligatorietat dels majors de 16 anys d'obtenir l'autorització de residència.

El 15 de gener de 1981 els veguers promulguen el Decret de reforma de les institucions, en què, entre altres qüestions, es disposa la creació del Consell Executiu; d'aquesta manera Andorra avança cap a un esquema institucional de separació de poders, demanat tant pel Consell General com pels coprínceps. Uns anys més tard, el 25 d'abril de 1984, es produeix l'adaptació inevitable del Decret de bases al Decret de reforma de les institucions, per mitjà de les Disposicions complementàries al Decret de bases sobre la immigració aprovades pels veguers i el Consell General.

Les Disposicions complementàries estableixen que les quotes d'immigració són aprovades pel Consell General a proposta del Consell Executiu. A la vegada, es preveu que dos membres del Consell Executiu han de substituir els dos membres del Consell General en la Comissió Mixta d'Immigració, mentre que el cap del Consell Executiu i el conseller de Treball han de substituir els síndics generals en la Comissió Mixta d'Alt Nivell. Igualment, per desenvolupar els instruments administratius en matèria d'immigració, es crea el fitxer informatitzat d'immigració i l'Oficina d'Immigració, en la qual conflueixen les tasques realitzades pel Servei d'Estrangers de la policia i per l'Oficina de Treball del Govern. Paral·lelament, el Consell General ha d'anar aprovant anualment les quotes d'immigració (establertes per sectors i per nacionalitats i, a partir del 1990, per empreses) mitjançant normes amb rang de llei, amb l'objectiu de fer compatibles les demandes del mercat de treball amb les possibilitats i les necessitats més generals del país.

2.5 Les normes i les polítiques d'immigració en l'Andorra constitucional

El procés de Reforma de les institucions que va pautar el debat polític de la dècada dels vuitanta va quedar superat pel procés constituent del període 1990-1993. Amb l'aprovació de la Constitució del Principat d'Andorra, el 14 de març de 1993, quedaven finalment resoltes les qüestions de titularitat i exercici de la sobirania que havien condicionat la reforma institucional i, de retruc, els decrets d'immigració successius dels anys vuitanta. Val a dir, però, que la normativa d'immigració elaborada des dels anys cinquanta fins a principis dels noranta està més atenta a satisfer les demandes del mercat de treball, a les qüestions d'ordre públic i, fins i tot, a les disputes competencials, que no pas a respondre a unes hipotètiques necessitats de programació del creixement demogràfic del país. El model de l'*statu quo* definit pel professor Tapinos en el seu informe adreçat al Govern d'Andorra l'any 1987⁵ és l'opció escollida de forma tàcita pel legislador andorrà. En efecte, la satisfacció de les necessitats econòmiques a curt termini i la millora del control administratiu del flux immigratori han estat els principals objectius de la política d'immigració des de finals dels anys cinquanta fins a l'aprovació de la Constitució l'any 1993. Cal remarcar que l'aprovació de la Carta Magna va coincidir amb una recessió demogràfica i econòmica que podia haver portat a replantejar la política d'immigració duta a terme fins a la data. Certament, des del punt de vista jurídic, formal si es vol, la Constitució exigia una modificació del sistema normatiu en matèria d'immigració. A la vegada, la recessió del 1993 donava una oportunitat de repensar la política d'immigració i el model de creixement. L'exigència formal, per bé que amb retard, va ser resolta l'any 2002 amb l'elaboració de la Llei qualificada d'immigració. La política d'immigració desenvolupada d'ençà de l'aprovació de la Constitució, per la seva banda, ha continuat consistint en el manteniment de l'*statu quo*.

Amb l'aprovació de la Constitució de 1993, el Decret de bases i les seves Disposicions complementàries van esdevenir instruments normatius no adequats al nou ordenament institucional i jurídic. De qualsevol manera, el Consell General no va encarar l'elaboració d'una llei que regulés de manera general la immigració fins gairebé deu anys més tard, el maig de 2002. Fins a l'any 1998 es van anar aprovant anualment les lleis de quota d'immigració, que tractaven d'adaptar el nombre d'efectius que convenia incorporar a les demandes del mercat de treball. D'altra banda, en el període que va del març de 1993 al maig de 2002 es van anar elaborant diverses normes, algunes de força rellevants, en matèria d'immigració.

El 30 de juny de 1995 es va aprovar la Llei qualificada de residències passives, una norma que pretenia limitar el nombre de residents a Andorra acol·lits a aquest estatus normatiu, donar seguretat jurídica als operadors i, com a objectiu de política econòmica, atreure persones d'alt nivell econòmic. Es pot també destacar que la Llei referida establia la defi-

⁵ TAPINOS, G. *Rapport sur l'immigration en Andorre. Diagnostic et perspectives*, Andorra, 1987.

nició de resident passiu en dues categories, regulava els requisits per a l'obtenció i la renovació de les autoritzacions de residència, i finalment exigia als que s'havien d'acollir a aquesta modalitat de residència l'establiment d'un dipòsit a l'INAF. Val a dir que l'aprovació d'aquesta Llei va culminar un període, iniciat el 1990, en el qual no s'havia aprovat cap quota d'immigració relativa a residents passius i que les úniques autoritzacions que s'havien atorgat en aquest àmbit eren les lliurades en el marc del reagrupament familiar. Aquest fet, que havia generat determinades tensions, juntament amb el nivell d'exigència i de complexitat excessivament elevat que cal atribuir a la Llei de 1995, va propiciar que el 28 de novembre de 1996 s'aprovés la Llei qualificada de modificació de la Llei qualificada de residències passives, que va flexibilitzar alguns aspectes de la Llei anterior que havien creat malestar.

En relació amb les normes de rang reglamentari elaborades durant el període 1993-2002 ens cal esmentar, d'entrada, el Reglament regulador de les revisions mèdiques dels immigrants, del 9 de juny de 1993, que troba cobertura legal en l'article 20.b de la Llei d'organització de l'Administració general i que més endavant acabarà per tenir un encaix normatiu poc pacífic amb la Llei qualificada d'immigració. Aquest Reglament estableix, en relació amb les proves mèdiques a què s'han de sotmetre els immigrants, el procediment, el contingut de la revisió, els òrgans competents i les causes que motiven la declaració de no apte. No cal dir que aquesta és una norma de gran rellevància, ja que té un paper clau a l'hora d'atorgar les autoritzacions de sojorn i de treball. D'altra banda, en el Decret regulador del Servei d'Immigració, del 15 de febrer de 1996, s'especifiquen les competències del Servei d'Immigració i dels òrgans que el componen (Departament de Treball i Servei de Policia), per adaptar el Servei al nou marc normatiu derivat de l'aprovació de la Constitució. El 12 de setembre de 1996 s'aprova el Reglament de les condicions mínimes d'habitabilitat per a la concessió o la renovació d'una autorització de sojorn i treball, per condicionar l'atorgament inicial i la renovació de les autoritzacions de treball al requisit que el domicili de la persona sol·licitant reuneixi les condicions mínimes de salubritat.

Uns anys després de l'aprovació de la Constitució, superada la recessió econòmica i demogràfica de l'any 1993, el creixement demogràfic vinculat a la immigració es recupera. A finals dels anys noranta Andorra està vivint un cicle econòmic expansiu, d'intensitat elevada, fortament basat en el sector immobiliari. A la vegada, com s'ha esmentat anteriorment, el 1998 s'aprova la darrera Llei de quota d'immigració en previsió de l'elaboració d'una llei de caràcter general que reguli la qüestió. Però la pressió del mercat de treball no s'atura, i el sistema jurídic i institucional ha de continuar donant resposta a la demanda creixent d'efectius laborals. D'aquesta manera, el període que va des de l'aprovació de la darrera Llei de quota d'immigració fins a l'aprovació de la Llei qualificada d'immigració (1998-2002) queda definit per la política dels anomenats *rebuts rosa*; sota aquesta denominació es coneixen les autoritzacions provisionals renovables de residència i treball que es van atorgar durant aquest període. Malgrat el seu nom simpàtic aquests documents donen un nivell elevat d'inseguretat jurídica als seus titulars i no atorguen dret al reagrupament familiar ni a la inscripció dels titulars al Comú de la parròquia on resideixen; aquest darrer aspecte genera nombrosos problemes pràctics al titular del rebut rosa, que

van des de la impossibilitat d'escolaritzar els fills menors fins a dificultats per obtenir el permís de conduir.

L'Andorra constitucional encarava, doncs, un cicle econòmic expansiu, exigent quant a l'aportació de nova mà d'obra immigrada, atenent bàsicament la necessitat de guany immediat dels empresaris.⁶ Els poders públics no havien optat, una vegada més, per un model demogràfic sostenible en el temps i s'insistia en la política immigratòria *incrementalista*, únicament condicionada per les demandes del mercat laboral. A més, l'esgotament del model normatiu heretat del Decret de bases feia necessària l'elaboració d'una nova llei marc d'immigració adaptada al nou esquema competencial i sociolaboral derivat de la Constitució. A la vista d'aquesta exigència, es va deixar d'aplicar el vell sistema de les lleis de quotes mentre es preparava el nou model normatiu. La conseqüència fou que l'Andorra constitucional no només no tenia una política d'immigració sostenible, sinó que, a més, durant el període 1998-2002 no va disposar d'una norma legal que regulés la immigració i que donés seguretat jurídica als nous residents.

2.6 La Llei qualificada d'immigració

El 14 de maig de 2002 es va aprovar la Llei qualificada d'immigració. Es tracta d'una norma d'importància cabdal en el desenvolupament normatiu de l'Andorra constitucional. Amb la seva aprovació es posava fi al buit normatiu que havia caracteritzat el període 1998-2002. A la vegada, amb la seva entrada en vigor es va regularitzar la situació de 7.500 titulars de *rebutis rosa*, xifra que dóna una idea quantitativa dels efectes reals i quotidians que havia tingut el buit normatiu al·ludit.

La Llei qualificada d'immigració estableix, d'entrada, en coherència amb l'esquema institucional establert per la Constitució, el principi de competència del Govern per determinar el contingut de la política general d'immigració. En segona instància, i ara en concordança amb el que disposa el títol II del text constitucional, es garanteixen els drets i les llibertats fonamentals dels residents, ja que es proporciona seguretat jurídica al seu estatus. En tercer lloc, la Llei explicita la voluntat de mantenir una política preventiva eficaç en matèria de salut pública, ordre públic i seguretat de l'Estat, de les persones i dels béns.

Per fer efectius els seus objectius, la Llei qualificada d'immigració estableix, en matèria d'autoritzacions, dos règims jurídics generals: les autoritzacions d'immigració de tipus temporal i les autoritzacions renovables, a les quals cal afegir-hi supòsits especials d'estades a Andorra per motius d'estudis, recerca, docència i afers diplomàtics. A la vegada, la Llei estableix els estatus d'actiu no resident (fronterer), d'actiu resident (basant-se en el doble règim jurídic esmentat d'autorització temporal i renovable) i de no actius residents, on s'inclouen supòsits d'estudis o recerca i de residència sense treball per reagrupament familiar. A més, la Llei també fixa un doble sistema de criteris d'atorgament i de

⁶ TAPINOS, G. (*op. cit.*), pàg. 49 "Le modèle hôtelier". *Priorité à l'enrichissement économique.*

renovació o anul·lació de les autoritzacions; pel que fa als criteris d'atorgament, s'estableix un sistema de prioritats del qual es pot remarcar la possibilitat d'accedir a un permís de treball del nivell superior que té la persona que demostrï un bon nivell de coneixement de la llengua, les institucions, la cultura, la història i el medi natural d'Andorra; en relació amb els criteris de renovació o anul·lació de les autoritzacions val a dir que es mantenen uns criteris generals ja força coneguts en el nostre ordenament jurídic: per un costat, la residència i el treball permanent i efectiu a Andorra i, per l'altre, la seguretat i l'ordre públic. Cal afegir també que la Llei qualificada d'immigració incorpora la regulació de determinades mesures de policia administrativa, com ara denegacions d'accés, foragiments i expulsions. Finalment, la Llei suposa una important modificació en l'àmbit competencial, ja que el Govern, en assumir la direcció de la política immigratòria, és l'òrgan encarregat, per via reglamentària, de fixar les quotes d'immigració d'acord amb els criteris establerts per la mateixa Llei.

D'altra banda, el 27 d'octubre de 2000 es van concloure dos convenis entre el Principat d'Andorra, la República Francesa i el Regne d'Espanya: el Conveni relatiu a l'entrada, la circulació, el sojorn i l'establiment dels seus nacionals respectius i el Conveni relatiu a l'entrada, la circulació, el sojorn i l'establiment dels nacionals d'estats tercers. El contingut de tots dos tractats, anomenats trilaterals, va influir i condicionar decisivament el sistema de prioritats establert a la Llei qualificada d'immigració, en relació amb l'atorgament d'autoritzacions de residència i treball d'espanyols i francesos, amb la renovació de les renovacions referides i també en aspectes vinculats al reagrupament familiar.

Amb referència al desenvolupament normatiu de la Llei qualificada d'immigració, cal esmentar el Decret regulador del Servei d'Immigració, del 16 d'octubre de 2002, el qual, en substitució del Decret del 15 de febrer de 1996, adequa l'organització i el funcionament del Servei d'Immigració al nou marc legal, concreta l'organització i el funcionament del Registre Central d'Immigració i estableix els procediments administratius que han de seguir els usuaris.

La Llei qualificada d'immigració ha estat adaptada posteriorment, per la Llei qualificada del desembre de 2004, al règim transitori d'accés al mercat de treball establert entre la Unió Europea i els nous estats membres. Més significativa és la modificació de la Llei qualificada del mes de maig de 2002 per la Llei qualificada del 22 de novembre de 2007 amb l'objectiu explícit d'incrementar l'aplicació dels principis que han de permetre assegurar un lloc de treball als andorrans i als residents estrangers autoritzats a treballar; es tracta d'un text legal de caràcter proteccionista, que fonamenta els seus objectius, com es desprèn de l'exposició de motius, en l'anàlisi de fenòmens recents causats pel desequilibri econòmic i social entre els mateixos estats europeus i entre aquests i els del continent africà. La Llei qualificada de modificació endureix, per un costat, les condicions del reagrupament familiar i, per l'altre, dona cobertura legal al Decret sobre les condicions d'aptitud preceptives per obtenir una primera autorització.

En relació amb el desenvolupament normatiu de rang legal relatiu a la immigració, cal esmentar finalment la Llei qualificada de residències passives, del 30 de novembre de

2006, aprovada per solucionar determinats problemes normatius derivats de les lleis anteriors en matèria de residències passives i per adaptar la normativa d'aquest àmbit a la Llei qualificada d'immigració. D'aquesta manera, la Llei qualificada del 30 de novembre de 2006 pretén harmonitzar la regulació d'aquest tipus concret d'immigració –amb referència a les persones que no pretenen introduir-se en el mercat laboral sinó residir al Principat de forma no activa–, amb la finalitat de donar un tracte igualitari a tots els tipus d'immigració que arriben a Andorra, tenint en compte les característiques específiques de cada situació.

3. L'accés a la nacionalitat

Si fem un balanç general del que ha estat el segle xx en matèria de legislació d'accés a la nacionalitat ens cal admetre l'enorme discrepància existent entre la transformació econòmica i social extraordinària del país i l'evolució experimentada pel sistema normatiu en matèria d'accés a la nacionalitat. Cal esmentar, en aquest sentit, que la titularitat dels drets polítics ha estat sempre vinculada a la nacionalitat, fet que atribueix una gran rellevància a aquesta qüestió, en termes d'integració política dels residents a la comunitat andorrana.

3.1 *Ius sanguinis* i andorrans de “primera generació”

D'entrada, no és fins a l'any 1939 que trobem el primer text normatiu que regula la nacionalitat. Es tracta del Decret de 1939 proposat pel Consell General als delegats permanents i aprovat per aquests darrers. Com assenyala Ramon Viñas, aquesta norma segueix allò establert en les normes consuetudinàries en la matèria.⁷ El criteri fonamental per adquirir la nacionalitat és el *ius sanguinis* per via paterna, acompanyat del requisit de la residència a Andorra. D'acord amb aquest Decret són andorrans: a) els infants nascuts a Andorra de pare andorrà; b) els infants nascuts a l'estranger que siguin fills de pare andorrà (considerant que a la tercera generació la nacionalitat es perd si l'infant, dins el mes d'haver arribat a la seva majoria d'edat, no s'instal·la a Andorra); c) les dones estrangeres que es casen amb un andorrà podran optar, en casar-se, per la nacionalitat andorrana; i d) “els descendents de l'individu nascut a Andorra, fill de pare estranger, seran andorrans a la tercera generació nascuda a les Valls, sempre i quan aquestes tres generacions hagin viscut continuament a les Valls i no es provi que han mirat amb menyspreu o indiferència les coses i assumptes del país.”

⁷ VIÑAS, R “*Nacionalitat i drets polítics al Principat d'Andorra*”. Edicions Andorra, Avui, Andorra, 1989.

Per la seva banda, els decrets del 26 de desembre de 1941 i del 16 de gener de 1942 contenen determinats acords relatius als andorrans de “primera generació” i als estrangers casats amb pubilla. El legislador s’enfrontava al problema de l’apatridia generada per una normativa d’accés a la nacionalitat excessivament dràstica en la seva aplicació del principi del *ius sanguinis*. D’aquesta manera es va crear la figura dels andorrans de “primera generació”: els fills de pares estrangers amb més de vint anys de residència a Andorra. Així, s’atorgava el dret de ciutadania a la primera generació nascuda a Andorra sempre que els pares i els interessats tinguessin la residència permanent a Andorra. De qualsevol manera, cal dir que el dret de ciutadania que se’ls atorgava era un dret limitat i es pot afirmar que els andorrans de primera generació gaudien d’un estatus intermedi entre els andorrans de ple dret i els estrangers.

Més endavant es van aprovar els decrets del 3 i del 24 de març de 1958, que pretenien aclarir determinats dubtes interpretatius sobre, respectivament, la pèrdua de la nacionalitat andorrana per a la segona generació nascuda a l’estranger i la situació dels estrangers casats amb andorranes no pubilles que havien esdevingut pubilles posteriorment, sempre en interès de la “conservació de *famílies soques*, és a dir cases de tradició”, com diu l’exposició de motius del Decret del 24 de març.

El Decret del 7 d’abril de 1970, per part seva, reconeix que les normes de dret aplicable en matèria de nacionalitat no estaven d’acord amb les noves situacions que es produïen en la societat andorrana. D’aquesta manera, es dona continuïtat a la més que tímida obertura iniciada amb els decrets de 1941 i 1942 i es possibilita l’accés a la nacionalitat pel criteri de *ius sanguinis* per via materna i pel criteri de *ius soli* a la segona generació nascuda a Andorra. A la vegada, s’atorga la nacionalitat andorrana, amb plenitud de drets polítics, i es pressuposa l’adquisició de la “mentalitat andorrana” als fills nascuts a les valls de pare estranger i mare andorrana no pubilla que hagi conservat la nacionalitat.

L’any 1973 el Consell General va considerar que les disposicions contingudes en els decrets de 1941 i 1942 sobre les persones nascudes a les valls filles de pares estrangers (andorrans de “primera generació”) constituïen una via oberta a un nombre molt considerable de casos d’adquisició de la nacionalitat andorrana a títol de primera generació, i aquest fet, vista la importància creixent de la immigració, segons el mateix Consell General, posava en perill la identitat del país. Atenent al contingut de la lletra adreçada pel Consell General als delegats permanents, en què hi constava l’acord anterior, el Decret del 24 de desembre de 1974 prescrivia que les persones nascudes a Andorra filles de pares estrangers havien de seguir l’estatus personal dels pares en matèria de nacionalitat. Així, el Decret referit recollia la voluntat del Consell General i suspenia, transitòriament i durant un any, a comptar de l’1 de gener de 1975, l’accés a la nacionalitat andorrana dels nascuts a Andorra fills de pares estrangers nascuts a l’estranger. La norma recollia la por de les institucions davant el que es considerava una concessió indiscriminada de la nacionalitat, que podia posar en perill la identitat de la comunitat andorrana. De qualsevol manera, el mateix Decret reconeixia el caràcter conjuntural d’aquesta mesura i els delegats permanents es comprometien a publicar un Decret únic que unifiqués les normes en matèria de nacionalitat.

3.2 La relativa obertura del Codi de la nacionalitat

Els canvis normatius que es produeixen en el període que va del 1977 al 1985 en matèria de nacionalitat reflecteixen un gran esforç per sistematitzar i unificar normes i una relativa obertura en relació amb els criteris d'adquisició i/o atorgament de la nacionalitat. En el Codi de la nacionalitat andorrana, de l'11 de març de 1977, i en la Llei de modificació del Codi de la nacionalitat andorrana, del 7 de setembre de 1985, el *ius sanguinis* hi té encara un paper determinant: són andorrans els infants nascuts a Andorra de pare o mare andorrans; els infants nascuts a Andorra de pares estrangers són andorrans si un dels pares és nascut a Andorra i hi resideix de forma permanent. La filiació és el principi fonamental per a l'atribució de la nacionalitat, mentre que el criteri del naixement queda limitat als immigrants de la segona generació. Per la seva banda, l'adquisició de la nacionalitat andorrana per naturalització és possible per matrimoni.

Al llarg dels anys setanta la demografia andorrana es transforma profundament, com la mateixa societat. En aquest període, la normativa sobre immigració es mostra complaent amb les necessitats del mercat laboral, per bé que exigent pel que fa a aspectes d'ordre públic i de policia administrativa. En canvi, la normativa sobre nacionalitat opta per un nivell d'obertura molt gradual: el Codi de la nacionalitat de 1977 no permet l'adquisició de la nacionalitat per naixement als nascuts després de l'1 de gener de 1975; la Llei de 1985 de reforma del Codi, per la seva banda, atenua una mica el requisit anterior, ja que permet l'adquisició de la nacionalitat andorrana als infants que tenen un dels pares, l'1 de gener de 1975, amb 15 anys de residència efectiva i ininterrompuda a Andorra.

El cert és que les modalitats d'atribució o d'adquisició de la nacionalitat andorrana que acabem de comentar atorguen, en el període que estem comentant, escasses nacionalitats en relació amb el conjunt de naixements i en relació amb la població total, un fet que va augmentant la desproporció entre efectius nacionals i estrangers. Durant els anys vuitanta els naixements d'andorrans tenen un pes relatiu limitat per causa de l'escassetat mateixa d'efectius andorrans i també per la seva baixa taxa de fecunditat. La rigidesa del dispositiu institucional, acompanyada de l'increment constant de la població estrangera, tant per la immigració creixent com per la taxa de creixement superior de la població estrangera ja resident, porta cap a un agreujament cada vegada més significatiu del desequilibri entre la comunitat andorrana i les poblacions immigrades.⁸

En definitiva, l'Andorra de finals dels anys setanta i de primers dels anys vuitanta vivia el canvi social amb un cert temor. L'extrema lentitud del procés de reforma de les institucions i la tímida obertura en matèria de nacionalitat així ho acrediten. En qualsevol cas, el procés constituent (1990-1993) i l'aprovació posterior de la Constitució contribuïren a modificar els plantejaments dominants fins llavors en matèria de nacionalitat.

⁸ TAPINOS, G. (*op. cit.*), pàg. 35.

3.3 Constitució i nacionalitat. Naturalització per residència

El Consell General, el 3 de setembre de 1993, cap a finals de la segona legislatura constituent, aprova la primera llei de la nacionalitat de l'Andorra constitucional. La Llei qualificada de la nacionalitat, en l'exposició de motius, fa referència a diversos estudis demogràfics realitzats al país, dels quals es deriva la necessitat d'establir un nou equilibri entre la comunitat andorrana i la no andorrana. A la vegada, fa un esment de la legislació andorrana moderna en la matèria, des del Decret de 1939 fins a la Reforma de 1985 del Codi de la nacionalitat, i en remarca que la legislació referida ha tingut sempre com a nord la preservació de la identitat nacional andorrana. La Llei qualificada de la nacionalitat de 1993 pretén promoure la tendència a fer coincidir la població de fet i la població de dret i ho fa per mitjà de dos grans criteris d'obertura: el dret a la nacionalitat per naixement (condicionat per algunes exigències de residència), i el dret a la nacionalitat per anys de residència (en el cas de tenir domicili i residència efectius, ininterromputs i exclusius a Andorra des d'abans de l'1 de gener de 1960).

Cal reconèixer que els canvis que introdueix aquesta norma en relació amb els criteris d'adquisició de la nacionalitat són força significatius. El *ius soli*, que permet l'atribució de la nacionalitat a la primera generació, queda consolidat en el nostre ordenament jurídic, i alhora s'introdueix la naturalització per anys de residència, per bé que de manera força limitada. A la vegada, l'obertura en relació amb determinats criteris d'atribució s'ha d'analitzar juntament amb l'obligació que estableix la Llei d'optar lliurement entre la nacionalitat andorrana i les altres nacionalitats que pugui tenir la persona interessada, d'acord amb el mandat de l'article 7 de la Constitució. Tant el constituent com el legislador han considerat que un estat de dimensions físiques i demogràfiques reduïdes, com és l'andorrà, ha de tractar de preservar que els seus ciutadans andorrans tinguin una única nacionalitat com a política de nacionalitat bàsica per enfortir la identitat de la comunitat nacional. Cal dir, però, que aquest objectiu de política identitària troba determinades dificultats, jurídiques i polítiques, que n'obstaculitzen l'assoliment.

El 21 de desembre de 1994 s'introdueix una primera modificació a la Llei qualificada de la nacionalitat, amb vista a solucionar alguns problemes d'aplicació de la prohibició de la doble nacionalitat. Amb aquesta finalitat, la Llei qualificada de 1994 modifica els terminis per aportar la prova de la pèrdua de la nacionalitat o de les nacionalitats que es tenien.

La nova Llei qualificada de nacionalitat, del 5 d'octubre de 1995, introdueix una modificació molt significativa en la nostra normativa en matèria de nacionalitat: s'atorga el dret a la nacionalitat per naturalització a una part de la població que es pot considerar integrada per un determinat nombre d'anys de residència al país; la Llei estableix el criteri de 25 anys de residència principal i permanent a Andorra com a període de temps per activar la naturalització, de manera que supera així el plantejament més limitador d'atribució del dret a la nacionalitat basat en la residència acreditada des d'abans d'una determinada data. A la vegada, d'acord amb el ja referit article 7 de la Constitució, la Llei de 1995 regula acuradament l'obligació d'optar lliurement entre la nacionalitat andorrana i altres nacio-

nalitats, i estableix la pèrdua de la nacionalitat andorrana en els casos de possessió de doble o múltiple nacionalitat.

Nou anys més tard, la Llei qualificada, del 27 de maig de 2004, de modificació de la Llei qualificada de la nacionalitat de 1995 estableix en 20 anys de residència el període necessari per demanar la naturalització amb caràcter general. A la vegada, confirmant la línia d'obertura, aquesta Llei disposa que, per als joves que han assistit a centres educatius del Principat d'Andorra durant l'escolaritat obligatòria, el termini requerit per a la naturalització es redueix a 10 anys. Finalment, la Llei també introdueix en alguns supòsits determinats que restaven pendents, mecanismes d'equiparació entre fills adoptius i biològics. En relació amb aquesta darrera matèria és especialment significativa la modificació de la Llei qualificada de 1995 introduïda per la Llei qualificada de modificació del 27 d'octubre de 2006 amb l'objectiu d'equiparar al màxim els drets dels fills biològics i dels adoptius.

A partir de l'aprovació de la Constitució la normativa en matèria d'accés a la nacionalitat s'obre gradualment amb vista a enfortir la tendència dirigida a fer coincidir la població de fet i la població de dret. Els sistema institucional sorgit de l'Andorra constitucional ha estat capaç de proporcionar una resposta més integradora davant el desequilibri en la composició per nacionalitats que ha patit l'estructura demogràfica andorrana durant la segona meitat del segle xx i la primera dècada del segle xxi. Així, el pes relatiu dels nacionals andorrans es recupera durant els anys noranta i torna a constituir, per primera vegada des de la dècada dels seixanta, el primer grup nacional, amb una mica més d'un terç del total dels efectius.

4. Valoració final

Durant el segle xx Andorra viu un intens procés de desenvolupament econòmic i de transformació social i institucional que no respon de cap manera a un programa preconcebut, sinó a la combinació de múltiples decisions estratègiques, algunes d'anticipació, algunes de resistència i moltes d'acompanyament, en relació amb el canvi estructural donat, sobretot, per factors exògens. Es pot afirmar que el desenvolupament econòmic s'inicia amb el desenclavament del país, vinculat a l'obertura de carreteres durant els anys trenta del segle xx, i que continua, ja a partir de la dècada dels seixanta, sota la dependència de factors relacionats amb l'estatus fiscal i duaner d'Andorra, que promouen el desenvolupament de diverses formes de turisme i un decidit impuls dels sectors comercial, hotelier i de la construcció. Finalment, en una darrera etapa del procés de transformació, el sector terciari i financer adquireix un protagonisme creixent en el conjunt de l'economia.

La transformació econòmica promou, en la segona meitat de segle xx, un creixement demogràfic espectacular fonamentat en la immigració. Davant del fenomen migratori el sistema institucional no ha restat indiferent; les dues principals línies de resposta queden

definides per les polítiques i les normatives produïdes en matèria d'immigració i de nacionalitat. A tall de conclusió, es pot afirmar que les decisions preses en l'àmbit de la immigració han estat complaents amb les necessitats del mercat laboral, lentes quant al desenvolupament de l'estructura administrativa encarregada de gestionar la immigració, i contundents en matèria d'ordre públic. Per la seva banda, la normativa de la nacionalitat ha estat, en síntesi, molt restrictiva, per bé que ha anat evolucionant de forma gradual cap a nivells d'obertura significatius. El desfasament entre les polítiques de complaença amb el mercat laboral i la persistència durant bona part del segle xx d'una normativa de la nacionalitat més aviat tancada han generat un desequilibri demogràfic per nacionalitats de proporcions molt elevades. Aquest fet, sense precedents en altres països, és un dels trets característics de l'Andorra contemporània i posa en joc, en certa forma, la cohesió de la societat i de la mateixa nació andorrana.

De tota manera, el sistema institucional ha anat responnent a les demandes d'una societat en plena transformació. Així ho acredita l'evolució que ha experimentat al llarg del segle xx la normativa produïda en els àmbits entrelligats de la immigració i la nacionalitat. Ja hem advertit al principi que els sistemes normatius i polítics acostumen a ser més estàtics que la resta d'instàncies que organitzen una societat. D'altra banda, també es pot constatar que els canvis que s'han anat produint en les polítiques i normatives d'immigració i de nacionalitat han quedat sovint associats a transformacions importants del sistema polític i institucional. De vegades, els motllos institucionals tradicionals no permeten donar una resposta ràpida a les noves demandes i cal esperar que les modificacions en el sistema polític es produeixin per poder articular noves polítiques i elaborar noves normatives.

Cal, però, reconèixer que en alguns àmbits les institucions han sabut adaptar-se amb força solvència a les noves realitats. Els sistemes de protecció social, sanitari i educatiu, que alguns autors consideren els tres fonaments de l'estat del benestar, han respost amb eficiència i capacitat integradora davant el repte derivat del creixement demogràfic. En un nivell intermedi/baix de capacitat d'integració hi podem trobar les normes sobre activitats econòmiques no assalariades (comerç, indústria, professions liberals) i sobre el dret de propietat, que han acabat per portar al desenvolupament de procediments paral·lels al marge d'allò establert en la legislació. Cal dir que la Llei de societats, del 18 d'octubre de 2007, i la Llei d'inversions estrangeres, del 8 d'abril de 2008, han introduït en el nostre ordenament jurídic determinats criteris d'obertura en l'exercici d'activitats econòmiques. Finalment, en el nivell més baix de capacitat d'integració ens cal situar-hi les normes que han pautat l'accés a la nacionalitat durant gairebé tot el segle xx, si exceptuem, amb cautela, les lleis aprovades a partir de l'any 1993.

Un viatger estranger arribat a Andorra a finals dels anys cinquanta s'hauria trobat encara amb un país bucòlic i rural. Si aquest viatger hagués tornat a finals dels noranta li hauria costat força identificar el país que ja havia visitat. Andorra ha viscut en menys de cinquanta anys el pas d'una economia de muntanya i poc competitiva a una economia que s'obre a la globalització; el pas d'una societat rural a una societat urbana; el pas d'un sistema polític particular i anacrònic a un estat de dret, democràtic i social. Tots aquests canvis han

estat alhora causa i conseqüència del fenomen immigratori. En tot cas, s'han fet amb l'aportació decidida de la immigració. La societat d'avui, urbana i complexa, és producte del canvi social derivat de la immigració. Un canvi que el sistema institucional ha tractat de normar, amb totes les limitacions i contradiccions que acostumen a trobar els mecanismes productors de normes a l'hora de regular els fenòmens migratoris.

Impacte demogràfic de la immigració

Alain Grioche i M. Jesús Lluelles Larrosa

1. Introducció

La immigració, com a factor demogràfic, influeix en la societat receptora de forma directa i indirecta: de forma directa afecta el creixement de la població a través dels mateixos immigrants que entren al país, i de forma indirecta repercuteix en els components de la dinàmica natural de la població. El factor clau del creixement demogràfic del país ha estat l'aportació directa de la immigració que, en relació amb el volum de població, ha resultat d'importància cabdal. La contribució especial de la immigració al creixement de la població andorrana es deriva de la mateixa estructura de la població immigrant, integrada majoritàriament per joves, en edat de treballar i de procrear.

Amb el decurs del temps, els immigrants també han envellit, com la resta de la població i, per compensar el procés d'envelliment, els fluxos migratoris han tendit a ser continus en el temps, amb la incorporació de noves onades d'origens diferents. D'altra banda, els fluxos migratoris s'han complementat amb l'arribada d'immigrants temporals. A tall d'exemple, la temporada d'hivern 2006-2007, només les persones nascudes a l'Argentina ja van obtenir 1.445 permisos de treball temporal, la majoria lligats al món de l'esquí.¹

Aquest capítol ha de significar una reflexió sobre la consistència de les estadístiques demogràfiques que s'utilitzen amb més freqüència, com els efectius totals, els naixements, les defuncions i els saldos migratoris. Actualment, el Ministeri d'Interior, a través del Departament d'Immigració, ofereix estadístiques de població amb una publicació anual que es va iniciar el 1977. Les fonts que s'utilitzen per a l'elaboració del recull d'*Estadístiques de Població del Principat d'Andorra* provenen dels censos de població dels comuns i del Registre Civil. Els comuns són els responsables de registrar la població resident i el criteri que utilitzen és el de residència de dret.

D'acord amb la informació dels censos comunals, s'identifica *immigrant* amb *estranger amb permís de residència* al país, no temporal, sense entrar a analitzar les diverses tipolo-

¹ ÀLVAREZ P.; MICÓ, J. R.; RAFANELLI, C.; *Els treballadors argentins temporals a Andorra*. CRES, 2008, pàg. 45 i s.

logies de permisos de residència i/o treball que s'atorguen als estrangers. És a dir, les dades del cens inclouen les persones que resideixen legalment al país i que, per tant, estan donades d'alta als comuns. No s'hi inclouen ni els treballadors temporers ni els treballadors fronterers.

El recull d'*Estadístiques de Població* no conté informació referida al món del treball, ja que l'administració no disposa d'informació oficial relativa a la població activa, a la població ocupada, a les relacions laborals ni a l'atur. Per aquesta raó, la informació sobre el món laboral queda limitada a les dades que proporciona la Caixa Andorrana de Seguretat Social (CASS), referides exclusivament als seus afiliats, amb les limitacions que això comporta.

L'obtenció de xifres homogènies presenta certa dificultat, ja que els canvis legislatius fan variar el criteri de nacionalitat i, per tant, l'adscripció d'una sèrie de persones als diversos grups nacionals, en funció de com han estat considerades en cada moment de la seva vida pel marc legislatiu. A tall d'exemple, les darreres lleis de nacionalitat han afavorit que s'incloguin com a andorrans tots els nascuts a Andorra, amb independència de la nacionalitat dels pares. Aquest fet altera l'estudi demogràfic dels grups nacionals estrangers, amb referència a la composició per edats. Aquesta distorsió no es produeix quan s'estudien les taxes de natalitat i fecunditat, en què es té en compte la nacionalitat de la mare i no la del fill.

2. Procedència

Tradicionalment, els europeus han estat els estrangers més nombrosos, per continents de procedència, tal com es pot apreciar a la *taula 1*. Així, l'any 1957 els europeus representaven el 99,2% de la població estrangera, mentre que els no europeus, amb només 26 persones, tan sols eren el 0,8%.²

Entre els europeus, els espanyols i els francesos, per raó de proximitat, han estat els més representats. L'autor De los Ríos Urruti constata, l'any 1920, la presència de 224 espanyols –més del 5% del total de població– i de 2 francesos, sobre un global de 4.309 habitants.³ Per la seva banda, l'historiador Josep Maria Vidal y Guitart esmenta la presència, l'any 1940, de 463 espanyols –més de l'11% del total de població– i de 117 francesos, per a un global de 4.121 persones. Segons aquest autor, les tres quartes parts dels espanyols residien a la parròquia d'Andorra la Vella.⁴ D'acord amb aquestes xifres, s'aprecia que els espanyols dupliquen la seva participació en la població nacional en dues dècades, ja que passen del 5,2% de la població el 1920 a l'11,2% de l'any 1940.

² PALAU, M. *Andorra*. Barcelona, 1967, pàg. 99.

³ RÍOS, F. de los. *Vida e Instituciones del pueblo de Andorra. Una supervivencia señorial*. Madrid, 1920, pàg. 14.

⁴ VIDAL, J. M., *Instituciones políticas y sociales de Andorra*. CSIC, Madrid, 1949, pàg. 12-16.

Taula 1. Residents estrangers per continents de procedència. 1980-2007

Continent	1980	1985	1990	1995	2000	2007
Europa	24.960	31.303	37.460	42.308	40.107	49.278
Amèrica	281	388	472	599	642	1.870
Àfrica	217	279	370	491	554	662
Àsia / Oceania	210	330	367	516	547	631
Indeterminat	-	-	222	292	297	255
Total estrangers	25.668	32.300	38.891	44.206	42.147	52.696

Font: Estadístiques de Població. Anual. Elaboració pròpia.

Els espanyols es constitueixen en el primer col·lectiu nacional del país a partir de 1957, primer any del qual es disposa de dades relatives a la composició de la població per nacionalitats, data en què ja es registren 3.242 espanyols, en contrast amb els 3.045 andorrans. El predomini espanyol es manté fins a l'any 2005, en què es veu superat pel grup andorrà.

A mesura que s'incrementa l'afluència d'estrangers es diversifica l'origen dels immigrants, amb la disminució consegüent de la proporció dels europeus. Així, l'any 1975 els estrangers procedents d'Europa representaven el 70,1% dels estrangers, seguits dels americans, amb un 19,5%. Novament s'inverteix el flux i, en el decurs dels anys noranta, el predomini dels europeus creix de nou fins a assolir el 93,5% l'any 2007. Aquest mateix any, els residents procedents del continent americà redueixen la seva presència al 3,5% dins del col·lectiu estranger.

Entre els europeus, cal assenyalar que sempre han estat majoria els procedents de la UE, en especial els espanyols i francesos, als quals s'afegiran els portuguesos en l'últim quart de segle xx, mentre que la resta d'europeus ha estat menys significativa.

Per ordre d'importància, després d'aquests tres primers grups nacionals, cal fer referència a altres de menys nombrosos però que compten amb més de mig miler de residents cadascun, com és el cas dels britànics, els argentins, els marroquins i els italians. A certa distància, segueixen els filipins, els brasilers i els alemanys.

Com es pot observar a la *taula 2* relativa a la nacionalitat dels estrangers procedents d'Europa entre els anys 1980 i 2007, els espanyols representen la majoria dels residents originaris d'aquest continent, malgrat que la seva participació ha disminuït de manera molt sensible en el decurs del període. S'aprecia que han passat de representar el 81,6% dels europeus, l'any 1980, a només el 55,8%, l'any 2007, i tan sols han multiplicat els seus efectius per 1,3. Els portuguesos segueixen en importància, i en els darrers 27 anys multipliquen els efectius per 12, mentre que els francesos dupliquen la xifra. Aquests tres

col·lectius, els majoritaris del país, estan estretament lligats a la concessió de permisos de treball, en especial els portuguesos. La supeditació a un permís de treball els confereix un caràcter marcadament econòmic. Per tant, el que podríem anomenar immigració econòmica constitueix la majoria aclaparadora del col·lectiu d'estrangers residents.

Taula 2. Residents europeus per nacionalitat. 1980-2007

Nacionalitat	1980	1985	1990	1995	2000	2007
Epanyols	20.378	24.930	27.066	28.778	26.750	27.476
Francesos	2.474	3.120	4.130	4.299	4.283	5.200
Portuguesos	1.092	1.731	3.951	6.885	6.748	13.519
Anglesos	426	658	1.042	974	904	1.058
Alemanys	191	292	347	336	354	384
Holandesos	118	149	189	211	228	241
Belgues	102	159	240	247	240	241
Italians	73	95	109	146	150	478
Altres europeus	106	169	386	432	450	681
Total europeus	24.960	31.303	37.460	42.308	40.107	49.278

Font: Estadístiques de Població. Anual. Govern d'Andorra.

Una atenció especial mereix el col·lectiu portuguès, pel seu creixement espectacular, ja que ha passat de representar el 4,4% dels europeus a constituir el 27,4% d'aquest col·lectiu en aquests 27 anys. Cal assenyalar que l'any 1968 tan sols es constata la presència de 27 portuguesos declarats com a assalariats, mentre que l'any 1975 Adellach ja comptabilitza 87 persones d'aquesta nacionalitat. Amb la pèrdua de les colònies, Portugal va assistir al retorn d'un gran contingent humà que, fins en aquell moment, havia nascut o residit lluny de la metròpoli. L'any 1975, s'inicia a Andorra un procés d'afluència massiva d'immigrants portuguesos que l'any 1980 representa un col·lectiu de 1.092 persones, que arriben a les 13.519, l'any 2007.

A banda de l'evolució dels grans col·lectius nacionals, genuïnament representats pels espanyols, portuguesos i francesos, destaca l'existència d'una sèrie de nacionalitats europees que, encara que numèricament no són tan importants, mereixen un comentari per l'interès que representa la seva evolució en els darrers anys. Els anglesos i els alemanys, amb un predomini elevat de persones de més de 50 anys, així com els holandesos i els belgues, amb una estructura per edats similar, són els grups numèricament més significatius. Aquests col·lectius han incrementat els seus efectius de manera significativa i

constant i, majoritàriament, estan vinculats a la presència de jubilats que gaudeixen d'un permís de residència passiva. Per contra, els italians estan més associats a un permís de treball, i si es té en compte només el lloc de naixement, s'observa que una part important dels residents italians han nascut a Argentina. Pel que fa a la resta d'uropeus, cal destacar la representació gairebé inexistent de residents procedents dels nous països membres de la UE.

El conjunt de nacionalitats iberoamericanes, amb prop de 1.800 persones el 2007, és el segon per nombre de residents a Andorra. Amb tot, aquesta xifra tan sols representa el 3,5% de la població estrangera. Segons la *taula 3*, els argentins són el grup iberoamericà més representat, amb una evolució positiva que ha multiplicat per deu els seus efectius en dues dècades, per situar-se en 673 residents l'any 2007. La xifra d'argentins s'incrementa si s'hi agreguen els europeus, com és el cas d'alguns italians i espanyols, que han tingut com a escenari del seu naixement Argentina.

Taula 3. Residents procedents de països iberoamericans. 1980-2007

NACIONALITAT	1980	1985	1990	1995	2000	2007
Argentins	-	68	86	161	150	673
Brasilers	-	16	20	34	49	201
Colombians	-	16	16	19	34	131
Cubans	-	11	4	6	29	79
Mexicans	-	11	15	19	22	39
Uruguaians	-	84	78	93	77	125
Xilens	-	67	68	66	58	141
Altres	-	53	140	106	134	388
TOTAL	218	326	427	504	553	1.777

Font: Estadístiques de Població. Anual. Elaboració pròpia.

Cal recordar que l'article 39 de la Llei qualificada d'immigració de 2002 estableix el principi de prioritat en l'atorgament de les autoritzacions d'immigració als nacionals dels dos estats veïns i dels altres estats membres de la UE i als nacionals d'altres estats d'acord amb les disposicions en matèria d'immigració dels tractats internacionals vigents al Principat d'Andorra.⁵ Els acords internacionals amb Espanya i França, de 2001, i amb Portugal, de 2007, van regular, entre altres qüestions, el sojorn i l'establiment a Andorra

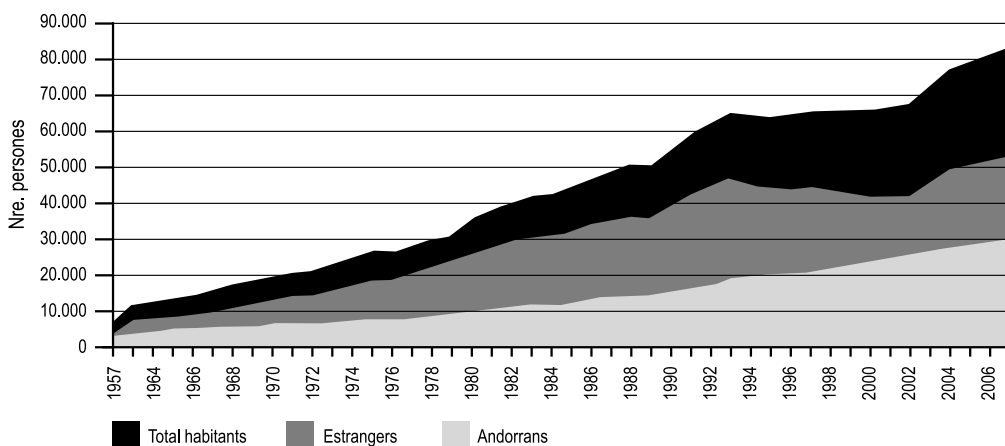
⁵ Llei qualificada d'immigració, del 14 de maig de 2002. BOPA del 12 de juny del 2002.

dels nacionals espanyols, francesos i portuguesos, respectivament, i dels nacionals andorrans en aquests territoris.⁶

En el *gràfic núm. 1*, referent a l'evolució dels residents andorrans i estrangers, en el període 1957-2007, es comparen el valor total de la població amb el dels andorrans i el dels estrangers. En el decurs de mig segle, s'observa com les pautes de comportament de la població total guarden un estret paral·lelisme amb l'aportació forana, fins al 1994-1995, però ambdues corbes es distancien amb els efectes de la regulació en matèria de nacionalitat, que provoca un increment del grup andorrà. Es constata la reducció dels efectius de població estrangera i de la població general a partir de 1993, a conseqüència de la recessió econòmica dels primers anys noranta i de les lleis de nacionalitat adoptades en aquesta dècada.

Els esforços per reconduir la composició singular per nacionalitats, centrats en les lleis que regulen l'accés a la nacionalitat, han permès assimilar una part de la població forana i corregir, en part, el fort desequilibri existent entre nacionals i estrangers. El pes relatiu dels andorrans es comença a recuperar a partir dels anys noranta i, per primera vegada des dels anys seixanta, durant el 2005 es tornen a constituir en el primer grup nacional, amb el 35,97% dels efectius, malgrat que els estrangers representin encara el 64%.

Gràfic 1. Evolució del nombre de residents andorrans i estrangers (1957-2007)

Font: Palau, M. (1967); Adellach, B. (1977); Estadístiques de Població. Anual. Elaboració pròpia.

Nota: Sèrie de dades no completa.

⁶ Els acords internacionals es poden consultar al BOPA núm. 66, any 13, del 14 de juny del 2001 i al BOPA núm. 98, any 19, del 18 d'octubre del 2007.

3. Perfil demogràfic: edat i sexe

El canvi demogràfic que el país experimenta durant la segona meitat del segle xx està íntimament lligat a la presència estrangera. L'estructura per edat i sexe de la població està marcada pel predomini de les edats joves i del sexe masculí sobre el femení, fruit d'una aflluència migratòria que aporta preferentment homes en edat laboral.

Cal destacar però, que els índexs de masculinitat s'han reduït a les acaballes del segle xx per l'arribada de mà d'obra femenina i per efecte del reagrupament familiar. En conseqüència, la relació entre homes i dones immigrants tendeix a equiparar-se. Així es desprèn de l'anàlisi de les *taules 4 i 5*, referents a l'estructura per edat i sexe de la població estrangera resident a Andorra, que posen de manifest les variacions que s'han produït entre 1987 i 2007 en els col·lectius andorrà i estranger. El 1987 és el primer any del qual s'han pogut obtenir dades de població relatives a la composició per sexe, edat i nacionalitat.

Taula 4. Andorrans i estrangers residents per edat i sexe. 1987

	Andorrans			Estrangers			Població total		
Grups d'edat	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total
< 16	2.728	2.960	5.688	2.135	2.249	4.384	4.863	5.209	10.072
16-64	3.378	3.449	6.827	12.500	14.847	27.347	15.878	18.296	34.174
> 64	515	461	976	1.558	1.671	3.229	2.073	2.132	4.205
Edats									
0-2	463	526	989	137	145	282	600	671	1.271
3-5	547	577	1.124	298	334	632	845	911	1.756
6-15	1.718	1.857	3.575	1.700	1.770	3.470	3.418	3.627	7.045
16-18	446	533	979	513	503	1.016	959	1.036	1.995
19-24	794	853	647	1.601	1.738	3.339	2.395	2.591	4.986
25-44	1.343	1.347	2.690	6.889	8.550	15.439	8.232	9.897	18.129
45-64	795	716	1.511	3.497	4.056	7.553	4.292	4.772	9.064
65 i més	515	461	976	1.558	1.671	3.229	2.073	2.132	4.205
Total	6.621	6.870	13.491	16.193	18.767	34.960	22.814	25.637	48.451

Font: *Estadístiques de Població*. Anual. Govern d'Andorra.

Taula 5. Andorrans i estrangers residents per edat i sexe. 2007

Grups d'edat	Andorrans			Estrangers			Població total		
	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total
< 16	4.697	5.251	9.948	1.438	1.603	3.041	6.135	6.854	12.989
16-64	8.821	9.380	18.201	19.639	22.370	42.009	28.460	31.750	60.210
> 64	1.233	1.059	2.292	3.794	3.852	7.646	5.027	4.911	9.938
Edats									
0-2	891	1.036	1.927	75	90	165	966	1.126	2.092
3-5	993	1.072	2.065	233	248	481	1.226	1.320	2.546
6-15	2.813	3.143	5.956	1.130	1.265	2.395	3.943	4.408	8.351
16-18	720	779	1.499	387	410	797	1.107	1.189	2.296
19-24	1.169	1.308	2.477	1.543	1.564	3.107	2.712	2.872	5.584
25-44	4.527	4.682	9.209	10.499	11.531	22.030	15.026	16.213	31.239
45-64	2.405	2.611	5.016	7.210	8.865	16.075	9.615	11.476	21.091
65 i més	1.233	1.059	2.292	3.794	3.852	7.646	5.027	4.911	9.938
Total	14.751	15.690	30.441	24.871	27.825	52.696	39.622	43.515	83.137

Font: *Estadístiques de Població. Anual. Govern d'Andorra.*

L'any 1987 mostra un predomini dels homes, que representen el 53,7%, sobre les dones, que arriben al 46,3%, amb una taxa de masculinitat de 115,9 homes per cada 100 dones. En el decurs dels vint anys d'observació, aquesta relació no s'ha mantingut constant per l'increment proporcional que han experimentat les dones. Així, l'estructura per sexe dels estrangers de 2007 mostra una lleugera disminució del predomini del sexe masculí, que representa un 52,8%, sobre el femení, amb un 47,2%. Per tant, la taxa de masculinitat disminueix a 111,9 homes per cada 100 dones. Així doncs, l'increment de dones estrangeres ha estat un 4% superior al d'homes.

Encara que la composició desigual per sexes hagi estat un dels trets característics de la immigració, la intensitat d'aquest desequilibri ha variat en funció del col·lectiu nacional. S'evidencia com en el període d'estudi la relació de masculinitat tendeix a equiparar-se en tots els col·lectius nacionals, a excepció del francès i l'andorrà, que coneixen una evolució inversa, més exagerada per part del col·lectiu francès, que, d'una ràtio de masculinitat de 101,7 homes per cada 100 dones el 1987, passa a una de 121,4 el 2007; per part seva, l'andorrà, amb una ràtio de 103,8 homes per cada 100 dones el 1987 passa a una de 106,4 el 2007.

La dissimetria per sexes ha estat especialment rellevant en el cas dels portuguesos, que van començar a venir, als anys setanta, vinculats a sectors com la construcció i els seus annexos. La presència masculina elevada comportava una taxa de masculinitat de 171,2 homes per cada 100 dones l'any 1987, però, amb l'arribada de dones portugueses, s'anivellen parcialment els valors de la taxa de masculinitat, que se situa en 130,9 homes per cada 100 dones, l'any 2007.

En el col·lectiu espanyol la ràtio de masculinitat gairebé s'ha igualat, ja que ha passat de 114,4 homes per cada 100 dones a 103,5 en aquests vint anys. Igualment, el grup integrat per les altres nacionalitats presenta uns valors similars als del grup espanyol, de 114,6 el 1987, que disminueix a 105,5 el 2007.

Ara bé, quan la composició per sexes es relaciona amb la variable edat, el sexe femení d'alguns col·lectius supera el masculí, en determinats trams d'edat. Així, la *taula 8*, relativa als estrangers per edat i sexe de 2007, permet observar el predomini de les dones espanyoles d'edats compreses entre 16 i 44 anys, i també el de les dones d'altres nacionalitats entre 19 i 44 anys, gràcies al pes de les dones sud-americanes.

De les dades anteriors es desprèn que l'oferta de treball per a dones és inferior a l'oferta dels homes, ja que encara que en nombres relatius les dones han augmentat la seva participació durant aquests vint anys, en termes absoluts l'increment del nombre d'homes ha estat de 1.070 individus més que el de dones, dels quals 380 són estrangers i 690 andorrans.

L'evolució de l'estructura per edat dels residents estrangers d'aquests darrers vint anys, que es desprèn de l'anàlisi de les *taules 4 i 5*, acusa una disminució important dels efectius entre els 0 i els 18 anys, que s'han reduït de 5.400 a 3.838 persones. En contrapartida, en el mateix interval d'edat, els andorrans han incrementat els seus efectius de 6.667 a 11.447. Entre els 25 i 44 anys es produeix un increment general que afecta a tots els grups: els estrangers ho fan de 15.439 a 22.030 i els andorrans passen de 2.690 a 9.209. Un comportament similar s'observa en l'interval de més de 45 anys, en què els estrangers passen de 10.782 a 23.721 i els andorrans de 2.487 a 7.308.

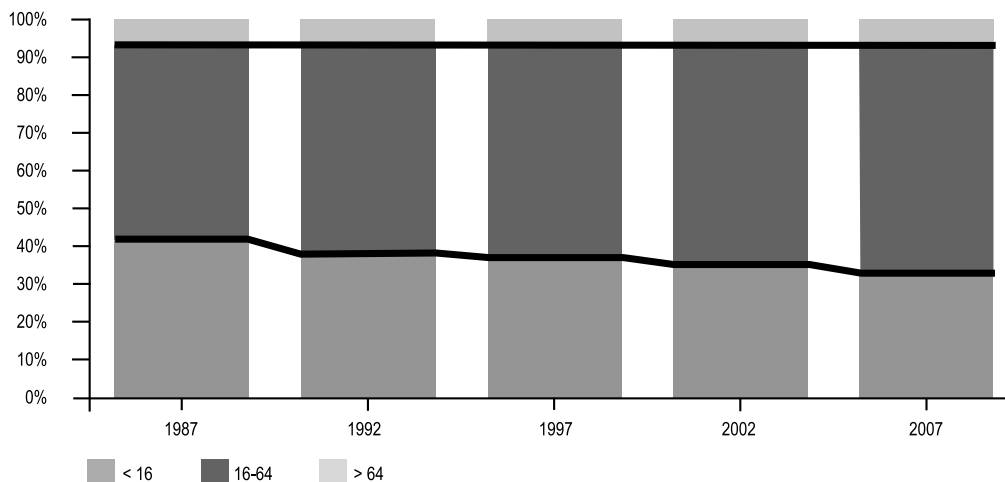
Com mostra el *gràfic 2*, sobre l'evolució de la població andorrana per grans grups d'edat entre 1987 i 2007, els andorrans menors de setze anys han disminuït la participació en termes relatius del 42,2% el 1987 al 32,7% el 2007.

Com es pot veure en el *gràfic 3*, sobre l'evolució de la població estrangera per grans grups d'edat entre 1987 i 2007, la disminució dels menors de setze anys també és important en el col·lectiu d'estrangers, ja que passa del 12,5% el 1987 al 5,8% el 2007.

En l'interval d'edats de 16 a 64 anys, la participació d'aquest grup s'incrementa de manera més exagerada en els andorrans, que passen d'un 50,6% el 1987 a un 59,8% el 2007, mentre que els estrangers només ho fan d'un 78,2% a un 79,7%, respectivament.

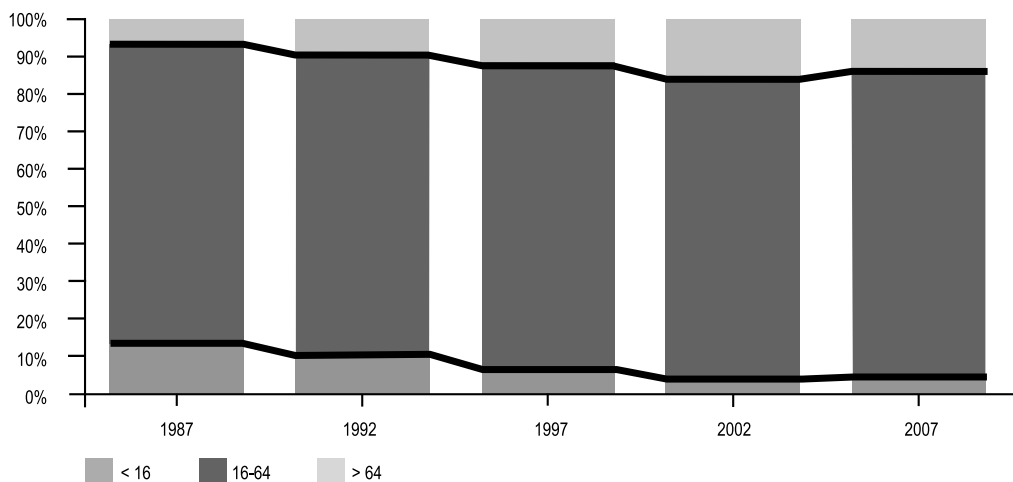
Pel que fa a l'interval dels majors de 64 anys, els andorrans gairebé no modifiquen els seus valors, que passen del 7,2% el 1987 al 7,5% el 2007. Per contra, els estrangers s'incrementen del 9,2% el 1987 al 14,5% del 2007.

Gràfic 2. Població andorrana per grans grups d'edat (1987-2007)

Font: Registre del Cens Comunal. Elaboració pròpia.

Gràfic 3. Població estrangera per grans grups d'edat (1987-2007)

Font: Registre del Cens Comunal. Elaboració pròpia.

De les dades anteriors es desprèn que es produeix un procés lent d'envelliment de la població estrangera, a causa, entre altres factors, de l'arrelament experimentat per alguns sectors, i també per la política de reagrupament familiar i pel fet que els fills d'estrangers nascuts en territori andorrà han accedit majoritàriament a la nacionalitat andorrana.

La *taula 6*, relativa a l'edat mitjana de la població resident per nacionalitat de 1987 i 2007, corrobora aquesta tendència a l'envelliment que presenten tots els col·lectius que integren la població del país. Com es pot observar, l'edat mitjana general del conjunt de la població del país s'ha incrementat de 5 anys i ha passat de 33,6 a 38,7 anys en les dues darreres dècades.

Taula 6. Edat mitjana de la població per nacionalitat. 1987 i 2007

Any	Andorrans	Espanyols	Francesos	Portuguesos	Altres nacionalitats	Edat mitjana general
1987	25,16	36,66	38,24	27,60	44,69	33,66
2007	29,81	48,30	45,91	33,64	45,36	38,77

Font: Registre del Cens Comunal. Elaboració pròpia.

Les *taules 7 i 8*, relatives a la població estrangera per edat i sexe per nacionalitat dels anys 1987 i 2007, respectivament, mostren que els espanyols estan immersos en un procés d'envelliment, ja que han estat els més afectats pel procés de rejuveniment dels andorrans menors de 18 anys. Així, els espanyols menors de 18 anys han disminuït en termes absoluts el 68,6%, i els de més de 45 anys han duplicat el seu valor, de manera que, amb 48 anys, presenten també l'edat mitjana més elevada del país el 2007.

Pel que fa al col·lectiu portuguès, els menors de 18 anys han multiplicat el seu valor per 4,2; els de 25 a 44 gairebé es dupliquen, i els de més de 45 es multipliquen per 17,4. Per contra, en el col·lectiu dels francesos, els menors de 18 anys es redueixen d'un 44,5%, i els de 25 a 44 anys i els de més de 45 anys dupliquen els efectius. Les altres nacionalitats incrementen quasi un 50% els menors de 18 anys, multipliquen per 2,8 els situats entre 25 i 44 anys i gairebé dupliquen els de més de 45 anys.

Taula 7. Estrangers residents per edat, sexe i nacionalitat. 1987

Grups d'edat	Espanyols			Francesos			Portuguesos			Altres nacionalitats		
	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total
< 16	1.547	1.646	3.193	254	259	513	175	164	339	159	180	339
16-64	9.440	11.155	20.595	1.380	1.363	2.743	646	1.250	1.896	1.034	1.079	2.113
> 64	1.128	1.058	2.186	194	238	432	9	7	16	227	368	595
Total	12.115	13.859	25.974	1.828	1.860	3.688	830	1.421	2.251	1.420	1.627	3.047
Edats												
0-2	85	89	174	21	27	48	20	11	31	11	18	29
3-5	185	213	398	43	43	86	36	45	81	34	33	67
6-15	1.277	1.344	2.621	190	189	379	119	108	227	114	129	243
16-18	376	383	759	75	71	146	12	24	36	50	25	75
19-24	1.239	1.302	2.541	154	181	335	131	180	311	77	75	152
25-44	5.290	6.442	11.732	721	709	1.430	447	957	1.404	431	442	873
45-64	2.535	3.028	5.563	430	402	832	56	89	145	476	537	1.013
65 i més	1.128	1.058	2.186	194	238	432	9	7	16	227	368	595
Total	12.115	13.859	25.974	1.828	1.860	3.688	830	1.421	2.251	1.420	1.627	3.047

Font: *Estadístiques de Població*. Anual. Govern d'Andorra.

La visió sobre el perfil demogràfic de la població estrangera a Andorra s'ha volgut completar amb el càlcul d'uns índexs bàsics que condueixen a un millor coneixement del fenomen de la immigració:

- Índex d'envelliment: mesura el grau d'envelliment de la població. És el quocient entre els habitants majors de 64 anys i la població menor de 15 anys. Aquest índex dona una idea de la capacitat de renovació de la població. Si l'índex passa el valor 1, vol dir que la proporció dels de més de 64 anys supera la proporció dels habitants de menys de 15.
- Índex de dependència global: estableix la relació entre el grup de població potencialment activa i els grups d'individus econòmicament dependents. Es calcula dividint el conjunt de la població menor de 15 anys i major de 64 anys per la població compresa entre 15 i 64 anys. Una taxa superior a 1 vol dir que hi ha més persones dependents (joves i jubilats) que en edat de treballar.

Taula 8. Estrangers residents per edat, sexe i nacionalitat. 2007

Grups d'edat	Espanyols			Francesos			Portuguesos			Altres nacionalitats		
	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total
< 16	463	479	942	130	153	283	594	689	1.283	251	282	533
16-64	10.331	10.950	21.281	1.795	2.244	4.039	5.192	6.894	12.086	2.321	2.282	4.603
> 64	2.709	2.544	5.253	424	454	878	69	81	150	592	773	1.365
Total	13.503	13.973	27.476	2.349	2.851	5.200	5.855	7.664	13.519	3.164	3.337	6.501
Edats												
0-2	27	32	59	6	9	15	24	30	54	18	19	37
3-5	69	60	129	20	22	42	115	133	248	29	33	62
6-15	367	387	754	104	122	226	455	526	981	204	230	434
16-18	163	137	300	43	40	83	119	167	286	62	66	128
19-24	489	422	911	135	137	272	750	865	1.615	169	140	309
25-44	5.027	5.024	10.051	851	1.130	1.981	3.343	4.193	7.536	1.278	1.184	2.462
45-64	4.652	5.367	10.019	766	937	1.703	980	1.669	2.649	812	892	1.704
65 i més	2.709	2.544	5.253	424	454	878	69	81	150	592	773	1.365
Total	13.503	13.973	27.476	2.349	2.851	5.200	5.855	7.664	13.519	3.164	3.337	6.501

Font: Estadístiques de Població. Anual. Govern d'Andorra.

- Índex de recanvi de la població en edats actives: es refereix a la població en edat de jubilar-se en comparació amb la població en edat de començar a treballar. És el quocient entre el nombre de persones de 60 a 64 anys i el nombre de persones de 15 a 19 anys.

L'índex d'envelliment, tot i que s'ha multiplicat gairebé per dos en vint anys, fins a acostar-se al valor 1, ha evolucionat de manera diferent en funció del col·lectiu demogràfic. Tots els grups presenten una tendència clara a l'envelliment, però hi ha dos col·lectius que destaquen per la seva joventut: els andorrans, amb un valor de 0,24 el 2007, gràcies a la política d'integració dels nats a Andorra, i els portuguesos, amb un valor de 0,13, motivat per l'escassa presència de població de més de 65 anys.

L'evolució més dràstica la coneixen els espanyols, amb una taxa d'envelliment que s'ha multiplicat per vuit en el període 1987-2007. La política de nacionalitat ha promogut la integració massiva del segment més jove d'aquest col·lectiu, el més nombrós i més antic dels grups estrangers del país, amb la nacionalització de la majoria dels seus fills nascuts a Andorra.

Taula 9. Índex d'envelliment de la població per nacionalitat. 1987 i 2007

Any	Andorrans	Epanyols	Francesos	Portuguesos	Altres nacionalitats	Població total
1987	0,18	0,75	0,95	0,05	1,89	0,45
2007	0,24	6,27	3,60	0,13	2,80	0,82

Font: Registre del Cens Comunal. Elaboració pròpia.

Al contrari de l'índex d'envelliment, l'índex de dependència a escala nacional resulta bastant estable i evoluciona poc en el període de referència, encara que cal destacar la important reducció que experimenta el grup andorrà, a conseqüència de la incorporació laboral dels nats a Andorra. Els valors de 0,39 i 0,36 dels anys 1987 i 2007, respectivament, demostren que el grau de dependència de les persones compreses en edats no productives, respecte a les que estan en edat activa, és molt baix.

Taula 10. Índex de dependència de la població per nacionalitat. 1987 i 2007

Any	Andorrans	Epanyols	Francesos	Portuguesos	Altres nacionalitats	Població total
1987	0,87	0,24	0,32	0,18	0,43	0,39
2007	0,62	0,28	0,28	0,11	0,40	0,36

Font: Registre del Cens Comunal. Elaboració pròpia.

L'evolució de l'índex de recanvi de la població en edats actives va lligada a la de l'índex d'envelliment. L'increment d'aquests índexs en els últims vint anys indica que, si segueix la mateixa tendència, pot perillar el recanvi generacional. Quan aquest índex passa del valor 1, la renovació laboral està compromesa. Però s'ha de relativitzar la utilització d'aquest indicador, ja que la majoria de persones que s'incorporen al món laboral provenen de la immigració i no del tram jove de la població resident. La complementaritat entre els diferents col·lectius nacionals del país permet obtenir un valor mitjà de 0,96, l'any 2007, que indica que la renovació de la població en edat de jubilar-se està en equilibri amb la població en edat de començar a treballar. L'equilibri entre els col·lectius presents, que permet obtenir un índex de recanvi inferior a 1, es veu afavorit per la baixa taxa del col·lectiu andorrà.

En el cas dels col·lectius espanyol i francès, l'augment en l'índex de recanvi de la població, amb valors de 3,89 i 2,25 respectivament, allunya perillosament la situació del seu nivell òptim, que és un índex de valor 1. En el cas d'aquests dos grups nacionals, l'increment de l'índex de recanvi evoluciona paral·lelament a l'augment de l'índex d'envelliment.

En contrapartida, els col·lectius portuguès i d'altres nacionalitats han experimentat un increment de l'índex d'envelliment i un descens de l'índex de recanvi. El grup portuguès manté uns índexs d'envelliment i de recanvi reduïts, que l'any 2007 resulten els més baixos de tots els grups. Aquestes xifres evidencien que la gent gran de nacionalitat portuguesa té tendència a retornar al seu país d'origen.

Taula 11. Índex de recanvi de la població per nacionalitat. 1987 i 2007

Any	Andorrans	Espanyols	Francesos	Portuguesos	Altres nacionalitats	Població total
1987	0,21	0,78	1,02	0,38	2,65	0,56
2007	0,39	3,89	2,25	0,20	1,78	0,96

Font: Registre del Cens Comunal. Elaboració pròpia.

4. Població estrangera i dinàmica natural

El creixement demogràfic espectacular d'Andorra durant el segle xx ha estat conseqüència de dos factors: el primer i el més important ha estat el saldo migratori altament positiu, i el segon el saldo vegetatiu, aportat majoritàriament per la població immigrant.

A continuació s'analitzen els efectes que els diversos components del moviment natural de la immigració estrangera han tingut sobre la dinàmica local i l'aportació demogràfica a la reproducció de la societat andorrana, a partir de l'anàlisi d'indicadors de natalitat, fecunditat i mortalitat, que permeten comparar els comportaments d'ambdues poblacions.

Definicions:

- Taxa bruta de natalitat: nombre de naixements per cada 1.000 habitants.
- Taxa específica de natalitat: nombre de naixements per 1.000 persones del mateix col·lectiu.
- Taxa de fecunditat: nombre de naixements per cada 1.000 dones.
- Taxa específica de fecunditat: nombre de naixements per cada 1.000 dones del mateix col·lectiu.
- Indicador conjuntural de fecunditat: suma de les taxes específiques de fecunditat de l'any per edat de la mare (14 – 49 anys) = fecunditat de renovació. L'índex indica el nombre mitjà de nens nascuts vius que tindrà una dona durant la seva vida. Es tracta, doncs, de la descendència final d'una generació fictícia. L'indicador conjuntural de

fecunditat s'utilitza també per indicar el llindar de fecunditat que garanteixi la renovació de la població; als països més desenvolupats, es considera que la taxa de 2,1 infants per dona és el valor mínim per renovar la població.

- Edat mitjana al naixement: mitjana de les edats de les mares de l'any.
- Taxa bruta de mortalitat: nombre de defuncions per 1.000 habitants.
- Taxa específica de mortalitat: nombre de defuncions per 1.000 persones del mateix col·lectiu (nacionalitat, tram d'edat, etc.).
- Edat mitjana de defunció: mitjana de les edats dels difunts de l'any.
- Creixement vegetatiu: diferència entre el nombre de naixements i el nombre de defuncions registrades en un any determinat.

4.1 Incidència en la natalitat i la fecunditat

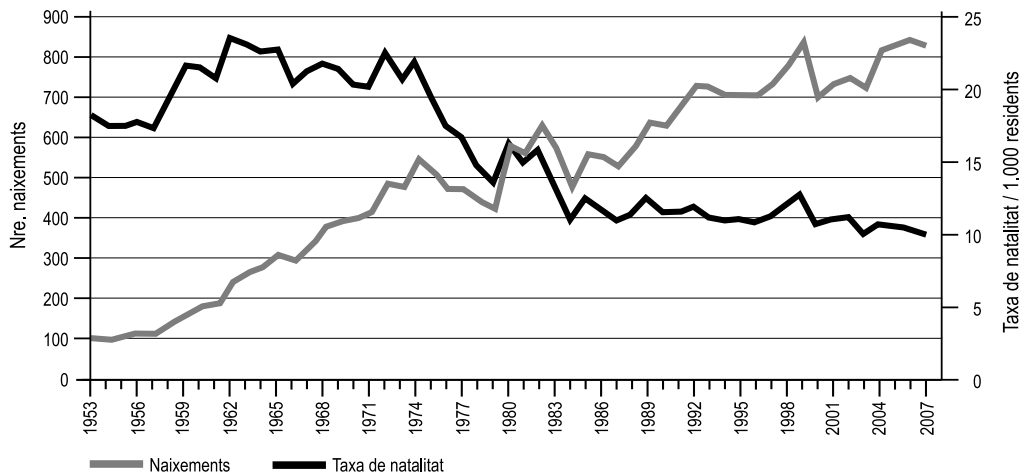
4.1.1 Impacte sobre la natalitat

Andorra, des del punt de vista del creixement natural, ha mantingut saldos vegetatius positius des de la segona meitat del segle xx, moment en què es comença a disposar de les primeres sèries estadístiques relatives al conjunt de la població. En el decurs d'aquest període, com es pot observar en el gràfic 4, referent als naixements i la taxa de natalitat entre 1953 i 2007, s'ha experimentat una reducció progressiva de les taxes brutes de natalitat, malgrat que el nombre absolut de naixements creix a causa de l'augment global de la població.

Tot i que la informació relativa als diferents col·lectius nacionals és relativament recent, resulta evident que la contribució del col·lectiu estranger a la natalitat nacional ha estat molt superior a la del col·lectiu andorrà des dels anys seixanta. La raó és que ja l'any 1963 els estrangers representaven el 66,7% de la població del país, una situació que amb més o menys variacions s'ha mantingut fins al moment actual, en què els estrangers encara constitueixen el 63,4% de la població.

Pel que fa a les taxes de natalitat, en el gràfic es poden distingir dos períodes ben diferenciats: el primer, entre 1953-1975, amb taxes brutes de natalitat a l'entorn del 20‰, i el segon, a partir de 1976, en què els valors de les taxes decauen durant una dècada per situar-se en xifres que oscil·len al voltant del 10‰, que, en arribar al segle xxi, se situen per sota del 10‰. Pel que fa al nombre absolut de naixements del període, s'observa una tendència creixent ininterrompuda, excepte en alguns anys de la sèrie. L'increment relatiu del període ha estat d'un 708%, amb un valor màxim de 843 naixements l'any 2006.

Gràfic 4. Naixements i taxa de natalitat de la població del Principat (1953-2007)

Font: ADELLACH, B. (1977); *Estadístiques de Població*. Anual. Elaboració pròpia.

En la *taula 12* es recull el nombre total de naixements generats anualment, durant el període 2004-2007, diferenciant els que procedeixen únicament de persones andorranes dels que afecten residents estrangers, amb els índexs de variació corresponents, amb base 100 l'any 2004. La suma dels naixements del període, en què consta la nacionalitat del pare i la mare, s'eleva a 3.311. D'aquests, 664 procedeixen de pares andorrans, 718 procedeixen de pare o de mare estranger, mentre que 1.929 tenen tots dos progenitors, pare i mare, estrangers. És a dir, el 58% dels naixements d'aquest període són aportats per un col·lectiu en què ambdós progenitors són estrangers, i tan sols el 20% són fruit del col·lectiu estrictament autòcton. El 22% restant són aportats per matrimonis mixtos.

Taula 12. Evolució dels nascuts d'andorrans i d'estrangers. 2004-2007

Any	Pares andorrans			Pare o mare estranger			Pares estrangers			Total naixements		
	Nre.	Variació	%	Nre.	Variació	%	Nre.	Variació	%	Nre.	Variació	%
2004	162	100	19,9	171	100	21,0	481	100	59,1	814	100	100
2005	172	106,2	20,8	205	119,9	24,8	451	93,8	54,5	828	101,7	100
2006	164	101,2	19,5	178	104,1	21,1	501	104,2	59,4	843	103,6	100
2007	166	102,5	20,1	164	95,9	19,9	496	103,1	60,1	826	101,5	100

Font: Registre civil. Elaboració pròpia.

La *taula 13*, que recull l'evolució dels nascuts segons la nacionalitat de la mare entre el 2004 i el 2007, s'ha elaborat creuant els valors de les *taules 12 i 14*. Com ja s'ha comentat, els fills de parelles en què ambdós progenitors són estrangers gairebé tripliquen els de les parelles en què ambdós progenitors són andorrans. Per contra, la xifra d'infants nascuts de matrimonis mixtos durant el període 2004-2007 és força equilibrada, atès que n'hi ha 355 que són fills de pare estranger i mare andorrana, i 363 que són fills de pare andorrà i mare estrangera.

Taula 13. Evolució dels nascuts per la nacionalitat de la mare. 2004-2007

Any	Andorrana			Estrangera			Total
	Total nascuts	Pare andorrà	Pare estranger	Total nascuts	Pare estranger	Pare andorrà	
2004	253	162	91	561	481	80	814
2005	262	172	90	566	451	115	828
2006	250	164	86	593	501	92	843
2007	254	166	88	572	496	76	826

Font: Registre civil. Elaboració pròpia.

La *taula 14* recull els naixements anuals, durant el període 2000-2007, diferenciant els que procedeixen únicament de mares andorranes dels que afecten mares immigrants estrangeres, així com els índexs de variació corresponents, amb base 100 per a l'any 2000. La suma dels naixements del període s'eleva a 6.305, dels quals el 70,8% corresponen a fills de mares estrangeres i tan sols el 29,2% a fills de mares andorranes. És a dir, de cada deu naixements d'aquest període, set infants són fills de mares estrangeres i tres de mares andorranes.

Al llarg del període, els naixements de mares andorranes no evolucionen al mateix ritme que els de les immigrants estrangeres. Les dades demostren que l'increment d'un 4% que acusen les xifres del col·lectiu de dones immigrants resulta inferior al que experimenten les andorranes, que assolix un 28,9%. Entre els anys 2000 i 2007 els naixements totals han experimentat un increment lleuger, ja que han passat de 747 a 826, però amb tendència a l'estabilització en els darrers anys. En el grup de les mares andorranes, els naixements han passat de 197 a 254, mentre que en el cas de les mares estrangeres els naixements augmenten de 550 fins a 572. Aquestes xifres demostren la participació de la població andorrana en la reactivació dels naixements. En realitat tradueixen un efecte de la política d'integració del Principat amb el pes creixent en la població andorrana dels "nascuts a Andorra", que permeten als autòctons i assimilats de guanyar més efectius que els altres col·lectius.

Taula 14. Evolució dels nascuts per la nacionalitat de la mare. 2000-2007

Any	Andorrana			Estrangera			Població total		
	Nascuts	V	%	Nascuts	V	%	Nascuts	V	%
2000	197	100	26,4	550	100	73,6	747	100	100
2001	211	107,1	27,2	566	102,9	72,8	777	104,0	100
2002	210	106,6	28,0	539	98,0	72,0	749	100,3	100
2003	202	102,5	28,0	519	94,4	72,0	721	96,5	100
2004	253	128,4	31,1	561	102,0	68,9	814	109,0	100
2005	262	133,0	31,6	566	102,9	68,4	828	110,8	100
2006	250	126,9	29,7	593	107,8	70,3	843	112,9	100
2007	254	128,9	30,8	572	104,0	69,3	826	110,6	100

Font: Registre civil.

V= variació en base 100.

La incidència relativa dels naixements de mares estrangeres tendeix a reduir la seva participació en el còmput global. L'evolució de les xifres mostra que l'any 2001, amb 211 naixements de mare andorrana i 566 de mare estrangera, experimenta un increment respecte l'any 2000 d'un 7,1% i un d'un 4% respectivament, dins dels seus col·lectius corresponents. L'any 2002 es generen un total de 749 naixements –28 més que l'any anterior– i els fills de mare estrangera són els que aporten la major part del creixement. En els anys subsegüents les situacions es repeteixen en la mesura que, un cop més, els fills de mare estrangera són els que aporten la major part de l'increment absolut.

Durant els anys 2004 i 2005 la situació va ser més favorable per als fills nascuts de mare andorrana, ja que la participació d'aquests es va incrementar fins al 31,08% i el 31,64% respectivament. Al llarg del període els fills de mare estrangera han passat de representar des del 73,6% del total de l'any 2000 fins al 69,25% de 2007. Dels 826 naixements de 2007, 572 corresponen a fills de mare estrangera i 254 a fills de mare andorrana.

Durant el 2007 es produeix un descens dels naixements totals d'un 2,02%, respecte del 2006, que afecta més els fills de mare estrangera, que es redueixen en un 3,54%, que els de mare andorrana, que tan sols decreixen un 1,60%, una situació que incrementa la participació dels fills de mare andorrana a un 30,8% en el total de naixements davant del 26,37% de participació de l'any 2000.

Si en lloc de recórrer a les xifres absolutes de naixements, es fa el càlcul en xifres relatives, es pot mesurar amb més precisió la incidència de la població immigrant en la natalitat, tal com queda reflectit a la *taula 15*, que recull les taxes brutes de natalitat segons la nacionalitat de la mare en el període 2000-2007.

Taula 15. Taxes brutes de natalitat per nacionalitat de la mare. 2000-2007

Any	Andorrana				Estrangeres				Població total			
	TBN	V	Nascut	%	TBN	V	Nascut	%	TBN	V	Nascut	%
2000	2,99	100	197	26,4	8,35	100	550	73,6	11,34	100	747	100
2001	3,18	106,3	211	27,2	8,53	102,2	566	72,8	11,71	103,3	777	100
2002	3,13	104,5	210	28,0	8,03	96,1	539	72,0	11,15	98,3	749	100
2003	2,79	93,4	202	28,0	7,18	85,9	519	72,0	9,97	87,9	721	100
2004	3,29	110,0	253	31,1	7,30	87,4	561	68,9	10,59	93,3	814	100
2005	3,34	111,5	262	31,6	7,21	86,3	566	68,4	10,54	92,9	828	100
2006	3,08	102,9	250	29,7	7,30	87,4	593	70,3	10,38	91,5	843	100
2007	3,06	102,1	254	30,8	6,88	82,4	572	69,3	9,94	87,6	826	100

Font: Estadístiques de Població. Anual. Govern d'Andorra.

TBN = taxa bruta de natalitat.

V= variació en base 100.

L'any 2000 la taxa de natalitat bruta va ser d'un 11,34: el 73,63% d'aquest nivell procedia del comportament reproductiu de la població estrangera, mentre que tan sols el 26,37% havia estat aportat pel col·lectiu andorrà. Transcorreguts set anys, els valors absoluts de la natalitat s'eleva un 10,58%, amb increments ben diferents per col·lectius: mentre que les mares andorranes augmenten un 29%, les estrangeres tan sols s'incrementen un 4%. Actualment la taxa de natalitat bruta se situa en un 9,94: el 69,25% d'aquest nivell procedeix del comportament reproductiu de la població estrangera, mentre que el 30,75% ha estat aportat pel col·lectiu andorrà. És a dir, les estrangeres aporten 6,88 naixements per cada mil habitants del país, mentre que les andorranes n'aporten 3,06.

La *taula 16* recull els naixements anuals durant el període 2000-2007, diferenciant els principals col·lectius nacionals que integren les mares estrangeres, així com els índexs de variació corresponents, en base 100 l'any 2000. Entre la població estrangera s'han diferenciat quatre grups: els espanyols, els francesos, els portuguesos i un grup anomenat altres nacionalitats que engloba tota la resta.

Taula 16. Natalitat de les mares estrangeres residents. 2000-2007

Any	Espanyola			Francesa			Portuguesa			Altres nacionalitats		
	Nascuts	V	%	Nascuts	V	%	Nascuts	V	%	Nascuts	V	%
2000	303	100	40,6	47	100	6,3	144	100	19,3	56	100	7,5
2001	300	99,0	38,6	36	76,6	4,6	182	126,4	23,4	48	85,7	6,2
2002	283	93,4	37,8	39	83,0	5,2	161	111,8	21,5	56	100,0	7,5
2003	260	85,8	36,1	34	72,3	4,7	149	103,5	20,7	76	135,7	10,5
2004	268	88,5	32,9	33	70,2	4,1	182	126,4	22,4	78	139,3	9,6
2005	261	86,1	31,5	39	83,0	4,7	191	132,6	23,1	75	133,9	9,1
2006	253	83,5	30,0	53	112,8	6,3	193	134,0	22,9	94	167,9	11,2
2007	218	72,0	26,4	41	87,2	5,0	232	161,1	28,1	81	144,6	9,8

Font: Registre Civil.

V= variació en base 100.

% sobre els naixements totals.

La *taula 17*, que amplia la taula anterior, recull les taxes de natalitat brutes durant el mateix període 2000-2007, diferenciant els valors que procedeixen dels principals col·lectius nacionals que integren les mares estrangeres, així com la participació de cadascuna de les nacionalitats en la taxa anual corresponent.

Taula 17. Taxes de natalitat brutes de les mares estrangeres. 2000-2007

Any	Espanyola			Francesa			Portuguesa			Altres nacionalitats		
	TBN	V	%	TBN	V	%	TBN	V	%	TBN	V	%
2000	4,60	100	40,6	0,71	100	6,3	2,19	100	19,3	0,85	100	7,5
2001	4,52	98,3	38,6	0,54	76,0	4,6	2,74	125,5	23,4	0,72	85,1	6,2
2002	4,21	91,6	37,8	0,58	81,4	5,2	2,40	109,6	21,5	0,83	98,0	7,5
2003	3,60	78,1	36,1	0,47	65,9	4,7	2,06	94,2	20,7	1,05	123,6	10,5
2004	3,49	75,8	32,9	0,43	60,1	4,1	2,37	108,3	22,4	1,01	119,3	9,6
2005	3,32	72,2	31,5	0,50	69,6	4,7	2,43	111,2	23,1	0,95	112,3	9,1
2006	3,11	67,7	30,0	0,65	91,4	6,3	2,38	108,7	22,9	1,16	136,1	11,2
2007	2,62	57,0	26,4	0,49	69,1	5,0	2,79	127,6	28,1	0,97	114,6	9,8

Font: Estadístiques de Població. Anual. Govern d'Andorra.

TBN = taxa bruta de natalitat.

V= variació en base 100.

% sobre els naixements totals.

La suma total de naixements del període 2000-2007 és de 6.305, dels quals 2.146 corresponen a mares espanyoles, seguits dels 1.434 de mares portugueses. Entremig cal situar les mares andorranes, amb 1.839 naixements. Les darreres posicions les ocupen els naixements d'altres nacionalitats amb 564 i els de mares franceses amb 322. En xifres percentuals la primera posició l'ocupen els fills de mare espanyola, amb el 34,04% del total, seguits dels fills de mare andorrana, amb el 29,17%, i dels de mare portuguesa, amb el 22,74%. Com ja s'ha indicat anteriorment, de cada deu naixements d'aquest període, set infants són fills de mares estrangeres, dels quals 3,4 són de mare espanyola, 2,3 de mare portuguesa, 0,9 de mare altres nacionalitats i 0,5 de mare francesa, i 2,9 de mare andorrana.

En el període 2000-2007 els naixements de les mares portugueses i d'altres nacionalitats han experimentat els índexs de variació més espectaculars, amb un increment positiu de 61,11% i de 44,64%, respectivament. Per contra, els naixements de les mares espanyoles i franceses han sofert una davallada important, d'un 28,05% i d'un 12,77%, respectivament. La davallada del nombre de naixements de les mares espanyoles és la més significativa, atès que la taxa de natalitat gairebé s'ha reduït a la meitat entre el 2000 i 2007. El comportament dels naixements de mare francesa és poc representatiu, ja que la mostra és tan reduïda que qualsevol petit canvi té una incidència excessiva. Per contra, les taxes de natalitat de les mares portugueses i altres nacionalitats només han crescut lleugerament.

4.1.2 Impacte sobre la fecunditat

La informació que permeten calcular les taxes de natalitat es comença a recollir a partir de 1953, amb dades referides al conjunt de la població. Durant els anys seixanta les taxes de natalitat presenten uns nivells excepcionals que no s'han tornat a repetir, amb un màxim de 23,46 per mil habitants l'any 1962. A partir de 1975 la taxa de naixements experimenta una caiguda que els deu primers anys (1975-1985) és d'un 35,6%, malgrat que en termes absoluts els naixements s'incrementen en un 8,16%. La tendència decreixent de la taxa de natalitat es manté fins a l'actualitat, en què, amb un 9,94 per mil, es col·loca al nivell més baix de la sèrie, que s'inicia el 1953.

Els efectes que genera la immigració sobre la intensitat i el calendari de la fecunditat de la població nacional queden reflectits en la *taula 18*, que fa referència a la fecunditat de la dona andorrana i de la dona estrangera entre els anys 2002-2007; les principals nacionalitats estan detallades en la *taula 19*. La *taula 21* recull l'edat mitjana de la maternitat de les dones andorranes i estrangeres. La sèrie s'inicia l'any 2002, per la inexistència de dades anteriors que estableixin la distinció de la nacionalitat i l'edat de la mare, però s'ha pogut disposar dels valors nacionals des de 1999. Així, l'indicador conjuntural de fecunditat del conjunt de la població mostra un descens moderat del nombre de fills per dona. El valor mitjà del país ha passat d'una mitjana d'1,40 fills per dona a 1,17 en el període 2002-2007.

Com s'aprecia a la *taula 18*, la dona andorrana presenta durant el 2002 uns nivells de fecunditat més baixos que la dona estrangera, ja que el nombre mitjà de fills per dona és

d'1,03 enfront de l'1,70 de l'estrangera. Cinc anys més tard, el 2007, els nivells de fecunditat del col·lectiu andorrà augmenten fins a l'1,08 fills per dona. La dona andorrana registra el valor més baix de la sèrie el 2003, amb 0,96, i el més elevat el 2005, amb 1,19.

Taula 18. Indicador conjuntural de fecunditat. 2002-2007

Any	Dona andorrana	Dona estrangera	Total
2002	1,03	1,70	1,37
2003	0,96	1,39	1,19
2004	1,18	1,30	1,21
2005	1,19	1,33	1,23
2006	1,10	1,38	1,23
2007	1,08	1,29	1,17

Font: Estadístiques de Població. Anual. Govern d'Andorra.

Per la seva banda, la fecunditat de la dona immigrant manté un nivell d'intensitat lleugerament diferent del de la dona andorrana. Així doncs, durant el període analitzat, 2002-2007, el nombre mitjà de fills de la dona immigrant és més elevat que el de la dona andorrana, amb el valor més elevat de tota la sèrie, el 2002 amb l'1,70. Les diferències entre els dos col·lectius s'atenuen a mesura que avança el període d'observació, ja que els valors de la dona estrangera mostren una clara tendència a l'afebliment. L'any 2007 s'acosten els valors dels dos grups, i la dona immigrant, amb un índex conjuntural de fecunditat d'1,29 fills per dona, representa un 0,21 fills més que la dona andorrana.

L'evolució de l'índex conjuntural de fecunditat general presenta una tendència lleugerament decreixent, ja que disminueix en 0,2 punts des de 2002, fet que incideix en l'estreïment de la base de la piràmide demogràfica. Els patrons de reproducció de les dones immigrants tendeixen a convergir amb els de les dones de la societat receptora, i per tant, la capacitat de la immigració per contrarestar la baixa fecunditat i l'efecte en l'estructura d'edat es redueixen a mesura que augmenta la permanència en el país.

La *taula 19* recull els indicadors conjunturals de fecunditat de la dona immigrada per nacionalitats: espanyola, francesa, portuguesa i la resta, agrupades en altres nacionalitats. Els valors més elevats corresponen a la dona portuguesa, que se situa com a capdavantera pel que fa al nombre de fills: el 2002 en té 1,27 més que l'andorrana, una diferència que queda reduïda a 0,66 l'any 2007. Els indicadors conjunturals de fecunditat més baixos de la sèrie corresponen a la dona francesa de l'any 2004 i a l'espanyola del 2007, amb valors per sota de la unitat.

Taula 19. Indicador conjuntural de fecunditat de les estrangeres. 2002-2007

Any	Espanyola	Francesa	Portuguesa	Altres nacionalitats
2002	1,43	1,26	2,30	2,08
2003	1,19	0,94	1,65	2,08
2004	1,11	0,83	1,58	1,81
2005	1,07	1,00	1,56	1,63
2006	1,10	1,40	1,40	1,91
2007	0,92	1,25	1,58	1,32

Font: Estadístiques de Població. Anual. Govern d'Andorra.

En la *taula 20* es comparen els indicadors conjunturals de fecunditat d'Andorra amb els d'Espanya, França i Portugal, els tres principals països emissors de població estrangera a Andorra. Cal tenir present que les xifres van referides al total de la població de cada país, sense desagregar-les per col·lectius nacionals. Tant Espanya com Portugal tendeixen a equiparar els seus valors en el quinquenni 2002-2006, mitjançant un discret augment en el cas espanyol i una discreta disminució en el cas portuguès. Andorra manté unes xifres moderadament inferiors a aquests dos països i, en contrapartida, França mostra una evolució creixent que, amb els dos fills per dona de l'any 2006, se situa com a capdavantera dels països comunitaris, pel que fa a les taxes de fecunditat.

Taula 20. Indicador conjuntural de fecunditat dels països veïns. 2002-2006

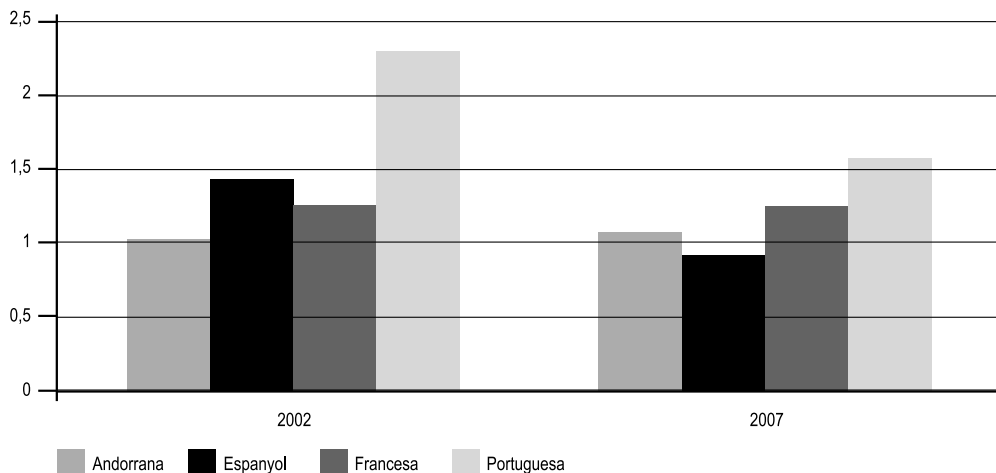
Any	Andorra	Espanya	França	Portugal
2002	1,37	1,26	1,88	1,47
2003	1,19	1,31	1,89	1,44
2004	1,21	1,33	1,92	1,40
2005	1,23	1,35	1,94	1,40
2006	1,23	1,38	2,00	1,35

Font: Estadístiques de Població. Anual. Govern d'Andorra i Eurostat.

El *gràfic 5* recull l'indicador conjuntural de fecunditat per nacionalitats dels anys 2002 i 2007, que permet observar com les diferències més acusades de l'any 2002 entre els diversos col·lectius de dones tendeixen a atenuar-se en el decurs del sexenni. L'any 2002 l'indicador conjuntural de fecunditat de la dona portuguesa duplica amb escreix el de la

dona andorrana; en canvi, el 2007 la diferència ja ha baixat fins al voltant del 50%, encara a favor de la dona portuguesa.

Gràfic 5. Indicador conjuntural de fecunditat per nacionalitat (2002 i 2007)

Font: *Estadístiques de Població. Anual.* Govern d'Andorra.

En general, la fecunditat és un fenomen demogràfic que està molt condicionat per l'edat. Es considera que les edats fèrtils són les situades entre els 15 i 49 anys. A més de les limitacions biològiques, hi ha factors de caràcter socioeconòmic i cultural que provoquen variacions en els nivells de fecunditat de les dones que pertanyen a una mateixa població.

En la *taula 21* es recullen les edats mitjanes de la maternitat dels anys 2002-2007 de dos col·lectius: el de les mares andorranes i el de les mares estrangeres, sense diferenciació dels grups nacionals. Es confirma que en aquest sexenni l'edat mitjana de la mare, a escala nacional, ha experimentat un increment progressiu i ha passat de 29,90 anys a 31,18 anys.

També es pot apreciar que la dona immigrant per terme mitjà arriba a l'edat de la maternitat abans que la dona andorrana. L'any 2002 les estrangeres residents al país tenien els fills a una edat mitjana de 29,68 anys, gairebé un any més joves que les andorranes. L'any 2007 les estrangeres tenen els fills a una edat mitjana de 30,18 anys, gairebé tres anys més joves que les andorranes, que els tenen amb 32,94 anys. L'evolució de l'edat de maternitat mostra un retard entre els anys 2002-2007, de 2,41 anys en el cas de les dones andorranes i de 0,5 anys en el cas de les immigrants. En aquests moments, l'edat mitjana nacional de la maternitat és de 31,18 anys. Aquesta edat mitjana seria més elevada, concretament d'1,76 anys, si el col·lectiu immigrant no fos present al país.

Taula 21. Edat mitjana de la maternitat. 2002-2007

	Total dones	Andorrana	Estrangera	Diferència	Diferència
Any	A	B	C	A - B	C - B
2002	29,90	30,53	29,68	-0,63	-0,85
2003	30,18	30,90	29,91	-0,72	-0,99
2004	31,08	32,35	30,51	-1,27	-1,84
2005	30,48	32,06	29,75	-1,58	-2,31
2006	30,64	32,04	30,05	-1,40	-1,99
2007	31,18	32,94	30,18	-1,76	-2,76

Font: *Estadístiques de Població*. Anual. Govern d'Andorra.

La *taula 22* compara l'edat mitjana de maternitat de les mares de nacionalitat andorrana amb la de les mares estrangeres per nacionalitat en el període 2002-2007. Es pot apreciar que l'edat mitjana de maternitat dels col·lectius andorrà i espanyol se situa per sobre de la mitjana nacional, de 31,18 anys, mentre que els col·lectius francès, portuguès i d'altres nacionalitats estan per sota de la mitjana nacional. L'any 2007, les més joves, amb 27,83 anys, són les mares franceses, seguides de les portugueses, amb 27,97 anys, mentre que les andorranes, amb 32,94 anys, són les més grans.

Taula 22. Edat mitjana de la maternitat de les estrangeres. 2002-2007

	Andorrana	Espanyola (B)		Francesa (C)		Portuguesa(D)		Altres nac. (E)	
Any	A	B	B - A	C	C - A	D	D - A	E	E - A
2002	30,53	30,96	0,43	29,92	-0,61	27,66	-2,87	28,86	-1,67
2003	30,90	31,02	0,12	30,50	-0,40	27,83	-3,07	29,91	-0,99
2004	32,35	31,48	-0,87	29,55	-2,80	29,21	-3,14	30,58	-1,77
2005	32,06	31,44	-0,61	30,23	-1,83	27,63	-4,42	28,97	-3,08
2006	32,04	32,07	0,03	30,26	-1,78	27,40	-4,64	29,96	-2,08
2007	32,94	32,90	-0,03	27,83	-5,11	27,97	-4,97	30,41	-2,53

Font: *Estadístiques de Població*. Anual. Govern d'Andorra. Elaboració pròpia.

Durant el període 2002-2007 l'edat mitjana de maternitat a Andorra s'incrementa 1,28 anys, ja que passa dels 29,90 anys de 2002 als 31,18 de 2007. L'explicació cal buscar-la en l'augment de l'edat mitjana de maternitat de les mares dels col·lectius més nombrosos: andorrà, portuguès i espanyol. Les andorranes han experimentat un augment important de dos anys i mig, i les espanyoles augmenten dos anys. Per la seva banda, les mares portugueses presenten un increment més discret de l'edat de maternitat, de tan sols 0,31 anys. Pel que fa a les variacions dels grups francès i d'altres nacionalitats, que decreixen i augmenten respectivament, resulten poc valorables pel nombre reduït de mares que integren aquests col·lectius.

En la *taula 23* es recullen les taxes específiques de fecunditat per edats dels anys 2002 i 2007, diferenciant les dones andorranes de les estrangeres. Així, l'any 2002 els nivells de fecunditat globals de les dones estrangeres són més elevats que els de les andorranes, especialment en les edats més joves, ja que a partir dels 35 anys les taxes específiques de les andorranes superen lleugerament les de les estrangeres.

Taula 23. Taxes específiques de fecunditat per edats. 2002 i 2007

	2002				2007			
	Dona andorrana		Dona estrangera		Dona andorrana		Dona estrangera	
Edats	A	%	B	%	A	%	B	%
15-19	5,56	41,7	11,57	58,3	0,83	7,7	17,37	92,3
20-24	13,93	15,1	90,08	85,0	7,37	9,0	52,17	91,0
25-29	58,06	27,0	111,84	73,0	38,18	19,3	73,30	80,7
30-34	85,13	32,0	89,06	68,0	88,78	36,2	70,62	63,8
35-39	35,05	29,1	32,72	70,9	67,73	44,5	36,81	55,5
40-45	6,13	25,0	5,29	75,0	13,75	38,9	8,22	61,1
45 i més	1,87	100,0	0	0	0	0	0,41	100,0
Taxa total	8,25	28,0	12,93	72,0	8,34	30,8	10,85	69,3

Font: Estadístiques de Població. Anual. Govern d'Andorra. Elaboració pròpia.

A = nascuts de dones andorranes per cada mil dones andorranes del mateix tram d'edat.

B = nascuts de dones immigrants per cada mil dones immigrants del mateix tram d'edat.

% = percentatge sobre el total de la població nacional.

La situació general no varia gaire el 2007, amb uns nivells de fecunditat globals superiors per a les dones estrangeres, especialment en les franges d'edat més joves. Així, en l'interval 15-19 anys, les estrangeres tenen una taxa de participació del 92,31%, que resulta vint vegades superior al de les andorranes, les quals presenten una minsa taxa específica

de 0,83 fills per cada mil dones d'aquesta franja d'edat. En l'interval 20-24 anys, les dones estrangeres mantenen una distància similar a l'existent el 2002, set vegades superior, amb una taxa de participació del 91,03%. Per sobre dels 30 anys, les taxes específiques de fecunditat de les dones andorranes esdevenen superiors, especialment en la franja 35-39 anys, en què gairebé dupliquen els valors de les estrangeres.

De totes les dades anteriors es desprèn, doncs, que la majoria de dones que han estat mares en edats joves o molt joves són immigrants; per part seva, l'evolució de les taxes de les dones andorranes mostra la tendència a l'enfortiment de la fecunditat en les edats mitjanes i elevades. El fenomen es pot vincular a la manera desigual de concebre la família que tenen els diversos col·lectius poblacionals.

En conseqüència, si no hagués estat per la presència de la població immigrant, els nivells que expressen les taxes específiques de fecunditat en cada edat per al conjunt de la població haurien estat molt més reduïts. Aquest col·lectiu ha aconseguit fer augmentar els nivells globals de fecunditat, especialment en les edats joves i molt joves.

Les *taules 24 i 25* recullen el nombre de nascuts segons l'edat de la mare i la nacionalitat dels principals col·lectius els anys 2002 i 2007. Respecte al volum de naixements, s'observa que la participació de les mares espanyoles ha disminuït sensiblement en el període analitzat, una baixa que afecta amb la mateixa intensitat tots els intervals de la taula. En les edats joves i molt joves l'increment de la participació de les mares portugueses compensa la pèrdua de les espanyoles. A partir dels 30 anys, el desplaçament que pateixen les mares espanyoles es compensa amb l'increment de les mares andorranes. En definitiva, les mares espanyoles, malgrat que la seva aportació a la natalitat del país continuï essent important, han estat parcialment rellevades per les portugueses en les edats joves i molt joves i per les andorranes en les edats mitjanes i elevades.

Taula 24. Nombre de nascuts segons l'edat de la mare i la nacionalitat. 2002

Edats	Andorrana		Espanyola		Francesa		Portuguesa		Altres nacionalitats		Total dones	
	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%
15-19	5	41,7	2	16,7	0	0	3	25,0	2	16,7	12	100
20-24	14	15,1	22	23,7	4	4,3	40	43,0	13	14,0	93	100
25-29	63	27,0	82	35,2	12	5,2	63	27,0	13	5,6	233	100
30-34	91	32,0	114	40,1	19	6,7	42	14,8	18	6,3	284	100
35-39	32	29,1	53	48,2	4	3,6	11	10,0	10	9,1	110	100
40-44	4	25,0	10	62,5	0	0,0	2	12,5	0	0,0	16	100
45-49	1	100,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	100
Total	210	28,0	283	37,8	39	5,2	161	21,5	56	7,5	749	100

Font: *Estadístiques de Població*. Anual. Govern d'Andorra.

Taula 25. Nombre de nascuts segons l'edat de la mare i la nacionalitat. 2007

Edats	Andorrana		Espanyola		Francesa		Portuguesa		Altres nacionalitats		Total dones	
	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%
15-19	1	7,7	0	0	2	15,4	9	69,2	1	7,7	13	100
20-24	7	9,0	6	7,7	8	10,3	53	68,0	4	5,1	78	100
25-29	41	19,3	37	17,5	19	9,0	80	37,7	35	16,5	212	100
30-34	110	36,2	98	32,2	10	3,3	63	20,7	23	7,6	304	100
35-39	81	44,5	61	33,5	2	1,1	23	12,6	15	8,2	182	100
40-44	14	38,9	16	44,4	0	0,0	3	8,3	3	8,3	36	100
45-49	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	100,0	0	0,0	1	100
Total	254	30,8	218	26,4	41	5,0	232	28,1	81	9,8	826	100

Font: Estadístiques de Població. Anual. Govern d'Andorra.

Respecte al comportament dels grups nacionals, les mares es poden agrupar en dos grans grups d'edat: el de les més joves, per sota de trenta anys, i el que inclou les de trenta a quaranta anys, deixant de banda les de més edat per l'escassa incidència. Amb aquest criteri, s'observa un comportament quasi idèntic dels grups andorrà i espanyol, en què les edats de les mares s'incrementen, de manera que l'any 2002 el 58% dels naixements es produeixen amb mares de 30-40 anys, una xifra que arriba gairebé al 75% el 2007. El col·lectiu de mares franceses, malgrat ser poc nombrós, evidencia una clara tendència al rejuveniment, amb un 70% dels naixements en mares de menys de 30 anys el 2007, mentre que el 2002 les mares d'aquestes edats tan sols representaven el 41%. Les mares portugueses, que predominen en edats joves, mostren una discreta tendència a l'envelliment, ja que passen del 66% de mares de menys de 30 anys l'any 2002 al 61% el 2007. Pel que fa al col·lectiu de mares d'altres nacionalitats, mantenen les mateixes proporcions en els dos grups d'edat en el decurs del període analitzat.

4.2 Incidència en la mortalitat

4.2.1 Impacte sobre la mortalitat general

La població de nacionalitat andorrana presenta avui una estructura per edats amb una base molt ampla, mentre que la població estrangera concentra la major part dels efectius en els trams compresos entre 25 i 54 anys, on resulta determinant el pes dels adults en

edat productiva. Tot plegat influeix directament en els nivells de mortalitat que presenten aquests col·lectius.

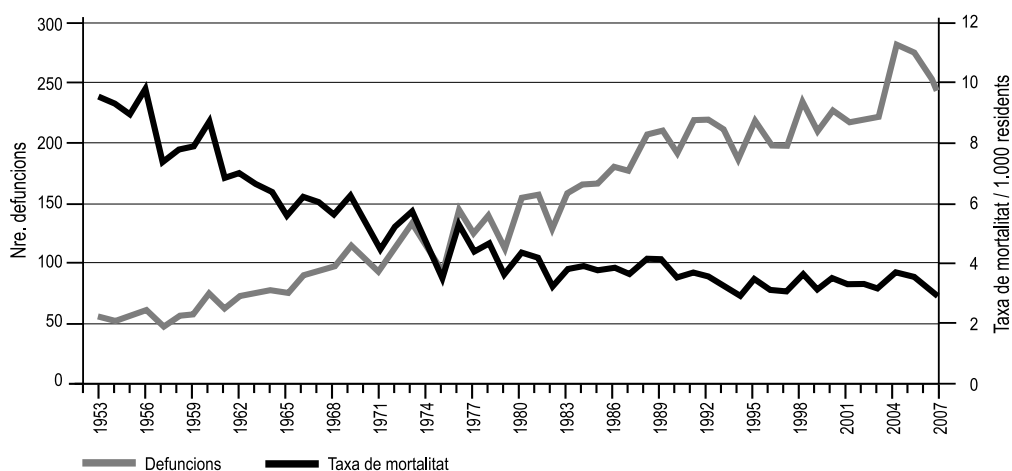
Pel que fa a la informació relativa a les defuncions, cal tenir una certa prudència a l'hora d'analitzar la informació. Les dades disponibles no sempre reflecteixen la realitat de les defuncions. Així, no resulta infreqüent que alguns residents estrangers en edat de jubilació es traslladin al seu país d'origen, lloc on es pot produir la defunció, que no sempre es notifica al Registre Civil andorrà. És a dir, registre i residència no sempre són coincidents.

D'altra banda, l'estructura de la població, amb predomini de les edats compreses entre 25 i 54 anys, així com el grau de rotació de la població inherent a les característiques del mercat laboral, determinen que les taxes brutes de mortalitat siguin especialment baixes.

Algunes variacions interanuals de les taxes brutes de mortalitat semblen massa importants, però cal tenir present que el valor de la mostra és reduït, i per tant, qualsevol variació expressada en xifres absolutes té una repercussió exagerada en xifres relatives.

En el *gràfic 6*, que mostra l'evolució de les taxes brutes de mortalitat del conjunt de la població en el període 1953-2007, s'aprecia un descens continuat de la taxa bruta de mortalitat, que tendeix a estabilitzar-se a partir dels anys noranta, amb un descens lleuger en els darrers anys de la sèrie. Per la seva banda, el nombre total de defuncions experimenta un increment progressiu íntimament lligat al creixement de la població.

Gràfic 6. Evolució de les defuncions i la taxa de mortalitat (1953-2007)

Font: ADELLACH, B. (1977); *Estadístiques de Població. Anual*. Elaboració pròpia.

En la *taula 26* es recull la xifra total de defuncions anuals del període 1995-2007, amb els índexs de variació corresponents, diferenciant-hi les defuncions d'andorrans i d'estrangers. Es produeixen un total de 3.037 defuncions en aquest període, 2.080 de les quals corresponen a residents estrangers, que representen el 68,49% del total, i 957 són de residents andorrans, equivalents al 31,51% del total.

Taula 26. Evolució de les defuncions d'andorrans i d'estrangers. 1995-2007

Any	Defuncions andorrans			Defuncions estrangers			Total defuncions		
	Nre.	Variació	%	Nre.	Variació	%	Nre.	Variació	%
1995	47	100	21,5	172	100	78,5	219	100	100
1996	56	119,2	28,4	141	82,0	71,6	197	90,0	100
1997	48	102,1	24,4	149	86,6	75,6	197	90,0	100
1998	76	161,7	32,3	159	92,4	67,7	235	107,3	100
1999	68	144,7	32,9	139	80,8	67,2	207	94,5	100
2000	75	159,6	29,0	184	107,0	71,0	259	118,3	100
2001	74	157,5	31,2	163	94,8	68,8	237	108,2	100
2002	73	155,3	33,5	145	84,3	66,5	218	99,5	100
2003	61	129,8	27,6	160	93,0	72,4	221	100,9	100
2004	101	214,9	35,9	180	104,7	64,1	281	128,3	100
2005	106	225,5	38,4	170	98,8	61,6	276	126,0	100
2006	94	200,0	36,2	166	96,5	63,9	260	118,7	100
2007	78	166,0	33,9	152	88,4	66,1	230	105,0	100

Font: *Estadístiques de Població*. Anual. Govern d'Andorra. Elaboració pròpia.

Durant l'any 1995 es registren 219 defuncions, 172 de les quals corresponen a estrangers i 47 a andorrans. L'any següent en el col·lectiu estranger moren 31 persones menys, amb una reducció del 7%, una circumstància que no s'observa en la població andorran, que augmenta en 9 el nombre de defuncions. Per tant, durant el 1996 els andorrans incrementen la seva participació fins a un 28,43%, amb 56 difunts, malgrat que el major nombre de defuncions correspon al col·lectiu d'estrangers, amb 141. L'any 1997 les defuncions globals es mantenen estables, però s'inverteix la tendència, amb un augment discret de les defuncions dels estrangers i una reducció moderada dels andorrans.

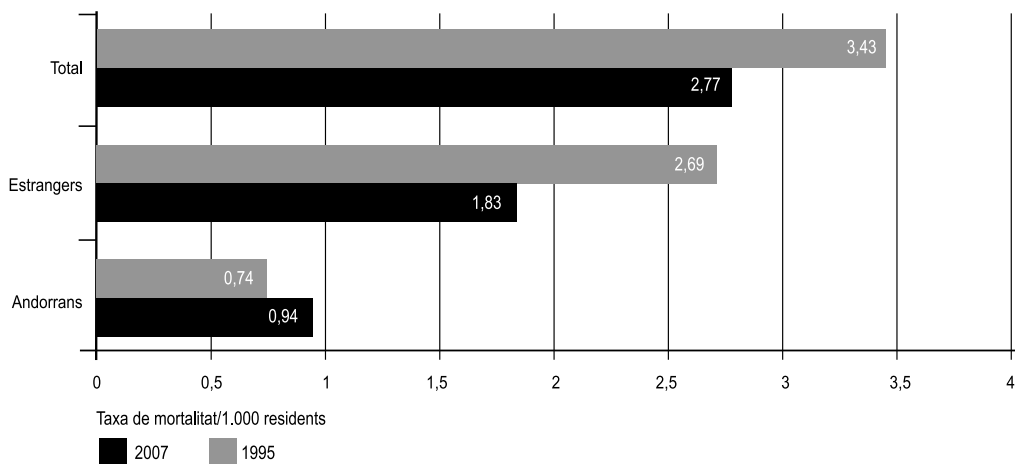
La situació canvia a partir de 1998, moment en què la xifra global de defuncions experimenta un increment del 19,3%, que afecta tant el col·lectiu estranger com l'andorrà.

L'any 2000 els estrangers assoleixen el seu valor màxim, amb 184 defuncions, que els donen una participació del 71,04% en el total de l'any. Durant l'any 2004 s'arriba al valor màxim de la sèrie, amb 281 defuncions. S'incrementen les defuncions que afecten els dos col·lectius, però en l'augment interanual pesa més el comportament de la població andorrana que el de l'estrangera, amb 40 defuncions més respecte a l'any anterior davant de les 20 en què augmenta el col·lectiu estranger.

Pel que fa al col·lectiu andorrà, el valor més elevat de la sèrie es registra l'any 2005, amb 106 defuncions, que fan augmentar la seva participació fins a un 38,41% del total. A partir de 2006 s'experimenta un nou canvi de tendència que es manté durant el 2007, ja que disminueixen les xifres globals de defuncions, tant les que afecten els andorrans com les que es refereixen als estrangers.

En el *gràfic 7*, que mostra l'evolució de les taxes de mortalitat dels col·lectius andorrà i estranger entre 1995 i 2007, s'observa la reducció de la taxa bruta de mortalitat global, que ha passat de 3,43 per mil habitants a 2,77. Aquest comportament segueix el patró de conducta del col·lectiu estranger que, molt més nombrós que l'andorrà, ha experimentat una disminució de la taxa de mortalitat de 0,86 per mil. Per la seva banda, els andorrans han augmentat la taxa de mortalitat en 0,2 per mil.

Gràfic 7. Taxes de mortalitat d'andorrans i estrangers (1995 i 2007)

Font: Estadístiques de Població. Anual. Elaboració pròpia.

Durant aquests dotze anys, les defuncions anuals dels andorrans es multipliquen per 1,7, mentre que les dels estrangers es redueixen un 11,63%. És a dir, la tendència dels andorrans és d'incrementar la seva incidència en la taxa bruta de mortalitat, mentre que els estrangers tendeixen a disminuir-la. Actualment, es pot afirmar que gairebé una de cada tres defuncions que es registren al país és d'andorrans.

La *taula 27*, que recull l'evolució del nombre de defuncions dels estrangers per nacionalitats al llarg del període 1995-2007, permet veure com els col·lectius nacionals no evolucionen ni participen en la mateixa proporció en la xifra global de defuncions. Així, el grup nacional que presenta un nombre més gran de defuncions del període estudiat és l'espanyol, amb un total de 1.602 defuncions, seguit del francès amb 204, el d'altres nacionalitats amb 108 i finalment el portuguès amb 94.

Taula 27. Defuncions d'estrangers per nacionalitats. 1995-2007

Any	Espanyols			Francesos			Portuguesos			Altres nacionalitats		
	Nre.	V	%	Nre.	V	%	Nre.	V	%	Nre.	V	%
1995	133	100	60,7	11	100	5,0	12	100	5,5	16	100	7,3
1996	111	83,5	56,4	15	136,4	7,6	5	41,7	2,5	10	62,5	5,1
1997	116	87,2	58,9	14	127,3	7,1	2	16,7	1,0	17	106,3	8,6
1998	130	97,7	55,3	16	145,5	6,8	6	50,0	2,6	7	43,8	3,0
1999	106	79,7	51,2	18	163,6	8,7	4	33,3	1,9	11	68,8	5,3
2000	133	100,0	51,4	21	190,9	8,1	8	66,7	3,1	22	137,5	8,5
2001	124	93,2	52,3	16	145,5	6,8	6	50,0	2,5	17	106,3	7,2
2002	108	81,2	49,5	18	163,6	8,3	4	33,3	1,8	15	93,8	6,9
2003	123	92,5	55,7	15	136,4	6,8	8	66,7	3,6	14	87,5	6,3
2004	141	106,0	50,2	15	136,4	5,3	10	83,3	3,6	14	87,5	5,0
2005	133	100,0	48,2	14	127,3	5,1	10	83,3	3,6	13	81,3	4,7
2006	122	91,7	46,9	20	181,8	7,7	11	91,7	4,2	13	81,3	5,0
2007	122	91,7	53,0	11	100,0	4,8	8	66,7	3,5	11	68,8	4,8

Font: Registre Civil. Elaboració pròpia.

V = variació en base 100.

% = percentatge sobre les defuncions totals.

Els espanyols presenten un descens d'11 persones entre el primer i el darrer any de la sèrie, els portuguesos es redueixen de 4 persones, el col·lectiu altres nacionalitats ho fa de 5 i els francesos no varien. Com a conclusió, es pot afirmar que de cada sis defuncions que es produeixen al país, gairebé la meitat són d'espanyols, dos són d'andorrans i una d'altres nacionalitats diferents.

L'anàlisi de les taxes brutes de mortalitat que recull la *taula 28* permet corroborar les valoracions que s'han fet fins ara. Els estrangers tenen una taxa bruta inicial de mortalitat més elevada que els andorrans, però la taxa bruta en els immigrants acusa una reducció mentre

que la dels andorrans experimenta un increment. En conseqüència, s'observa una tendència a l'apropament del fenomen demogràfic dels dos grups poblacionals, amb uns comportaments que inicialment eren desiguals i progressivament s'homogeneïtzen, gràcies a l'increment numèric dels residents andorrans en relació amb els estrangers.

Taula 28. Taxes de mortalitat de la població. 1995-2007

Any	Andorrans			Estrangers			Població total
	Taxa específica	Taxa bruta	% taxa total	Taxa específica	Taxa bruta	% taxa total	Taxa total
1995	2,39	0,74	21,5	3,89	2,69	78,5	3,43
1996	2,75	0,87	28,4	3,19	2,19	71,6	3,06
1997	2,27	0,74	24,4	3,37	2,28	75,6	3,02
1998	3,48	1,15	32,3	3,61	2,41	67,7	3,57
1999	2,99	1,03	32,9	3,22	2,11	67,2	3,14
2000	3,16	1,14	29,0	4,37	2,79	71,0	3,93
2001	3,00	1,12	31,2	3,91	2,46	68,8	3,57
2002	2,87	1,09	33,5	3,48	2,16	66,5	3,25
2003	2,30	0,84	27,6	3,49	2,21	72,4	3,06
2004	3,68	1,31	35,9	3,64	2,34	64,1	3,66
2005	3,75	1,35	38,4	3,38	2,16	61,6	3,51
2006	3,18	1,16	36,2	3,21	2,04	63,9	3,20
2007	2,56	0,94	33,9	2,88	1,83	66,1	2,77

Font: Estadístiques de Població. Anual. Govern d'Andorra. Elaboració pròpia.

L'any 1995, la taxa específica de mortalitat de la població andorrana és de 2,39 defuncions per cada mil andorrans, un nivell que resulta inferior al de la població estrangera, que és de 3,89 defuncions per cada mil immigrants. Dotze anys més tard, el 2007, la diferència de mortalitat entre els dos grups poblacionals ha disminuït, ja que la taxa específica de mortalitat de la població andorrana, de 2,56 per mil, tan sols resulta un 11,1% inferior a la del col·lectiu immigrant, que se situa en el 2,88 per mil. Queda palès, doncs, que les estructures demogràfiques desiguals inicials que caracteritzaven aquests dos grups poblacionals s'han reduït pel fet que els seus comportaments s'han acostat com a conseqüència, en bona mesura, de les polítiques d'integració dels anys noranta.

L'any 1995, el conjunt de la població presenta una taxa bruta de mortalitat de 3,43 defuncions per cada mil habitants, de les quals 2,69 havien estat aportades pel col·lectiu

estranger i 0,74 per l'andorrà. Aquest mateix any, la taxa específica de la població andorrana era del 2,39, un 30,3% inferior a la taxa bruta de mortalitat global. En canvi, l'any 2007 el conjunt de la població del país mostra una taxa bruta de mortalitat de 2,77 defuncions per cada mil habitants, dels quals 1,83 han estat aportades pel col·lectiu estranger i 0,94 per l'andorrà. En aquest cas, la taxa específica de la població andorrana és de 2,56, un 7,6% menys que la taxa bruta de mortalitat global.

La participació progressiva del col·lectiu andorrà en la mortalitat global del país es fa palesa en el fet que, mentre el 1995 dos de cada nou defuncions corresponien al col·lectiu andorrà i set a l'estranger, l'any 2007 tres de cada nou defuncions corresponen a andorrans i sis a estrangers.

Les taxes brutes de mortalitat dels col·lectius nacionals estrangers en el mateix període 1995-2007 es recullen en la *taula 29*. Els estrangers s'agrupen en quatre grups nacionals: espanyols, francesos, portuguesos i altres nacionalitats.

Taula 29. Taxes de mortalitat dels estrangers. 1995-2007

Any	Espanyols			Francesos			Portuguesos			Altres nacionalitats		
	TE	TB	%	TE	TB	%	TE	TB	%	TE	TB	%
1995	4,62	2,08	60,7	2,56	0,17	5,0	1,74	0,19	5,5	3,77	0,25	7,3
1996	3,87	1,72	56,4	3,45	0,23	7,6	0,73	0,08	2,5	2,35	0,16	5,1
1997	4,07	1,78	58,9	3,17	0,21	7,1	0,29	0,03	1,0	3,97	0,26	8,6
1998	4,61	1,97	55,3	3,62	0,24	6,8	0,85	0,09	2,6	1,61	0,11	3,0
1999	3,84	1,61	51,2	4,11	0,27	8,7	0,58	0,06	1,9	2,52	0,17	5,3
2000	4,97	2,02	51,4	4,90	0,32	8,1	1,19	0,12	3,1	5,04	0,33	8,5
2001	4,72	1,87	52,3	3,75	0,24	6,8	0,89	0,09	2,5	3,82	0,26	7,2
2002	4,14	1,61	49,5	4,15	0,27	8,3	0,59	0,06	1,8	3,29	0,22	6,9
2003	4,44	1,70	55,7	3,18	0,21	6,8	0,96	0,11	3,6	2,74	0,19	6,3
2004	4,91	1,83	50,2	2,94	0,20	5,3	1,00	0,13	3,6	2,50	0,18	5,0
2005	4,74	1,69	48,2	2,76	0,18	5,1	0,89	0,13	3,6	2,22	0,17	4,7
2006	4,41	1,50	46,9	3,92	0,25	7,7	0,86	0,14	4,2	2,11	0,16	5,0
2007	4,44	1,47	53,0	2,12	0,13	4,8	0,59	0,10	3,5	1,69	0,13	4,8

Font: Estadístiques de Població. Anual. Govern d'Andorra. Elaboració pròpia.

TE= taxa específica per cada mil habitants del seu col·lectiu.

TB= taxa bruta per cada mil habitants de la població nacional.

% = percentatge sobre la mortalitat total.

De l'anàlisi de la taula anterior ja es despenia que les taxes brutes de mortalitat del col·lectiu estranger disminueixen d'un 32% en el decurs del període. Aquest comportament es confirma per a tots els grups nacionals que integren el col·lectiu estranger.

El grup espanyol ha experimentat un envelliment dels seus efectius, que han passat de 41,93 anys d'edat mitjana a 48,3 entre 1995 i 2007, així com una reducció de 1.302 persones, equivalent al 4,5% del total. Aquesta situació sembla contradictòria amb l'evolució de les taxes de mortalitat: d'una banda, el col·lectiu ha reduït la taxa bruta d'un 29,33%, i d'altra banda ha mantingut estable la seva taxa específica.

Un fenomen similar es produeix en la població global del país, que ha experimentat un envelliment de dos anys i mig en aquests dotze anys. Aquest comportament es presenta en totes les nacionalitats estudiades, especialment marcat en el cas espanyol, tal com s'ha destacat anteriorment. Novament, la situació sembla contradictòria i paradoxal, si ho comparem amb el fet que en el mateix període i per a totes les nacionalitats, a banda de l'andorrana, les taxes específiques de defuncions han disminuït, malgrat el procés d'envelliment de la població.

4.2.2 Impacte en la mortalitat per edats i nacionalitats

El risc de morir s'incrementa amb l'edat i varia en funció de determinades característiques socioeconòmiques, de manera que no tots els col·lectius de la mateixa edat mostren els mateixos nivells de mortalitat.

De l'anàlisi de la *taula 30*, que recull l'edat mitjana de defunció dels andorrans i dels estrangers en el període 2002-2007, es desprèn que l'edat mitjana de defunció al país s'ha avançat en els dos darrers anys de la sèrie, fins a situar-se per sota dels 70 anys. Aquesta situació afecta la població en general, però incideix de manera més acusada en el col·lectiu andorrà, que ha vist reduir sis anys l'edat mitjana de la mort en el decurs del període. Cal constatar que, pel fet de tractar-se d'una mostra força reduïda, qualsevol variació, com és el cas de la mortalitat infantil, té una incidència important en l'edat mitjana de defunció.

Taula 30. Edat mitjana de defunció d'andorrans i estrangers. 2002-2007

Any	Total defuncions (A)	Andorrans (B)	Estrangers (C)	A - B	C - B
2002	73,15	72,15	73,65	1,00	1,50
2003	73,57	73,92	73,43	-0,35	-0,49
2004	72,68	73,83	72,03	-1,15	-1,80
2005	73,91	74,09	73,79	-0,18	-0,30
2006	71,51	69,80	72,48	1,71	2,68
2007	69,94	66,06	71,93	3,88	5,86

Font: Registre Civil. Elaboració pròpia.

Les defuncions de menors de 10 anys dels anys 2006 i 2007 per nacionalitats, permeten, en certa mesura, entendre la davallada andorrana. Així, l'any 2006 es van produir 3 defuncions de nomenats de nacionalitat andorrana i cap de les altres nacionalitats. Durant el 2007 hi va haver 4 defuncions de menors de 10 anys, que van afectar, exclusivament, el col·lectiu andorrà. Una vegada més la consideració d'andorrans de la majoria dels nascuts al país emmascara la realitat demogràfica dels col·lectius diferents, ja que els menors que moren solen rebre la consideració d'andorrans.

Tal com es mostra a la *taula 31*, referent a l'edat mitjana de defunció dels estrangers per nacionalitat en el període 2002-2007, aquesta edat resulta desigual en els diversos col·lectius nacionals que integren la població del país. Així, durant el 2007, l'edat de defunció del col·lectiu andorrà va ser de 66 anys, set i mig inferior a la del grup espanyol, però vuit i mig superior a la del portuguès, que presenta l'edat de mortalitat més jove de tots els col·lectius. Aquestes divergències guarden una relació directa amb la diferència en l'edat mitjana que presenten aquests col·lectius, tal com es veu a l'apartat sobre edat i sexe de la població.

Taula 31. Edat mitjana de defunció dels estrangers per nacionalitats. 2002-2007

Any	Espanyols	Francesos	Portuguesos	Altres nacionalitats
2002	75,94	69,17	43,50	70,53
2003	75,92	77,20	42,88	65,00
2004	74,48	72,60	38,30	70,86
2005	75,41	77,64	44,90	75,38
2006	74,59	72,25	45,36	76,00
2007	73,49	65,36	57,63	71,55

Font: Estadístiques de Població. Anual. Govern d'Andorra.

A escala nacional, l'edat mitjana de defunció s'ha reduït en més de 3 anys entre el 2002 i el 2007. En general, en els col·lectius més nombrosos s'observa una tendència clara a la disminució de l'edat mitjana de defunció, mentre que, paral·lelament, s'envelleix la població. En el cas dels andorrans, la reducció és de sis anys, de dos i mig en els espanyols i de gairebé quatre anys en els francesos. Per contra, l'edat mitjana de defunció dels portuguesos s'ha incrementat notablement degut al poc nombre de defuncions.

En la *taula 32* es recullen les taxes específiques de mortalitat per grups d'edat del període 2002-2007, dels col·lectius andorrà i estranger. En termes globals, les taxes específiques de mortalitat del col·lectiu estranger resulten inferiors a les del col·lectiu andorrà en

gairebé totes les edats. Les diferències més importants se situen en les edats les edats joves i molt joves. Els factors que intervenen perquè les taxes específiques de mortalitat dels andorrans en les edats molt joves siguin més elevades, estan relacionats amb la inscripció com a andorrans de la majoria d'infants nascuts al país. Pel que fa a les edats joves, l'any 2007 destaca el grup 20-29, en què els andorrans presenten un nivell de mortalitat d'1,42 per mil, que quintuplica el valor la població immigrada.

La causa del menor nivell de mortalitat que mostren els estrangers respecte de la població autòctona, en el cas de les edats elevades, cal atribuir-la al menor envelliment demogràfic i al fet ja comentat que molts estrangers retornen al seu país després de jubilar-se. Així, aquest comportament s'observa d'una manera clara l'any 2002, però el 2007 la taxa específica de mortalitat dels de 60 a 69 anys és més acusada en el col·lectiu estranger, a diferència del que succeïa en el mateix interval d'edat el 2002. A partir dels 70 anys hi ha un predomini andorrà en els dos anys estudiats que es manifesta, de manera més acusada, en les edats de sobreenvelliment.

Taula 32. Taxes específiques de mortalitat per edats. 2002-2007

Edats	2002				2007			
	Andorrans		Estrangers		Andorrans		Estrangers	
	A	% total	B	% total	A	% total	B	% total
< 10	0,17	1,4	0	0,0	0,60	5,1	0	0
10-19	0,46	2,7	0	0	0	0	0	0
20-29	0,47	2,7	1,06	3,5	1,42	7,7	0,26	1,3
30-39	0,25	1,4	0,33	2,1	1,02	6,4	0,61	4,6
40-49	1,22	4,1	0,66	4,1	0,81	3,9	0,90	6,6
50-59	2,70	6,9	1,82	8,3	3,27	10,3	1,39	7,2
60-69	6,10	9,6	3,73	10,3	3,84	7,7	5,24	16,5
70 i més	38,24	71,2	20,47	71,7	27,03	59,0	17,07	63,8

Font: Estadístiques de Població. Anual. Govern d'Andorra. Elaboració pròpia.

A= nombre de defuncions d'andorrans per cada mil andorrans del mateix tram d'edat.

B= nombre de defuncions d'estrangers per cada mil estrangers del mateix tram d'edat.

El nombre de defuncions per nacionalitat dels anys 2002 i 2007 està recollit en les *taules 33 i 34*. En ambdues taules es constata la baixa incidència de la mortalitat del col·lectiu portuguès, amb 4 i 8 defuncions respectivament. En termes absoluts els col·lectius nacionals que aporten més a la xifra total de defuncions són els espanyols i els andorrans;

no obstant això, mentre les defuncions dels andorrans s'han incrementat d'un 6,8% de 2002 a 2007, les defuncions dels espanyols han crescut un 13% en el mateix període.

Taula 33. Nombre de defuncions per nacionalitat i edat. 2002

Edats	Andorrans		Espanyols		Francesos		Portuguesos		Altres nac.		Total defuncions	
	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%
< 10	1	1,4	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,5
10-19	2	2,7	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	0,9
20-29	2	2,7	2	1,9	1	5,6	1	25,0	1	6,7	7	3,2
30-39	1	1,4	1	0,9	0	0,0	1	25,0	1	6,7	4	1,8
40-49	3	4,1	2	1,9	3	16,7	1	25,0	0	0,0	9	4,1
50-59	5	6,9	10	9,3	1	5,6	0	0,0	1	6,7	17	7,8
60-69	7	9,6	12	11,1	2	11,1	0	0,0	1	6,7	22	10,1
70 i més	52	71,2	81	75,0	11	61,1	1	25,0	11	73,3	156	71,6
Total	73	100	108	100	18	100	4	100	15	100	218	100

Font: Registre Civil. Elaboració pròpia.

Taula 34. Nombre de defuncions per nacionalitat i edat. 2007

Edats	Andorrans		Espanyols		Francesos		Portuguesos		Altres nac.		Total defuncions	
	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%
< 10	4	5,1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	4	1,7
10-19	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
20-29	6	7,7	1	0,8	1	9,1	0	0,0	0	0,0	8	3,5
30-39	5	6,4	4	3,3	1	9,1	1	12,5	1	9,1	12	5,2
40-49	3	3,9	5	4,1	2	18,2	3	37,5	0	0,0	13	5,7
50-59	8	10,3	9	7,4	0	0,0	1	12,5	1	9,1	19	8,3
60-69	6	7,7	22	18,0	1	9,1	1	12,5	1	9,1	31	13,5
70 i més	46	59,0	81	66,4	6	54,6	2	25,0	8	72,7	143	62,2
Total	78	100	122	100	11	100	8	100	11	100	230	100

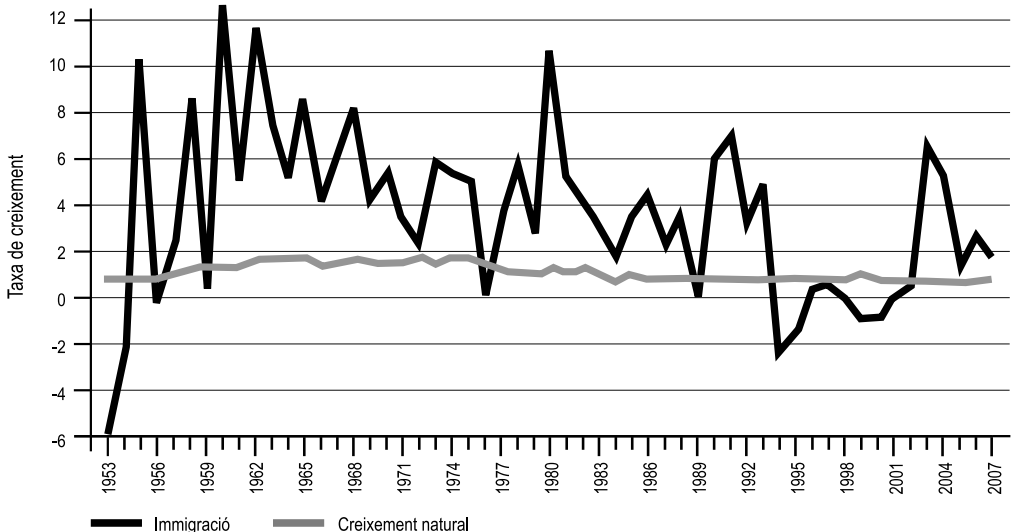
Font: Registre Civil. Elaboració pròpia.

4.3 Incidència en el creixement vegetatiu

El factor clau del creixement demogràfic del país ha estat l'aportació directa de la immigració, que en relació amb les dimensions de la població del país ha resultat d'una importància cabdal. L'aportació directa de la immigració, entesa com el saldo d'entrades i sortides de persones, representa els dos terços del creixement total de la població durant la segona meitat del segle xx, molt superior a la del creixement vegetatiu, que només ha representat una tercera part. Aquest fenomen, que s'inicia a la dècada dels anys trenta del segle xx, ha mantingut la seva importància fins a l'actualitat. A tall d'exemple, l'any 2007 Andorra va augmentar la població amb l'entrada directa al país de 1.319 persones, mentre que el creixement vegetatiu va contribuir amb 596 persones.

En el *gràfic 8* es pot observar l'evolució de les taxes de creixement per immigració i de creixement natural, els dos factors que contribueixen al creixement de la població per al període 1953-2007. Com ja s'ha dit, el creixement per immigració se situa per sobre del creixement vegetatiu en la majoria d'anys de la sèrie i la seva aportació global resulta molt superior. En conseqüència, el creixement vegetatiu, en què la població estrangera resident hi té un paper clau, ha tingut més importància com a factor de creixement en els moments en què l'aportació directa de la immigració ha estat menor. Així, a partir de la dècada dels noranta del segle xx el saldo vegetatiu adquireix més pes per la pèrdua de dinamisme de la immigració.

Gràfic 8. Taxes de creixement per immigració i creixement natural (1953-2007)

Font: ADELLACH, B. (1977); *Estadístiques de Població. Anual*. Elaboració pròpia.

En el gràfic s'aprecia com aquests dos components del creixement demogràfic no guarden paral·lelisme, ja que la taxa per immigració presenta valors molt variables, en funció dels processos de regularització que s'han produït, mentre que el creixement vegetatiu presenta un comportament més regular.

Els residents estrangers fan una contribució al creixement vegetatiu superior a la de la població autòctona, ja que numèricament constitueixen un col·lectiu més important. Cal recordar que en l'estudi de la fecunditat s'arribava a la conclusió que de cada deu naixements produïts en el decurs del segle XXI, set infants són fills de mares estrangeres i tres de mares andorranes.

Les taules 35, 36 i 37 recullen l'evolució del creixement vegetatiu de la població i les seves taxes durant els darrers vuit anys, diferenciant-hi l'aportació andorrana de la del col·lectiu d'estrangers que resideixen en el territori nacional.

Taula 35. Creixement vegetatiu de la població. 2000-2007

Any	Andorrana			Estrangers			Població total		
	CV	VA	%	CV	VA	%	CV	VA	%
2000	122	--	25,0	366	--	75,0	488	--	100
2001	137	15	25,4	403	37	74,6	540	52	100
2002	137	0	25,8	394	-9	74,2	531	-9	100
2003	141	4	28,2	359	-35	71,8	500	-31	100
2004	152	11	28,5	381	22	71,5	533	33	100
2005	156	4	28,3	396	15	71,7	552	19	100
2006	156	0	26,8	427	31	73,2	583	31	100
2007	176	20	29,5	420	-7	70,5	596	13	100

Font: Estadístiques de Població. Anual. Govern d'Andorra.

CV = creixement vegetatiu absolut.

VA= variació anual absoluta.

% = percentatge sobre el creixement vegetatiu total.

Així doncs, la informació de la *taula 35* posa de manifest que el creixement natural dels dos col·lectius poblacionals, nacional i estranger, no evoluciona de la mateixa manera en el període analitzat, encara que ambdós grups mostren una dinàmica natural que es pot qualificar de vigorosa, ja que el nombre de naixements és superior al nombre de defuncions. El col·lectiu estranger inicia la sèrie amb una participació del 75% del creixement

vegetatiu total l'any 2000, i decau progressivament per acabar amb un 70,5% l'any 2007. Per contra, els andorrans mostren una evolució creixent, amb un 25% l'any 2000 i prop del 30% el 2007. Com ja s'ha dit anteriorment, les darreres lleis de nacionalitat creen distorsions importants, especialment en els índexs d'envelliment, però també afavoreixen l'increment del creixement vegetatiu del col·lectiu andorrà, ja que inclouen els nats a Andorra, fills d'estrangers, com a andorrans.

Durant aquest període, el creixement vegetatiu, és a dir l'increment dels naixements sobre les defuncions, resulta evident en tots dos col·lectius. A escala nacional, el creixement va passar de 488 persones l'any 2000 a 540 el 2001, per reduir-se a 500 el 2003 i incrementar-se novament de manera interrompuda, entre 2004 i 2007. Per tant, el creixement vegetatiu de la població nacional presenta durant els darrers vuit anys un increment del 22,1%, com a conseqüència d'un augment del 10,6% en el nombre de naixements i d'una reducció de l'11,2% en les defuncions.

A la *taula 36*, relativa al creixement vegetatiu dels col·lectius estrangers en el període 2000-2007, crida l'atenció el retrocés que experimenta el col·lectiu espanyol, que en aquests vuit anys pateix una reducció del 43,5%. Aquesta involució comporta que la participació del grup espanyol en el creixement vegetatiu total s'hagi reduït des del 34,8% de l'any 2000, fins al 16,1% de l'any 2007. Molt més activa es mostra la població portuguesa, ja que el seu creixement vegetatiu s'incrementa en un 64,7% i l'evolució en la participació del creixement vegetatiu total passa del 27,9% l'any 2000, al 37,6%, l'any 2007.

Taula 36. Creixement vegetatiu dels estrangers. 2000-2007

Any	Espanyola			Francesa			Portuguesa			Altres nacionalitats		
	CV	VA	%	CV	VA	%	CV	VA	%	CV	VA	%
2000	170	--	34,8	26	--	5,3	136	--	27,9	34	--	7,0
2001	176	6	32,6	20	-6	3,7	176	40	32,6	31	-3	5,7
2002	175	-16	33,0	21	-16	4,0	157	-16	29,6	41	-16	7,7
2003	137	15	27,4	19	15	3,8	141	15	28,2	62	15	12,4
2004	127	18	23,8	18	18	3,4	172	18	32,3	64	18	12,0
2005	128	-8	23,2	25	-8	4,5	181	-8	32,8	62	-8	11,2
2006	131	-11	22,5	33	-11	5,7	182	-11	31,2	81	-11	13,9
2007	96	0	16,1	30	0	5,0	224	0	37,6	70	0	11,7

Font: Estadístiques de Població. Anual. Govern d'Andorra.

CV = creixement vegetatiu absolut.

VA = variació anual absoluta.

% = percentatge sobre el creixement vegetatiu total.

El grup francès, amb un 5% d'incidència sobre el creixement vegetatiu total l'any 2007, presenta poques variacions en el període d'estudi. En contrapartida, el grup d'altres nacionalitats duplica amb escreix el seu creixement vegetatiu i multiplica per 1,7 la participació en el creixement vegetatiu total, un augment que representa un gens negligible 11,7% l'any 2007.

La *taula 37*, que compara el valor de les taxes de creixement vegetatiu dels estrangers i de la població autòctona durant els anys 2000-2007, permet veure que les taxes del creixement vegetatiu de la població estrangera resulten superiors a les de la població andorrana en tots els anys de la sèrie. Durant l'any 2000 la població estrangera va experimentar un creixement vegetatiu del 8,7 per mil que, l'any següent va augmentar fins a un 9,7; en els darrers anys de la sèrie disminueix per finalitzar amb una taxa del 8 per mil, inferior a la de l'any 2000. Els andorrans experimenten una certa recuperació a partir del 2001, que es manté fins al final del període amb variacions discretes.

Taula 37. Taxa específica de creixement vegetatiu. 2000-2007

Any	Andorrana		Estrangers		Població total	
	CV ‰	VA	CV ‰	VA	CV ‰	VA
2000	5,15	--	8,68	--	7,15	--
2001	5,56	0,41	9,67	0,99	7,81	0,66
2002	5,38	-0,18	9,45	-0,22	7,91	0,1
2003	5,32	-0,06	7,84	-1,61	6,91	-0,99
2004	5,53	0,21	7,71	-0,13	6,93	0,02
2005	5,52	-0,01	7,87	0,16	7,03	0,09
2006	5,28	-0,24	8,26	0,39	7,18	0,15
2007	5,78	0,5	7,97	-0,29	7,17	-0,01

Font: Estadístiques de Població. Anual. Govern d'Andorra.

CV ‰ = creixement vegetatiu per mil persones del seu col·lectiu.

VA = variació anual.

A la *taula 38* es recullen les taxes del creixement vegetatiu de tots els col·lectius estrangers per nacionalitats durant els anys 2000-2007. Crida l'atenció, una vegada més, la dinàmica de la població portuguesa, que, malgrat reduir la seva taxa específica, presenta els valors més elevats de creixement vegetatiu de tots els grups nacionals que integren la població del país, amb xifres molt superiors a la resta de grups. També destaca la reducció de les taxes espanyoles a gairebé la meitat, així com la relativa estabilitat del col·lectiu francès i l'increment de la taxa del grup d'altres nacionalitats durant aquest període.

Taula 38. Taxa específica de creixement vegetatiu dels estrangers. 2000-2007

Any	Espanyola		Francesa		Portuguesa		Altres nacionalitats	
	CV ‰	VA	CV ‰	VA	CV ‰	VA	CV ‰	VA
2000	6,36	--	6,07	--	20,15	--	7,79	--
2001	6,70	0,35	4,68	-1,39	26,24	6,08	6,96	-0,82
2002	6,71	0,01	4,85	0,16	23,33	-2,91	9,00	2,03
2003	4,95	-1,76	4,03	-0,82	16,97	-6,37	12,14	3,15
2004	4,42	-0,53	3,53	-0,49	17,23	0,27	11,42	-0,73
2005	4,56	0,14	4,92	1,39	16,03	-1,21	10,59	-0,82
2006	4,74	0,18	6,47	1,54	14,23	-1,80	13,16	2,57
2007	3,49	-1,25	5,77	-0,70	16,57	2,34	10,77	-2,39

Font: Estadístiques de Població. Anual. Govern d'Andorra.

CV ‰ = creixement vegetatiu per mil persones del seu col·lectiu.

VA = variació anual.

5. Conclusions

L'aportació directa de la immigració representa els dos terços del creixement total de la població durant la segona meitat del segle xx, molt superior a la del creixement vegetatiu, que només n'ha representat una tercera part.

De l'estudi demogràfic de la població estrangera es dedueix que l'augment dels fills d'estrangers nascuts a Andorra ha repercutit positivament en la reactivació de la natalitat nacional i, per consegüent, en el desenvolupament de la població. En el període 2000-2007 les dones estrangeres han aportat el 71% dels naixements. És a dir, de cada deu naixements d'aquest període, set infants són fills de mares estrangeres i tres de mares andorranes. Actualment, tant el col·lectiu de residents estrangers com l'andorrà mostren una dinàmica natural vigorosa, per tal com el nombre de naixements resulta molt superior al de defuncions.

La dona estrangera ha rebaixat l'edat mitjana de maternitat nacional, ja que arriba a aquesta edat abans que l'andorrana, però els patrons de reproducció de les dones immigrants tendeixen a convergir amb els de les dones andorranes a mesura que augmenta el temps de permanència del seu col·lectiu al país.

Durant el període analitzat destaca la participació progressiva del col·lectiu andorrà en la mortalitat global del país. Mentre que durant l'any 1995 dos de cada nou defuncions són

aportades pel col·lectiu andorrà i set per l'estranger, l'any 2007 tres de cada nou defuncions corresponen a andorrans i sis a estrangers.

En les dues darreres dècades té lloc un lent procés d'envelliment de la població estrangera a causa, entre altres factors, de l'arrelament experimentat per alguns col·lectius, i també per la política de reagrupament familiar i pel fet que els fills d'estrangers nascuts en territori andorrà han accedit majoritàriament a la nacionalitat andorrana. D'altra banda, l'estructura per edats dels residents estrangers mostra una disminució important dels efectius entre els 0 i 18 anys, mentre que els efectius andorrans gairebé es dupliquen en el mateix interval d'edat.

Existeixen uns trets definidors de cadascun dels principals col·lectius nacionals que integren la població estrangera. Així, el grup espanyol, el més nombrós i el de més tradició dels grups estrangers del país, ha estat durant gairebé mig segle el primer grup nacional i s'ha vist superat, en data recent, pel col·lectiu andorrà.

Amb un valor mitjà de 48 anys, el col·lectiu espanyol presenta l'edat mitjana més elevada del país l'any 2007, i també l'índex d'envelliment més elevat. Igualment és el grup nacional que aporta les xifres més altes de naixements i defuncions, per sobre del grup andorrà. Tanmateix, la reducció del creixement vegetatiu a gairebé la meitat en els darrers vuit anys, i la davallada de l'indicador conjuntural de fecunditat, que és el més baix del país, donen idea de la transformació demogràfica que ha experimentat el col·lectiu, per haver estat assimilat parcialment pel col·lectiu andorrà.

La política en matèria de nacionalitat adoptada per Andorra ha promogut la integració massiva del segment més jove del col·lectiu espanyol, amb la nacionalització de la majoria dels seus fills nascuts a Andorra. Han estat els més afectats pel procés de rejuveniment dels andorrans menors de 18 anys. En congruència amb aquesta realitat, els espanyols menors d'edat han disminuït en termes absoluts el 68,6%, i els de més de 45 anys han duplicat el seu valor.

Els portuguesos, que numèricament constitueixen el segon grup estranger, són el col·lectiu més jove. El seu índex d'envelliment és el més baix dels grups estrangers i presenten la xifra més baixa de defuncions. El col·lectiu presenta la taxa de masculinitat més elevada del país, i les dones portugueses tenen els indicadors conjunturals de fecunditat més elevats. La dinàmica vigorosa de la població portuguesa presenta els valors més elevats de creixement vegetatiu de tots els grups nacionals, amb xifres molt superiors a la resta de grups. La gent gran de nacionalitat portuguesa té tendència a retornar al seu país d'origen.

Els francesos, el tercer col·lectiu en importància, presenta una relativa estabilitat del creixement vegetatiu, però les mares franceses, malgrat ser poc nombroses, presenten l'edat mitjana de la maternitat més baixa, amb un 70% dels naixements de mares de menys de 30 anys el 2007. El perfil del flux migratori francès ha canviat en el decurs del temps i actualment està vinculat a l'obtenció d'un permís de treball, a diferència d'altres col·lectius europeus, com els britànics o els alemanys, en què predominen les residències passives.

El grup que inclou la resta de nacionalitats, anomenat en l'estudi "altres nacionalitats", aglutina una multiplicitat important de grups nacionals. Entre tots destaquen en importància, amb més de mig miler de residents cadascun, els britànics, seguits dels argentins, els marroquins i els italians. Curiosament, el conjunt de les altres nacionalitats ha duplicat amb escreix el seu creixement vegetatiu i ha multiplicat per 1,7 la seva participació en el creixement vegetatiu nacional, una xifra que li dóna una gens negligible participació de l'11,7% l'any 2007.

En els últims anys ha canviat l'origen dels immigrants de les altres nacionalitats i s'observa l'increment d'iberoamericans, així com la reducció proporcional dels europeus jubilats titulars de residències passives.

Tots aquests fenòmens subratllen els canvis entre la immigració de proximitat del principi del segle xx, la immigració de "supervivència" de la segona meitat del segle xx i la globalització del mercat de treball del segle xxi.

• VI •

Distribució territorial de la immigració

Joan Colldeforns Almiron

1. Introducció

Segurament no hi ha cap altre país al món on la geografia hagi incidit al llarg de la història d'una forma tan decisiva en l'ocupació del sòl, i per tant en la distribució de la població. S'entén per ocupació del sòl l'ocupació de qualsevol territori que d'una forma o altra està humanitzat, sigui per viure-hi en una casa aïllada, un conjunt de cases o un nucli de població, sigui per qualsevol activitat econòmica o per infraestructures, com ara els camins o els ponts. La distribució de la població, com és lògic, es refereix només a l'espai habitat pels humans, de manera temporal o contínua, i té en compte tant la densitat del poblament, com les característiques de la població i la seva forma d'ocupar el territori.

Es pot dir que des de la prehistòria fins al primer quart de segle xx, el model andorrà es basava en una proporcionalitat directa entre la distribució de la població i l'aprofitament dels recursos naturals, molt marcada per la incidència orogràfica. Els petits nuclis de població, molts existents des de temps remots, s'estenien al llarg de les valls per treballar i explotar de la forma més eficaç possible els recursos ramaders, agrícoles, miners o forestals que el medi físic els donava. Es produïa una concentració poblacional bàsica en forma de grup de cases o nuclis de població, alhora que també hi havia una dispersió racional respecte als diferents recursos que s'oferien per ser explotats. És curiós observar un comportament molt similar tant en la distribució de població com en la grandària dels nuclis poblacionals arreu de les parròquies. La lògica de la distribució territorial respon al fet que com més allargat és el fons de vall, com ara d'Ordino, la Massana o Canillo, més dispersió hi ha en nuclis de població petits; en aquests casos la capital o el nucli de població més important es troba en el punt on la vall s'eixampla per la confluència de rius. En canvi, en fons de vall més amples però també més curts, com ara d'Encamp, Andorra la Vella i Escaldes-Engordany, els nuclis de població principals són més grans, amb una certa dispersió de diferents nuclis de població dins de la mateixa vall. Són els casos de Vila, Encamp vell, la Mosquera i les Bons a la parròquia d'Encamp, o de Santa Coloma, Andorra la Vella, el Fener (que va desaparèixer a mitjan segle xix), Escaldes i Engordany i els Vilars a la vall central d'Andorra la Vella i Escaldes-Engordany.

Un cas a part és el de Sant Julià de Lòria, on, per l'estretor especial del fons de vall, amb més erosió fluvial que no glacial, les millors condicions climatològiques i certs petits replans existents com a petits balcons sobre la vall òptims per a l'aprofitament agrícola, van aparèixer petits nuclis de població en aquests punts més elevats, com Juberrí, Aubinyà, Aixirivall, Nagol, Llumeneres o Certés, així com Fontaneda o la Moixella al costat de solana de la vall. Malgrat això, la localitat de Sant Julià es troba situada en la part baixa del riu Valira, on la vall s'eixampla un xic per la confluència dels rius Llumeneres, d'Aixirivall, i altres torrenteres secundàries.

L'antiga lògica geogràfica de distribució de la població i ocupació del sòl marcada pel medi físic només queda reflectida per les mateixes limitacions orogràfiques del territori andorrà. Per aquest motiu, la població es distribueix en els mateixos nuclis tradicionals, però abastant el màxim de fons de vall o de l'entorn més immediat d'aquests antics nuclis habitats, amb certes excepcions, com són les urbanitzacions i els nuclis estacionals turístics d'hivern. Un clar referent d'aquestes excepcions és el nucli del Pas de la Casa, a més de 2.000 metres d'altitud, que a més de ser un centre turístic i una estació hivernal per excel·lència, és també un gran centre comercial.

Hi ha tres factors que han provocat que tot el fons de vall estigui avui en dia o bé construït o bé amb tanta pressió urbanística que cap pla d'ordenament urbanístic parroquial ha deixat pràcticament espai per a la natura. En primer lloc, el clar retrocés del sector primari tant agrícola com ramader, i també de l'explotació forestal o minera. En segon lloc, el desenvolupament del sector terciari com a gran motor econòmic del país, des dels anys 40 del segle xx fins als nostres dies, propulsat especialment en les darreres dècades del segle xx per la pràctica de l'esquí i l'aparició consegüent dels diversos dominis esquiables i les infraestructures associades. En tercer lloc, el gran creixement, tant de la població, que passa dels escassos 5.000 habitants als anys 40 fins als més de 80.000 del 2007, com dels visitants turistes, uns 12 milions a l'any en l'actualitat, un augment que ha provocat la pressió consegüent sobre el sòl en forma de consum urbanístic. Gran part dels espais més alts de les muntanyes també estan ocupats pels dominis esquiables i tot el conjunt d'infraestructures associades. Tot i això, curiosament, enmig de tota aquesta teranyina humana, es veu com el bosc domina àmpliament en tots els indrets entremitgers o espais que s'han salvat miraculosament de la voracitat econòmica humana del segle xx, fins al punt que hi ha parcs naturals importants, com el de Sorteny o el de Coma Pedrosa, o el magnífic de la Vall del Madriu, Perafita i Claror, patrimoni de la humanitat.

D'acord amb les característiques esmentades de l'ocupació del sòl i la distribució de la població, hom es podria preguntar fins a quin punt aquesta ocupació intensiva del sòl, des del punt de vista urbanístic, ha estat provocada per la població nacional o per l'estrangera. És evident que l'impacte territorial del creixement de l'activitat econòmica al país no es pot atribuir ni de bon tros a la població estrangera. Seria lògic pensar que en una societat sense mobilitat interna, el patrimoni existent en els nuclis antics i centres urbans, hagués continuat en mans dels autòctons i que els immigrants haguessin ocupat la perifèria, formant els anomenats guetos, per nacionalitats. Però la realitat d'avui en dia, o

almenys la que es percep, és que ni els nuclis antics i centres urbans s'han mantingut intactes, ni la mobilitat interna entre els mateixos autòctons sembla que hagi estat precisament baixa, ans al contrari. Tot i que pot existir un sentiment d'arrelament a certes parròquies per part de certes famílies andorranes, sembla que la mobilitat interna i fins i tot el canvi de parròquia com a lloc de residència han estat força elevats.

A partir d'ara, doncs, es mirarà d'esbrinar, de quina forma s'ha distribuït la població estrangera arreu del territori des de la meitat del segle xx fins als nostres dies. A més, gràcies a la disponibilitat de dades estadístiques, a partir de la dècada dels 80 podem arribar a detallar aquesta distribució carrer per carrer, cosa que dóna una idea real sobre si realment existeixen barris o zones determinades amb una intensitat especial de població estrangera d'una determinada nacionalitat, que conformaria per tant una mena de gueto, sempre tenint en compte les dimensions del país. Gràcies al treball cartogràfic efectuat per a aquest estudi, s'ha pogut arribar a representar la distribució de la població estrangera de les principals nacionalitats, carrer per carrer, amb la qual cosa el lector es podrà formar una imatge prou acurada, i fins i tot en podrà extreure les seves pròpies conclusions.

2. Metodologia de treball

S'exposa, tot seguit, una breu descripció dels treballs duts a terme per aconseguir la cartografia representativa de l'evolució de la distribució de la població estrangera. Aquesta justificació és necessària no tan sols per explicar la dificultat per obtenir aquest tipus de mapes representatius, sinó també per facilitar-ne la lectura i entendre millor les anàlisis descriptives realitzades.

Abans que res, però, cal d'advertir que hi ha un problema amb les dades estadístiques de població. En teoria, el Cens de població representa les dades oficials de la gent que resideix a Andorra i hauria de ser una font fidedigna i segura. La realitat, malauradament, és que la falta de control en l'actualització de les dades fa que els censos comunals no siguin una font del tot fiable. En teoria, si s'agafa el total de residents estrangers que consten en el Registre del Servei d'Immigració, i se suma al dels andorrans, el resultat hauria de ser el total d'habitants, i la xifra hauria de coincidir, teòricament i com a mínim, amb les dels censos, que enregistren les altes i baixes de cadascun dels seus residents. Però en un país amb tanta mobilitat de residents per motius de feina, és humanament comprensible que molts d'aquests treballadors, almenys els estrangers, marxin d'un dia per l'altre sense notificar-ho ni al Comú ni al Registre del Servei d'Immigració, i que per tant aquests canvis no quedin enregistrats com a baixa ni en una base de dades ni en l'altra. Així doncs, hi ha un desajustament considerable en les dades de les diferents administracions que cal tenir en compte.

En aquest capítol, pel tipus d'anàlisi distributiva que s'efectua, el conjunt de les dades de què es disposa representa una mostra prou significativa perquè els percentatges resultants s'ajustin prou a la realitat, i doncs per donar com a vàlida la distribució de la població estrangera que s'està representant.

S'ha treballat amb el Registre del Servei d'Immigració, que proporciona les dades dels estrangers, treballadors i/o residents al país, en què consta la nacionalitat i l'adreça completa a Andorra, és a dir, parròquia, poble, carrer i portal. Aquestes dades s'han obtingut per als anys 1984, 1994, 2004 i 2006.

El treball de validació de dades, agrupaments, càlculs i tractaments necessaris era tan quantiós, laboriós i meticulós, que es va decidir, pel que fa a les anàlisis més detallades, escollir dues dates concretes de representació i tres parròquies com a base de representació territorial. Un cop feta una primera anàlisi de la qualitat de les dades i la seva representativitat, es va triar l'any 1984 com a data prou llunyana i alhora fiable per representar un moment de l'estructura de la població estrangera diferent del moment actual, tenint en compte que les dades més properes disponibles són les del 2006. Quant a les parròquies seleccionades, per un cantó, era lògic tractar tota la conurbació urbana de la vall central conformada per Andorra la Vella i Escaldes-Engordany. La tercera parròquia triada, prou significativa, és la d'Encamp.

L'objectiu era, doncs, aconseguir una representació de la distribució de la població estrangera per carrers. Per tal que es veiés més clara la representació gràfica de les dades als mapes, s'ha digitalitzat una zonificació per carrers, agafant com a zona no tan sols el carrer físic en si, sinó també els edificis del carrer. A cada zona se li ha donat el nom i el codi de carrer corresponent, per tal que finalment es pogués realitzar l'enllaç entre la capa gràfica creada i les taules finals tractades. S'han agrupat els estrangers per nacionalitat i carrer, i s'ha obtingut així el nombre de persones de cada nacionalitat per cada carrer, per cada localitat i per cada parròquia.

S'ha de dir que en tot aquest tractament de dades hi ha hagut forçosament una petita pèrdua d'informació, principalment per dos fets: perquè la persona estrangera no tenia una adreça assignada o bé perquè s'han trobat dades incongruents. Aquestes dades, tot i que no apareixen als mapes, s'han conservat assignant-les a un codi general de nucli de població.

S'ha intentat obtenir unes dades tan representatives com ha estat possible utilitzant el nombre mínim de mapes. S'ha dividit el treball per nuclis de població, per exemple Santa Coloma i Andorra la Vella, i s'ha efectuat així totes les operacions per nucli de població i carrer. El mateix ha passat per Encamp, on s'han dividit les dades per Vila, les Bons, Encamp i el Pas de la Casa. Per cada nucli de població i per cada carrer s'han agrupat els registres de població estrangera per les categories següents: espanyols, francesos, portuguesos i altres nacionalitats.

Tot i que l'objectiu del treball no era representar detalladament cadascuna de les altres nacionalitats, s'ha optat per fer almenys una agrupació de la resta de nacionalitats per zones geogràfiques, que ha estat finalment la següent:

- Resta de països de la UE o Europa Occidental, inclosos Suïssa, països escandinaus, sense comptar els països de l'Europa de l'Est.
- Europa de l'Est, països més enllà d'Alemanya, excepte els països escandinaus (resta UE).
- Magrib, Orient Mitjà i resta d'Àfrica.
- Àsia, inclosos hindús, filipins o xinesos.
- Argentins, xilens i uruguaïans.
- Resta d'Amèrica.

El fet que tots aquests tractaments de dades s'hagin integrat informàticament en una sola base de dades associada a un sistema d'informació geogràfica (programari informàtic per representar mapes), ha permès que en tot moment, mentre s'ha fet l'anàlisi descriptiva, es pogués consultar quantes persones de qualsevol de les nacionalitats tractades hi havia en un carrer determinat.

A més, s'ha afegit altres camps de càlculs que en algun moment donat s'ha considerat que podien ser útils. Són els següents:

- Àrea: s'ha calculat l'àrea de cada zona o carrer, cosa que permet obtenir la densitat de població estrangera per carrer, pel fet de conèixer el total de població estrangera per zona o carrer.
- Població total estrangera per nucli de població.
- Població total andorrana per nucli de població.
- Població total de la parròquia.
- Espanyols: % d'espanyols respecte a població immigrant per carrer.
- Portuguesos: % de portuguesos respecte a població immigrant per carrer.
- Francesos: % de francesos respecte a població immigrant per carrer.
- Altres: % altres nacionalitats respecte a població immigrant per carrer.
- Població estrangera per carrer: % de població estrangera del carrer respecte al total de població estrangera del nucli de població.

És important comentar també que si bé en les anàlisis descriptives s'ha partit dels percentatges de població estrangera de les diferents nacionalitats, sempre s'ha tingut en compte el nombre total de població estrangera. Efectivament, no és el mateix el cas d'un carrer on tan sols hi viuen 10 persones i n'hi ha 5 d'estrangeres, que representen el 50% de la població, que la situació d'un altre carrer on viuen un total de 1.200 persones i d'aquestes 400 són immigrants. Si bé el percentatge de població resulta més elevat en el primer cas, està clar que en el segon cas es pot parlar d'una alta concentració de població estrangera, molt més que en el primer exemple. Però en tot cas, en les anàlisis detallades de les totes les parròquies i de tots els carrers ja s'ha fet esment d'aquests casos excepcionals i s'han contrastat amb les xifres reals en nombre d'individus.

Convé destacar, finalment, el fet que els percentatges de població estrangera donats són sempre respecte del total de població estrangera del mateix carrer, sense tenir en compte els andorrans. Això és així perquè malauradament no ha estat possible conèixer el total d'andorrans que hi ha per carrer, una xifra que hauria permès donar una imatge completament ajustada a la realitat, no tan sols de la distribució de la població estrangera, sinó també de tota la població, cosa que sens dubte hauria estat de gran interès.

3. Distribució territorial de la immigració

En aquest capítol s'inicia una anàlisi acurada de l'evolució en la distribució de la població estrangera per nacionalitat, a partir de les dades del Cens comunal de població. En l'anàlisi de la distribució de la població per nacionalitats cal distingir dues parts clarament diferenciades. La primera, el capítol 3.1, tracta d'una forma més global l'evolució de les principals distribucions de totes les nacionalitats que conformen la població d'Andorra des dels anys 60 del segle xx fins a l'actualitat. Aquesta anàlisi descriptiva es fa aglutinada per parròquies, agafant les dades relatives als anys 1964, 1974, 1984 i 2006. Com es veurà, aquesta anàlisi evolutiva permet per un cantó poder distingir dos períodes diferents, el primer, anterior al 1980, i un segon de posterior, on tant les procedències com la distribució i la concentració de la població estrangera varia substancialment, a més d'intensificar-se tant la diversificació com la quantia dels fluxos migratoris.

La segona part d'aquest capítol tracta de representar la distribució i l'evolució de la població estrangera en detall, i per fer-ho baixa a un nivell de representació de la població estrangera carrer per carrer. Les parròquies representades són Andorra la Vella (capítol 3.2), Escaldes-Engordany (capítol 3.3) i Encamp (capítol 3.3).

3.1 Evolució de la distribució parroquial per nacionalitats

Fins abans dels anys 70, el fet immigratori no era un fenomen generalitzat arreu del país, sinó que hi havia com una línia divisòria en diagonal entre les parròquies altes (la Massana, Ordino i Canillo) i les més baixes o pròximes a Espanya (excepte el Pas de la Casa). L'any 1964 la població d'aquestes tres parròquies altes era bàsicament andorrana, que superava sempre el 60% de la població total, i la resta era, aclaparadorament, de nacionalitat espanyola.

Mapa 1. Percentatge de població per nacionalitat i parròquia. 1964

Efectivament, segons el Cens comunal, a Canillo hi havia uns 350 andorrans (86%), 50 espanyols (12%), 3 francesos i 2 persones d'altres nacionalitats, d'un total de 405 habitants. A Ordino hi havia 294 andorrans (70%), 120 espanyols (28%), 2 francesos (1%) i 2 residents d'altres nacionalitats (1%), d'un total de 418 habitants. Finalment, a la Massana hi havia 392 andorrans (66%), 180 espanyols (30%), 9 francesos (2%) i 10 persones d'altres nacionalitats (2%), d'un total de 591 habitants.

En canvi, a les parròquies baixes, la població era ja majoritàriament estrangera –superava sempre el 50% de la població– i els espanyols eren, amb molta diferència, el grup predominant. A Encamp hi havia 483 andorrans (40%), 647 espanyols (54%), 35 francesos (3%) i 25 d'altres nacionalitats (3%), d'un total de 1.190 habitants. A Andorra la Vella hi havia 1.097 andorrans (24%), 3.121 espanyols (68%), 304 francesos (7%) i 57 d'altres nacionalitats (1%), d'un total de 4.579 habitants. A Sant Julià de Lòria hi vivien 641 andorrans (37%), 1.037 espanyols (60%), 50 francesos (3%) i 11 persones d'altres nacionalitats (<1%), d'un total de 1.739 habitants. Finalment, la parròquia d'Escaldes-Engordany encara per crear tenia 1.018 andorrans (31%), 2.180 espanyols (66%), 62 francesos (2%) i 18 residents d'altres nacionalitats (<1%), d'un total de 3.278 habitants.

En tan sols deu anys, el 1974, a causa d'una forta onada d'immigració espanyola, la participació de la nacionalitat andorrana es veu reduïda substancialment arreu del territori, tot i que preserva encara la majoria a les parròquies d'Ordino i Canillo. Alhora creix notablement la presència dels francesos, que fins llavors resultava inapreciable en els mapes de representació. També cal destacar la rellevància progressiva del grup "altres nacionalitats". És, també, l'inici de l'arribada dels portuguesos, que comencen a aparèixer en les estadístiques, fet que permetrà, deu anys més tard, que apareguin al mapa del 1984 ja com una unitat estadística representativa separada de les altres nacionalitats. Però el fenomen realment important dels anys 70 és l'inici de la diversificació de la població estrangera.

Mapa 2. Percentatge de població per nacionalitat i parròquia. 1974

El 1974 la població andorrana era encara majoritària a les parròquies més allunyades de la frontera espanyola, les de Canillo i Ordino. A Canillo hi vivien 343 andorrans (58%), 178 espanyols (30%), 50 francesos (8%) i 19 persones d'altres nacionalitats (3%), d'un total de 590 habitants. A Ordino hi havia 270 andorrans (58%), 144 espanyols (31%), 34 francesos (7%) i 16 residents d'altres nacionalitats (3%), d'un total de 464 habitants.

A la resta de parròquies, la població espanyola era àmpliament majoritària, sobretot a Sant Julià de Lòria, Andorra la Vella i Escaldes–Engordany. En canvi, a Encamp, i sobretot a la Massana, es redueixen els percentatges, gràcies sobretot als immigrants francesos i d'altres nacionalitats, bàsicament europeus, britànics i alemanys. A la Massana hi havia 407 andorrans (33%), 483 espanyols (40%), 135 francesos (11%) i 190 persones d'altres nacionalitats (16%), d'un total de 1.215 habitants.

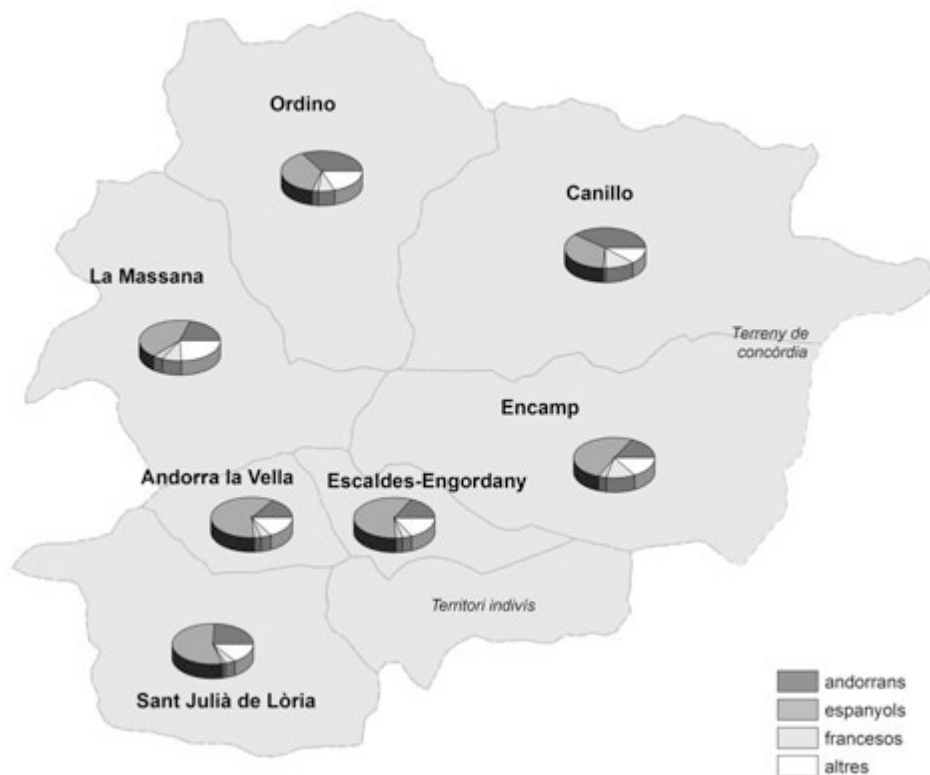
A Encamp hi vivien 671 andorrans (30%), 1.152 espanyols (51%), 337 francesos (15%) i 106 persones d'altres nacionalitats (4%), d'un total de 2.266 habitants. A Andorra la Vella hi vivien 2.616 andorrans (25%), 6.683 espanyols (65%), 684 francesos (7%) i 281 d'altres nacionalitats (3%), d'un total de 10.264 habitants. A Sant Julià de Lòria hi havia 1.042 andorrans (34%), 1.745 espanyols (57%), 159 francesos (5%) i 101 residents d'altres nacionalitats (4%), d'un total de 3.047 habitants. Finalment, a Escaldes–Engordany, hi havia 1.955 andorrans (28%), 4.573 espanyols (66%), 244 francesos (3%), 189 persones d'altres nacionalitats (3%), d'un total de 6.961 habitants.

El 1984 s'observa una continuïtat en el flux migratori, tot i que amb una procedència més diversificada, que provoca la reducció del percentatge de població andorrana arreu de les parròquies. Respecte a la procedència d'aquests moviments migratoris, cal destacar l'arribada amb força dels portuguesos. També augmenta la categoria d'altres nacionalitats.

El 1984 és l'any en què proporcionalment tots els grups de nacionalitats apareixen més representats, amb més diversificació, i en què la població andorrana mostra un percentatge més reduït.

Segons les estadístiques de població, a Canillo hi havia 409 andorrans (41%), 18 nats a Andorra (2%), 328 espanyols (33%), 143 francesos (14%), 16 portuguesos (2%) i 85 persones d'altres nacionalitats (8%), d'un total de 999 habitants. A Encamp hi vivien 790 andorrans (15%), 406 nats a Andorra (8%), 2.618 espanyols (51%), 788 francesos (15%), 219 portuguesos (4%) i 310 persones d'altres nacionalitats (7%), d'un total de 5.131 habitants. A Ordino hi havia 312 andorrans (35%), 27 nats a Andorra (3%), 301 espanyols (34%), 80 francesos (9%), 30 portuguesos (3%) i 131 residents d'altres nacionalitats (16%), d'un total de 881 habitants. A la Massana hi vivien 553 andorrans (19%), 211 nats a Andorra (7%), 1.197 espanyols (42%), 297 francesos (10%), 130 portuguesos (4%) i 478 residents d'altres nacionalitats (18%), d'un total de 2.866 habitants. A Andorra la Vella eren ja 16.551 habitants repartits en 2.241 andorrans (14%), 1.788 nats a Andorra (11%), 10.404 espanyols (63%), 859 francesos (5%), 621 portuguesos (4%) i 638 persones d'altres nacionalitats (3%). A Sant Julià de Lòria hi vivien 1.194 andorrans (24%), 438 nats a Andorra (9%), 2.776 espanyols (56%), 227 francesos (5%), 90 portuguesos (2%) i 220 persones d'altres nacionalitats (4%), d'un total de 4.945 habitants. Finalment, a Escaldes–Engordany hi havia 1.791 andorrans (16%), 1.323 nats a Andorra (12%), 6.819 espanyols (60%), 544 francesos (5%), 413 portuguesos (3%) i 449 residents d'altres nacionalitats (4%), d'un total d'11.339 habitants.

Mapa 3. Percentatge de població per nacionalitat i parròquia. 1984

Cal saber què passa dels anys 90 ençà i com ha pogut créixer tant espectacularment la proporció d'andorrans i reduir-se els percentatges de la resta de nacionalitats. Una particularitat de les dades demogràfiques a Andorra és que des de finals dels 70 fins al 1999, els fills d'estrangers nascuts al país es registraven com a "nats a Andorra". Aquest col·lectiu va anar augmentant fins a arribar el 1998 a quasi 8.000 persones. El 1999 els nats a Andorra passen a ser registrats com a andorrans.

Es pot dir que a causa dels processos de nacionalització, en certa manera progressius però també de vegades a batzegades, la població andorrana ha augmentat considerablement. En poc més de vint anys es passa d'una situació de clara minoria nacional a una de nova, en què el grup andorrà ha esdevingut novament el més nombrós. Respecte a l'origen dels pares d'aquests nous andorrans, probablement n'hi havia de totes les nacionalitats de manera proporcional i segurament va ser el col·lectiu espanyol el que va aportar el nombre més gran d'infants.

Les darreres dades són de l'any 2006 i representen la imatge de l'actualitat en la distribució de la població estrangera. La imatge de 2006 mostra com a Canillo hi havia 1.032

andorrans (20%), 1.997 espanyols (39%), 736 francesos (14%), 684 portuguesos (13%) i 618 persones d'altres nacionalitats (12%). A Encamp hi havia 4.513 andorrans (33%), 3.843 espanyols (28%), 1.636 francesos (12%), 2.891 portuguesos (21%) i 802 persones d'altres nacionalitats (6%). A Ordino hi havia 1.568 andorrans (45%), 1.050 espanyols (30%), 287 francesos (8%), 241 portuguesos (7%) i 321 persones d'altres nacionalitats (9%). A la Massana hi havia 3.181 andorrans (35%), 2.473 espanyols (28%), 646 francesos (7%), 1.293 portuguesos (14%) i 1.360 persones d'altres nacionalitats (15%).

Mapa 4. Percentatge de població per nacionalitat i parròquia. 2006

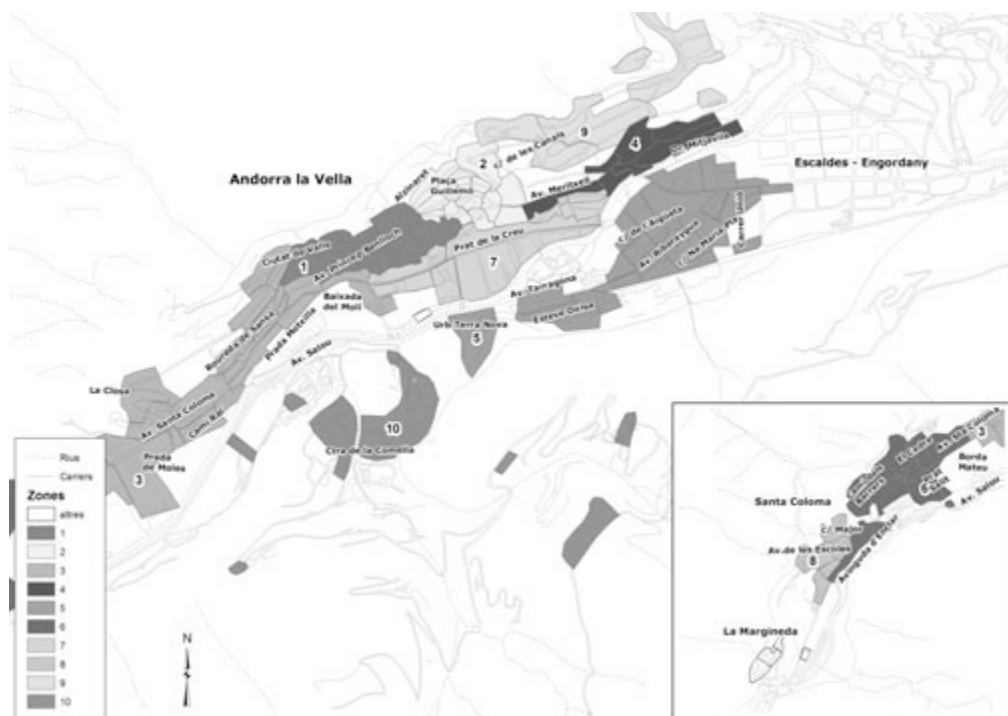

A Andorra la Vella hi havia 9.099 andorrans (38%), 9.121 espanyols (38%), 889 francesos (4%), 3.567 portuguesos (15%) i 1.535 persones d'altres nacionalitats (5%). A Sant Julià de Lòria hi havia 4.139 andorrans (44%), 3.142 espanyols (33%), 319 francesos (3%), 1.378 portuguesos (14%) i 470 persones d'altres nacionalitats (5%). Finalment a Escaldes-Engordany hi havia 6.003 andorrans (37%), 6.013 espanyols (37%), 591 francesos (3%), 2.735 portuguesos (17%) i 1.050 persones d'altres nacionalitats (6%).

3.2 Andorra la Vella

Abans d'entrar a analitzar l'evolució de la distribució de la població estrangera dels anys 1984 i 2006, convé fer una breu introducció sobre les diverses zones de concentració d'estrangers que s'han trobat. Marcar aquestes zones, fetes després d'haver efectuat ja l'anàlisi dels resultats obtinguts, servirà de guia al llarg de les explicacions per situar-les i comentar-les. A la parròquia d'Andorra la Vella, s'han definit fins a deu zones de concentració de població estrangera.

Mapa 5. Zones d'incidència de la població estrangera a la parròquia d'Andorra la Vella

Les zones de concentració més alta de població estrangera són les següents:

Zona 1: Encreuament entre l'avinguda Príncep Benlloch, el carrer Ciutat de Valls, el barri del Puial i el barri antic d'Andorra la Vella, antic carrer Major.

Zona 2: Entorn de la plaça Guillemó, popularment dita plaça de les Arcades, Cap del Carrer, i carrers de l'Alzinet, la Llacuna, Mossèn Tremosa, etc.

Zona 3: Entorn de l'avinguda Santa Coloma, cap amunt, Roureda de Sansa, Bonavista, Baixada del Molí, zona de la Closa i antic camí Ral.

Zona 4: Entorn de l'avinguda Doctor Mitjavila encreuament amb avinguda Meritxell.

Zona 5: Entorn de l'eixample format entre l'avinguda Tarragona, el carrer de la Unió, l'avinguda Meritxell i el carrer Bonaventura Armengol, tenint com a eix principal el carrer Bonaventura Riberaigua.

Zona 6: Entorn del Cedre i l'avinguda d'Enclar a Santa Coloma.

Zona 7: Entorn del carrer Prat de la Creu.

Zona 8: Entorn del poble antic de Santa Coloma.

Zona 9: Entorn del carrer les Canals i Sant Ermengol.

Zona 10: Entorn de la Comella.

3.2.1 Distribució de la població estrangera el 1984

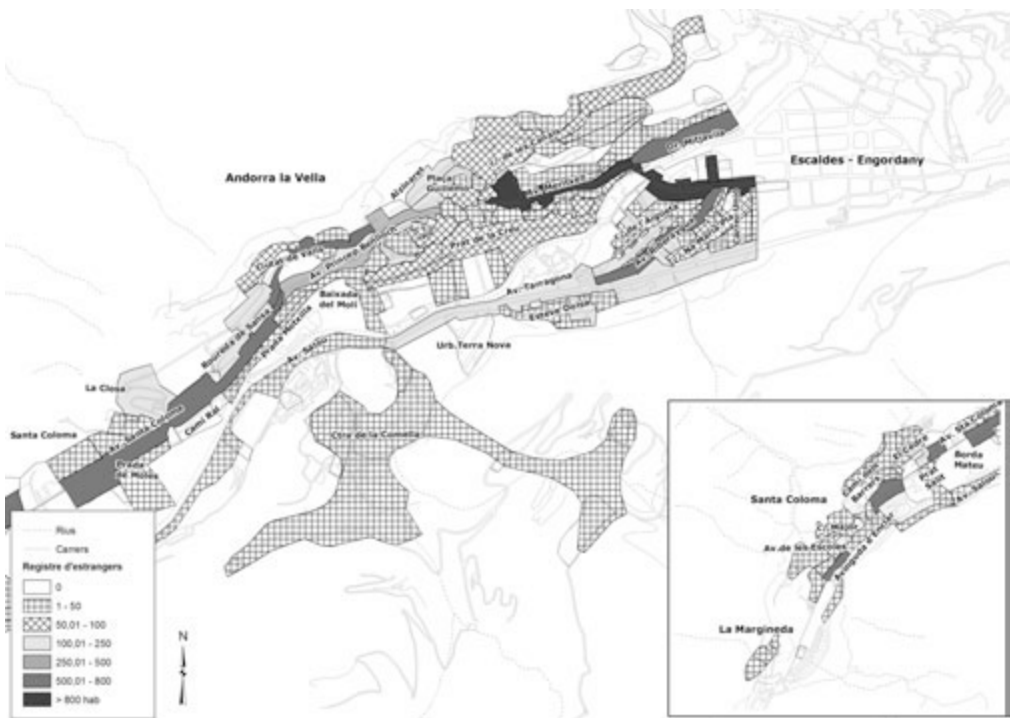
El 1984 a la parròquia d'Andorra la Vella hi ha 16.551 habitants que, segons els censos comunals, es distribueixen entre 2.241 andorrans i 1.788 nats a Andorra, 10.404 espanyols, 859 francesos, 621 portuguesos, i 638 d'altres nacionalitats.

Segons el Registre del Servei d'Immigració, hi ha enregistrats i tractables 7.050 espanyols, 546 francesos, 479 portuguesos i 410 persones d'altres nacionalitats, que fan un total de 8.485 estrangers. Queden, doncs, 4.037 habitants sense definir. Malgrat això, la mostra del Servei d'Immigració encara és prou significativa per representar la distribució de la població estrangera per carrers.

Al mapa 6 s'ha representat la distribució dels estrangers el 1984. L'objectiu és obtenir una primera visió de la distribució de la població estrangera, sigui de la nacionalitat que sigui, així com de la intensitat i la concentració en l'ocupació en l'espai urbà d'Andorra la Vella i Santa Coloma.

Les principals zones de concentració de població estrangera en aquesta data són la zona 4, a l'entorn de l'avinguda Meritxell i l'avinguda Doctor Mitjavila, i també el carrer principal de la zona 5 de l'eixample, al carrer Bonaventura Riberaigua. Altres zones importants eren també l'avinguda Santa Coloma i la zona del Cedre a l'entorn de l'avinguda d'Enclar a Santa Coloma.

Mapa 6. Nombre d'estrangers per carrers a la parròquia d'Andorra la Vella. 1984

Els espanyols

L'any 1984 els espanyols constitueixen la majoria aclaparadora de la població parroquial, ja que superen el 60% de la població estrangera, excepte al carrer major de Santa Coloma i al del Parc de Guillemó, on representen un 30% de la població estrangera. Les zones dibuixades on no apareixen espanyols, encara no estaven desenvolupades urbanísticament el 1984, amb tres excepcions: la zona de la Borda Mateu, el carrer de Sant Andreu (ermita de Sant Andreu) i el carrer de la Sobrevia, i també per sobre del carrer Doctor Molines.

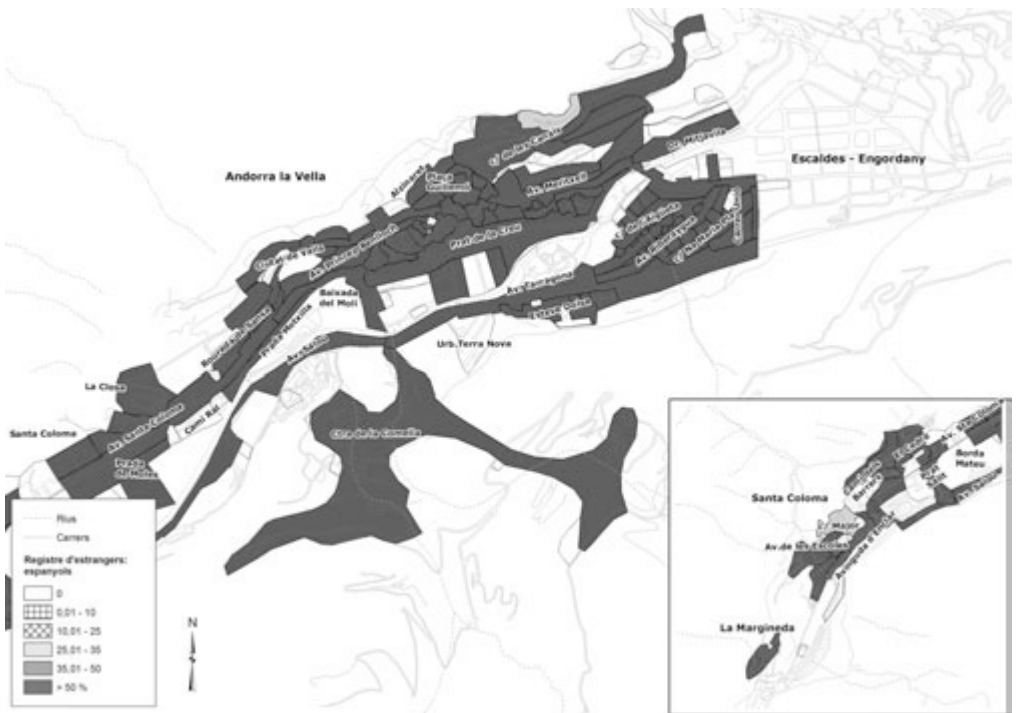
Si s'intenta identificar possibles zones amb un alt grau de concentració d'espanyols a partir d'un mapa més detallat amb els totals de població per nacionalitat i carrer, es pot destacar per exemple que a la zona 1, és a dir al principi del carrer Ciutat de Valls confluència amb l'avinguda Príncep Benlloch, el carrer del Pui al barri antic d'Andorra la Vella, així com el barri del Puial, hi ha una especial concentració de població espanyola, amb un total d'uns 1.250 espanyols (18%) del total de 7.050 enregistrats, una xifra que supera el 90% del percentatge de població estrangera de la zona.

També es produeix una forta concentració de població espanyola a la zona 5, al voltant del carrer Bonaventura Riberaigua, on es poden comptabilitzar uns 1.500 nacionals espanyols (20%), que superen el 90% de la població estrangera en carrers com Na Maria Pla, i el 80% en la majoria de la resta de carrers de la zona.

Una altra zona important i molt pròxima és la zona 4, entre l'avinguda Doctor Mitjavila i l'avinguda Meritxell, on resideixen un total d'uns 1.100 espanyols (15% del total). A la zona 3, a l'entorn de l'avinguda Santa Coloma, hi viuen uns 1.029 espanyols, quasi el 15% del total d'espanyols de la parròquia.

A la resta de zones, amb una presència una mica menys important, es poden destacar Santa Coloma, amb una important concentració al llarg de tota l'avinguda d'Enclar, i especialment la zona del Cedre, és a dir la zona 6, on viuen una mica més de 500 espanyols.

**Mapa 7. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Andorra la Vella, 1984.
Espanyols**

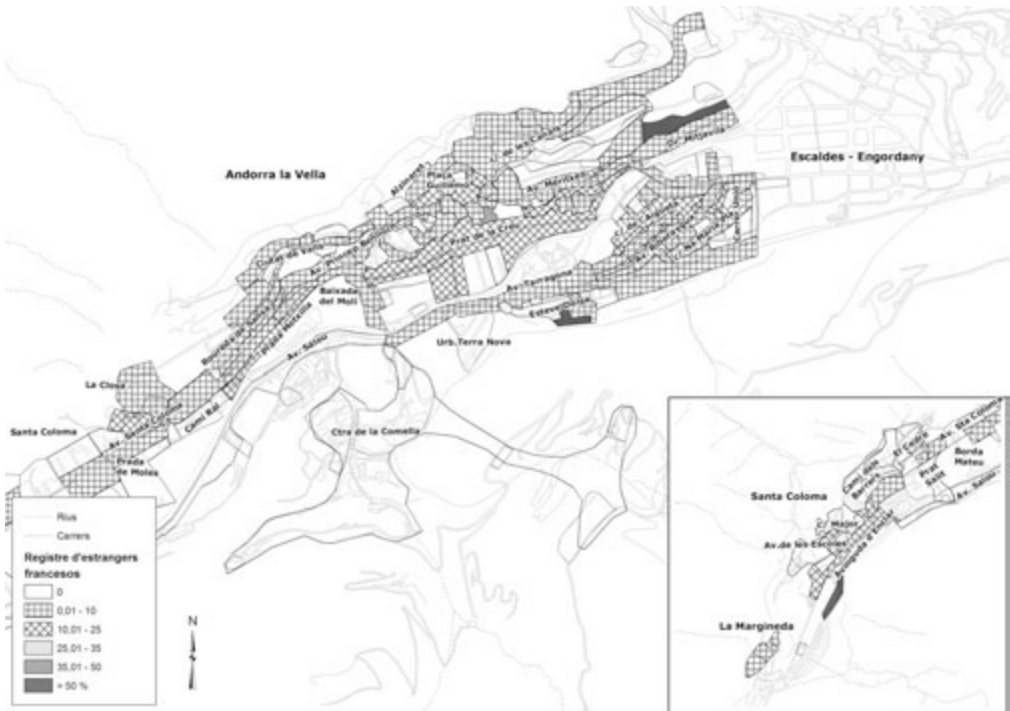
Els francesos

La població de nacionalitat francesa a Andorra la Vella el 1984 no té una gran rellevància en el conjunt de la població estrangera. Es troba àmpliament repartida arreu del territori i no supera en la majoria de zones el 10% del total de població estrangera.

Els carrers que presenten més concentració són el carrer de la Vinyeta i els carrers de Sant Andreu i els Marginets, en què la població francesa representa la totalitat de població estrangera. En aquests dos darrers casos, però, aquesta dada és enganyosa, ja que tan sols són 1 i 2 individus, respectivament. Així doncs, l'única concentració destacable és la del carrer de la Vinyeta, amb 18 persones de nacionalitat francesa, que representen un 40% de la població estrangera. A Santa Coloma passa el mateix amb el carrer Poblado, on els 4 francesos que hi resideixen representen el 100% dels immigrants residents, però, és clar, tan sols són 4 individus.

Convé fixar-se en altres zones en què la població francesa és present amb un percentatge molt més baix del total de població estrangera, però està representada per un nombre més gran de persones.

Mapa 8. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Andorra la Vella, 1984. Francesos

El sector amb més efectius de població francesa és segurament l'entorn comprès entre les zones 2 i 7, és a dir entre la plaça Guillemó, el Cap del Carrer, el principi de les avingudes Meritxell i Príncep Benlloch, entre la plaça Príncep Benlloch i la plaça Rebés, el carreró de la Vinyeta, i l'entorn del llavors poc edificat carrer Prat de la Creu. En tot aquest espai, relativament petit en el seu conjunt tot i que molt cèntric, hi viuen un total d'uns 150 francesos.

A la zona 1, a l'entorn de la confluència dels carrers Ciutat de Valls amb Príncep Benlloch, s'hi concentren uns 68 francesos, que tot i això no superen mai el 10% de la població estrangera. Amb un nombre semblant de persones hi ha l'ampla zona de l'eixample, és a dir la zona 5, al voltant del carrer Bonaventura Riberaigua.

Per finalitzar, a Santa Coloma, a la zona 6, a l'entorn de l'avinguda d'Enclar, també s'hi troba una petita concentració d'una cinquantena de francesos.

Els portuguesos

El 1984 la població portuguesa és encara molt reduïda comparat amb avui. A més, tendeix a localitzar-se en zones de clara concentració de població estrangera, amb la qual cosa, les possibles zones amb més presència són encara més imperceptibles. Malgrat aquesta clara dispersió, que es pot veure al mapa 9, on en la majoria de casos no supera el 10% de la població estrangera en un mateix carrer, sí que es percep una certa tendència a la concentració en unes zones molt concretes. No obstant això, abans d'entrar a descriure aquestes zones, cal fer una precisió sobre el mapa: la sorprenent visualització d'una concentració al carrer Major de Santa Coloma no reflecteix la realitat, ja que tan sols fa referència a un total de 2 persones; com hem dit, és una xifra que no és significativa en un espai on la població és evidentment andorrana, amb l'única presència a part dels 2 portuguesos, d'1 espanyol. Cal fixar-se, doncs, en el nombre de persones més que no pas en el percentatge de població estrangera.

Començant precisament per Santa Coloma, la concentració més important es troba a la zona 6, entre l'avinguda d'Enclar i la zona del Cedre, amb unes 50 persones de nacionalitat portuguesa.

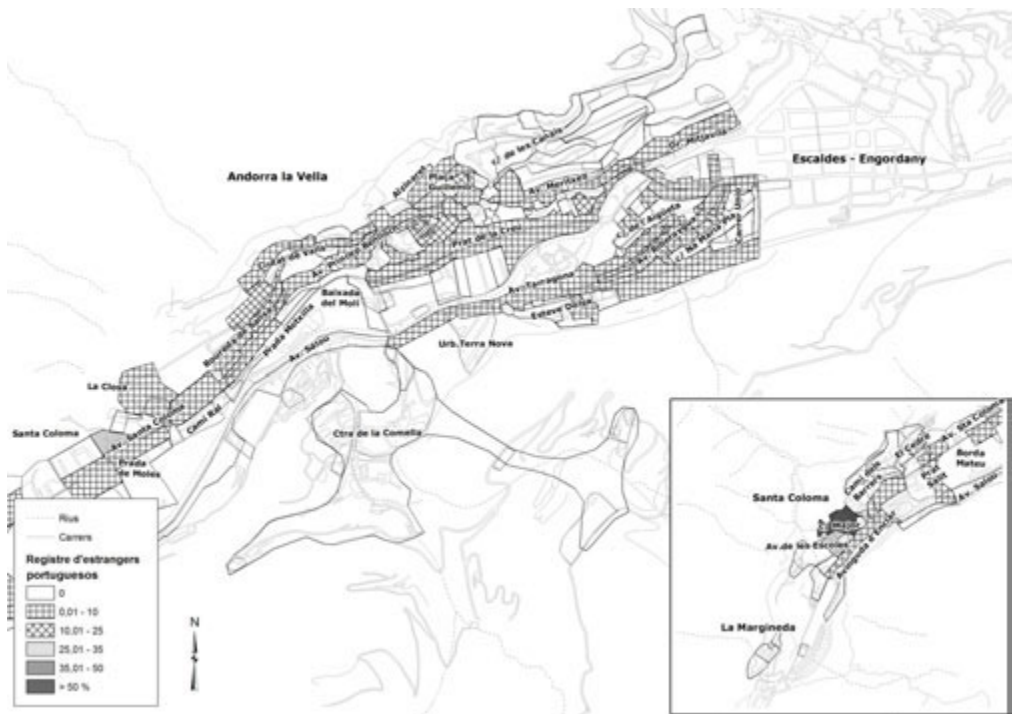
A Andorra la Vella segurament la zona 3 és la més important, a la part alta de la zona del carrer Ciutat de Valls, especialment entre els carrers Bonavista, Roureda de Sansa i l'avinguda Santa Coloma, on s'aglutinen quasi 100 portuguesos, un 40% d'ells al carrer Bonavista. A la zona 1, en canvi, s'hi troba molt poca presència de portuguesos, només uns 40. Aquesta dada posa de manifest que en aquesta època encara hi ha poca substitució de població estrangera en una zona en què el 90% de la població és espanyola.

Tot i que en un nombre no gaire elevat, cal destacar la presència de força portuguesos dins del barri antic d'Andorra la Vella, especialment al carrer de la Vall, on viuen 30 persones d'aquesta nacionalitat.

De la resta de zones, cal assenyalar la zona 4, a l'avinguda Doctor Mitjavila, amb 44 persones de nacionalitat portuguesa concentrades en un sol carrer, i unes altres 30 a l'avinguda Meritxell, segurament en l'encreuament amb Doctor Mitjavila.

Finalment, a la zona 5, dins de l'eixample a l'entorn del carrer Bonaventura Riberaygua, s'hi troba una concentració important d'uns 75 portuguesos.

Mapa 9. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Andorra la Vella, 1984. Portuguesos

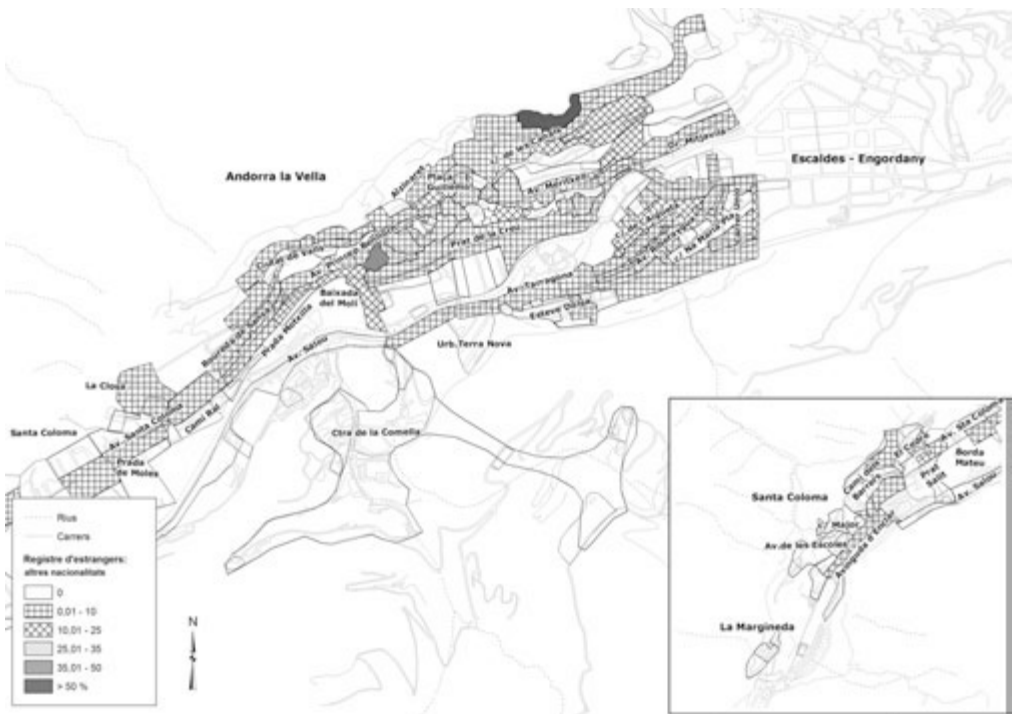

Les altres nacionalitats

El problema de les altres nacionalitats és distingir quines són aquestes altres nacionalitats o, si més no, si són significatives o no ho són. En tot cas, el còmput global d'efectius d'aquestes altres nacionalitats mai supera el nombre d'estrangers espanyols, francesos o portuguesos, en cap dels dos anys de referència de l'estudi. Per aquest motiu, tan sols descrivim per sobre els resultats globals de distribució d'aquesta part de la població estrangera, i intentem detectar, si escau, alguna característica significativa o curiositat d'aquestes altres nacionalitats.

Al mapa 10 es veu que les persones corresponents al grup d'altres nacionalitats es distribueixen majoritàriament arreu dels carrers d'Andorra la Vella i Santa Coloma, però no superen el 10% de percentatge de població estrangera. Malgrat això, com en els altres casos, als llocs on hi ha més concentració de població estrangera, també es dona una concentració més alta de població d'altres nacionalitats. No es pot establir cap relació especial respecte a la procedència d'aquest grup.

Mapa 10. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Andorra la Vella, 1984.
Altres nacionalitats

A la zona 1, a l'entorn del carrer Ciutat de Valls s'hi troben unes 70 persones, entre les quals la gran majoria, 42 (60%), provenen de la resta de l'Europa occidental, n'hi ha 15 d'africans o del Magrib i 9 d'asiàtics. A la zona 2, a l'entorn de la plaça Guillemó, hi ha 47 immigrants d'altres nacionalitats, entre els quals 13 són asiàtics; 12, de la resta de UE; 10, argentins, i 8, africans o del Magrib. A la zona 3, a l'entorn de l'avinguda Santa Coloma, es troben unes altres 34 persones d'aquest grup, de les quals 11 són asiàtiques i 12 són de la resta d'Europa occidental (UE).

A la zona 5, al nou eixample, a l'entorn del carrer Bonaventura Riberaigua, hi consten unes 100 persones d'altres nacionalitats, entre les quals cal destacar que el grup més

important són els asiàtics, amb 35 persones (35%), un fet remarcable, ja que aquest col·lectiu no és tan present enlloc més de la parròquia, molt per sobre dels 22 de la resta de la UE o dels 15 argentins. Finalment, a la zona 6, a l'entorn de l'avinguda d'Enclar i zona del Cedre a Santa Coloma, s'hi troben unes 34 persones, procedents majoritàriament d'Àfrica (10) i de la resta de l'Europa occidental (13).

3.2.2 Distribució de la població estrangera el 2006

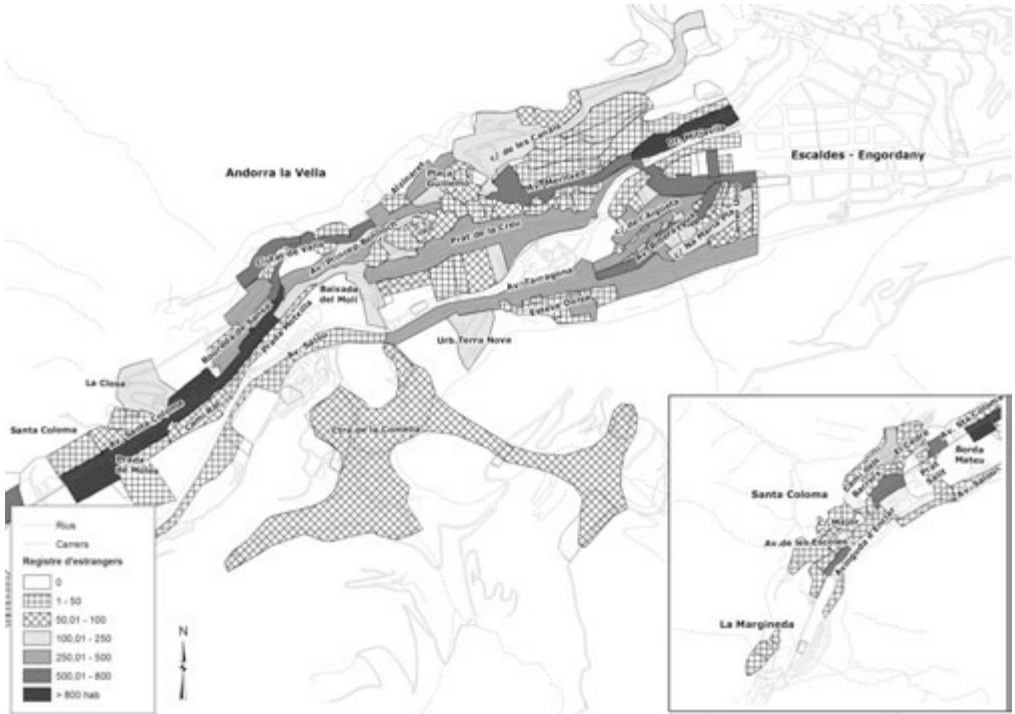
El 2006 a la parròquia d'Andorra la Vella hi ha, segons el Cens de població, 9.121 espanyols, 889 francesos, 3.567 portuguesos, i 1.535 persones d'altres nacionalitats, amb un total de 15.112 immigrants per 9.099 andorrans. Tot plegat fa una població total de 24.211 habitants, 21.212 a Andorra la Vella i 2.999 a Santa Coloma.

Del Registre del Servei d'Immigració s'ha obtingut una mostra amb: 8.055 espanyols, 773 francesos, 3.989 portuguesos i 1.427 d'altres nacionalitats, xifres que sumen un total de 14.244 estrangers. El decalatge total entre el Cens comunal i el Registre del Servei d'Immigració és de 868 persones.

La mostra del Servei d'Immigració és prou significativa per representar la distribució de la població estrangera per carrers. Cal recordar també que el 2006 ja no existeix la categoria estadística dels "nats a Andorra", ja que aquests a partir de l'any 1999 van ser considerats andorrans.

Al mapa 11 s'ha volgut representar la intensitat de població estrangera per zones d'Andorra la Vella el 2006. L'objectiu és obtenir una primera visió de la distribució de la població estrangera, sigui de la nacionalitat que sigui, així com de la intensitat i la concentració en l'ocupació de l'espai urbà d'Andorra la Vella i Santa Coloma. La principal diferència amb el mapa del 1984 és l'expansió dels graus de concentració de població estrangera cap a altres espais urbans.

Si el 1984 aquestes concentracions es donaven en els vials principals, com l'avinguda d'Enclar, l'avinguda Santa Coloma, l'avinguda Príncep Benlloch i l'avinguda Meritxell, l'any 2006 aquesta concentració augmenta considerablement cap a la zona del carrer Ciutat de Valls, però es desplaça un xic de la zona 1 cap a la zona 3, i es concentra a l'entorn dels carrers Roureda de Sansa, Bonavista o Xavier Mestre Planas. També destaca l'entorn del carrer Prat de la Creu, així com l'avinguda Tarragona i tota la zona de l'exemple a l'entorn dels carrers Bonaventura Riberaygua o de la Sardana. A Santa Coloma també es dona una expansió de la presència de la població estrangera arreu del territori, sobretot en la zona del Cedre.

Mapa 11. Nombre d'estrangers per carrers a la parròquia d'Andorra la Vella. 2006**Els espanyols**

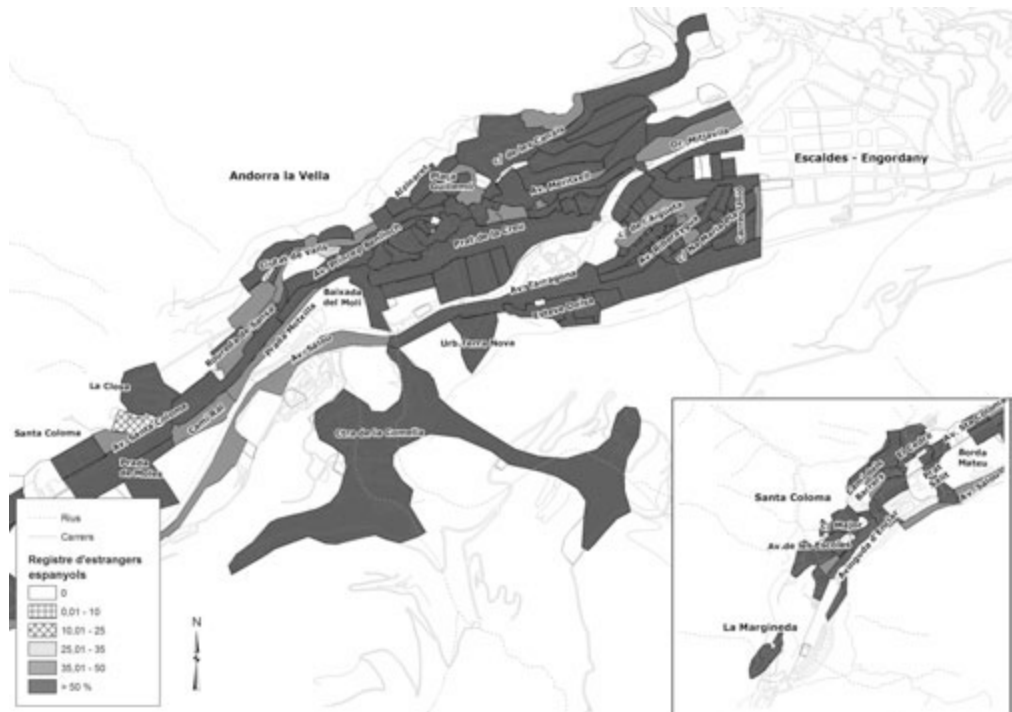
El 2006 el col·lectiu espanyol continua essent majoritari a Andorra la Vella en una gran part de carrers, però a tot arreu es percep una clara tendència a la baixa. Aquesta disminució respon bàsicament a la naturalització de residents espanyols i també a l'augment del nombre total de població estrangera a Andorra en els darrers vint anys. Per tant, la proporció de nacionals espanyols ha baixat arreu, i s'ha situat en els intervals del 35% al 50% de la població estrangera. Les zones on es constata aquest descens són la zona 4, a l'entorn del l'avinguda Doctor Mitjavia; la zona 5, dins de l'eixample, el carrer de l'Aigüeta o el carrer Ciutat de Consuegra; el centre pròxim al barri antic, en carrers com el de la Vinyeta, el Roc dels Escolls, la zona del Cap de Carrer, i la zona 2, a l'entorn de la plaça Guillemó, sobretot al carrer de la Llacuna. Però sobretot on més han baixat els percentatges de població espanyola és a les zones 1, a l'entorn del carrer Ciutat de Valls, i 3, en carrers com Roureda de Sansa, Bonavista o Prada Motxilla.

A Santa Coloma, en canvi, sembla que més aviat hagi pujat, fins i tot al nucli antic mateix de Santa Coloma, com al carrer Major.

La concentració més gran d'espanyols per carrers es dona a la zona 5, dins de l'eixample, amb unes 2.000 persones. A la zona 1, al principi del carrer Ciutat de Valls i als carrers de l'entorn hi ha uns 1.200 espanyols, quan el 1984 se'n comptabilitzaven uns 1.250. A la zona 3, a l'entorn de l'avinguda Santa Coloma, tant per baix, Prada Motxilla i antic Camí Ral, com per dalt, carrers Roureda de Sansa, Bonavista i d'altres, s'hi concentren unes 1.200 persones de nacionalitat espanyola, quan el 1984 n'eren poc més de 1.000. El fet que hagi augmentat la població espanyola però que alhora hagin disminuït els percentatges respecte a altres nacionalitats significa que tota aquesta zona ha crescut urbanísticament i que ha continuat essent un pol d'atracció de població estrangera, no tan sols d'espanyols, sinó també d'altres nacionalitats, sobretot portuguesos.

Una altra àrea de fort creixement és la zona 7, a l'entorn del carrer Prat de la Creu, que juntament amb el carrer Bonaventura Armengol i fins a trobar-se amb l'avinguda Meritxell, i d'aquesta fins al carrer Unió, s'estan convertint en el petit CBD (Central Business District) andorrà, i s'hi concentren uns 400 espanyols.

Mapa 12. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Andorra la Vella, 2006. Espanyols

Finalment, la zona 6, a l'entorn del Cedre, ha estat també una zona de creixement urbanístic i d'atracció de població estrangera. Efectivament, l'entorn de l'avinguda d'Enclar i els carrers de la zona del Cedre aglutina avui en dia unes 700 persones de nacionalitat espanyola. Cal esmentar que així com abans al nucli antic de Santa Coloma, carrers Major i de les Escoles, la presència d'espanyols era ben minsa i no havia registrat mai 10 persones, avui hi viuen més de 60 espanyols.

Els francesos

Respecte als percentatges que representaven el 1984, els francesos augmenten considerablement, ja que passen de 546 a 889. Però el més important ha estat l'expansió dels residents francesos arreu de la parròquia, així com una certa concentració en diversos espais concrets: l'un, a Santa Coloma, sobretot a l'avinguda d'Enclar, on superen el 35% de població estrangera, i l'altre, als voltants del Liceu francès, al carrer Prada Motxilla, on representen entre el 25 i 35% de la població estrangera. Tot i no ser concentracions molt importants, destaquen pel fet que són els únics indrets on superen el 25% de població estrangera.

A la zona 6, doncs, a l'entorn de Santa Coloma, tant a l'avinguda d'Enclar, com a altres carrers i al carrer de les Escoles o la zona del Cedre, es poden trobar uns 62 nacionals francesos.

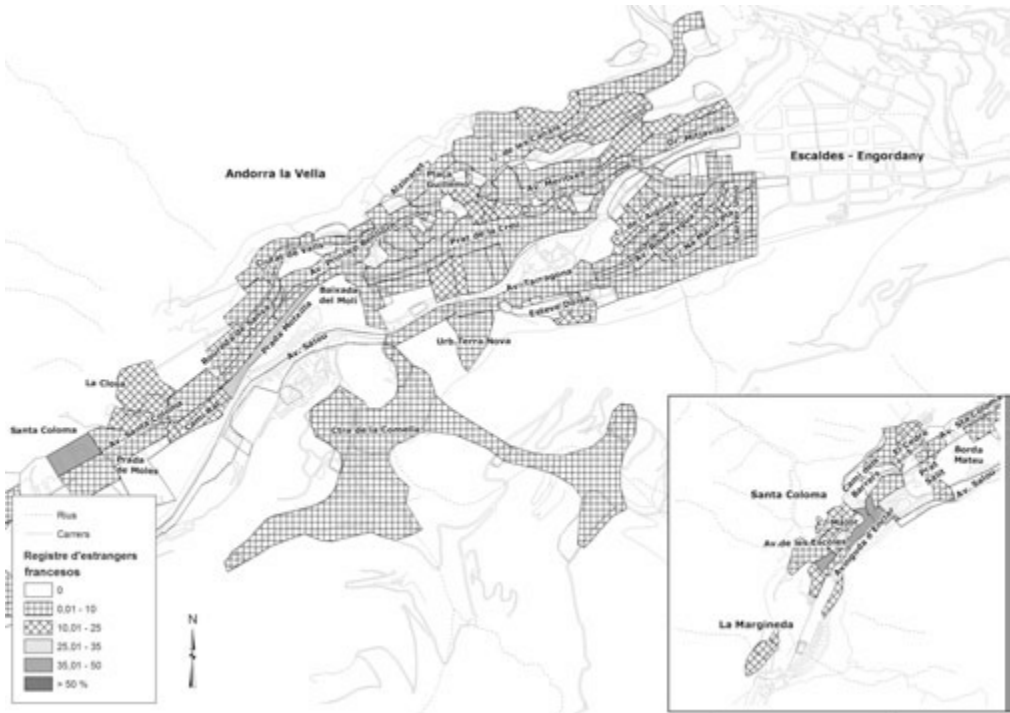
A la zona 3, a l'entorn de l'avinguda Santa Coloma, des de la zona de la Closa fins al Liceu o antic camí Ral, s'hi troba també una important concentració de nacionals francesos, que arriben a uns 150.

A la zona 5, dita de l'eixample, es concentren uns 170 nacionals francesos; d'aquesta àrea destaquen els 35 residents concentrats al carrer de l'Aigüeta.

L'altre entorn tradicional, la zona 2, a l'entorn de la plaça Guillemó i carrers adjacents, hi ha en aquesta època uns 54 francesos.

Cal destacar dues zones on també hi ha presència de nacionals francesos i on fa vint anys amb prou feines n'hi havia. Una és l'entorn de la zona 7, al carrer Prat de la Creu i carrers adjacents, com Prada Casadet, Doctor Vilanova, Baixada del Molí i altres, on hi ha registrats fins a uns 90 francesos. La segona, i tot i que el nombre de nacionals francesos és baix, és significativa perquè és considerada la zona de classe alta d'Andorra la Vella; es tracta de tota la part del carrer de les Canals i l'entorn de l'Ambaixada francesa, els carrers de la Creu Grossa, la urbanització Parc Guillemó o el carrer Sant Andreu, on hi ha uns 30 nacionals francesos.

**Mapa 13. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Andorra la Vella, 2006.
Francescos**

Els portuguesos

En poc més de vint anys la població portuguesa experimenta un creixement espectacular al país, ja que passa en el cas d'Andorra la Vella de 621 habitants el 1984 a 3.567 el 2006. Es constata una certa concentració en el comportament distributiu dels portuguesos, amb zones en què la seva presència és especialment important. En línies generals, allà on ja n'hi havia, el seu percentatge actual és molt més important, fins al punt que supera el 25 % a les avingudes de Santa Coloma, Príncep Benlloch i Meritxell. En zones adjacents a aquests grans eixos superen llargament el 35% de la població estrangera, com ara tota la zona de Ciutat de Valls i Roureda de Sansa, l'entorn de la plaça Guillemó, o l'avinguda Doctor Mitjavila. També sobrepassen aquest percentatge al carrer Ciutat de Consuegra confluència amb Bonaventura Riberaigua i carrer de l'Aigüeta. A Santa Coloma s'observa també aquest fenomen, i de la mateixa manera, en zones on ja n'hi havia, augmenta considerablement la seva presència, com passa a l'avinguda d'Enclar. Moltes altres zones passen de no tenir presència de portuguesos a tenir-ne com a mínim un 10% i algunes fins i tot arriben al 25 % de la població estrangera.

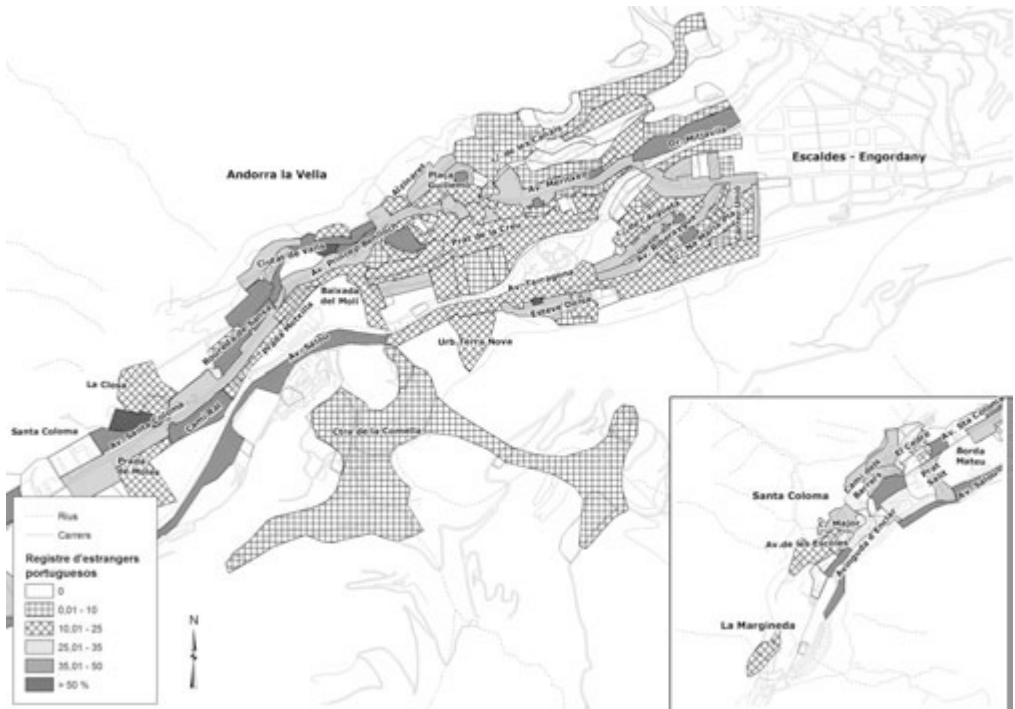
A la zona 5, a la zona de l'eixample, la població portuguesa supera el 25 % en els carrers Bonaventura Riberaigua, Callaueta i Ciutat de Consuegra, i a quasi tots els al-

tres carrers supera el 10%. En aquesta zona es concentren uns 837 portuguesos, entre els quals destaquen els 224 del carrer Bonaventura Riberaigua.

A la zona 4 hi resideixen 559 portuguesos, concentrats en un petit sector de la capital, 373 dels quals es localitzen al carrer Doctor Mitjavila i 186 a l'avinguda Meritxell. A la zona 2, l'espai de l'entorn de la plaça Guillemó, sobretot el carrer de l'Alzinaret, ha estat també una zona de recepció de població estrangera portuguesa, que ha aglutinat fins a 241 portuguesos. D'aquesta àrea destaquen els 142 del carrer de l'Alzinaret i els 22 del petit carrer de la Llacuna, que representen el 45% dels estrangers del carrer.

Vint anys enrere, a les zones 1 i 3, la població estrangera es concentrava a la part baixa del carrer Ciutat de Valls, el barri del Puial i el carrer del Pui, com també a l'avinguda de Santa Coloma. El 2006 el centre gravitacional s'ha desplaçat cap al sud-oest, cap al carrer Roureda de Sansa i l'avinguda Santa Coloma. En aquest espai es concentren 1.350 portuguesos, als quals es podrien afegir els 125 de l'avinguda Santa Coloma, cap a Santa Coloma, més enllà del cementiri. A més, al carrer del Roc de l'Aldiàs, on l'any 1984 no n'hi havia cap, el 2006 hi ha 280 portuguesos, que representen fins a un 72% de la població estrangera.

Mapa 14. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Andorra la Vella, 2006. Portuguesos

Finalment, l'altra zona a destacar seria la zona 6, a Santa Coloma, on es troben concentrats bàsicament al llarg de l'avinguda d'Enclar (35%), i també a la zona del camí dels Barrers i carrer de la Roureda Tapada, on es concentren 315 portuguesos.

Les altres nacionalitats

L'augment del grup de les altres nacionalitats, fins ara pràcticament residual, i el dels portuguesos és l'element més rellevant de l'evolució de la població estrangera a Andorra l'any 2006. A la localitat de Santa Coloma les altres nacionalitats es concentren a la zona del Cedre, amb 60 persones (de les quals 20 són africans o del Magrib, 10 són asiàtics i 11 són argentins), un col·lectiu prou reduït per les 1.519 persones d'altres nacionalitats que hi ha a la parròquia.

El conjunt més important de ciutadans d'altres nacionalitats es troba a la zona 3, a l'entorn de l'avinguda Santa Coloma i cap a l'entorn de Roureda de Sansa. En aquest espai, on ja hi eren presents el 1984, els valors han pujat i superen el 10% dels estrangers, sobretot als carrers Xavier Mestre Plana i Gil Torres, on es troben 306 persones d'altres nacionalitats, de les quals destaquen els 84 africans concentrats a l'avinguda Santa Coloma (25) i al carrer Xavier Mestre Planes (23). Com a segon grup, hi ha les persones procedents d'Amèrica (65), més de la meitat de les quals es concentren a l'avinguda Santa Coloma. Aquest grup no inclou ni argentins ni xilens ni uruguaians (29 en total), que s'han comptabilitzat a part. El grup procedent de la resta de la UE (62) es concentra a l'avinguda Santa Coloma, com també ho fa el grup d'Europa de l'Est (10).

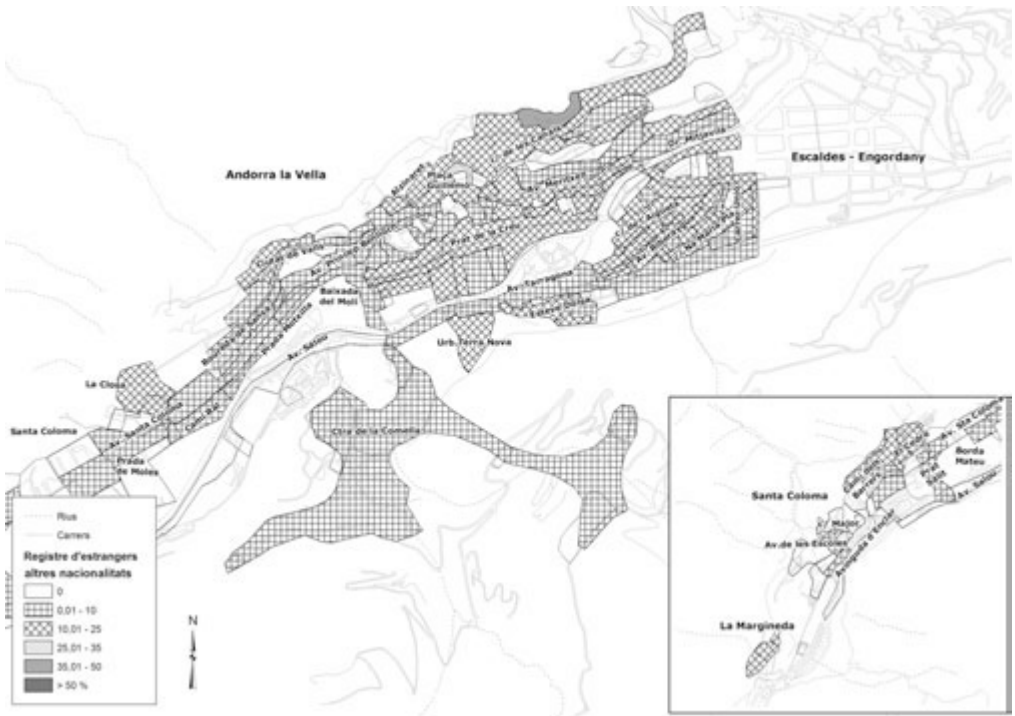
A la zona 5 de l'eixample d'Andorra la Vella hi ha 325 estrangers d'altres nacionalitats, on destaquen més de 75 asiàtics, molt concentrats a Bonaventura Riberaigua (37). També estan representats els africans (60), els de la resta de la UE (55), argentins, xilens i uruguaians (50) i de la resta d'Amèrica (45). A la urbanització Terra Nova representen el 17 % dels estrangers, amb 28 persones.

A la zona 7, a l'entorn del Prat de la Creu, destaquen els 80 estrangers d'altres nacionalitats, on el grup asiàtic, amb 22 persones, és majoritari, seguit de la resta de la UE, de la resta d'Amèrica, i d'Àfrica amb 15 persones de cada grup.

A la zona 4 hi ha una concentració al voltant del carrer Doctor Mitjavila i la confluència amb l'avinguda Meritxell, amb un total de 130 persones d'altres nacionalitats. Els americans (53) són els més nombrosos, seguits dels africans (28), els de la resta de la UE (19), els asiàtics (15) i d'Europa de l'Est (14).

Per finalitzar, a la zona alta d'Andorra, a l'entorn del carrer de les Canals, també hi ha un grup considerable de 50 immigrants d'altres nacionalitats, on curiosament els asiàtics tornen a ser els majoritaris, amb 19 persones, seguits dels de la resta de la UE, amb 12.

**Mapa 15. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Andorra la Vella, 2006.
Altres nacionalitats**

3.3 Escaldes-Engordany

Com s'ha fet per a Andorra la Vella, es defineixen les zones que serviran de guia al llarg de les explicacions. Aquesta zonificació no és invariable, ja que hi ha altres zones per comentar, com ara la part antiga d'Escaldes, entre el pont d'Engordany i el pont de la Tosca.

Les zones definides a la parròquia d'Escaldes-Engordany són:

Zona 1: Entorn de les avingudes Carlemany, del Fener i de l'Obac.

Zona 2: Entorn d'Engordany, avingudes Copríncep de Gaulle, del Pessebre i de les Escoles.

Zona 3: Entorn de l'avinguda Fiter i Rossell i carretera dels Vilars.

Zona 4: Entorn de l'avinguda Miquel Mateu i carretera d'Engolasters.

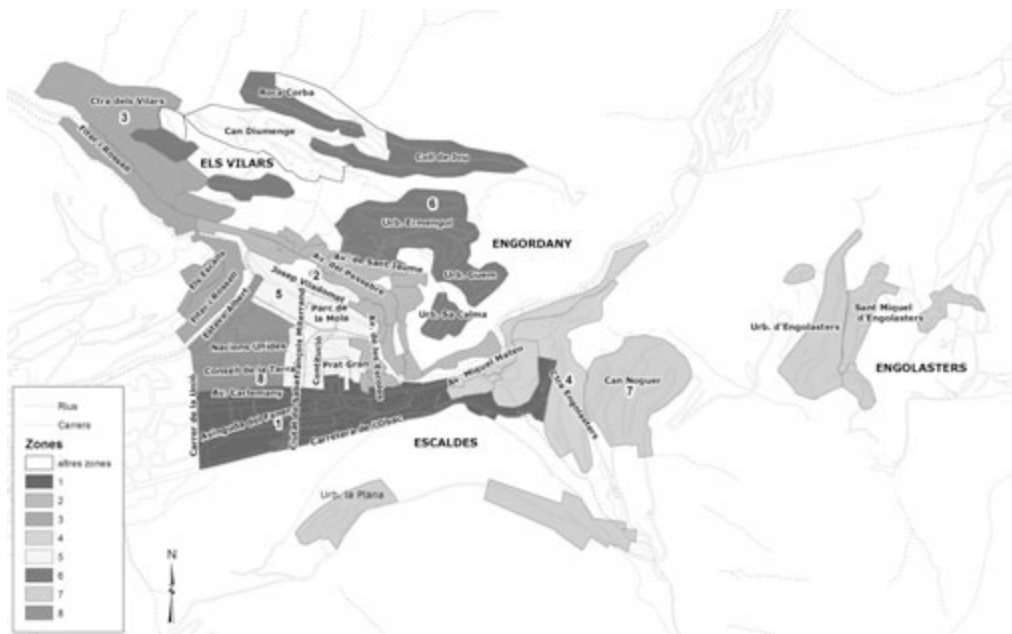
Zona 5: Entorn del Parc de la Mola, Prat Gran, Constitució i Josep Viladomat.

Zona 6: Urbanitzacions del Solà d'Engordany: Can Diumentege, Coll de Jou, Sa Calma, Guem i Ermengol Serra.

Zona 7: Urbanitzacions d'Engolasters.

Zona 8: Nou eixample, entre el carrer de la Unió i carrer François Mitterrand.

Mapa 16. Zones d'incidència de la població estrangera a la parròquia d'Escaldes-Engordany

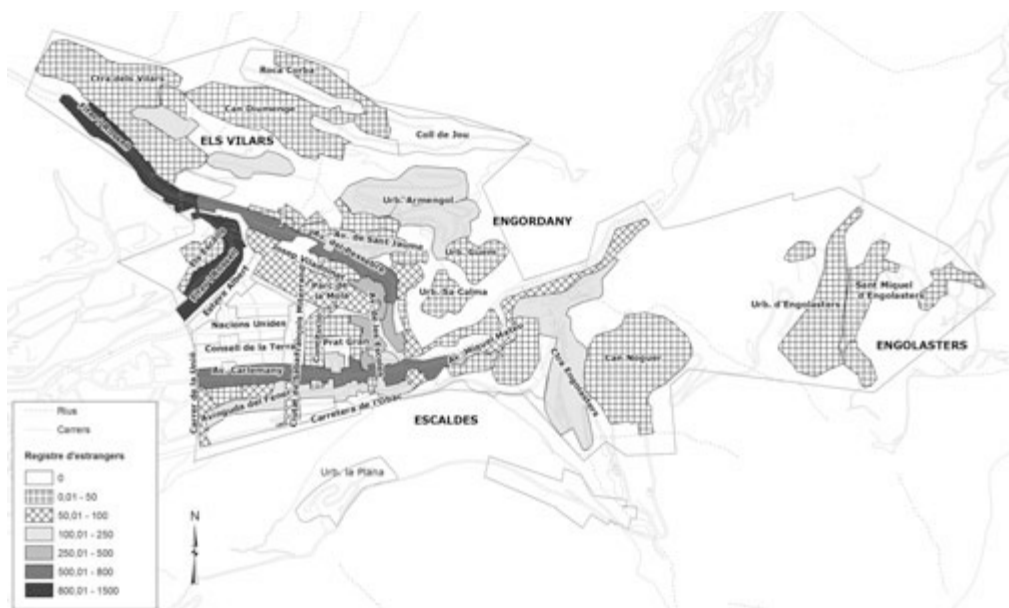
3.3.1 Distribució de la població estrangera el 1984

El 1984 a la parròquia d'Escaldes-Engordany hi havia, segons el Cens comunal, 11.339 habitants, que es distribuïen de la manera següent: 1.791 andorrans, 1.323 nats a Andorra, 6.819 espanyols, 544 francesos, 413 portuguesos, i prop de mig miler de persones d'altres nacionalitats.

Segons el Registre del Servei d'Immigració, hi havia a la parròquia 4.213 espanyols, 280 francesos, 202 portuguesos i 212 d'altres nacionalitats, xifres que sumen un total de 4.907 estrangers. Tenint en compte que hi havia 1.791 andorrans, això significa que hi ha un còmput de 3.318 habitants sense definir.

Malgrat el desajustament de les estadístiques, es considera igualment que la mostra del Servei d'Immigració és prou significativa per representar la distribució de la població estrangera per carrers.

Mapa 17. Nombre d'estrangers per carrers a la parròquia d'Escaldes-Engordany. 1984

Al mapa 17 s'ha representat la intensitat de la presència de població estrangera per àrees a Escaldes-Engordany el 1984. L'objectiu és obtenir una primer visió de la distribució de la població estrangera, sigui de la nacionalitat que sigui, i també de la intensitat i la concentració en l'ocupació en l'espai urbà d'Escaldes-Engordany. Com es desprèn de la lectura del mapa, durant l'any 1984 la població estrangera es concentra sobretot en els principals vials de la parròquia, com són l'avinguda Fiter i Rossell, l'avinguda Carlemany, i les avingudes Copríncep de Gaulle i del Pessebre.

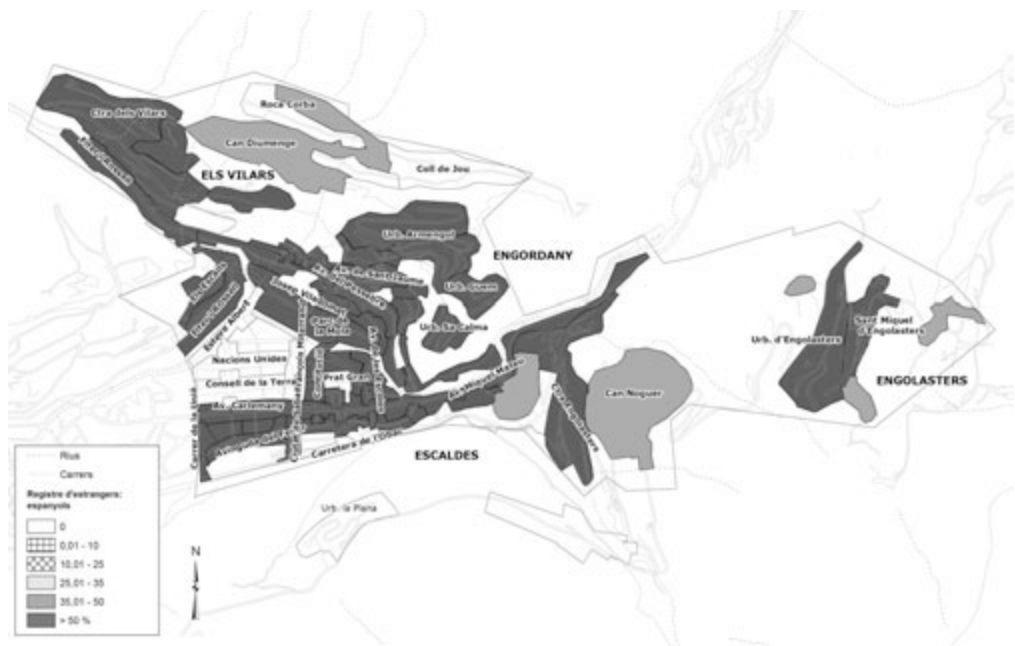
Els espanyols

El 1984 la població espanyola d'Escaldes-Engordany representa àmpliament la majoria de població estrangera arreu de la parròquia, i supera quasi sempre el 50% de la població estrangera. Però per tenir una idea més exacta de les concentracions de població espanyola cal mirar les xifres absolutes de persones més que no pas els percentatges, que podrien donar alguna idea desviada de la realitat.

Des d'aquest punt de vista, el sector de més concentració poblacional és la zona 1, amb 606 espanyols a l'avinguda Carlemany, seguit de dues zones properes, l'avinguda del Fener i els carrers perpendiculars a l'avinguda Carlemany que conflueixen a l'avinguda del Fener, amb 534 espanyols més. A la zona 2, a l'entorn de l'avinguda del Pessebre, s'hi localitzen uns 1.500 espanyols. L'altre espai important és la zona 3, a l'entorn de Fiter i Rossell, amb més de 800 espanyols.

La resta de zones, donada la gran quantitat d'espanyols en aquestes 3 grans zones, queden més aviat reduïdes; a la zona 4, entre l'avinguda Miquel Mateu i la carretera d'Engolasters hi ha un total d'uns 150 espanyols, tot i que representen el 75% de població estrangera d'aquesta àrea. A la zona 5, a l'entorn del Parc de la Mola i el Prat Gran, els espanyols sumen un total de 200 més.

Mapa 18. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Escaldes-Engordany, 1984.
Espanyols

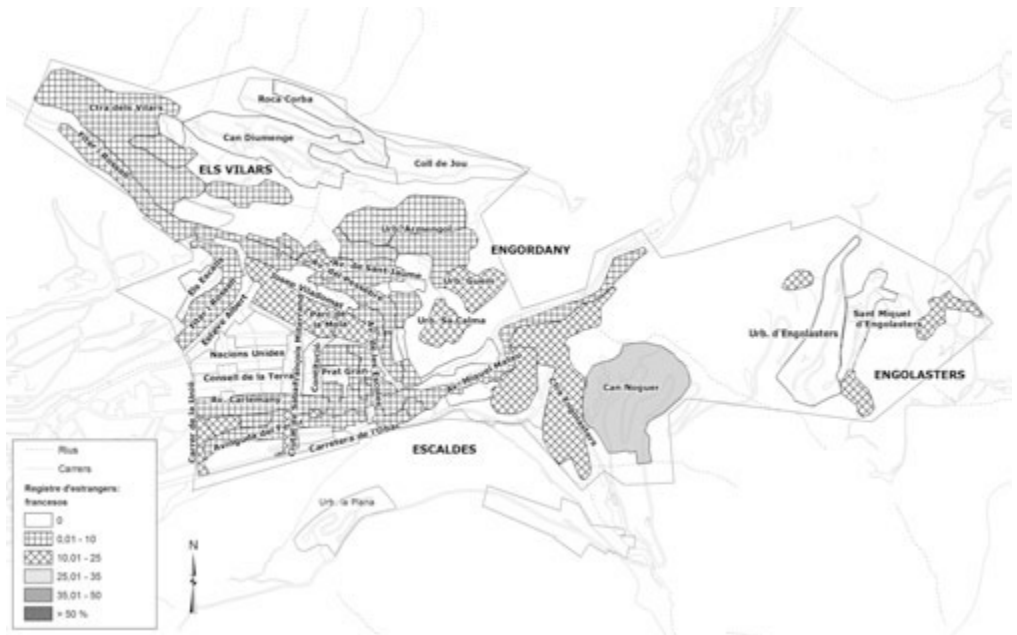
A les zones 6 i 7, a les urbanitzacions, tot i que els percentatges són també importants, hi consta un nombre de persones molt menor. A la zona del solà d'Engordany, hi ha una diferència quantitativa significativa entre les parts més properes als nuclis urbans i les parts més elevades. Així, per exemple, mentre que a la zona de la carretera dels Vilars hi resideixen un total d'uns 150 espanyols, a la zona de Can Diumenge, tan sols se n'hi tro-

ben 5. La mateixa distinció s'ha d'establir a la zona de Sant Jaume d'Engordany: a l'avinguda Sant Jaume hi viuen uns 150 espanyols, i en canvi, a la resta d'urbanitzacions de la zona, com Sa Calma, Guem, etc., només n'hi resideixen uns 50. A la part d'Engolasters, en canvi, hi consten registrades sempre unes quantitats molt petites d'espanyols, ja que en total són poc més de 20 espanyols entre la urbanització de Can Noguer i les de Sant Miquel d'Engolasters.

Els francesos

A la parròquia d'Escaldes-Engordany, segons el Cens comunal, el 1984 hi figuren un total de 544 francesos, mentre que al Registre del Servei d'Immigració tan sols hi consten 280 persones. Tot i que en aquestes dates estan repartits arreu de la parròquia, es concentren en major nombre en unes zones molt determinades. Sobretot a les zones 4 i 7, a l'entorn de la carretera d'Engolasters i la urbanització de Can Noguer, on hi ha unes 43 les persones de nacionalitat francesa, que arriben a representar dins la urbanització de Can Noguer fins a un 32% de la població estrangera.

**Mapa 19. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Escaldes-Engordany, 1984.
Francesos**

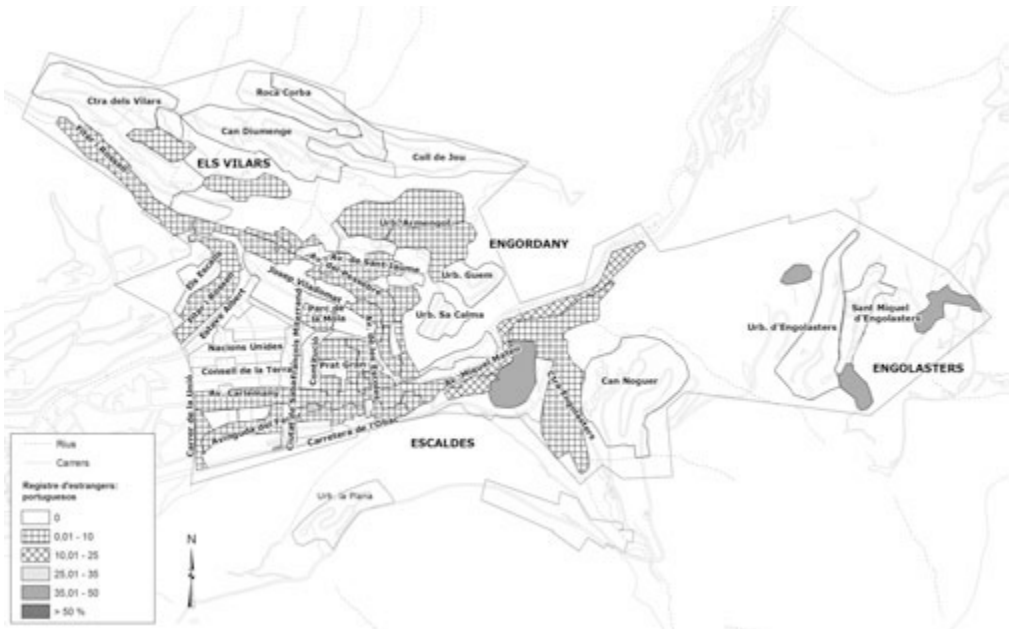
L'altra zona important de concentració de població francesa és una part de la zona 1, a l'entorn del carrer de la Unió i l'avinguda Carlemany, en què consten uns 60 francesos residents. L'altre sector destacable és segurament la zona 5, a l'entorn del Parc de la Mola, amb uns 25 individus.

A la zona 2, sobretot a l'avinguda de les Escoles, s'hi concentra un nombre important de francesos, en total uns 70. Per finalitzar, hi ha la zona 3, al llarg de l'avinguda Fiter i Rossell i principi de la carretera dels Vilars, on resideixen uns 50 nacionals francesos.

Els portuguesos

El 1984 a Escaldes–Engordany els portuguesos representen globalment 413 persones, tot i que pel que fa a la representació gràfica la mostra queda limitada a 202 persones. Els percentatges de població estrangera que representen els portuguesos, així com les xifres d'individus totals per carrers, permeten concloure que la població portuguesa era el 1984 molt poc representativa a la parròquia d'Escaldes–Engordany.

Mapa 20. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Escaldes-Engordany, 1984.
Portuguesos

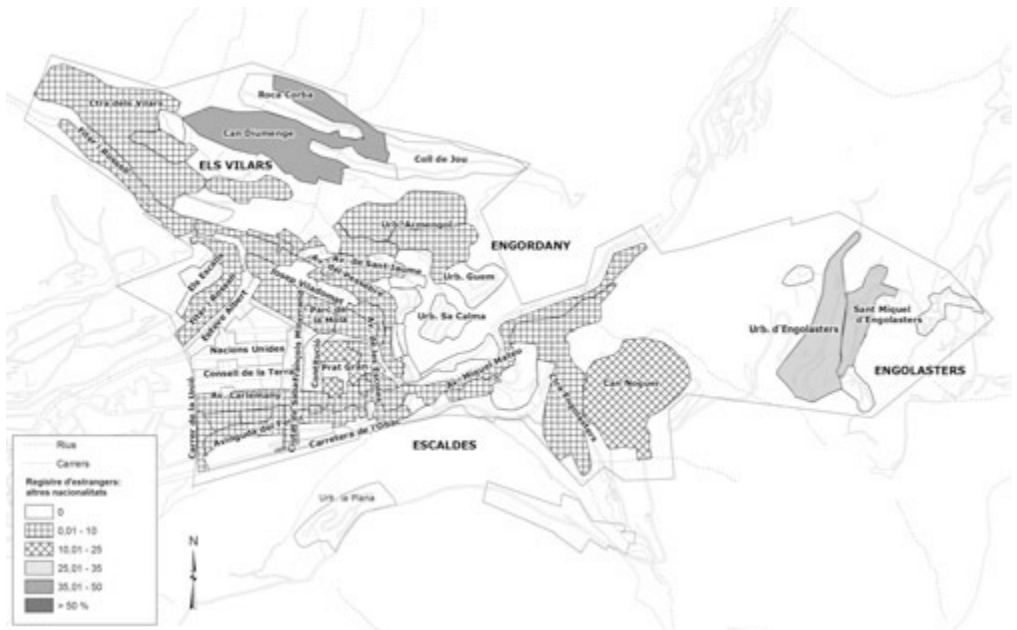

Tan sols es poden destacar certes agrupacions a l'entorn de la zona 4, a l'avinguda Miquel Mateu i l'antic camí d'Engolasters, on s'hi concentren només unes 25 persones. Destaquen perquè és una zona poc poblada i perquè el seu percentatge en termes de població estrangera resulta més important en aquest petit espai. El nombre més important de portuguesos, però, es troba a la zona 1, entre l'avinguda Carlemany i l'avinguda del Fener, amb un còmput total d'uns 58 portuguesos. El grup següent més important cal localitzar-lo a la zona d'Engordany o zona 2, entre l'avinguda de les Escoles i l'avinguda del Pessebre, amb unes 40 persones. Per finalitzar, hi ha la zona 3, a l'entorn de l'avinguda Fiter i Rossell, on es concentren un total de 78 residents portuguesos.

Les altres nacionalitats

El 1984 a Escaldes-Engordany el grup d'altres nacionalitats, segons el Cens comunal, queda representat per quasi mig miler de persones. Les dades del Registre del Servei d'Immigració han permès obtenir una mostra de 212 persones amb les seves nacionalitats respectives. Aquesta mostra és prou representativa, ja que en tot cas no sembla que el nombre real d'aquest col·lectiu superi cap altra de les nacionalitats comentades fins al moment.

Mapa 21. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Escaldes-Engordany, 1984.
Altres nacionalitats

De l'observació i la comparació dels percentatges de població estrangera, així com de les xifres de població d'aquest col·lectiu per carrers, es pot concloure que aquests estrangers es concentren sobretot a les zones tradicionals de captació de població estrangera, com ara la zona 1, a l'avinguda Carlemany i del Fener (amb unes 50 persones), i la zona 2, a l'entorn d'Engordany amb l'avinguda de les Escoles i avingudes del Pessebre i Copríncep de Gaulle (amb unes 60 persones). Curiosament també destaca la seva presència a la nova zona del Prat Gran, la plaça Coprínceps i el carrer del Parnal, on sumen tan sols 21 persones però que representen l'11% i el 18% de la població estrangera. Per finalitzar, cal tenir en compte la zona 3, de l'entorn de l'avinguda Fiter i Rossell, amb unes 45 persones d'altres nacionalitats.

Dels residents d'altres nacionalitats a Escaldes-Engordany, uns 70 procedeixen de la resta de països de l'Europa occidental o UE, uns 70 més són africans i uns 50 són asiàtics.

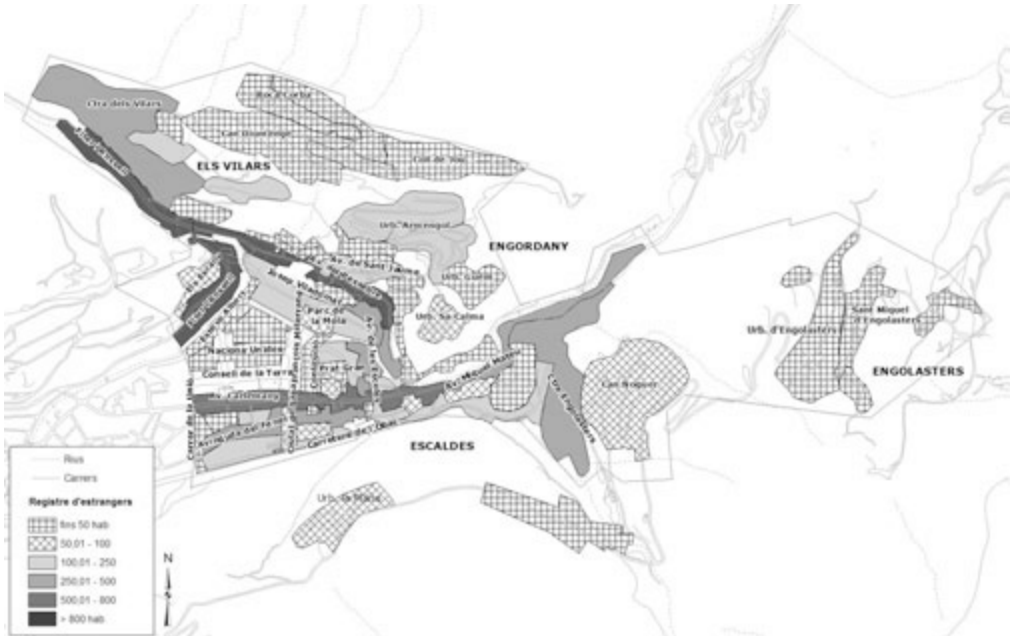
3.3.2 Distribució de la població estrangera el 2006

L'any 2006 a la parròquia d'Escaldes-Engordany hi ha, segons el Cens comunal, 6.012 espanyols, 591 francesos, 2.735 portuguesos, i 1.050 d'altres nacionalitats, que fan un total de 10.388 estrangers, que sumats als 6.003 andorrans donen un cens de 16.391 habitants a la parròquia d'Escaldes-Engordany.

El Registre del Servei d'Immigració tenia registrats 4.481 espanyols, 399 francesos, 2.700 portuguesos i 781 d'altres nacionalitats, xifres que representen un total de 8.361 estrangers residents, de manera que en queden uns 2.027 sense definir.

Malgrat el desajustament entre les dades de les dues administracions, una vegada més es considera que la mostra del Servei d'Immigració és prou significativa per representar la distribució de la població estrangera per carrers.

El mapa de representació de la presència de població estrangera per àrees a la parròquia (mapa 22) dóna una idea de la distribució de la població estrangera, sigui de la nacionalitat que sigui, així com de la intensitat i la concentració en l'ocupació en l'espai urbà d'Escaldes-Engordany. La principal diferència respecte al 1984, com passava a la parròquia d'Andorra la Vella, és l'increment dels percentatges de població estrangera en altres espais diferents de les vies principals tradicionals de concentració de població estrangera, com eren les avingudes Carlemany, Fiter i Rossell i del Pessebre. Ara es poden incorporar com a zones de densitat elevada de població estrangera zones com l'avinguda Miquel Mateu, la carretera d'Engolasters o la zona de l'entorn del Parc de la Mola.

Mapa 22. Nombre d'estrangers per carrers a la parròquia d'Escaldes-Engordany. 2006

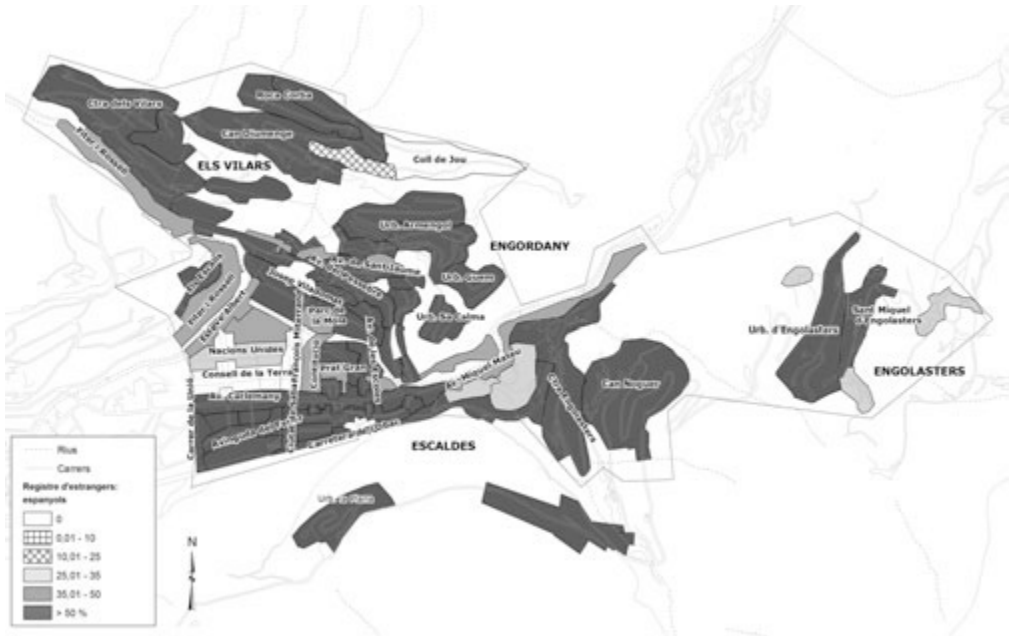
Els espanyols

L'any 2006 els espanyols continuen essent majoria arreu de la parròquia i continuen superant el 50% de la població estrangera en moltes zones, però a diferència del 1984 hi ha carrers on el percentatge ha baixat força. Això no significa que hagin marxat espanyols, ni de bon tros, sinó que vol dir que la població d'aquestes zones ha augmentat, amb la particularitat que altres immigrants d'altres procedències s'hi han instal·lat.

Les zones que han perdut aquest percentatge de població espanyola són bàsicament l'entorn de l'avinguda Fiter i Rossell i l'entorn de Caldea, com el Parc de la Mola o l'avinguda de la Constitució, així com tota la zona 4, però especialment l'avinguda Miquel Mateu, i en especial els carrers Camí del Barri o el Camí d'Engolasters, a l'entorn del pont de la Tosca, on el percentatge ha baixat significativament del 50% al 30%.

Malgrat això, cal dir que a la zona 3, de l'entorn de l'avinguda Fiter i Rossell, tot i baixar el percentatge de població espanyola, és avui en dia el carrer amb un nombre més gran d'espanyols: només en aquest carrer hi viuen 754 persones d'aquesta nacionalitat. A tota la zona, sumant els carrers de l'entorn, hi ha, doncs, si no la principal, sí la concentració més densa d'espanyols de la parròquia, amb un total de més 1.150 residents.

Mapa 23. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Escaldes-Engordany, 2006. Espanyols

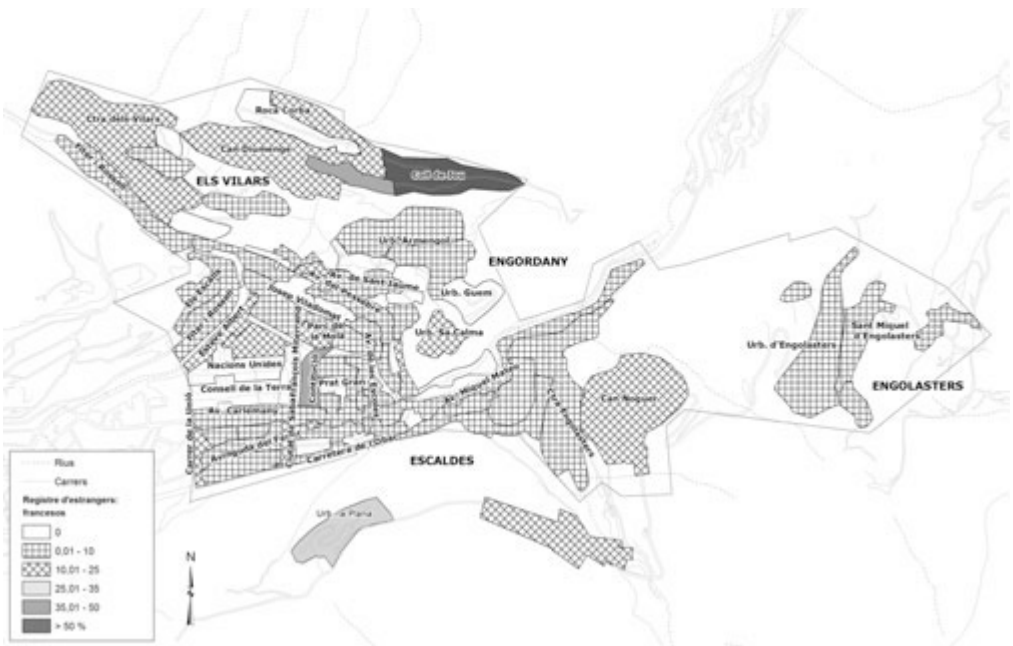
La zona 2 és l'altra zona important de concentració d'espanyols, a l'entorn de l'avinguda de les Escoles, conjuntament amb l'avinguda del Pessebre i l'avinguda Copríncep de Gaulle. En aquesta àrea hi ha 1.250 espanyols. La zona 1, a l'entorn de Carlemany i l'avinguda del Fener, també acull una altra concentració important d'espanyols, del voltant del miler de persones.

Altres zones per destacar són la zona 6, la part alta d'Engordany, les urbanitzacions Guem i Ermengol Serra (amb unes 100 persones) i Sa Calma (amb 37). El mateix passa a la zona dels Vilars, a la urbanització Sant Romà dels Vilars (amb unes 100 persones), o amb menys intensitat a Can Diumenge (9 persones). També és interessant el cas de la zona 7, d'Engolasters, on els espanyols s'han instal·lat en un nombre important al voltant de la carretera d'Engolasters (unes 225 persones), a les urbanitzacions de El Noguer (unes 70 persones), o de Sant Miquel d'Engolasters (unes 30 persones). Es veu, doncs, com segurament espanyols amb molts anys de residència s'han pogut anar instal·lant en zones de més nivell adquisitiu, ja que són urbanitzacions en forma de xalets amb terreny, i per tant, a preu de mercat més elevat. A la urbanització de la Plana, situada a la carretera de la Plana en direcció a la Comella, al vessant obac d'Escaldes-Engordany, hi viuen 40 espanyols.

Els francesos

La parròquia d'Escaldes-Engordany no té avui en dia gaire presència francesa. Tot i que els francesos es distribueixen arreu del territori parroquial, ho fan en un nombre bastant baix de persones (poc més de 500), i no superen quasi mai el 25% de la població estrangera. Igualment, si només es té en compte el nombre de persones que hi resideixen, en cap cas arriba a concentracions importants. Als carrers on se superen els percentatges esmentats, com el carrer de la Constitució, només hi resideixen una vintena de francesos; a la urbanització la Plana n'hi ha una altra vintena, i en altres zones, com el carrer i la carretera del Coll de Jou, només consta que hi visquin una desena de persones. A la urbanització Sa Calma, en canvi, el nombre de francesos, uns 15, es pot considerar més significatiu.

Mapa 24. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Escaldes-Engordany, 2006. Francesos

Per intentar veure certa continuïtat en la distribució de la població francesa a Escaldes-Engordany, s'ha d'agafar com a eix viari amb continuïtat la zona que va des de l'avinguda Carlemany, en el tram entre l'encreuament amb el carrer Pare Enric Graner i el carrer de la Constitució, fins a l'avinguda de les Escoles, incloent-hi la plaça Coprínceps, i agafant com a eixos viaris de referència tant el carrer de la Constitució en direcció cap al Parc de

la Mola com l'avinguda de les Escoles en direcció cap a l'avinguda Josep Viladomat. En el conjunt d'aquest espai quadrat, hi resideixen 70 persones de nacionalitat francesa.

Altres zones destacables són la zona 3, a l'entorn de l'avinguda Fiter i Rossell, i sobretot la carretera dels Vilars, on viuen 75 persones d'aquesta nacionalitat. Finalment, es pot remarcar la zona de la carretera d'Engolasters i la urbanització de Can Noguer, on hi consten més de 50 francesos.

Els portuguesos

El creixement de la població portuguesa a Escaldes-Engordany en poc més de vint anys ha estat espectacular: ha passat de 413 persones el 1984 a les més de 2.700 del 2006. Aquest increment ha fet baixar la participació dels altres col·lectius estrangers.

A banda dels percentatges de participació, cal analitzar el nombre absolut d'efectius per veure si es formen guetos. A primer cop d'ull sembla que la població portuguesa es concentra més en unes zones determinades, especialment en les que tradicionalment tenien presència d'estrangers, com les avingudes Fiter i Rossell, del Pessebre, Miquel Mateu o Carlemany.

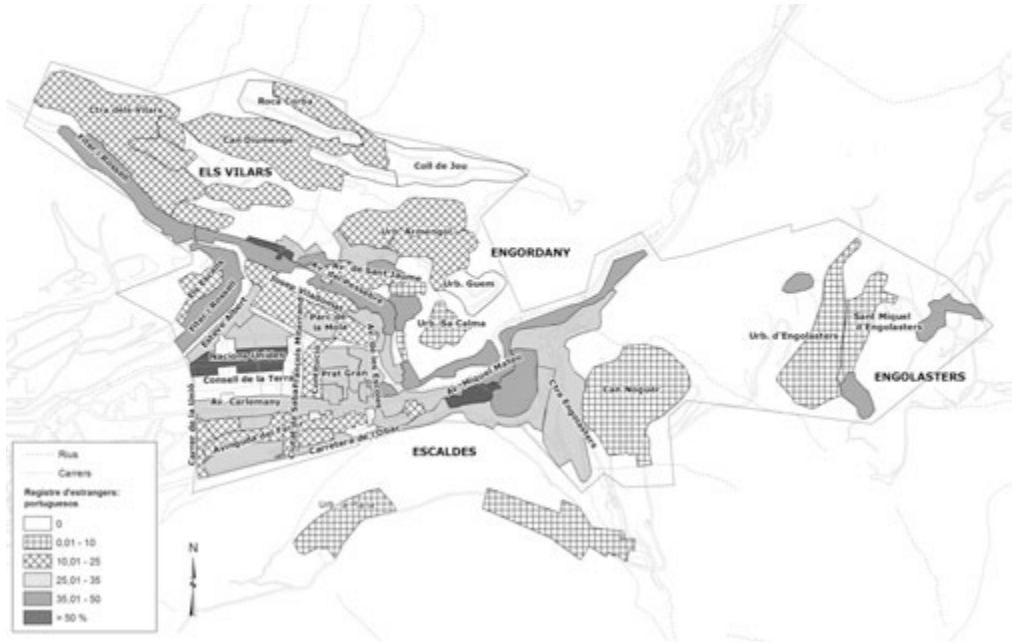
A la zona 3, a l'entorn de l'avinguda Fiter i Rossell, els portuguesos representen el 43% de la població estrangera, xifra prou significativa, i arriben al final de l'avinguda del Pessebre, al voltant del pont dels Escalls, i també al principi de la carretera dels Vilars. Els 900 portuguesos que habiten en aquesta àrea representen la tercera part del total de la parròquia.

L'altra zona de concentració és la zona 2, a l'entorn de l'avinguda del Pessebre, l'avinguda de les Escoles i l'avinguda Copríncep de Gaulle, que concentra uns 800 portuguesos, la quarta part del total parroquial. A l'avinguda del Pessebre, els portuguesos representen més del 40% de població estrangera.

És interessant destacar el sector constituït pel nucli antic, les zones més velles com el carrer d'Engordany, el carrer Santa Anna, el carrer de l'Obac, Mossèn Guillem Adellach, el Camí del Barri al voltant del pont de la Tosca, el camí d'Ensucaranes i l'avinguda Miquel Mateu. En aquesta àrea hi habiten 350 portuguesos, amb percentatges prou significatius, que arriben al 54% de la població estrangera a la zona del pont de la Tosca, i al voltant del 40% en carrers com el d'Engordany o el de Santa Anna. Aquesta zona ja va ser el primer indret de concentració significativa de portuguesos, tot i que llavors era en nombre molt menys important.

Al voltant del principi de la carretera d'Engolasters, coincidint amb la carretera de l'Obac, s'ha format un nucli de població amb edificis que ja tenen més de vint anys. És una nova zona de concentració de població estrangera i de nous nadius on es concentren uns 200 portuguesos, que ja suposen un 30% de la població estrangera, quan fa vint anys no representaven ni el 10%.

Mapa 25. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Escaldes-Engordany, 2006. Portuguesos

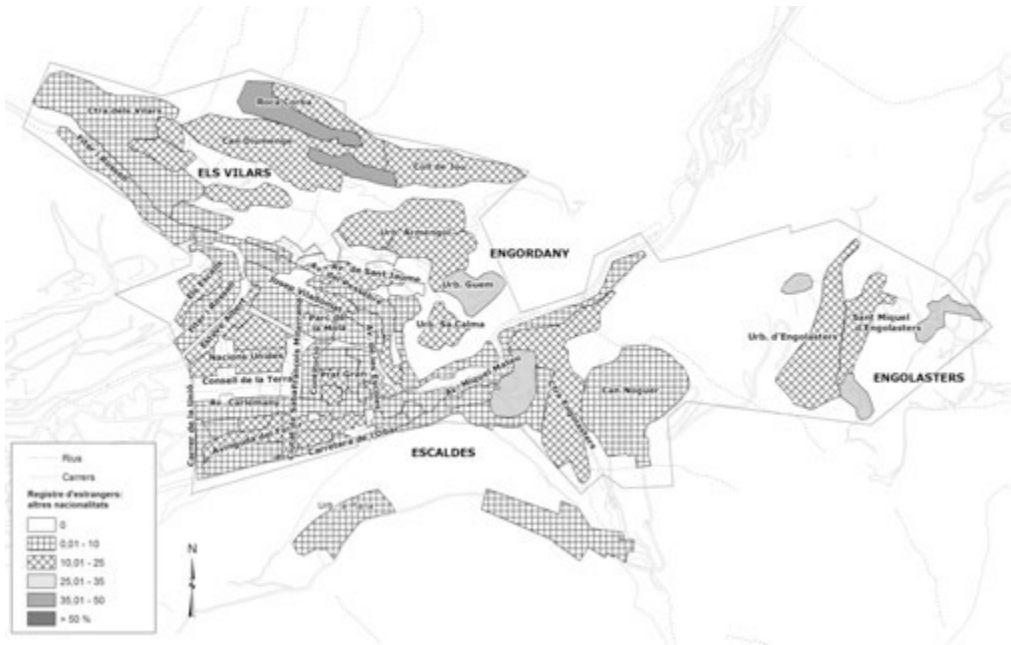

Finalment, hi ha la zona 1, a l'entorn de l'avinguda Carlemany, l'avinguda del Fener i els carrers perpendiculars, on hi ha 450 portuguesos. A l'avinguda Carlemany, amb una concentració superior a la del Fener, hi habiten 275 portuguesos, gairebé el 35% de la població estrangera.

Les altres nacionalitats

El creixement del col·lectiu d'altres nacionalitats a Escaldes-Engordany en vint anys ha estat, també, espectacular: ha passat de les poc més de 200 persones el 1984 a les 1.000 del 2006. El tret més significatiu és l'expansió d'aquest grup arreu del territori parroquial, ja que el 1984 hi havia molts carrers en què no hi eren presents. L'altra característica és l'augment del percentatge de població que representa en algunes zones força poblades, on passa de menys del 10% fa vint anys al 25% el 2006. Com a exemple d'espais força poblats i on representa més del 10% de la població estrangera, es poden citar l'avinguda del Fener i l'avinguda de les Escoles, així com el primer tram de la carretera d'Engolasters. Altres casos excepcionals són els de les urbanitzacions, com Guem (on supera el 35% de la població estrangera), Sa Calma o Ermengol Serra, la zona de Can Diumenge o Sant Miquel d'Engolasters.

**Mapa 26. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Escaldes-Engordany, 2006.
Altres nacionalitats**

La zona amb més representants d'altres nacionalitats és la zona 3, de l'entorn de l'avinguda Fiter i Rossell, amb 170 persones. El grup majoritari és l'americà, 60 en total; d'aquests hi ha uns 20 argentins o xilens i la resta són sud-americans o centreamericans. Després hi ha els asiàtics (50), de la resta de la UE (30), els africans (15) i només 5 persones de l'Europa de l'Est.

L'altra zona important és la zona 1, a l'entorn entre l'avinguda del Fener i l'avinguda Carlemany, amb 160 persones. En aquest sector el grup majoritari també són els americans (50, dels quals 30 són argentins o xilens), seguit per igual per africans (40) i asiàtics (40), curiosament molt concentrats a l'avinguda Carlemany. Finalment, hi ha un grup de 25 persones de la resta de la UE.

A la zona 2, a l'entorn de les avingudes Copríncep de Gaulle, del Pessebre i de les Escolles, hi ha un grup important, que suma 150 persones, entre les quals una cinquantena són sud-americans (20 argentins o xilens), 40 són asiàtics, 30 són de la resta de la UE, i 25 són de l'Àfrica o el Magrib.

Per finalitzar, hi ha l'entorn de l'avinguda Miquel Mateu i la carretera d'Engolasters, on resideixen menys d'un centenar de persones d'aquest col·lectiu, entre les quals el grup majoritari és el de la resta de la UE (unes 30), seguit dels sud-americans (25), els africans (20), de l'Europa de l'Est (10), i finalment els asiàtics amb tan sols 2 persones.

3.4 Encamp

Seguint la metodologia utilitzada per a les parròquies d'Andorra la Vella i d'Escaldes-Engordany, s'ha establert una zonificació de la parròquia d'Encamp que ha de servir de guia al llarg de les explicacions i s'enumera a continuació. Malgrat aquesta zonificació, hi ha altres petites zones que també mereixen ser comentades.

Zona 1: Entorn de l'avinguda Copríncep Episcopal.

Zona 2: Entorn dels carrers del Balcó del Solà, del carrer del Pedral, René Baulard, Príncep Benlloch, i carrers Valireta i el Pas de la Casa.

Zona 3: Entorn del Tremat i la Mosquera.

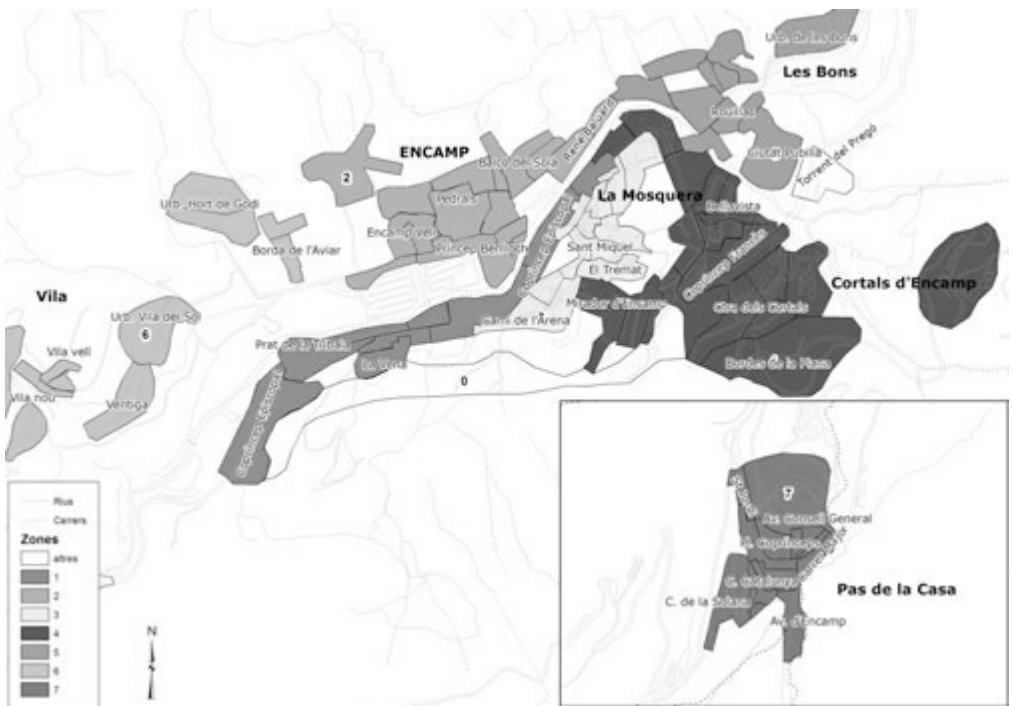
Zona 4: Entorn de l'avinguda Copríncep Francès, Mirador d'Encamp i carretera dels Cortals d'Encamp.

Zona 5: Entorn de les Bons i l'avinguda de Rouillac.

Zona 6: Entorn de Vila.

Zona 7: El Pas de la Casa.

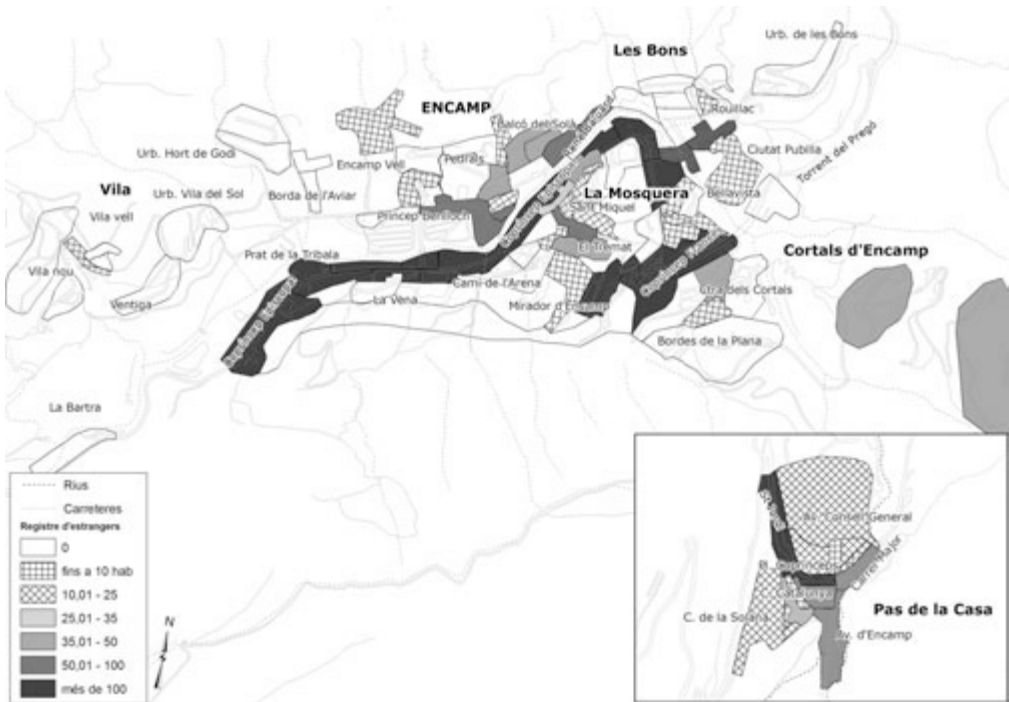
Mapa 27. Zones d'incidència de la població estrangera a la parròquia d'Encamp.

3.4.1 Distribució de la població estrangera el 1984

El 1984 a la parròquia d'Encamp hi ha 5.131 habitants segons el Cens comunal, dels quals 790 són andorrans, 406 nats a Andorra, 2.618 espanyols, 788 francesos, 219 portuguesos i 310 d'altres nacionalitats. El Registre del Servei d'Immigració té censats 1.721 espanyols, 663 francesos, 313 portuguesos i 211 d'altres nacionalitats, que fan un total de 2.908 estrangers. Això significa que hi ha 1.027 persones estrangeres sense identificar. Malgrat això, la mostra del Servei d'Immigració serveix per representar la distribució dels estrangers per carrers.

Mapa 28. Nombre d'estrangers per carrers a la parròquia d'Encamp. 1984

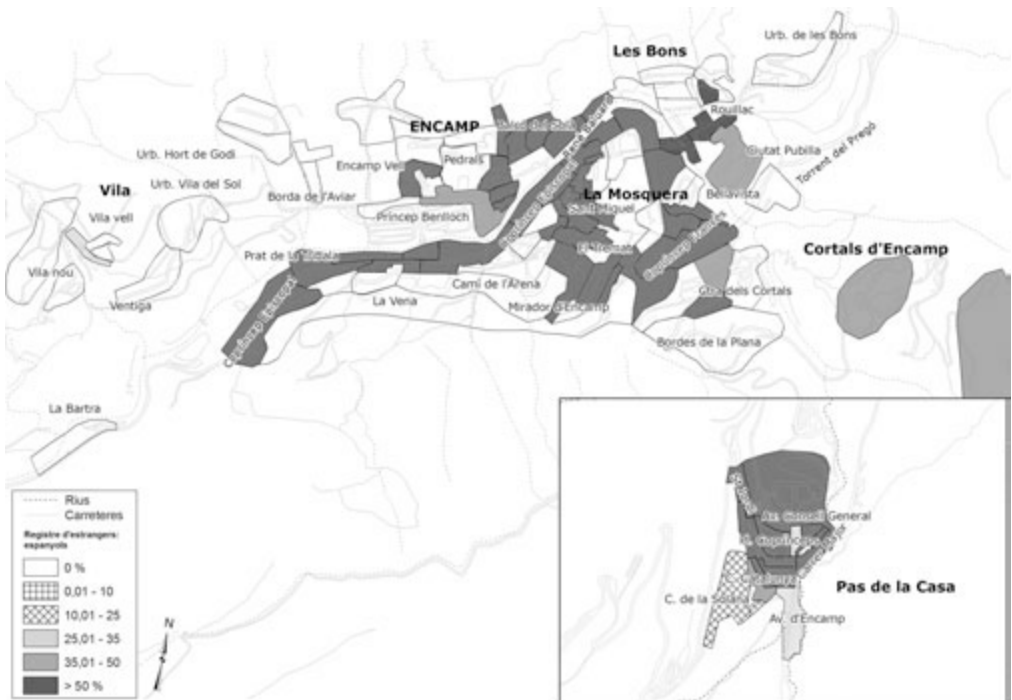
Al mapa de localització de la població estrangera (mapa 28) es representa la densitat de la localització de la població estrangera d'Encamp el 1984. En aquesta data la parròquia encara diferencia clarament les zones tradicionalment andorranes de les noves àrees d'expansió urbanística. Els nuclis més antics i tradicionals com Vila, Encamp vell o les Bons són andorrans, mentre que la població estrangera es concentra als nous vials com Copríncep Episcopal, Copríncep Francès, o el carrer Sant Jordi al Pas de la Casa. Mentre

que a Andorra la Vella i Escaldes-Engordany els eixos viaris principals rebien més estrangers, a Encamp hi ha altres zones amb presència d'estrangers, com el barri del Tremat, la zona del Mirador d'Encamp o l'avinguda de Rouillac a les Bons. També és important la zona 2, a l'entorn del carrer René Baulard o el del Pedral, el Balcó del Solà o l'avinguda Príncep Benlloch.

Els espanyols

L'any 1984 la població estrangera a Andorra i també a Encamp és bàsicament i majoritàriament espanyola. A la vall central d'Encamp, la població espanyola supera el 50% de la població estrangera a totes les zones d'expansió urbanística. Sens dubte al llarg dels vials principals, com a la zona 1, a l'entorn de l'avinguda Copríncep Episcopal (uns 200), o a la zona 4, entre l'avinguda Copríncep Francès (uns 150) i el Mirador d'Encamp (uns 70). A la zona 3, al barri del Tremat (uns 50) i la Mosquera (uns 100) també hi habiten 150 espanyols. A la zona 2 es poden trobar uns 130 espanyols repartits entre la zona del Balcó del Solà (25), l'avinguda René Baulard (30), o els carrers del Pas de la Casa i Valireta (75). A les Bons, però molt concentrat a l'avinguda de Rouillac, hi viuen 75 espanyols.

Mapa 29. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Encamp, 1984. Espanyols

Malgrat aquesta gran concentració de població espanyola, a Encamp, a diferència d'altres parròquies, hi ha molt poca concentració als nuclis antics dels pobles de Vila (amb tan sols 2 espanyols) o al poble de les Bons (amb tan sols 4 espanyols) o a Encamp vell (amb tan sols 3 espanyols).

Al Pas de la Casa, tot i que els espanyols constitueixen el col·lectiu de població estrangera majoritari, es distribueixen quasi equitativament entre espanyols (uns 200) i francesos (uns 150). Els espanyols es concentren a la part nord, de fet part baixa del nucli de població, sobretot al carrer Sant Jordi (85 persones), però també als carrers Catalunya (50), la plaça Coprínceps (11), l'avinguda Consell General (14), i a la zona dels carrers Major (41) i Comte de Foix (14).

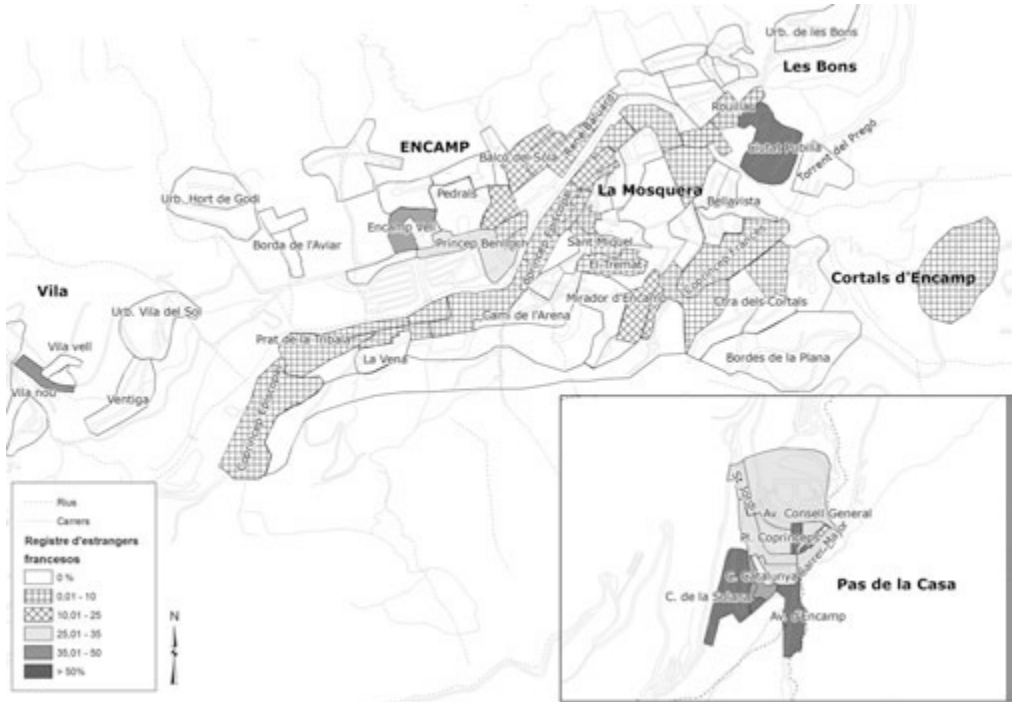
Els francesos

L'any 1984, i segurament encara avui en dia, parlar d'Encamp i dels francesos comporta parlar per força separatament del Pas de la Casa i de la resta de la parròquia. Efectivament, el Pas de la Casa constitueix un món a part, ja que enlloc més d'Andorra s'aglutinen tantes persones de nacionalitat francesa, les quals superen a totes les zones el 25% del còmput de població estrangera, i fins i tot arriben a superar el 50% en algunes àrees, com el carrer de la Solana o l'avinguda d'Encamp. La percepció d'una població afrancesada dedicada al turisme francès es constata clarament el 1984, època en què no tan sols els turistes eren majoritàriament francesos, sinó també molts dels mateixos residents, unes 150 persones, un nombre tan sols superat pels espanyols.

A la localitat del Pas de la Casa s'aprecia una clara separació entre la part nord i sud de la població: la part nord, més espanyola, comprèn els carrers Sant Jordi, Catalunya, Major, Comte de Foix i la plaça Coprínceps; la part sud, majoritàriament francesa, comprèn el carrer de la Solana i l'avinguda d'Encamp i el carrer de Bearn.

A la vall central d'Encamp, en canvi, els francesos hi són molt menys presents i es concentren en zones molt concretes, com l'entorn de l'avinguda Copríncep Francès, l'avinguda de Rouillac (sense superar el 10% de població estrangera), el carrer Ciutat Pubilla (60% però amb tan sols 4 persones) i el Mirador d'Encamp (15% amb unes 20 persones). En tot el conjunt d'aquest sector hi viuen unes 50 persones de nacionalitat francesa.

L'altre espai on es registra força concentració de persones de nacionalitat francesa és l'entorn d'Encamp vell, el carrer Príncep Benlloch (35% i unes 20 persones), i la zona del Balcó del Solà (20% i unes 10 persones) i de l'avinguda René Baluard (25% i unes 15 persones).

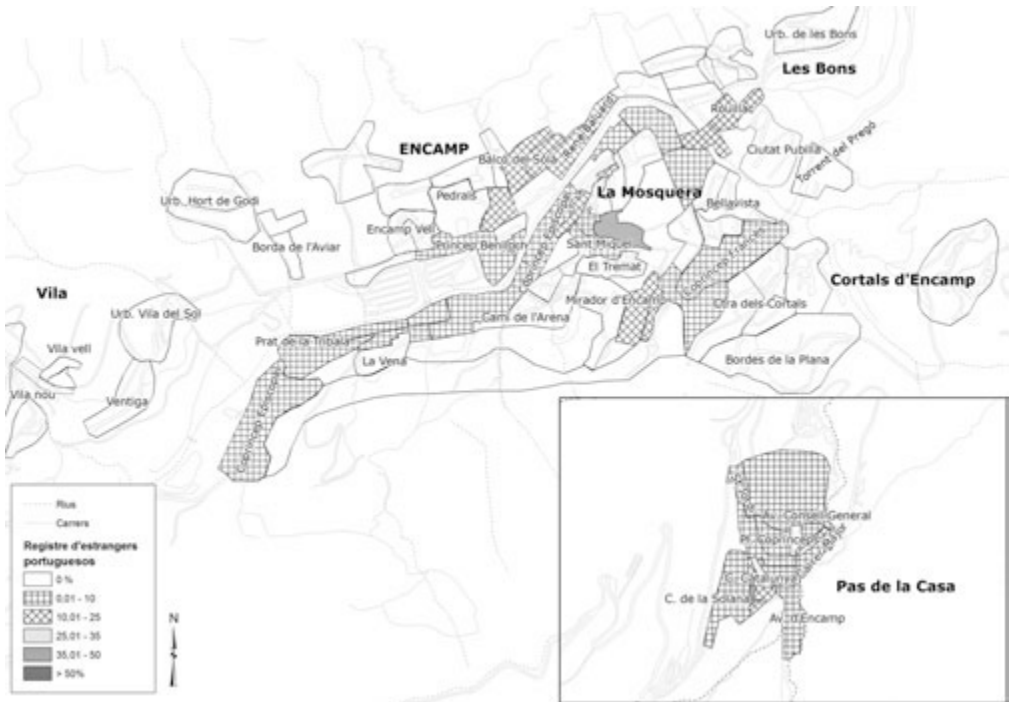
Mapa 30. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Encamp, 1984. Francesos**Els portuguesos**

L'any 1984 els portuguesos ja comencen a ser presents a la parròquia d'Encamp. Contràriament al que es pugui pensar, no formen cap mena de gueto, sinó que es distribueixen uniformement per tots els carrers, això sí, sempre en les noves zones de desenvolupament urbanístic.

L'única concentració destacable, que supera el 25% de la població estrangera, es dona al barri de la Mosquera, tot i que només es tracta d'unes 20 persones. En menor mesura, entre el 10% i el 25%, hi ha la zona de l'avinguda de Rouillac, amb tan sols una dotzena de persones, i l'entorn del Balcó del Solà, del Pedral, l'avinguda René Baluard o el carrer Valireta, amb unes 25 persones de nacionalitat portuguesa. A la urbanització Mirador d'Encamp n'hi ha una dotzena més. A la resta, no supera el 10%. Com es veu, el 1984 la presència de portuguesos és més aviat escassa, amb certes famílies distribuïdes per les diferents zones de població estrangera.

Pel que fa al Pas de la Casa, es distribueixen uniformement per tota la localitat sense distinció de zones concretes, i mai superen el 10% de concentració de població estrangera. Es tracta d'unes xifres realment baixes, ja que en cap cas superen les 10 persones per carrer, excepte al carrer Sant Jordi.

Mapa 31. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Encamp, 1984. Portuguesos

Les altres nacionalitats

L'any 1984 les altres nacionalitats ja comencen a destacar a Andorra. També Encamp comença a percebre l'arribada d'aquesta diversitat d'estrangers.

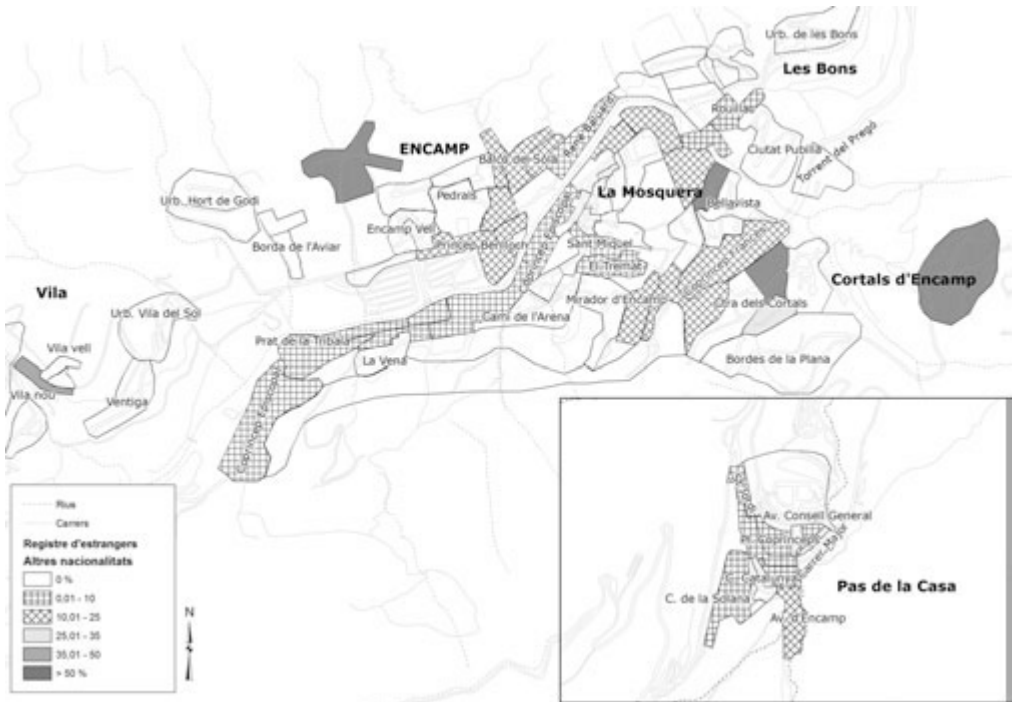
Al mapa 32 es poden veure concentracions elevades de les altres nacionalitats, i aquest fet podria fer pensar en la possible creació de guetos. No obstant això, cal tenir present que es refereix a quantitats molt petites de persones, com a molt 30 persones en un mateix carrer. Els percentatges de les altres nacionalitats s'han de relativitzar, doncs, tenint en compte el nombre real de persones, i sense perdre de vista, a més, que com a mínim es tracta de tres o quatre nacionalitats diferents. Com ja s'ha dit, en el moment d'expressar els percentatges respecte a la població estrangera, pot passar que una sola família d'hindús, per exemple, instal·lada en una zona molt concreta on no hi ha altres immigrants, constitueixi el 100% de la població estrangera, quan en realitat només és una sola família. Aquest exemple extrem passa en tres casos o en tres carrers: al carrer Bellavista, on tan sols dos persones de la resta de la UE representen el 100% de la població estrangera; al carrer Canadilla, on també dos persones representen el 100% de la població estrangera, i a la carretera de Vila a Beixalís, a la zona que s'ha anomenat Vila

nou, on igualment hi ha tres persones del grup d'altres nacionalitats, tot i que en aquest indret no representa el 100% de la població estrangera per la presència de francesos i espanyols però sí el 30%. Si aquestes nacionalitats es concentren en zones on ja hi ha altres categories de nacionalitats, la seva representació queda diluïda en el còmput general de percentatges de població estrangera.

L'única àrea on concorda el percentatge de població estrangera d'altres nacionalitats amb un nombre considerable d'aquests residents, que representa més del 50% de població estrangera, és la zona de la carretera dels Cortals, on viuen unes 25 persones, procedents de la resta de la UE.

En intentar esbrinar aquesta darrera concentració, s'ha consultat les zones pròximes, i es constata que precisament a l'avinguda Copríncep Francès es concentra un grup d'unes 30 persones, la majoria també de la resta de la UE. Una mica més lluny, al Mirador d'Encamp, curiosament s'hi troba un grup d'unes 15 persones que són, igualment, nacionals de la resta de la UE.

Mapa 32. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Encamp, 1984.
Altres nacionalitats

Al voltant de la carretera dels Cortals i tot el sector que va des del Mirador d'Encamp fins al carrer Bellavista i l'avinguda Copríncep de Gaulle, hi ha unes 70 persones d'aquest col·lectiu, de les quals el 90% són de la resta de la UE. Fent una consulta amb més profunditat a la base de dades, per intentar veure les nacionalitats principals d'aquesta agrupació de residents d'altres nacionalitats, s'ha vist que la majoria d'aquestes persones són alemanyes, seguides dels britànics i d'altres en quantitats molt testimoniales de diversos orígens, com suïssos o holandesos. Efectivament, s'observa que a Encamp, el 1984 la majoria d'altres nacionalitats són de la categoria de la resta de la UE i que es concentren sobretot en aquesta zona.

Les persones d'altres nacionalitats són minoritàries a la resta de carrers i provenen majoritàriament de la resta de la UE: tan sols n'hi ha 11 a l'avinguda Copríncep Episcopal, 10 a l'avinguda de Rouillac i 6 a la zona del carrer del Pedral.

Al Pas de la Casa hi ha un grup encara més reduït d'altres nacionalitats (unes 25 persones), amb un màxim d'una desena de persones a l'avinguda d'Encamp i les mateixes a l'avinguda de Sant Jordi. Curiosament, però, el grup majoritari és el dels asiàtics (uns 15), seguit dels de la resta de la UE. De fet, una recerca més detallada a la base de dades revela que tots els asiàtics del Pas de la Casa són hindús.

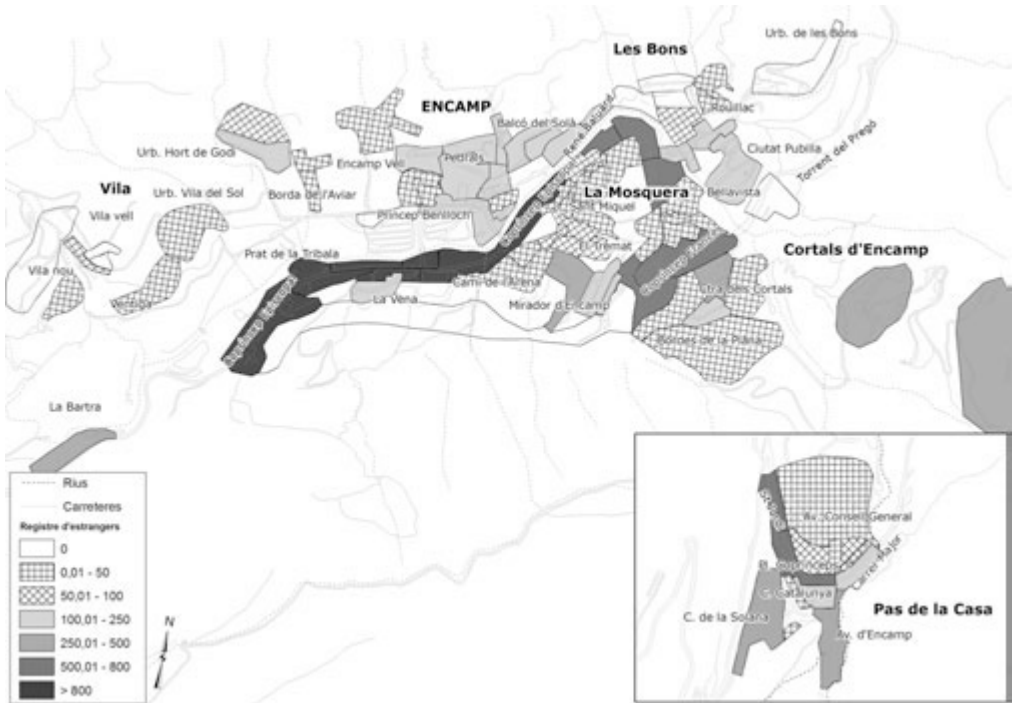
3.4.2 Distribució de la població estrangera el 2006

El 2006 a la parròquia d'Encamp hi ha oficialment, segons el Cens comunal, 3.843 espanyols, 1.636 francesos, 2.891 portuguesos, i 802 d'altres nacionalitats. Hi ha 4.513 andorrans i 9.172 estrangers, que fan un total de 13.685 habitants a la parròquia d'Encamp.

Segons el Registre del Servei d'Immigració, hi ha enregistrats 3.107 espanyols, 1.535 francesos, 3.161 portuguesos i 614 d'altres nacionalitats, que fan un total de 8.417 estrangers, per la qual cosa queden 755 persones sense definir.

Malgrat un altre cop el desajustament de les dades, es considera igualment que la mostra del Servei d'Immigració és suficient per representar la distribució de la població estrangera per carrers.

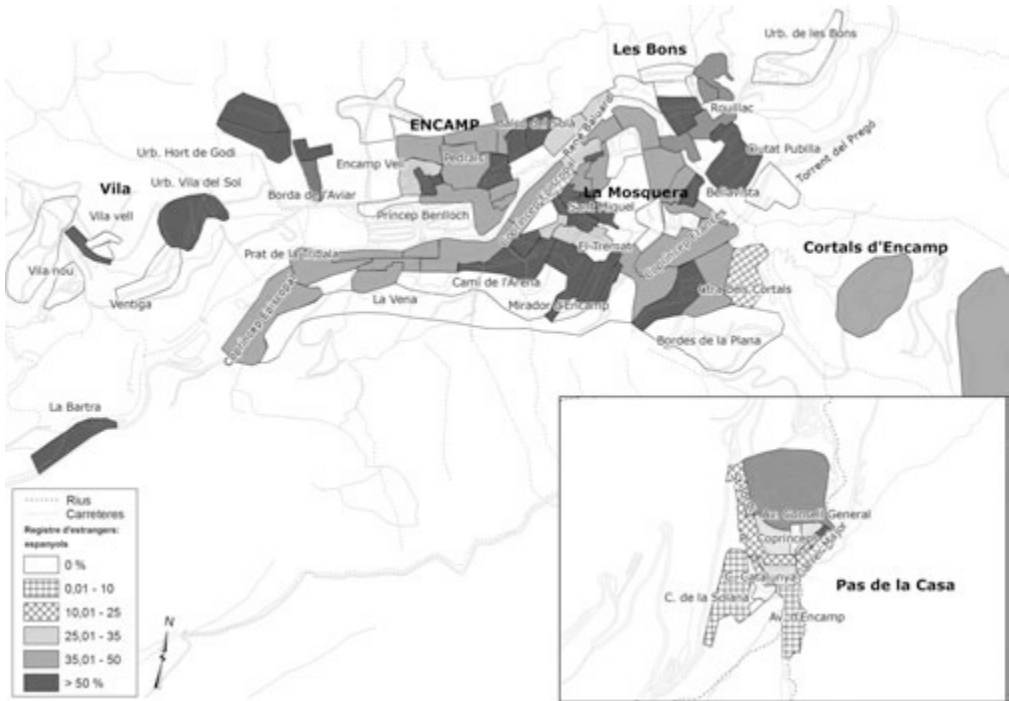
Al mapa de localització de la població estrangera del 2006 (mapa 33) es pot veure com, per comparació amb el 1984, l'expansió de la població estrangera s'ha donat arreu del territori parroquial, i ha arribat a estendre's fins i tot a zones on abans no hi havia població estrangera, com Vila o el nucli antic de les Bons.

Mapa 33. Nombre d'estrangers per carrers a la parròquia d'Encamp. 2006**Els espanyols**

Cal destacar els canvis experimentats en la distribució de la població espanyola. En zones on el 1984 pràcticament no hi residien, avui en dia representen el col·lectiu estranger més important, com a Vila, a les urbanitzacions Hort de Godi i a Vila del Sol. També a les Bons dominen aclaparadorament. A la resta de zones s'observa una reducció del percentatge per tres motius: la reubicació en les noves zones esmentades, la naturalització d'una part dels espanyols i l'augment d'altres col·lectius d'estrangers, com els portuguesos, que ha fet reduir el percentatge total de població espanyola respecte al total de població estrangera. Malgrat la reducció percentual, a Encamp els espanyols han crescut de les 2.618 persones de 1984, a les 3.843 de 2006, segons el Cens comunal.

La concentració més important es dona al llarg de l'avinguda Copríncep Episcopal, on habiten poc més de 400 espanyols. A la continuació del carrer en l'avinguda Copríncep Francès també hi resideixen uns 250 espanyols més, cosa que significa que al llarg de tota l'avinguda principal d'Encamp hi ha més de 650 espanyols. D'altra banda, al principi de la carretera dels Cortals, molt a prop de l'avinguda Copríncep Francès, hi ha un important grup de més de 180 espanyols.

Mapa 34. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Encamp, 2006. Espanyols

Al Mirador d'Encamp s'aglutinen uns 325 espanyols, mentre que a la zona pròxima a Encamp vell, cap a les Bons, hi ha el Balcó del Solà, el carrer del Pedral i el carrer René Baluard, una zona en què els espanyols són més de 350.

A les Bons, la població espanyola ha reduït el percentatge a l'avinguda de Rouillac, però ha augmentat considerablement en els carrers adjacents, sobretot al carrer Ciutat Pubilla i al carrer 14 de març, on superen, en tots dos casos, el 50% del total de població estrangera. En total, en aquest espai de les Bons, hi viuen unes 225 persones de nacionalitat espanyola. A la zona de la Bartra, els 200 espanyols que hi resideixen representen el 55% dels estrangers.

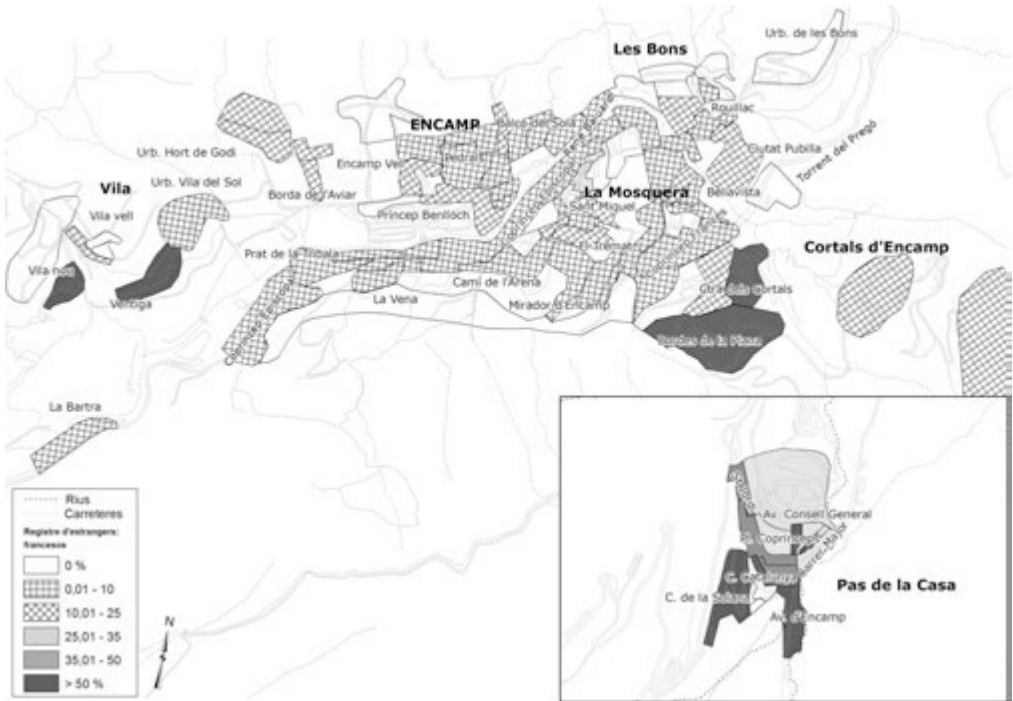
A Vila, així com el 1984 sorprenia la falta d'espanyols, el 2006 sorprèn la seva presència més que destacable, tot i que molt concentrada en tres zones: sobretot a la urbanització Hort de Godi, amb més d'un centenar; a la urbanització Vila del Sol, amb 25, i al nou espai urbà anomenat Vila nou, al costat de Vila vell, amb 30.

Finalment, al Pas de la Casa sobta la reducció considerable dels percentatges de població espanyola: s'hi comptabilitzen 325 espanyols dels 2.964 habitants que registra el Cens comunal l'any 2006. Els espanyols es concentren al carrer Sant Jordi (115), al carrer Catalunya (uns 50) i a l'avinguda d'Encamp (uns altres 50).

Els francesos

Com s'ha dit, parlar de francesos i de la parròquia d'Encamp significa parlar del Pas de la Casa, ja que, efectivament, és en aquesta població on es troba la concentració més gran de francesos de tot el país. Les 850 persones de nacionalitat francesa representen quasi el 30% de la població. A més, estan concentrades en dos carrers, on superen àmpliament el 50% de la població estrangera: el llarg carrer de la Solana (més de 150) i l'avinguda d'Encamp (275). També són nombrosos al carrer Sant Jordi, encara que els 200 francesos que hi viuen representen un percentatge menor perquè aquesta àrea és més poblada.

Mapa 35. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Encamp, 2006. Francesos

A la vall central d'Encamp es veu com des del 1984 fins al 2006 els francesos s'han estès per totes les zones urbanitzades del fons de vall, amb certs canvis en la seva concentració. Per exemple, al carrer Ciutat Pubilla, predominantment francès, on representaven més del 50% el 1984, han reduït a menys del 35% la seva presència. En canvi, en altres zones de la parròquia, on abans no hi havia francesos, avui han esdevingut majoritaris com si, d'alguna forma, busquessin acomodar-se en un entorn més o menys francès. Així, a Vila, a l'entorn del carrer Ventiga i la zona de Vila nou, pròxima al Vila vell, hi viuen unes

12 persones. A la urbanització Hort de Godi, tot i que amb un percentatge menor, hi resideixen 20 persones.

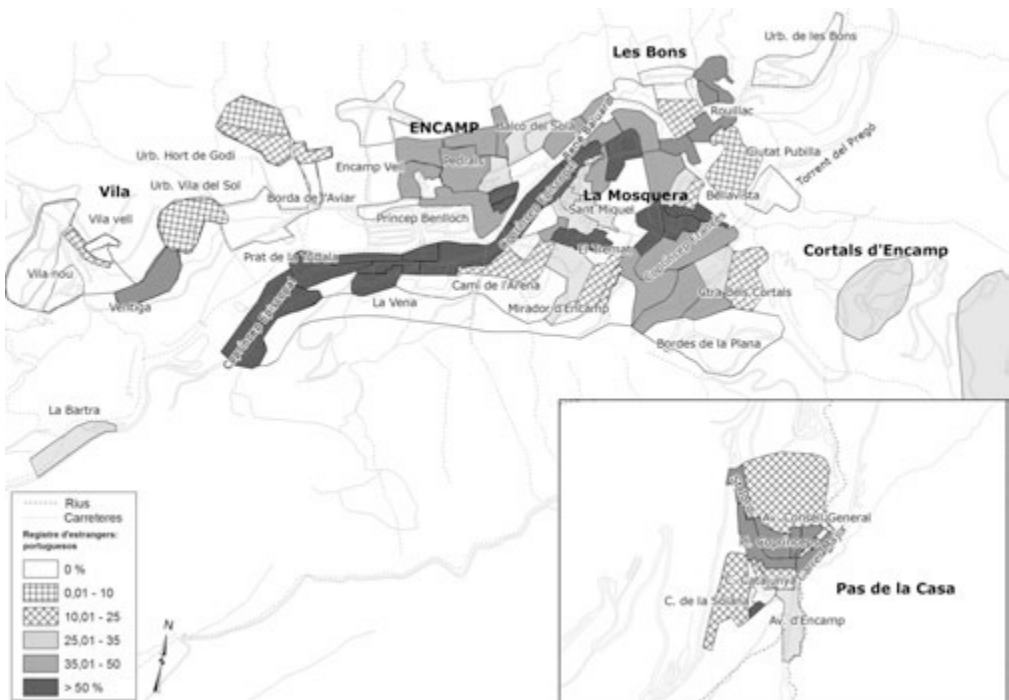
L'altra zona amb presència significativa és l'entorn de la carretera dels Cortals d'Encamp, que aglutina 50 francesos. Molt pròxima a aquesta àrea hi ha l'avinguda Copríncep Francès, que conjuntament amb la zona del carrer Ciutat Pubilla sumen un centenar de francesos més.

Altres àrees amb una presència més minoritària són l'entorn de l'avinguda Copríncep Episcopal (50), la zona del Mirador d'Encamp i el Tremat (50), i la zona del Balcó del Solà, el carrer del Pedral i l'avinguda René Baluard (amb unes 60 persones).

Els portuguesos

El col·lectiu portuguès és sens dubte el que ha crescut més des del 1984 fins al 2006, ja que han passat, a la parròquia d'Encamp, dels escassos 219 als 2.891, segons el Cens comunal. Han passat de tenir una presència minoritària a ser el grup estranger majoritari en molts carrers de la parròquia.

Mapa 36. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Encamp, 2006. Portuguesos

La concentració més important de portuguesos es dona al llarg dels vials principals d'Encamp, com ara al llarg de l'avinguda Copríncep Episcopal, amb unes 600 persones d'aquesta nacionalitat, que representen més del 50% dels estrangers, o l'avinguda Copríncep Francès, amb unes 300 persones. La població portuguesa supera el 60% de la població estrangera a l'entorn del carrer Tirader, el dels Pastoressos, i el dels Cortals, malgrat no superar les 70 persones. L'altre espai de concentració, molt pròxim, és l'entorn del Tremat, amb 50 persones. Tocant al Tremat hi ha el carrer Mirador d'Encamp, on s'agrupen 150 portuguesos. A la zona del carrer del Pedral, el Balcó del Solà, els carrers Valireta i del Pas de la Casa, es comptabilitzen 450 portuguesos, que constitueixen el 60% de la població estrangera.

A les Bons, a l'avinguda de Rouillac, on abans hi havia majoria espanyola, ara hi ha un centenar de portuguesos que representen quasi el 40% dels estrangers del sector. A la zona de la Bartra, la població portuguesa, unes 120 persones de les més o menys 375 que hi viuen, representa el 31% de la població estrangera.

Al Pas de la Casa, la població portuguesa ha crescut espectacularment: actualment hi viuen uns 550 portuguesos. La concentració principal es dona al carrer Sant Jordi i a la plaça Coprínceps, i els carrers de les Abelletes i Comte de Foix.

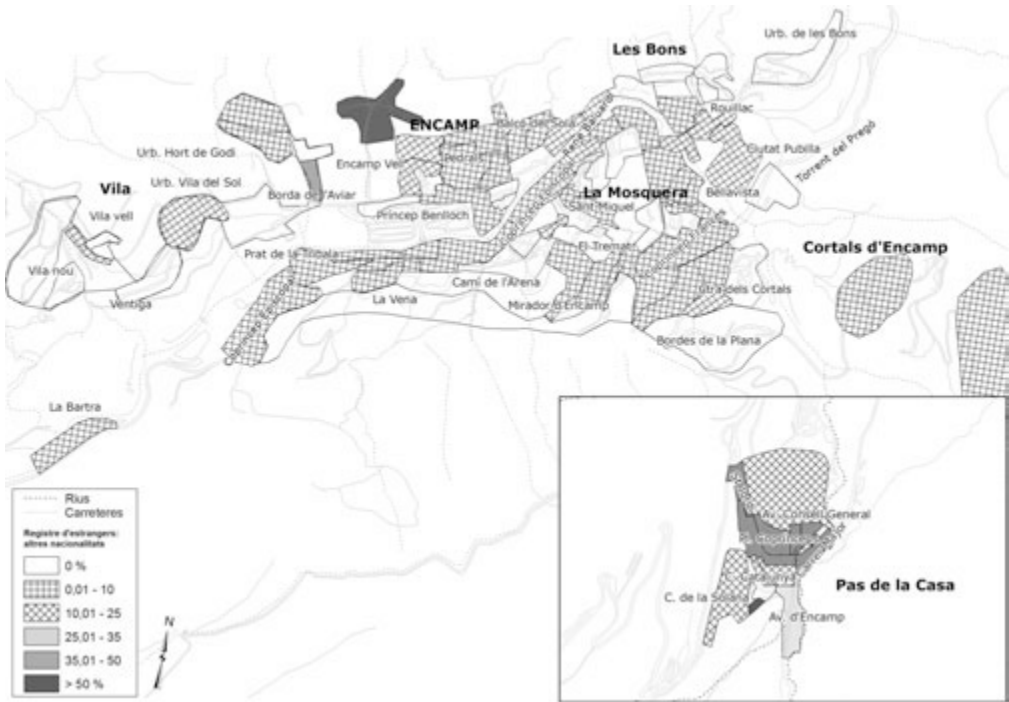
Les altres nacionalitats

Les altres nacionalitats també han crescut d'una forma significativa des del 1984 fins al 2006, ja que han passat de 200 a 800 persones aproximadament a la parròquia. A l'avinguda Copríncep Episcopal hi ha 70 individus d'altres nacionalitats, on el grup més nombrós és el d'argentins, amb uns 25 individus, seguit dels africans amb una vintena, igual que de la resta de la UE. En canvi, pràcticament no hi ha ni asiàtics ni de la resta d'Amèrica.

A la zona de l'avinguda Copríncep Francès, el grup principal és el de la resta de la UE, amb uns 20 residents, seguit dels argentins, amb una dotzena, i dels africans o del Magrib, amb 10. A la zona del Mirador d'Encamp hi ha un grup similar de persones d'altres nacionalitats, en què destaquen en primer lloc amb un nombre semblant els argentins i les persones de la resta de la UE, seguits dels africans, que estan representats per una desena d'individus.

A la zona del Pedral i el Balcó del Solà hi ha 40 persones d'altres nacionalitats. El grup més nombrós el constitueixen els africans, que són una vintena, concentrats sobretot al carrer René Baluard. Després hi ha unes 10 persones de la resta de la UE, uns 10 argentins i uns 10 més de l'Europa de l'Est, concentrats sobretot al carrer de les Arribes. A la Bartra hi ha una trentena d'individus d'altres nacionalitats, que es reparteixen quasi per igual entre africans o del Magrib, argentins i de la resta de la UE.

**Mapa 37. Distribució dels estrangers a la parròquia d'Encamp, 2006.
Altres nacionalitats**

A les Bons només hi viuen una vintena de persones d'altres nacionalitats, que principalment són d'Àfrica o el Magrib, concentrats tots a l'avinguda de Rouillac, i de la resta de la UE, repartits pels diferents carrers. A Vila hi ha una vintena més de persones d'altres nacionalitats, repartits per igual entre argentins i de la resta de la UE, i en menys mesura de l'Europa de l'Est.

Al Pas de la Casa, les altres nacionalitats estan constituïdes com a grup majoritari pels nacionals de la resta de la UE, amb uns 35, seguits dels asiàtics i els africans, amb una vintena cadascun. També hi ha vint americans i 10 persones de l'Europa de l'Est.

4. Conclusions

El 1984 la població estrangera de les parròquies d'Andorra la Vella, Escaldes-Engordany i Encamp era majoritàriament espanyola. Era, a més, molt homogènia, composta bàsicament per espanyols, seguits ja de lluny per francesos, portuguesos i persones d'altres nacionalitats, bàsicament de la resta de la UE, britànics o alemanys, amb una presència minoritària d'alguns argentins, hindús o magribins.

Els estrangers es concentraven sobretot en els grans eixos viaris de primer ordre que travessaven el fons de vall, així com en les zones més degradades i en tot cas molt concretes dels nuclis antics, com el cas de l'entorn del pont d'Engordany a Escaldes-Engordany, l'entorn del barri del Puial a Andorra la Vella, o l'entorn del Tremat i la Mosquera, a Encamp. En canvi, a la resta del territori, sobretot a Encamp, encara hi havia una separació bastant clara entre els nuclis tradicionals bàsicament andorrans molt caracteritzats pels pobles, com Santa Coloma a Andorra la Vella o Encamp vell, Vila o el poble de les Bons a Encamp.

El 2006 la població estrangera, a part de ser molt més important que el 1984, té la característica que s'ha diversificat notablement i, d'altra banda, s'ha expandit arreu del territori. Pel que fa a la diversificació, cal remarcar el fort creixement dels portuguesos, que són ja el tercer grup nacional en importància, després dels mateixos andorrans i dels espanyols, i que han adquirit recentment el mateix estatus que els espanyols i els francesos. L'altre fet important és la diversificació i l'augment significatiu del grup d'altres nacionalitats, en el qual destaca sobretot la incorporació de persones d'Amèrica del Sud, i també de l'Àfrica o el Magrib, els asiàtics (a part dels hindús, filipins i xinesos), i un nou grup incipient, que és el de l'Europa de l'Est. Pel que fa a l'expansió, cal posar en relleu l'ocupació per part de qualsevol nacionalitat de qualsevol part del territori andorrà, amb una intensitat especial de tot el fons de vall, però també de les parts altes, en forma d'urbanitzacions, a les quals també ha accedit la població estrangera amb més poder adquisitiu.

A part d'aquesta diversificació i expansió, també és interessant destacar certs fenòmens tant de concentració en llocs determinats de població estrangera d'una mateixa nacionalitat, com de substitució, en altres llocs, de la població estrangera d'una nacionalitat per la d'una altra. Aquests fenòmens són visibles sobretot en el cas d'espanyols i portuguesos, és a dir, en algunes zones on abans hi havia predominantment espanyols, avui en dia hi ha portuguesos. És lògic pensar que aquest fenomen segurament s'ha donat també entre andorrans i espanyols; els andorrans ocupen les noves zones urbanitzades, com ara l'entorn de la urbanització de Can Diumenge, Sa Calma, els Vilars o Sant Jaume d'Engordany, i per part seva, els espanyols ocupen urbanitzacions més antigues, com la part baixa de la carretera dels Vilars o la carretera d'Engolasters, al voltant de la urbanització Can Noguer.

Seria interessant analitzar la migració interna per observar tots aquests fenòmens de desplaçament i confirmar, per exemple, la idea que els andorrans han deixat les parròquies

centrals per anar-se'n a viure a les parròquies altes o zones més aïllades, com ara els nuclis de població sobretot de la parròquia d'Ordino, com la Cortinada o Sornàs; Meritxell o Prats a Canillo; Vila a Encamp; Aixirivall, Nagol o Certés a Sant Julià; Erts, Sispony, Anyós o l'Aldosa a la Massana, o l'entorn del carrer les Canals a Andorra la Vella.

Per acabar amb tot un atreviment teòric, es podria dir que els canvis en les característiques i l'estructura de la població estrangera a Andorra i els canvis en la seva distribució arreu del territori representen d'alguna forma els canvis socioeconòmics que hi ha hagut al món en aquests poc més de vint anys de diferència. En aquest període s'ha passat de ser una mena de ciutat rural tradicional (sinònim del fenomen anomenat com a *rururbanització*) però alhora adaptada a l'economia capitalista de masses, amb una població estrangera força homogènia que prové de l'entorn més immediat, a ser una mena de ciutat món cosmopolita (fenomen de la globalització), amb una població estrangera globalitzada en una societat andorrana cada cop més complexa i que forçosament es va adaptant a les necessitats d'una economia global.

• VII •

Impacte econòmic dels estrangers des del 1960 fins al 2006

Mireia Maestre Cortadella i Joan Soler Dòria

1. Introducció

Aquest capítol relatiu a l'impacte econòmic de la població estrangera a Andorra s'ha plantejat d'una forma molt analítica recollint totes les dades disponibles, per posar-les en paral·lel i ordenar-les amb vista a seguir un fil conductor lògic. La premissa de sortida és que la població estrangera és aportadora neta en el sistema econòmic andorrà. No obstant això, mitjançant l'anàlisi dels ingressos i les despeses del Govern, l'anàlisi de l'impacte dels estrangers en la Caixa Andorrana de Seguretat Social, la contribució dels estrangers en el mercat laboral, i finalment el consum dels estrangers, es podran extreure les conclusions oportunes i quantificar-ne en certa mesura l'impacte global.

L'obtenció de dades ha estat el criteri de definició dels períodes.¹ Per als pressupostos i les dades sobre població s'ha pogut anar fins a l'any 1960. Les dades disponibles han estat els pressupostos i les liquidacions del Govern. Fins al 1995 s'ha treballat amb les dades dels pressupostos i a partir del 1996 amb dades de liquidacions. Aquesta diferència de dades no suposa una dificultat en l'anàlisi de les dades, atesa la progressió important del pressupost i l'adequació del pressupost amb les liquidacions per als conceptes tractats. Totes les dades de pressupostos i liquidacions s'han deflactat en euros de l'any 2007 per fer comparables les dades entre els diferents anys. Per deflactar les sèries, s'ha disposat de l'índex de preus de consum d'Andorra i quan aquest no ha estat disponible, s'ha extret la inflació a Andorra com una relació entre la inflació a França i a Espanya, amb un pes del 60% per a Espanya i del 40% per a França.

Les dades de la CASS són disponibles a partir de l'any 1968, la seva data de creació. Les dades sobre despeses, ingressos i salaris s'han deflactat seguint el mateix criteri, però en euros de l'any 2006. Les dades de la CASS relatives als assalariats conserven la nacionalitat d'origen del treballador, amb la precisió que, encara que la persona hagi canviat de nacionalitat, cap a l'andorrana o cap a una altra, manté la nacionalitat d'origen a la CASS. Aquesta dada permet, doncs, de fer un seguiment dels estrangers durant la seva vida

¹ Els autors d'aquest apartat agraïm a l'Olga Inglés la seva col·laboració en el recull i tractament de les dades.

laboral, i donar una imatge més realista del mercat andorrà sobre la contribució dels estrangers. Les dades d'ocupació es refereixen a la població ocupada assalariada, ja que no és possible fer l'anàlisi en relació amb les persones que són responsables de negocis no assalariats, perquè només hi ha informació disponible de les persones que s'han donat d'alta a la CASS voluntàriament, i no es disposa tampoc de la seva retribució perquè la seva cotització és un preu fet. A més, atesa la legislació restrictiva en matèria d'inversió estrangera, molts estrangers poden ser titulars d'un negoci però poden no ser-ho davant de les administracions. En aquest estudi no es pot avaluar, doncs, la part emprenedora dels estrangers en l'economia andorrana. Un estudi realitzat per l'Ambaixada de Portugal apuntava que el 2008 uns 350 comerços es trobaven gestionats per persones portugueses, però només un 20% el tenien a nom seu ja que tenien acreditats més de vint anys de residència.² Aquesta situació queda regularitzada a finals del 2008 amb l'entrada en vigor del tractat bilateral entre Andorra i Portugal, que redueix els anys de residència a deu des del 1 de setembre. Per als nacionals espanyols i francesos, la reducció dels anys de residència a deu per obtenir els drets econòmics és un fet des del 1 de juliol del 2003, amb l'entrada en vigor dels acords trilaterals.

Prenent com a base, doncs, la informació disponible s'explica al llarg d'aquest apartat quin és l'impacte dels estrangers en el sistema econòmic: com a beneficiaris d'un sistema de prestacions, com a generadors de riquesa amb el seu treball, com a consumidors dins del país, i com a finançadors del sistema públic.

2. Evolució del pressupost de l'Estat per fer front a la immigració

L'impacte de la immigració en l'economia andorrana s'ha plantejat en diferents vessants, i el primer ha estat l'avaluació de l'efecte de la immigració sobre el pressupost de l'Estat. El creixement de la població d'Andorra durant el període analitzat (1960 a 2007) ha depès de forma molt majoritària de la immigració. La distinció en el pressupost entre andorrans i estrangers no dona més detall ni informació que la comparació de l'evolució amb el total de la població. Per aquest motiu, en aquesta secció s'ha comparat l'evolució del pressupost amb el total de la població, tenint en compte que, en una part molt considerable, l'increment ve donat per la immigració i els fills d'aquesta immigració.

El període d'anàlisi, que s'inicia el 1960 i va fins al 2007, ha estat dividit en tres fases que es poden observar en el gràfic 1 i que són:

- La dècada dels anys 1960, que es podria allargar fins al 1975, moment de les crisis petroleres. Aquest període està marcat per una forta entrada d'estrangers al país, que

² *Diari d'Andorra*, 16 de desembre del 2008.

està vivint la fase econòmica més expansiva del segle xx. Andorra viu uns creixements anualitzats de dos dígits, de la població estrangera, del pressupost i de les importacions.³ La fase comprèn un cicle d'expansió complet, sense a penes alentiments, gràcies al desenvolupament de les economies veïnes i a l'adaptació del país al nou turisme de masses. Aquesta nova modalitat turística sorgeix arran de les primeres vacances pagades a França l'estiu 1936 i del final de l'autarquia a Espanya, que havia durat des del final de la Guerra Civil i fins a finals dels anys 50.

- Les dècades dels anys 1970 i 1980 es poden definir com l'etapa de consolidació⁴ del model basat en el turisme i en els serveis. Els increments anualitzats de les diferents variables continuen tenint unes xifres molt notables, amb un creixement de les importacions del 9%, i de la població immigrada del 6,2%. Tot i això, el pressupost segueix un creixement de dos dígits amb un 13,1%, per adequar-se a les necessitats de serveis i d'infraestructures de la població creixent del país. Durant aquest període les crisis mundials del petroli i la crisi de principis dels anys 80 també afecten Andorra. Tanmateix, malgrat aquestes recessions, les importacions es multipliquen per gairebé 6 vegades durant el període comprès entre 1983 i el 1990.
- Les dècades dels anys 90 i 2000 han estat qualificades com a període d'estabilització del model i de maduresa. Els creixements anualitzats, tot i que són importants, mostren els signes de la maduresa i la consolidació. El període comença amb una recessió, però es recupera a partir de l'any 1994, i fins a l'any 2005 permet a Andorra de viure una nova fase d'expansió encara basada en el turisme i la construcció. Durant aquest període s'autoritzen més de 247 mil metres quadrats de mitjana cada any, un 30% més que en el període anterior.

Taula 1. Creixements anualitzats. 1960-2007

	1960-1969	1970-1989	1990-2007
Importacions (constants) en %	14,9	9,0	0,7
Superfície autoritzada mitjana anyal	-	190.750 m ² (1)	247.024 m ²
Població total en %	9,0	5,2	2,5
Població estrangera en %	17,5	6,2	1,8
Pressupost de despeses en %	16,4	13,1	6,0

Font: Dades diverses procedents dels organismes següents: Duana Andorrana, Departament d'Ordenament Territorial, Departament d'Immigració i Ministeri de Finances.

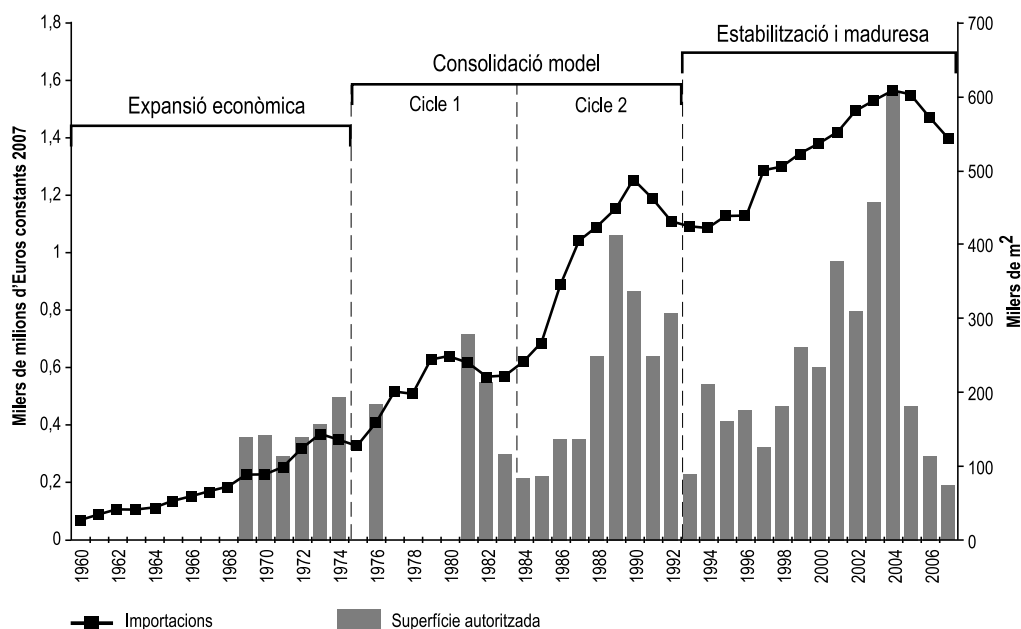
(1): dades disponibles per al període 1981 a 1990.

³ Vegeu la taula 1.

⁴ LLUELLES, M. J.; COMAS D'ARGEMIR, D.; PUJADAS, J. J.; SAEZ, X. *El Segle xx, La modernització d'Andorra*. Cambra de Comerç, Indústria i Serveis d'Andorra i Pagès Editors, Andorra 2004, pàg. 239 i següents.

El gràfic 1 posa en paral·lel les dades de les importacions, que són el reflex d'un dels principals motors econòmics d'Andorra, el comerç, i d'altra banda la superfície autoritzada.⁵ El sector de la construcció es troba al servei de la modernització del país, que necessita millores de carreteres, construcció d'habitatges i infraestructures per acollir els turistes, entre altres. És per aquest motiu que s'observen els mateixos cicles entre les importacions i la construcció, si bé aquesta darrera porta en general un parell d'anys de retard, ja que la variable d'importacions és més reactiva per la seva quasi immediatesa.

Gràfic 1. Importacions i superfície autoritzada de construcció (1960-2007)

Font: Estadístiques de les Valls d'Andorra (1976); Departament d'Estudis i Estadística.

Nota: Dades no disponibles de la superfície autoritzada dels anys 1960 a 1968; 1975 i 1977 a 1980.

Fins als anys 70, el creixement de la població prové majoritàriament de l'arribada d'estrangers. Aquest fenomen es redueix durant el període següent, durant les dècades dels anys 70 i 80, en què els creixements de la població total i estrangera són més similars tot i que la taxa de la població estrangera és un punt superior. En el darrer període estudiat l'increment de la població ja no s'explica majoritàriament per l'arribada d'estrangers.

Aquesta primera introducció sobre el moment econòmic que es viu en cadascun dels períodes aporta algunes referències per comprendre els efectes de la immigració en els comptes de l'Estat, i sobretot en la configuració d'un estat del benestar, amb la creació

⁵ Les dades no disponibles per a aquesta variable s'han deixat en blanc.

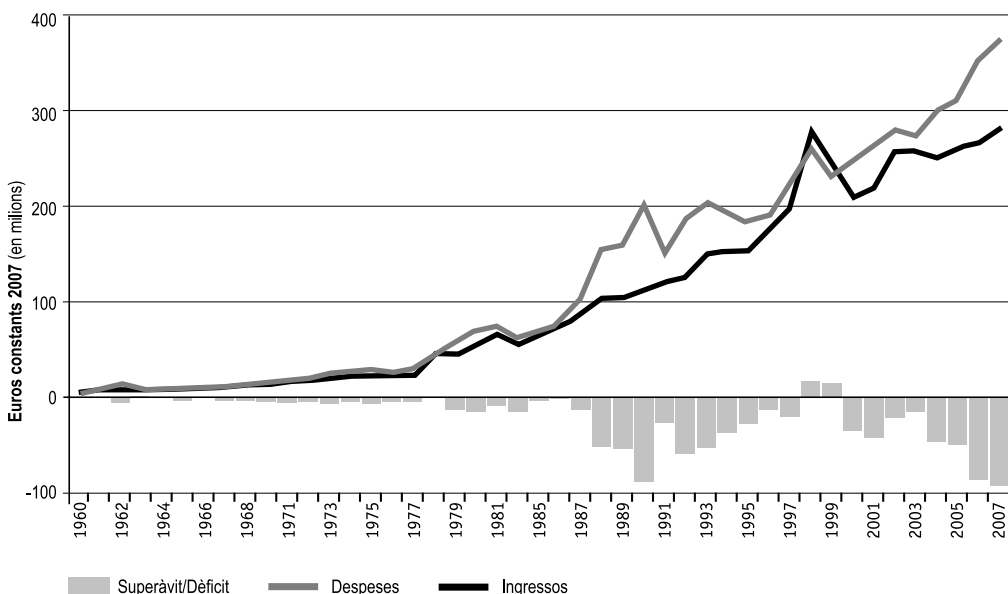
de la CASS el 1968, la consolidació de les escoles espanyola i francesa, l'obertura del Col·legi Sant Ermengol el 1966 i la creació de l'Escola Andorrana a principis dels anys 80, com a fites principals.

2.1 El pressupost del Govern, cap a un Estat providencial

Durant el període analitzat, l'Estat andorrà passa de disposar d'un pressupost gestionat pel Consell General i que es podria qualificar d'escàs, a tenir un pressupost que denota un paper més actiu de l'Estat. En el passat, el país havia contractat concessions per fer front als serveis bàsics, atesa la manca de recursos interns, i els estats francès i espanyol assumien la despesa corresponent a l'educació. Els serveis cobrien les necessitats de la població nacional, però el país es va haver d'adaptar a la demanda de serveis d'una població nacional i estrangera creixent.

El gràfic 2 mostra l'evolució de les despeses, els ingressos i el dèficit del pressupost del Govern. Tot al llarg del període analitzat des de l'any 1960 fins al 2006, com s'observa en el gràfic 2, els ingressos del Govern són insuficients en relació amb la despesa i la inversió. Els ingressos i les despeses del Govern han tingut un creixement molt sostingut a partir de l'any 1975. Els cicles esmentats en el gràfic 1 no sembla que hagin afectat de forma directa el pressupost general.

Gràfic 2. Ingressos i despeses del pressupost nacional (1960-2007)

Font: Ministeri de Finances.

Nota: Dades no disponibles per als anys 1970, 1983 i 1984.

Les figures tributàries vigents fins als anys 90 són:

- Els impostos de consum sobre mercaderies i carburants.
- Els cànon d'exploració de l'energia hidroelèctrica (Forces Hidroelèctriques d'Andorra, SA, FHASA) i d'exploració d'emissores relatius a les concessions.
- Taxes i preus públics per la prestació de serveis.
- Serveis telefònics.

Els impostos de consum sobre mercaderies i carburants són amb molta diferència la figura tributària que més aporta a les arques del Govern, amb un pes relatiu que oscil·la entre el 65% i el 80% des de l'any 1960 fins al 1975, i que passa al 90% des dels anys següents fins a principis dels anys 90. El cànon de FHASA es manté fins al rescat de la concessió el 1988 per part del Govern. El resultat d'aquesta operació és la creació de Forces Elèctriques d'Andorra (FEDA), una entitat parapública.

A partir de l'any 1991 entra en funcionament l'impost de mercaderies indirecte i la taxa sobre el consum, que reemplacen els impostos de consum vigents fins a la data, fruit de l'Acord d'Unió Duanera signat el 1990. L'Acord permet que Andorra es consideri en unió duanera per als productes industrials (capítols 25 a 97 del Sistema Harmonitzat), pels quals Andorra no percep drets de duana quan s'importen directament d'un estat de la Comunitat Econòmica Europea (CEE) i aplica la tarifa exterior comuna (TEC) en cas d'entrada de fora de la CEE, i en situació de país tercer per als productes agrícoles (capítols 1 al 24 del Sistema Harmonitzat). Per a aquests productes, Andorra aplica els drets de duana, la taxa sobre el consum, i té dret a rebre els productes restituïts dels excedents de la Política agrícola comuna. Per aquest motiu, els productes derivats de la llet i sucres, entre altres, es troben al país a un preu més baix, fet que suposa un reclam comercial molt important.

Durant els anys 90 s'inicia una diversificació dels ingressos del Govern, mitjançant la contribució de la banca a mitjan anys 90, les aportacions ordinàries i extraordinàries de FEDA i el Servei de Telecomunicacions d'Andorra (STA), creat el 1975, i la generalització progressiva de la imposició indirecta a principis dels anys 2000 amb l'impost de transmissions patrimonials i els impostos indirectes sobre la producció interna, la prestació de serveis i les activitats comercials. Totes les figures són de caràcter indirecte, excepte les plusvàlues immobiliàries, que entren en funcionament durant el 2007. Malgrat aquesta diversificació, la major part dels ingressos provenen dels impostos indirectes sobre la importació de mercaderies, cosa que permet afirmar que el finançament del Govern i dels comuns des dels anys 60 procedeix essencialment del turisme i del comerç.

Pel que fa al finançament dels comuns, el 1993 s'aproven les lleis qualificades de competències dels comuns i de transferències als comuns, que aporten claredat a l'estructura de l'Estat, i que estableixen que el Govern ha de transferir a les corporacions locals l'import més elevat entre el 30% dels ingressos que provenen de l'impost de mercaderies indirecte (IMI), i el 18% de tots els ingressos del Govern. L'any 2007 aquestes transferències passen a ser

del 18% dels ingressos totals. El pes relatiu de les transferències del Govern sobre el total dels ingressos dels comuns és aproximadament del 30%. Per als comuns, l'única figura tributària que afecta tots els ciutadans és el foc i lloc, que grava el fet de residir en una parròquia. La Llei de les finances comunals, del 2003, estableix amb claredat les figures tributàries dels comuns i fixa un límit d'endeutament.

Durant tot el període analitzat, els ingressos són insuficients per assumir les despeses, i tot el període coneix dèficits excepte els anys 1998 i 1999, gràcies a les fortes importacions de tabac, que van culminar amb l'anomenada "crisi del tabac", que va portar a la tipificació del delictes de contraban a Andorra.

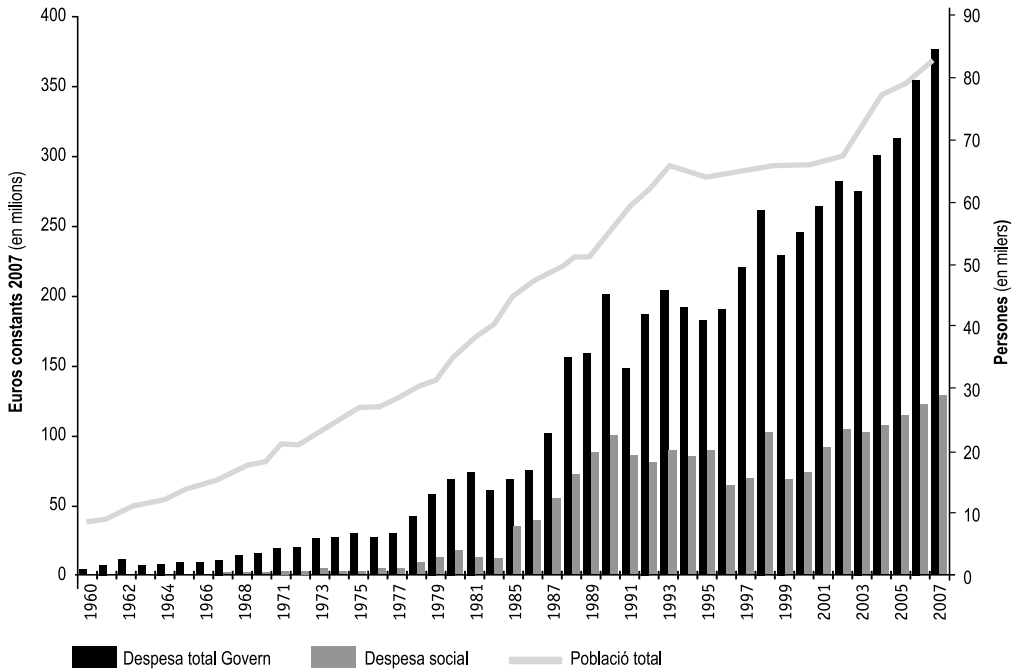
Les despeses es van adaptant a les noves necessitats d'inversió i serveis de la nova població del país.

Durant aquests gairebé 50 anys es poden observar uns períodes que no coincideixen exactament amb els períodes del gràfic 1, ja que la reacció a les necessitats de la població no va ser immediata. Mentre que fins a l'any 1977 el pressupost es troba en unes xifres inferiors als 28 milions d'euros (en valors de l'any 2007), en 17 anys, les despeses s'han multiplicat per 9 vegades. Tanmateix, com s'observa en el gràfic 3, aquest increment és més lent que el creixement de la població total. Durant la dècada dels anys 60, les inversions es concentren en infraestructures de transport, però sobretot en la nova clínica Verge de Meritxell, que s'inaugurarà el 1971, en sistemes de telecomunicacions per modernitzar el país i en escoles. Durant els anys 70, la inversió segueix destinada a serveis de telecomunicacions, però sobretot a les escoles, i l'Estat comença a invertir en la planificació de les estacions d'hivern.

El període que podria començar l'any 1978 i que arribaria fins a l'any 1993 multiplica el pressupost per gairebé 5 vegades, però en tres anys, entre el 1985 i el 1988 el pressupost es multiplica per 2,3 vegades. Aquesta fase es podria considerar com l'etapa d'adequació dels serveis a la demanda. L'inici de l'Escola Andorrana el curs 1982-1983 confirma l'esforç del Govern per proveir el país dels serveis bàsics, juntament amb el rescat de la concessió d'energia hidroelèctrica (FHASA) el 1988.

El darrer període, que comença el 1994 i va fins a l'any 2007, és un moment de confirmació del paper actiu de l'Estat, amb uns pressupostos que es doblen. La manca d'infraestructures fa que l'esforç inversor durant el període sigui molt important. Es consoliden les inversions en medi ambient, es continuen construint escoles que any rere any necessiten més places, s'inverteix en la millora de carreteres i s'obre el túnel d'Envalira, una connexió històrica.

El pressupost durant tot el període creix més que la població total per adequar-se a la demanda en serveis que necessita el país, com es pot comprovar en el gràfic 3. En aquestes anàlisis s'ha optat per comparar el pressupost amb el total de la població, ja que, tenint en compte que el creixement de la població s'explica principalment fins a finals dels anys 80 per l'entrada d'estrangers, la població estrangera és la que ha creat les necessitats.

Gràfic 3. Evolució de la població i del pressupost de despeses (1960-2007)

Font: Ministeri de Finances i Departament de Treball.

Nota: Dades no disponibles per als anys 1970, 1983 i 1984.

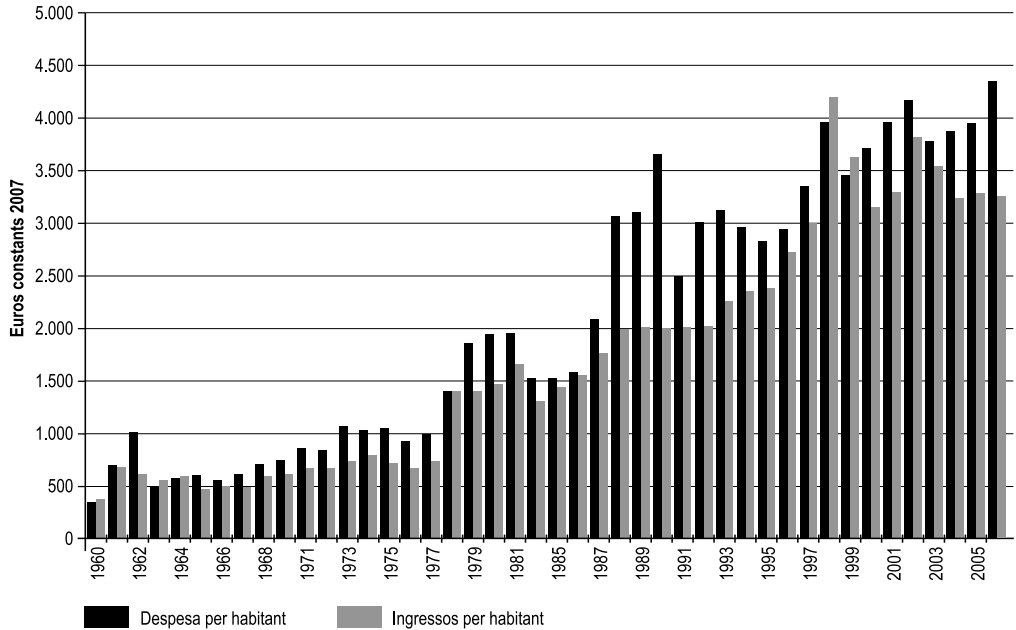
Els dèficits en els comptes es poden considerar estructurals durant tot el període analitzat i es van incrementant perquè no sorgeixen noves fonts de finançament; per això, el pes dels impostos a la importació de mercaderies representa més d'un 90%. Només els anys 1998 i 1999 es viu un superàvit pressupostari, que és un efecte dels ingressos del tabac dels anys anteriors.

La despesa per habitant pot passar de 347 euros l'any 1960 (euros equivalents 2007) a 4.356 euros el 2007, de manera que es multipliquen per 12 vegades les dotacions, com mostra el gràfic 4, gràcies al creixement del pressupost per sobre de l'increment de la població.

Els ingressos per habitant es troben per sota de les despeses que fa l'Estat per equipar i modernitzar el país. Els ingressos de l'Estat no són aportacions directes dels ciutadans. Els ingressos estan, doncs, correlacionats amb les compres dels turistes, que representen el 2006 un 63% del total del consum a Andorra.⁶

⁶ Font: Departament d'Estudis i d'Estadística, Govern d'Andorra.

Gràfic 4. Evolució de la despesa per habitant i dels ingressos (1960-2007)

Font: Ministeri de Finances i Departament de Treball.

Nota: Dades no disponibles per als anys 1970, 1983 i 1984.

Si bé no es pot considerar que l'aportació dels habitants del país, nacionals i estrangers, sigui directa, sí que es pot dir que els ingressos es correlacionen fortament amb el creixement de la població, i consegüentment dels estrangers, pel fet que és aquesta població la que fa possible l'expansió econòmica amb el seu treball en tots els sectors productius: comerç, turisme, construcció i serveis; i també amb el seu consum, però en menor mesura.

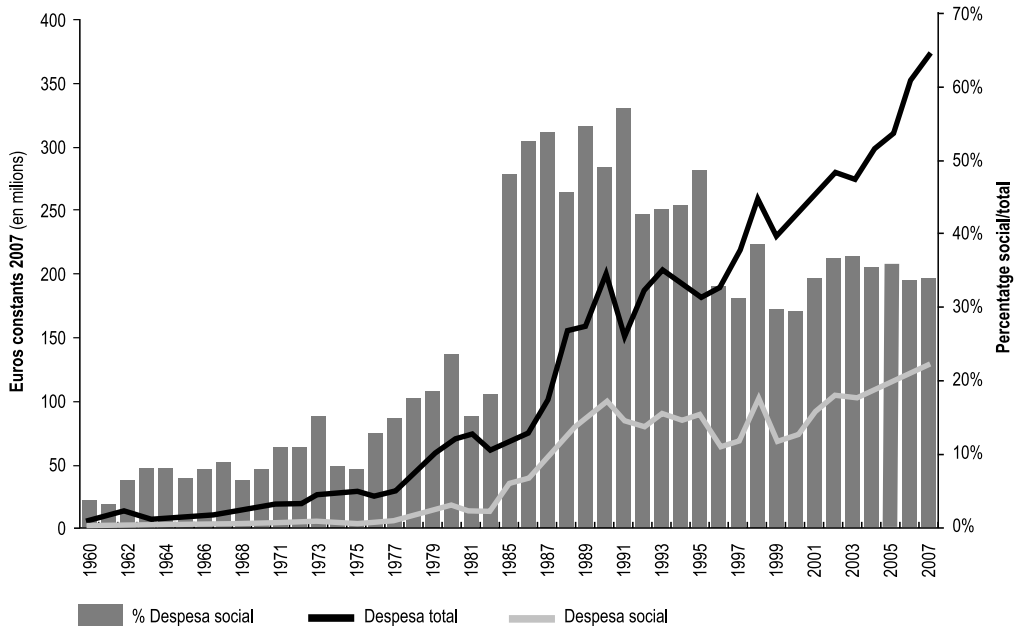
Per a aquesta anàlisi, s'ha distingit dins del pressupost la part de despesa lligada a les qüestions socials de la resta del pressupost. Les qüestions socials en el pressupost i liquidacions són les despeses en matèria de sanitat, educació, esports, joventut, benestar comunitari, cultura i promoció, i protecció social.

Durant el període estudiat, es poden considerar tres fases diferenciades pel que fa al pes de les despeses socials en el pressupost de l'Estat, com s'observa en el gràfic 5.

S'ha fixat com a primera fase la que va des de l'any 1960 i fins a principis dels anys 80. En aquest període, el pes de la despesa social no representa més del 20% en el pressupost, excepte a finals dels anys 70, i el pressupost en general, tot i tenir increments notoris, encara es troba en nivells inferiors a les necessitats del país. En aquesta primera etapa té lloc l'acollida més important d'estrangers al país, sobretot durant la dècada dels 60. Davant del fenomen, el pressupost triga encara una dècada a fer front a les necessitats socials.

L'any 1968 es crea el sistema de seguretat social, el 1971 entra en funcionament la Clínica Verge de Meritxell i el 1977 la Clínica de Santa Coloma, per donar resposta a les necessitats sanitàries creixents del país per l'increment notori de la població.

Gràfic 5. Despesa social i despesa nacional total (1960-2007)

Font: Ministeri de Finances i Departament de Treball.

Nota: Dades no disponibles per als anys 1970, 1983 i 1984.

La segona fase va des de principis del 1980 fins a mitjan dècada dels 90. L'inici de l'etapa està marcat per l'entrada en funcionament de l'Escola Andorrana. En aquest cas, és majoritàriament el cost de l'educació nacional el que fa passar el percentatge de despesa social en el total del pressupost d'aquests anys del 20% al 50% aproximadament.

La tercera fase s'ha fixat des de la meitat dels anys 90 fins al 2007, moment en què la despesa social representa entre el 30 i el 40% de la despesa total. Convé destacar els anys 90 a 92, durant els quals la despesa social sobrepasa el 50%, encara que després s'estabilitza al voltant del 35%. En aquest darrer període, les despeses totals creixen de forma molt important, ja que passen de 219 milions d'euros constants 2007 a 375 milions, diferència que representa un 70% d'increment. La despesa social, per la seva banda, creix un 87% durant el mateix període, ja que passa de 69 milions d'euros (constants 2007) el 1997 a 129 milions el 2007. L'any 1998 les despeses socials inclouen el rescat de l'Hospital Nostra Senyora de Meritxell a la Caixa Andorrana de Seguretat Social, que havia finançat prèviament aquesta inversió des de la branca de vellesa. L'operació es

tanca per 4.000 milions de pessetes del 1997, és a dir, uns 32,7 milions d'euros del 2007.

En resum, la despesa social durant el període s'ha incrementat el 16,4% anualitzat, mentre que la despesa total ho ha fet en menor mesura, amb un 10,9% anualitzat. Aquest augment es pot explicar perquè l'Estat ha hagut de fer front a un cert retard en matèria social, originat per les necessitats de serveis bàsics socials que tenen els nous habitants estrangers, igual que la resta de la població. Així, d'una banda, l'Estat construeix tres centres hospitalaris: la Clínica Verge de Meritxell, que es comença a construir a finals dels anys 60 i entra en funcionament el 1971; la Clínica de Santa Coloma, que es construeix durant els anys 70 i entra en funcionament el 1977, i l'Hospital Nostra Senyora de Meritxell, que és el resultat de la unificació dels dos anteriors. La CASS va fer possible el finançament d'aquest darrer Hospital durant la segona meitat dels anys 80 i entrà en funcionament a principis dels anys 90. D'altra banda, també durant aquest llarg període, el Govern construeix nous centres escolars per complementar els sistemes existents francès i espanyol, amb el Col·legi Sant Ermengol el 1966, l'Escola Andorrana el curs 1982-83, l'Escola d'Infermeria i d'Informàtica a finals dels anys 80 i, ja durant els darrers anys, la Universitat d'Andorra i la formació professional; i també es fa càrrec de l'atenció social amb el servei assistencial.

2.2 L'educació, la necessitat d'un sistema nacional

En matèria d'educació, a Andorra el nombre de naixements explica la necessitat de noves infraestructures durant tot el període analitzat. A l'inici dels anys estudiats, és a dir, l'any 1960, Andorra comptava amb els sistemes educatius espanyol i francès, que acollien respectivament 414 i 754 escolars. Durant la dècada dels anys 60 tant l'arribada d'estrangers com l'augment de nens que neixen al país provoca una demanda molt superior als serveis existents. En aquest estudi no se separen (per tal com se'n desconeixen les dades) els nens nascuts de pares andorrans o estrangers. Tot i això, no hi ha dubte que els naixements procedents de la immigració tenen un fort impacte.

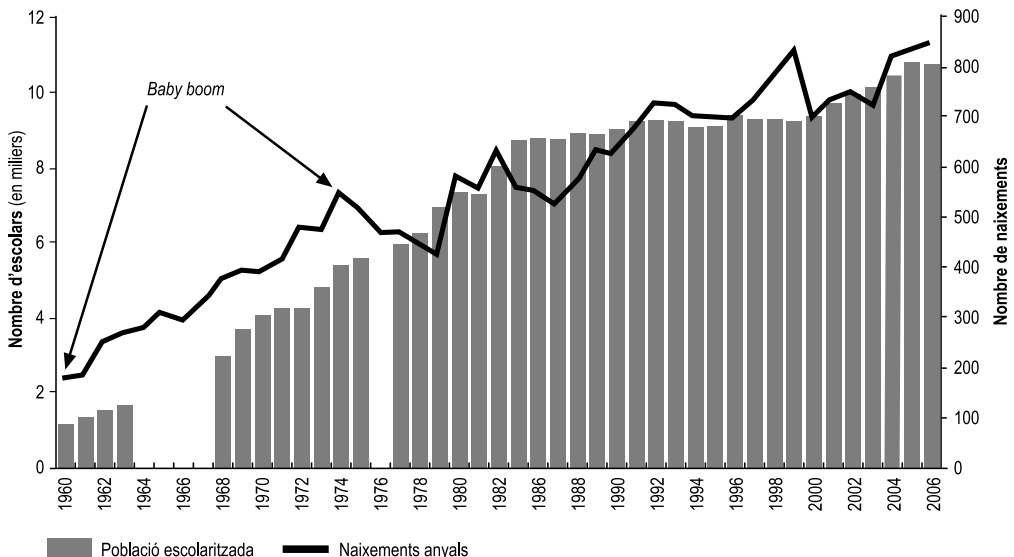
El gràfic 6 mostra les dades disponibles sobre població escolaritzada en relació amb els naixements a Andorra. En la corba dels naixements es pot apuntar una primera fase de forta natalitat, que anomenem *baby boom*, seguida d'una fase de natalitat sostinguda durant els anys posteriors.

El període de *baby boom* és molt important i llarg –s'estén entre els anys 1958 i 1974– i s'hi acumulen 5.445 naixements, que formen part de la primera onada important d'immigració. Aquest període ha estat anomenat per altres autors⁷ període d'explosió demogràfica

⁷ BRICALL, J. M.; CAMPS, C.; CULLELL, J. M.; FARRÉ-ESCOFET, E. P.; PETITBÓ, A.; SOGUES, J. i TOMAS, R. *Estructura i perspectives de l'economia andorrana*. Edicions 62. Barcelona, 1975, pàg. 267.

comprès entre els anys 1950 i 1972. El *baby boom* arriba a Andorra uns 10 anys després que a Europa occidental, on es va conèixer un episodi similar però de gran magnitud després de la Segona Guerra Mundial, entre el 1947 i el 1967. En canvi, a Espanya el fenomen no va arribar fins al 1957, més o menys com a Andorra. Aquesta forta natalitat es transforma en necessitat d'escoles a mitjan anys 60 i principis dels 70, i requerirà una inversió sostinguda en educació durant tot el cicle educatiu d'aquests nens i nenes. Per tant, la construcció de l'escola Sant Ermengol el 1966 i de nous edificis escolars per als sistemes espanyols i francès és necessària per donar resposta a la nova demanda d'aules i de professorat. A més, en aquest període la necessitat d'andorranitzar l'ensenyament es fa palesa especialment amb la Nota informe sobre l'andorranització de l'ensenyament, elaborada per una comissió ad hoc i aprovada el 1972 pel Consell General. El projecte plasmat en la Nota informe provenia d'una decisió política del 26 de juny del 1970, tot i que l'esperit d'una andorranització de l'educació a Andorra ja feia anys que existia, des del 1913.⁸ En aquest moment, però, esdevé més important la transmissió de la cultura, la història i les "peculiaritats" del poble andorrà, atès que els sistemes d'ensenyament són el francès i espanyol, i congregacional, i sobretot per l'entrada d'estrangers que escolaritzen els seus fills.

Gràfic 6. Població escolaritzada i naixements (1960-2006)

Font: ADELLACH, B.; GANYET, R. (1977); Anuari estadístic (2008); BASTIDA, R. (1987); Ministeri d'Educació.

Nota: Dades no disponibles per als anys 1983 i 1984. Per a la població escolaritzada, no hi ha dades disponibles dels anys 1964 a 1967 i del 1976.

⁸ BASTIDA, R. *Cent anys d'ensenyament a Andorra*. Andorra, 1987, pàg.143 i següents.

Entre els anys 1979 i 1982, moment de recuperació econòmica després de les crisis del petroli dels anys 70, la natalitat reprèn fortament amb 2.187 naixements. Aquests nens i nenes són els que formaran part de les primeres promocions de la nova Escola Andorrana. El curs 1982-1983 es creen les escoles maternals de l'Escola Andorrana per decisió del Consell General del 7 d'abril del 1982, que considera, entre altres coses, que les escoles existents no permeten un bon coneixement als escolars de la llengua materna, el català, i que s'han d'escolaritzar en una llengua que no és la seva. El nou sistema andorrà té una bona acceptació per part dels pares, fins al punt que mentre que el curs 1982-83 consta de 38 alumnes, el curs 1983-84 ja en té 82 i el següent 176. Si s'analitza l'evolució dels sistemes educatius en dates diferents, es pot confirmar la gran acceptació de l'ensenyament públic andorrà, que passa de tenir un 2% dels efectius el tercer any de funcionament a representar-ne un 35% el curs 2006-2007. L'ensenyament andorrà sembla que ha absorbit una part molt important de la nova demanda escolar, juntament amb el sistema francès, en contrast amb el sistema espanyol, que ha perdut efectius.

Finalment, entre els anys 1987 i 1999 s'inscriuen 8.941 naixements totals, xifra que representa 526 naixements anyals de mitjana, inferior al ritme del cicle anterior, en què hi havia hagut 729 naixements de mitjana. Durant aquest període s'ha consolidat el flux migratori i la població andorrana suma ja 48.451 persones. Aquests naixements provenen majoritàriament dels fills dels *babyboomers* de la primera fase i dels fills dels nous immigrants. És el període en què els naixements representen l'aportació més important en la població total, un 41%. Durant aquesta etapa, l'ensenyament a Andorra encara acull els nens i nenes dels 16 anys anteriors (des del 1971); per tant, una part encara dels *babyboomers* del primer període. Igualment, és la fase en què el pressupost del Govern reacciona de forma més notòria a la demanda escolar, com s'observa en el gràfic 7.

També es pot apuntar un darrer període de forta natalitat entre els anys 2003 i 2006, amb uns 800 naixements anyals de mitjana. Els efectes d'aquesta forta natalitat es veuran els propers anys, en què caldrà adequar l'oferta escolar. Una mica abans dels anys esmentats, més concretament l'any 2000, es crea el Col·legi dels Pirineus, col·legi d'ensenyament espanyol privat, amb 106 alumnes l'any 2000 i 242 el 2006, que representen un 2,2% de la població escolaritzada.

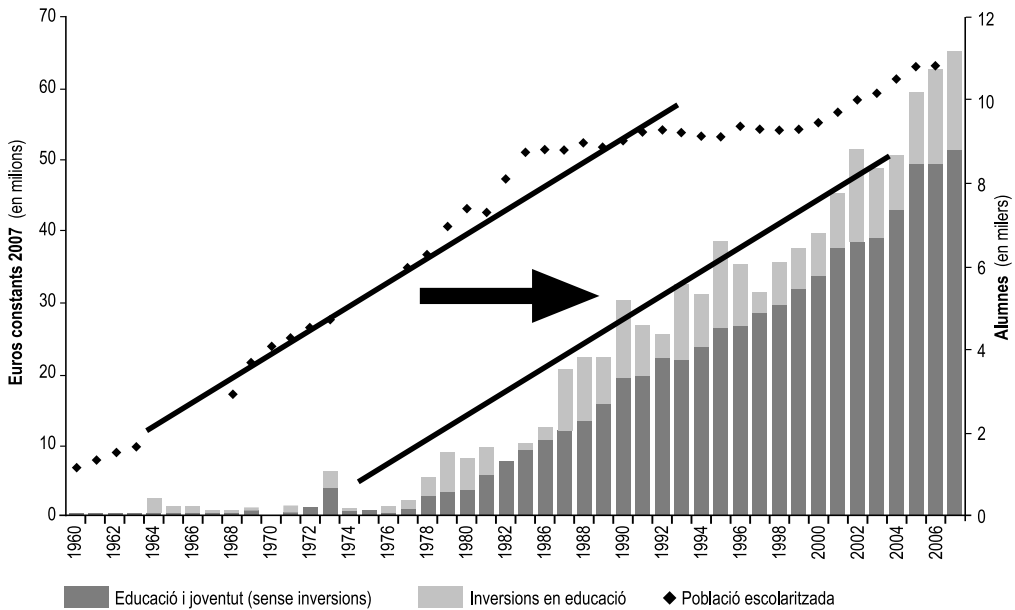
L'evolució del pressupost en matèria educativa des de l'any 1960 es presenta en el gràfic 7. Es constata que el creixement de la despesa i la inversió en matèria educativa arriba a partir de finals dels anys 70 i sobretot a partir dels anys 80, si bé en els anys anteriors es pot destacar la forta inversió en infraestructures educatives i en terrenys a totes les parròquies.

En aquesta etapa les inversions representen un 22% del total de la despesa en educació de mitjana a partir dels anys 80, mentre que anteriorment aquesta relació havia estat del 38%, ja que el Govern comença a tenir una despesa important de funcionament en matèria d'educació amb l'Escola Andorrana.

Prenent com a base del gràfic 7 sembla que hi hagi hagut un decalatge d'uns 10 anys entre els alumnes escolaritzats i la despesa pública. Aquest desfasament s'entén perquè

el sistema andorrà comença a absorbir el creixement de la població en edat d'escolarització a partir dels anys 80. Fins aleshores només es feia càrrec de les inversions en centres educatius i de les subvencions a centres com Sant Ermengol.

Gràfic 7. Població escolaritzada i despesa en educació (1960-2007)

Font: Estadístiques de les Valls d'Andorra (1976); Ministeri de Finances; Bastida, R. (1987); Departament de Treball.
 Nota: Dades no disponibles per als anys 1983 i 1984. Per a les despeses, dades no disponibles per als anys 1960 i 1970. Per a la població escolaritzada dades no disponibles per als anys 1964 a 1967, 1974 a 1976 i 2007.

El resultat de la voluntat política de disposar d'un sistema d'educació nacional es pot mesurar el 2005 amb una despesa en el sistema andorrà d'ensenyament de 8.063 euros per alumne i any, sense incloure les inversions. Si es compara aquesta xifra amb les dels països de l'OCDE, la despesa andorrana es troba entre la de Bèlgica i la de França.

La gran afluència d'estrangers durant els anys 60 i l'increment de natalitat consegüent van fer que les necessitats en matèria educativa esdevinguessin una prioritat per al Consell General: d'una banda, per donar resposta a la demanda creixent, però d'altra banda, i el que era més important, per la necessitat d'una andorranització de l'educació en un moment de creixement i de diversitat cultural.

2.3 Evolució de la despesa sanitària i social

Durant els més de quaranta anys analitzats, el pressupost de l'Estat s'ha anat transformant, ja que ha passat de ser un pressupost molt reduït propi d'un estat poc providencial, a constituir un pressupost en què la despesa social, incloses l'educació i la sanitat, ha suposat una part molt rellevant del total.

En matèria de salut, els primers avançaments en l'estat del benestar van començar l'any 1962 amb un sistema d'assegurança privat d'accidents de treball obligatori per a tots els empleats i obrers dels sectors de la indústria, el comerç i l'agricultura. Uns anys més tard, aquest sistema d'assegurança per accidents de treball desapareix per donar pas a un sistema de seguretat social. Efectivament, el 12 de juliol del 1966 es creava per decret el sistema andorrà de seguretat social, que entraria en vigor l'any 1968 i que estava molt inspirat en el sistema francès, gràcies a la cooperació administrativa que existia entre ambdós països. La Caixa Andorrana de Seguretat Social s'estructurava en dues branques essencials: la cobertura sanitària, amb els accidents de treball i la malaltia, i la previsió per a la vellesa. D'aquesta manera, tots els assalariats d'Andorra tenien l'obligació i el dret d'estar coberts per la CASS i quedava establert un dels pilars bàsics de l'estat del benestar. La CASS es va constituir com una caixa autònoma i independent, que s'equilibrava amb els seus propis ingressos i despeses, sense disposar de transferències de l'Estat.

El sistema de seguretat social andorrà es completà el 1970 i el 1978 amb els convenis bilaterals de seguretat social amb França i Espanya, respectivament, que permetien una ampliació dels drets a aquests països, però sobretot obrien la possibilitat de computar els terminis de cotització a Andorra i en aquests països per donar dret a les prestacions de malaltia i vellesa. La formalització d'aquests dos convenis, i el conveni amb Portugal del 1987, són el reconeixement de la nova estructura de la societat andorrana amb treballadors que fan part de la seva vida laboral a Andorra, els uns per quedar-s'hi i establir-s'hi, i els altres per trobar feina mentre el seu país no els n'ofereix. Segons J. M. Bricall,⁹ una de les motivacions principals dels immigrants dels anys 70 és "aconseguir, en un medi assequible, uns estalvis prou elevats per retornar periòdicament o definitivament al lloc d'origen, per tal de trobar un allotjament digne o establir-se pel seu propi compte".

Als anys 70 entren en funcionament la Clínica Verge de Meritxell i la Clínica de Santa Coloma per donar cobertura a les necessitats de la població creixent, i gairebé 15 anys després s'obre el nou centre hospitalari andorrà, l'Hospital Nostra Senyora de Meritxell. En els comptes del Govern, com s'observa en el gràfic 8, es posa en relleu el rescat de l'Hospital.

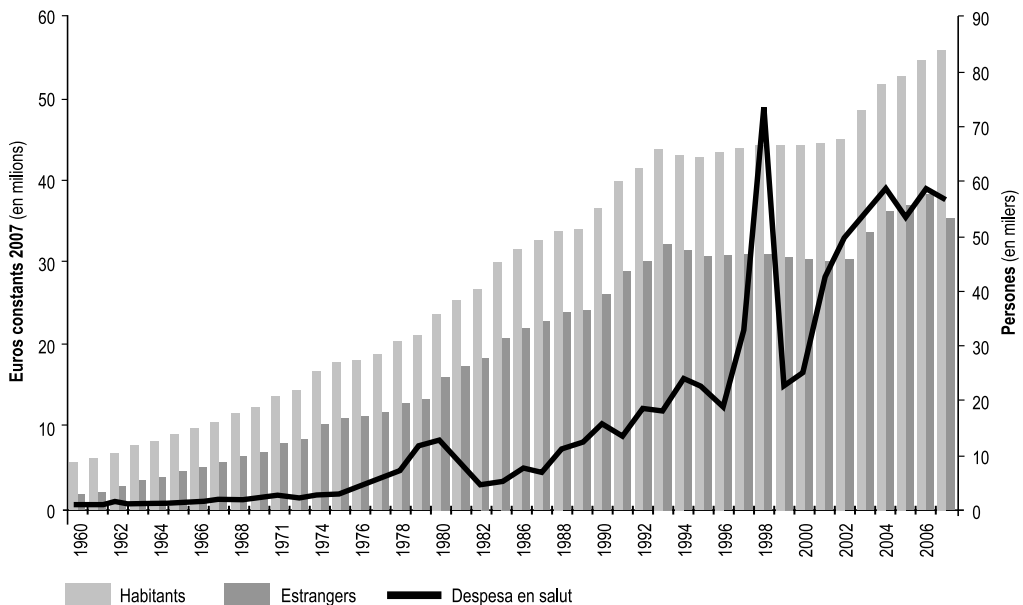
L'any 1986 es constitueix el Servei Andorrà d'Atenció Sanitària (SAAS), que té per objectiu centralitzar tots els recursos de prestació de serveis sanitaris del país; impulsar la política

⁹ BRICALL, J. M.; CAMPS, C.; CULLELL, J. M.; FARRÉ-ESCOFET, E. P.; PETITBÓ, A.; SOGUES, J. i TOMAS, R. *Estructura i perspectives de l'economia andorrana*. Edicions 62. Barcelona, 1975, pàg. 279.

sanitària; coordinar els diferents nivells assistencials, i controlar la despesa. El SAAS es finança amb les aportacions del Govern i de la CASS per a la contraprestació de serveis.

Aquest sistema és vigent encara avui amb un balanç de funcionament adequat. El règim de seguretat social, per part seva, tampoc canvia substancialment fins al 2008, uns canvis que han d'entrar en vigor en un futur. El nou sistema de seguretat social manté l'estructura i el funcionament que es va dissenyar el 1968, però crea noves prestacions, com ara les prestacions familiars; aclareix el finançament de la CASS amb el pagament de les pensions no contributives per part del Govern; i millora les pensions tot i modificar els drets del sistema de pensions per fer-lo viable a llarg termini, cosa que es preveu aconseguir també amb un increment de les cotitzacions.

Gràfic 8. Població i despesa en sanitat i benestar social (1960-2007)

Font: Ministeri de Finances i Departament de Treball.

Nota: Dades no disponibles per als anys 1970, 1973, 1983 i 1984.

L'evolució de la despesa en salut i acció social ha crescut de manera important durant el període analitzat paral·lelament al creixement de la població, i per tant a l'entrada d'estrangers en l'economia productiva. La despesa per habitant passa d'uns nivells molt reduïts, amb menys de 100 euros (equivalents 2007) per habitant, a uns 450 euros els anys 2000. Entre els anys 2003 i 2007, el pressupost del SAAS inclou millores substancials en serveis, professionals de la salut i inversions per donar servei.

La despesa en salut del pressupost de l'Estat no inclou la despesa de la seguretat social, que s'analitza a continuació. El Govern ha de fer front a les inversions en matèria sanitària, al dèficit de gestió del SAAS, que gestiona les infraestructures sanitàries, i també a les despeses de desenvolupament de la política sanitària.

Com a referència, el 2005 la despesa pública en salut en percentatge del Producte interior brut (PIB) a Andorra era del 8,1%,¹⁰ prop de la mitjana dels països de l'Europa occidental.

3. Efectes de la immigració sobre la seguretat social andorrana

Els comptes del Govern, com s'ha dit, no inclouen els ingressos i les prestacions de la Caixa Andorrana de Seguretat Social, ja que aquest ens fou creat de forma independent i autònoma. Per tant, la CASS cobra les seves cotitzacions i paga les seves prestacions amb l'objectiu d'equilibrar els comptes i ser autosuficient. Per aquest motiu, es planteja un sistema de malaltia general que inclou principalment les prestacions per malaltia, les prestacions de salari en cas de baixa i les pensions per invalidesa, que s'equilibra amb les cotitzacions que rep de les persones assegurades. L'altra branca principal és la branca de vellesa, que es va plantejar amb un sistema de capitalització segons el qual cada assegurat cotitza per crear un capital per al moment de la jubilació, que la CASS li retornarà mitjançant una pensió mensual fins a la seva defunció. La branca de vellesa inclou, però, també un principi de repartiment amb els complements no contributius, que consistien en una pensió de fins a 5.000 punts de la CASS (842,50 euros mensuals el 2008) per a les persones que havien treballat al país abans de l'entrada en funcionament de la CASS. La implantació d'aquests complements no contributius es va fer amb l'objectiu de millorar unes pensions insuficients pel fet que el sistema no havia existit amb anterioritat. En l'actualitat és un complement no contributiu que arriba fins al 50% del salari mínim vigent per a les persones que acreditin certes condicions de residència i cotització.

A Andorra la seguretat social es va crear per ser obligatòria per als assalariats i voluntària per als treballadors per compte propi i altres categories. La cotització es va fixar en un 18% per als assalariats, un percentatge desglossat en un 5% a càrrec del treballador i un 13% a càrrec del patró. D'aquesta cotització, un 8% es destina a la vellesa i un 10% a les branques de malaltia. L'assalariat pot optar a cotitzar més per a la branca vellesa. Els altres cotitzants no assalariats cotitzen un preu fet que equival al 18% del salari mitjà declarat a la CASS.

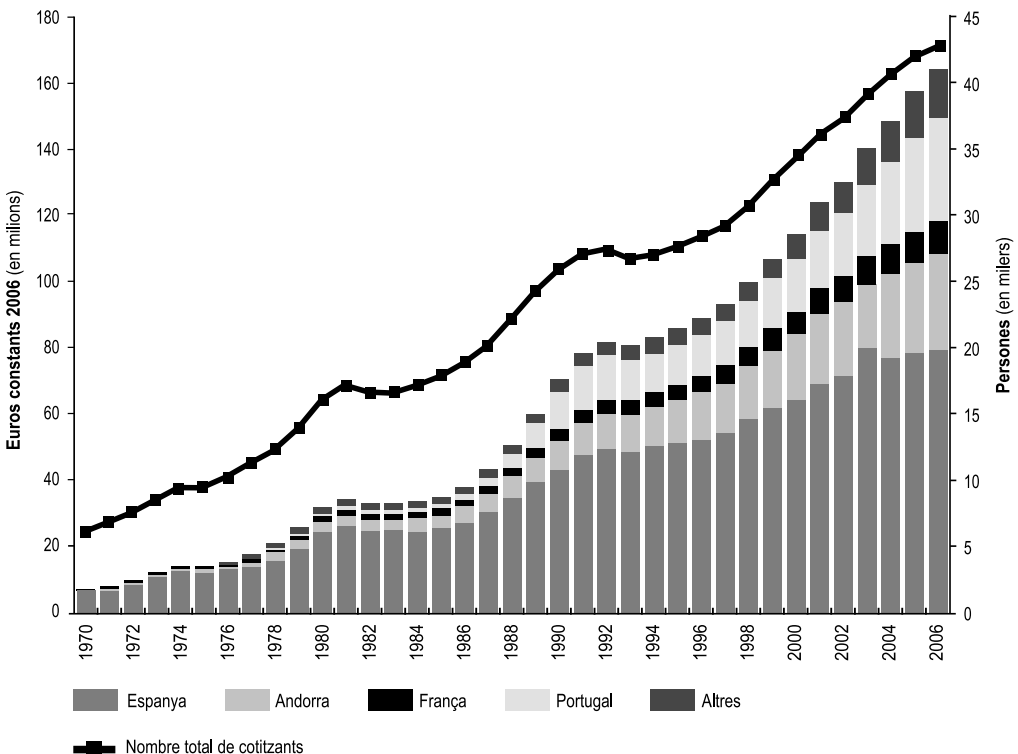
¹⁰ Font: OMS i Departament d'Estudis i d'Estadística.

3.1 El finançament de la Caixa Andorrana de Seguretat Social

L'evolució de les cotitzacions a la CASS des de l'any 1970 fins al 2006 en euros constants del 2006 es presenta en el gràfic 9 següent. Aquest gràfic presenta les dades per origen del cotitzant. Es poden considerar dos períodes.

El primer aniria des del 1970 fins a finals dels anys 1980. Durant aquests anys el pes del col·lectiu de treballadors espanyols és el principal finançador de la CASS amb unes aportacions superiors al 70% de tots els ingressos de la CASS. Aquesta xifra s'explica pel gran nombre de treballadors d'aquest país que van venir a Andorra durant els anys 60 i 70 i que es troben en el mercat de treball. A més, també cal tenir en compte que entre els andorrans hi ha més responsables d'empreses i pot ser que hagin optat per no afiliar-se a la CASS durant els primers anys de vida de la institució.

Gràfic 9. Ingressos de la CASS per col·lectius d'origen (1970-2006)

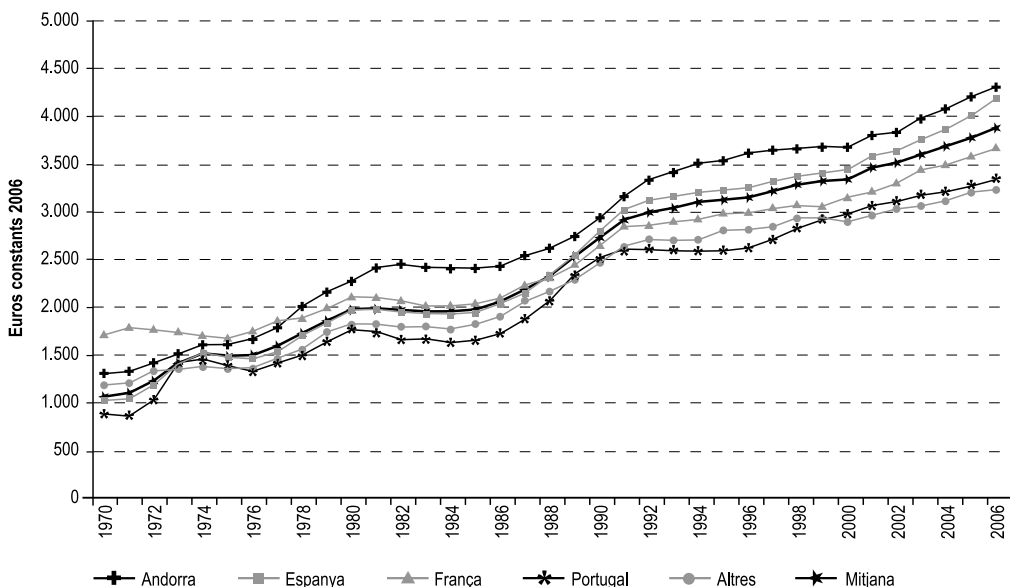

Font: CASS.

El segon període, que s'inicia a finals dels anys 80 i arriba fins a l'any 2006, mostra un canvi de tendència. El pes del col·lectiu espanyol en el finançament global de la CASS segueix sent el més important, però va minvant a favor d'altres col·lectius. La part de finançament dels espanyols passa, així, del 70% al final del període anterior al 48% de l'any 2006. En aquest segon període els col·lectius andorrà i portuguès guanyen molt de pes. La importància del col·lectiu portuguès s'explica per la forta immigració provinent d'aquest país a finals dels anys 70 i sobretot als anys 80. Per part del col·lectiu andorrà, la generació del *baby boom* dels anys 60 i 70 arriba al món laboral i hi va ampliant fortament la presència. L'aportació dels andorrans al finançament global de la CASS passa d'una mitjana del 10% durant el primer període a una mitjana del 17% aproximadament durant el segon. El col·lectiu portuguès té un impacte molt minso durant el primer període, ja que la seva aportació és inferior al 6%, i augmenta fins a un 15% de mitjana en el segon.

L'aportació del col·lectiu francès és molt estable durant tot el període, amb una mitjana des de l'any 1970 del 5%. I el col·lectiu d'altres nacionalitats té poca incidència fins als darrers anys estudiats, en què la seva aportació arriba al 9% del finançament total de la CASS.

Gràfic 10. Ingress mitjà per cotitzant i per origen (1970-2006)

Font: CASS.

Per tant, la primera contribució al finançament de la CASS prové dels cotitzants d'origen espanyol, però l'aportació mitjana per a aquest col·lectiu es troba per sota del grup d'origen andorrà, com mostra el gràfic 10. Aquest gràfic destaca com ha evolucionat l'aportació

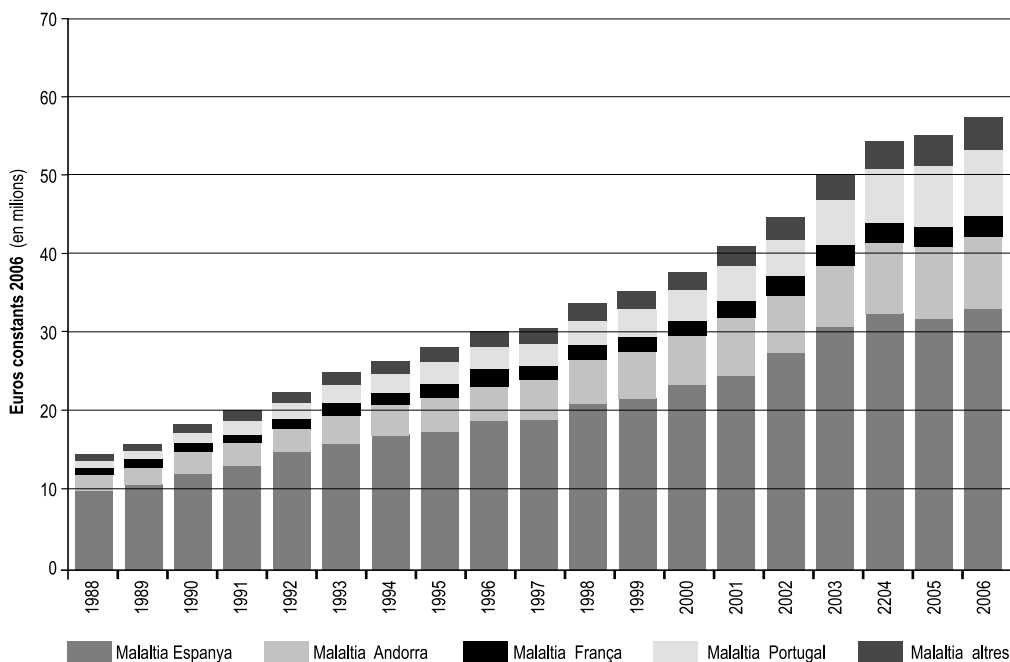
mitjana de cada col·lectiu. S'ha elaborat dividint les cotitzacions de cada grup pel nombre mitjà de cotitzants d'aquest grup durant l'any de referència. Vist el pes relatiu dels espanyols, aquests es troben molt a prop de la mitjana de cotització. Per sobre s'hi troben els andorrans durant tot el període. El col·lectiu francès és el que ha canviat més en el temps, ja que fins al 1978 es trobava per sobre dels andorrans, i per sobre de la mitjana els 10 anys següents, i acaba el període per sota d'aquesta mitjana. Els col·lectius portuguesos i d'altres nacionalitats cotitzen de mitjana menys que els altres durant tot el període analitzat. Aquestes cotitzacions estan relacionades amb els salaris declarats i també amb els llocs de treball que cada col·lectiu ocupa.

3.2 La despesa de la seguretat social en malaltia i en prestació de salari

Per analitzar la despesa de la seguretat social, s'ha estudiat la despesa per malaltia, prestacions de salari i pensions per origen de l'assegurat.

Pel que fa a les despeses per malaltia, només hi ha dades disponibles a partir del 1986. Els resultats de la despesa generada a la CASS per origen es presenten en el gràfic 11.

Gràfic 11. Despesa de la CASS - branca malaltia- per origen (1988-2006)

Font : CASS.

En divuit anys, la despesa per malaltia s'ha multiplicat per gairebé 4 vegades en euros constants, una mica per sota de l'increment dels ingressos per cotitzacions, que ho van fer per 4,7 vegades. En canvi, els cotitzants només ho han fet per 2 vegades. Malgrat l'increment dels ingressos, la despesa ha augmentat molt més ràpidament que el nombre d'assegurats, confirmant així la tendència a l'increment de la despesa sanitària. El sistema de lliure elecció de metge i de centre mèdic fa que sigui l'assegurat qui decideixi sobre la despesa i no la CASS. Aquest sistema i sobretot l'oferta creixent de productes mèdics i de proves noves i més costoses expliquen en part aquest increment de la despesa.

La despesa mitjana per cotitzant (sense beneficiaris) ha passat de 671 euros (constants del 2006) el 1988 a 1.358 euros el 2006, que constitueix un increment del 102%. Per col·lectius, la part més important de la despesa la fa el col·lectiu d'origen espanyol. Aquest fet s'explica tant pel volum més important d'aquest col·lectiu com pel fet que la seva despesa per cotitzant és la més elevada des dels anys 2000. El grup dels espanyols, doncs, supera de poc el col·lectiu andorrà, que és el que se situava amb més despesa. El motiu de la despesa més elevada dels espanyols rau també en la seva edat més elevada. El grup d'origen espanyol passa de representar el 70% l'any 1988 a ser del 58% el 2006. El grup andorrà és el segon amb més despesa a la CASS, però el que ha tingut un increment més moderat, ja que ha passat del 14% el 1988 al 16% el 2006. Els francesos han reduït la seva part relativa de despesa del 6 al 4% durant el mateix temps. I finalment el grup portuguès és el que ha incrementat de forma més notable la seva proporció, ja que ha passat d'una despesa que representava el 6% el 1988 a una del 15% el 2006.

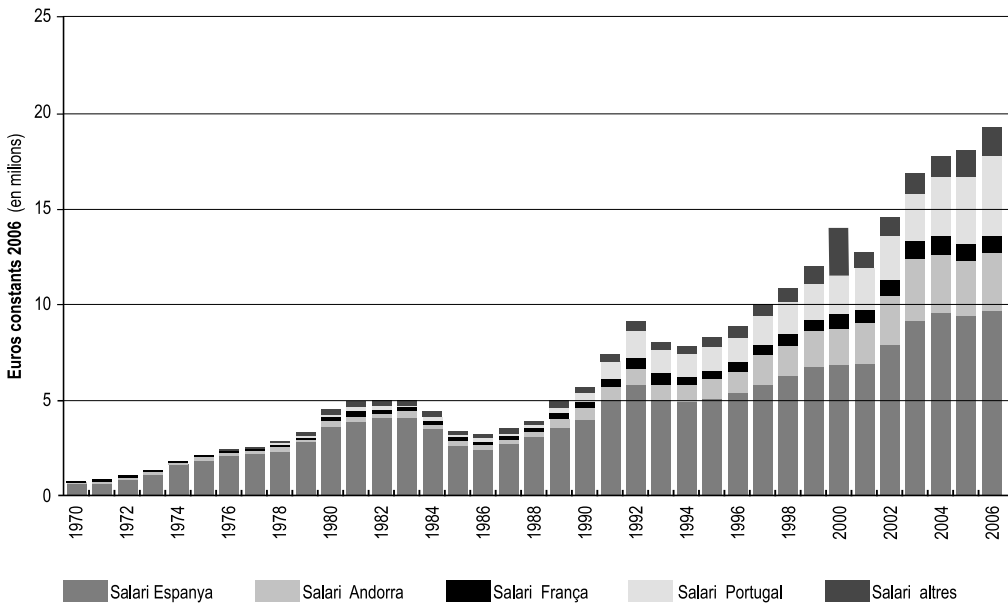
Quant a la despesa per assegurat, cal dir que varia molt per col·lectiu i que ha tingut un increment molt important en els darrers anys. Així, mentre que els grups d'andorrans i espanyols tenen tendència a consumir per sobre de la mitjana, la resta de grups gasten de mitjana un 50% menys que els andorrans i els espanyols. En aquest punt s'ha de destacar que el 2006 la despesa del grup espanyol ha estat gairebé del doble que la dels col·lectius portuguès, francès i d'altres orígens. Una situació semblant, en el sentit que els estrangers utilitzen menys la sanitat, també es constata a Espanya: els motius que va avançar l'estudi de la Fundació Ciències de la Salut són la dificultat més gran per absentar-se de la feina i el desconeixement de l'oferta mèdica i dels especialistes per part dels nousvinguts.¹¹

La despesa de la CASS en concepte de prestacions de salari als assegurats en cas de baixa també ha tingut un increment molt important durant el període analitzat. El gràfic 12 presenta l'evolució d'aquesta despesa des de l'any 1970 fins al 2006. La despesa per prestació de salari s'ha multiplicat per 27 vegades des de l'any 1970 fins al 2006 en euros constants, i per 5 vegades, més que la malaltia, des del 1988 fins al 2006. Durant el mateix temps, els assalariats s'han multiplicat per 7 vegades, i 2 vegades entre el 1988 i el 2006. La despesa per prestació de salari arriba gairebé als 20 milions d'euros anuals.

¹¹ Estudi de la Fundació Ciències de la Salut, El Periódico de Catalunya, 25/5/2008.

Com que el col·lectiu d'assegurats d'origen espanyol és el més nombrós, és també el que presenta una part més important de la despesa, amb un 50% del total de la despesa el 2006, encara que el 1970 representava el 85% del total. El segon col·lectiu en importància dins la despesa és el portuguès, amb un 22% del total de la despesa, que contrasta amb el 15% que representa en despesa per malaltia. El grup andorrà també ha tingut un increment notori amb els anys, ja que gasta un 16% d'aquesta despesa el 2006, quan el 1970 n'originava un 10%. Cal tenir en compte que el nombre d'andorrans assalariats s'ha multiplicat per més de 12 vegades. El col·lectiu francès és molt estable, com en el cas de la despesa per malaltia, amb una participació del 4% d'aquesta despesa.

Gràfic 12. Despesa de la CASS - prestació de salari- per origen (1970-2006)

Font: CASS.

Quant a la despesa per assegurat i origen en prestacions de salari en cas de baixa, el col·lectiu espanyol es troba per sobre de la resta de grups per nacionalitat d'origen, seguit molt de prop pels andorrans i els portuguesos. Els andorrans han consumit més prestacions de salari per assegurat que la resta de col·lectius els anys 1996 i 2003. En canvi, els grups d'origen francès i d'altres nacionalitats són els que consumeixen menys aquesta prestació de la CASS.

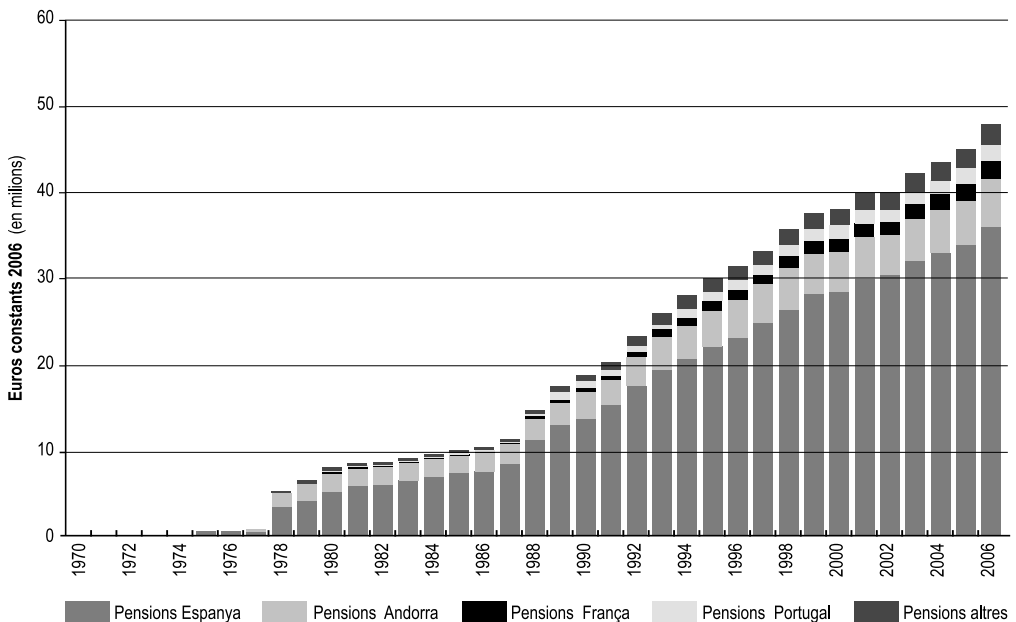
En definitiva, les despeses a la CASS, tant per malaltia com per prestació de salari en cas d'atur, les originen majoritàriament els grups espanyol i andorrà. El col·lectiu portuguès té tendència a consumir menys despesa de malaltia però proporcionalment molta més prestació de salari en cas d'atur de treball per malaltia. Aquesta dada es pot explicar en part

pel fet que són els sectors de la construcció, el comerç i l'hoteleria els que han causat més dies de baixa per accident de treball: el 2006, 31.382; 18.540 i 10.272 respectivament, i un 74% del col·lectiu de portuguesos està ocupat en aquests tres sectors.

3.3 La despesa de la CASS en pensions de vellesa

Com que la seguretat social andorrana és molt jove, l'inici del pagament de les pensions va arribar de forma més important a partir dels anys 80, com s'observa en el gràfic 13. Durant els anys 80, el pagament de pensions va ser força estable a menys de 10 milions d'euros anuals (euros constants 2006), però a partir dels anys 90, coincidint amb el moment d'arribada a la jubilació de les persones nascudes els anys 20, que són les persones que van arribar a Andorra durant els anys 50 i 60 amb el fenomen de la immigració, la despesa es dispara. Entre els anys 1977 i el 2006, la despesa en pensions ha crescut un 8% anual, per arribar als gairebé 48 milions d'euros anuals el 2006.

Gràfic 13. Evolució de les pensions per origen (1970-2006)

Font: CASS.

En aquest gràfic també s'observa que és el col·lectiu espanyol el que rep més prestacions per pensions, amb un 75% del total el 2006, atès que el primer flux migratori és d'aquest origen de forma majoritària i que són persones que arriben en aquesta època a l'edat de la jubilació. Les prestacions es paguen amb indiferència del lloc de residència, per la qual cosa, pot ser que moltes d'aquestes persones no estiguin residint a Andorra. De fet, un 42% de les pensions es paguen a l'estranger. El 75% esmentat contrasta amb el 58% de pes en la despesa de malaltia, i demostra que mentre el pes en aquesta darrera ha tendit a disminuir, en les pensions ha anat augmentant.

En ordre decreixent, el segon col·lectiu que rep més pensions és l'andorrà, que representa un 12% del total de la despesa el 2006, però que l'any 1984 havia suposat el 22% del total, possiblement per la importància de les pensions no contributives. Tanmateix, el pes del grup andorrà és inferior al de la despesa per salut, atès que l'edat mitjana dels andorrans és inferior. En efecte, durant els anys 90, una quantitat important d'andorrans van accedir al mercat laboral, cosa que va limitar en certa mesura la necessitat d'immigració, i d'altra banda, l'arribada d'espanyols es va reduir en benefici dels portuguesos i de treballadors d'altres nacionalitats.

El grup de francesos també és molt estable, amb una despesa del voltant del 3-4% durant tot el període analitzat. La joventut del col·lectiu portuguès fa que la seva despesa sigui només del 4% el 2006 i fins i tot inferior en els anys anteriors, uns percentatges que contrasten amb la seva participació en la malaltia i les prestacions de salari per baixa, que són del 15% i 22% respectivament.

3.4 La reforma del sistema de pensions andorrà

El sistema de pensions andorrà de la seguretat social funciona segons el principi de compra de punts de vellesa durant la vida de treball, que han de ser retornats al moment de la jubilació, als 65 anys. La diferència entre el preu de compra i de venda es deu a l'aplicació d'un factor de conversió del 15,625%. Per simplificar, doncs, la CASS és una caixa que gestiona les aportacions dels assegurats i retorna les quantitats comprades durant la vida laboral en forma de pensió vitalícia. El sistema té, però, elements de distribució, com el complement no contributiu de les pensions inferiors al 50% del salari mínim legal, regulat a l'article 35 bis del Reglament tècnic.

El sistema de pensions no ha estat modificat fins a l'aprovació de la nova llei de seguretat social, que entra en vigor el novembre del 2009. Durant aquest període, dos estudis actuàrials s'han fet públics per plantejar el futur del sistema de pensions de la CASS. El primer, dirigit per l'expert actuarial Luís Buey,¹² que plantejava l'any 1996 els límits del sistema andorrà per dos motius principals:

¹² BUEY, L.; GONZALO, B.; MONASTERIO, C.; ALEIX, J.; ARMENGOL, A.; BARTUMEU, E.; MARTÍNEZ, G.; MONEGAL, J.; *Elements per a la reforma del sistema andorrà de Seguretat Social*. CASS i BIBM, Andorra la Vella, 1997.

- L'acumulació de drets adquirits en el sistema pels treballadors, que no necessiten un temps de cotització mínim per recuperar el seu capital;
- I la inadaptació del factor de conversió del preu de compra i venda del punt de vellesa en relació amb l'esperança de vida.

L'estudi augurava que l'any 2008 els ingressos per pensions començarien a ser inferiors a les pensions pagades. Les solucions presentades per aquests experts preconitzaven un increment de les cotitzacions; un mínim de cotització per tenir dret a una pensió vitalícia; una adaptació del factor de conversió; i una indexació de les pensions amb l'índex de preus de consum de cada any.

Deu anys després, el 2007, el Consell General, mitjançant la Comissió ad hoc per a la reforma de la seguretat social andorrana, va encomanar un segon estudi actuarial,¹³ amb "l'objecte d'avaluar el sistema de pensions de la Seguretat Social (Secció Vellesa) del Principat d'Andorra, amb l'abast i la profunditat necessaris per permetre dissenyar una planificació del sistema, analitzant els col·lectius de treballadors assalariats que exerceixen la seva activitat a Andorra amb afiliació obligatòria i el de persones residents de manera permanent en el seu territori i l'afiliació de les quals és facultativa".

Aquest segon estudi ha estat la base del nou plantejament del sistema de pensions de la CASS en la nova llei del 2008. Els resultats principals de l'estudi auguren que fins l'any 2021 els ingressos poden cobrir plenament les despeses per pensions i altres despeses de gestió, atesa l'estructura demogràfica del país.

Tanmateix, a partir del 2021, segons el mateix estudi, s'haurien de començar a aplicar les reserves acumulades, que s'esgotarien al voltant del 2032, pel gran nombre de pensions pagades i per la menor proporció de persones actives. Aquesta data coincideix amb l'entrada a l'edat de la jubilació dels nascuts durant el *baby boom* del voltant dels anys 70.

Davant d'aquestes conclusions, la nova Llei de seguretat social ha regulat els elements principals següents en el sistema de pensions per permetre una viabilitat a llarg termini:

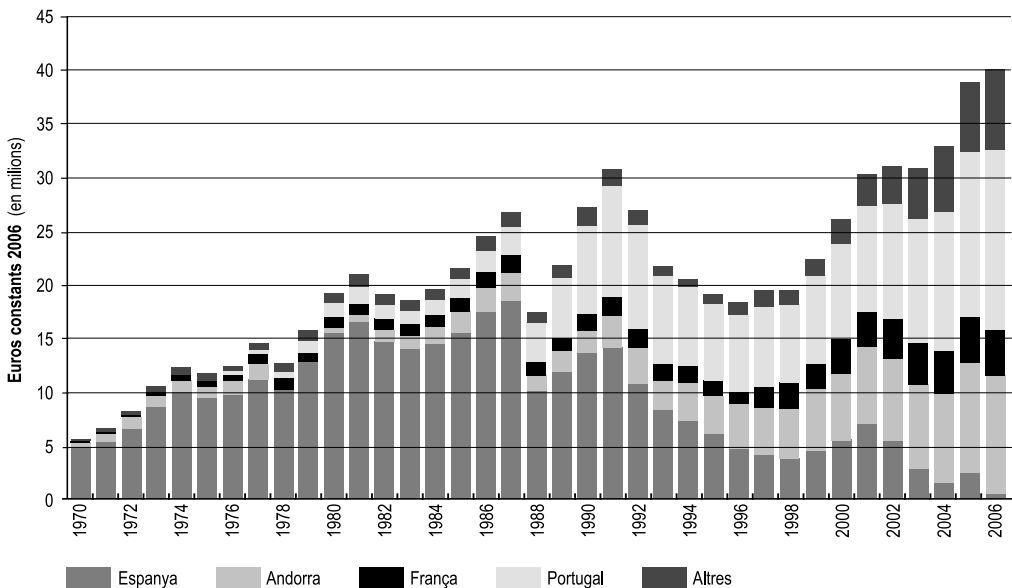
- Increment de les cotitzacions per a jubilació del 2% al 10%;
- Ajustament del factor de conversió del 15,625% actual al 12,5%, segons l'esperança de vida;
- Requisits mínims de cotització a la CASS, 12 anys per tenir dret a una pensió, en cas de menys anys, la CASS fa un pagament únic al moment de la jubilació, anomenat capital;
- Es mantenen les pensions mínimes amb complement no contributiu del 50% del salari mínim vigent, però la part no contributiva va a càrrec del Govern i no de la CASS com fins abans de la nova llei.

¹³ *Estudi econòmic actuarial del sistema de pensions del Principat d'Andorra*. Gabinete de asesoramiento económico y social SL, març 2007.

3.5 Balanç dels efectes de la immigració en la seguretat social andorrana

En els apartats anteriors s'ha observat l'evolució de la despesa de la CASS per prestacions de malaltia, de salari en cas de baixa per malaltia i per pensions, i l'evolució dels ingressos de la CASS. En el gràfic 14 següent es presenta el saldo entre les despeses i els ingressos a la CASS, per origen. En tot el període, el balanç és positiu, i l'excedent va augmentant durant la darrera dècada. En efecte, el superàvit prové sobretot de la branca de pensions, que s'ha sumat en aquesta anàlisi, atesa la joventut de la població i la rotació elevada dels treballadors. Tanmateix, aquest superàvit presentat forma part de les reserves que més endavant hauran de pagar les pensions dels treballadors actuals. En altres paraules, els actius d'avui paguen amb escreix els pensionats actuals, però, com han apuntat els experts en diversos estudis, les reserves no seran suficients per cobrir les pensions futures, i en aquell moment, els actius no podran pagar les pensions.

Gràfic 14. Saldo d'ingressos i despeses de la CASS per origen (1970-2006)

Font: CASS.

En l'evolució de la contribució neta a la CASS per origen, s'observen dues etapes, la primera comença el 1970 per acabar als voltants del 1988, i la segona va des del 1988 fins al 2006.

Durant la primera fase, el grup espanyol és el principal contribuïdor al finançament del sistema de seguretat social, ja que hi aporta un excedent superior al 70% del total. Es tracta de població jove, amb una despesa sanitària baixa i encara lluny de l'edat de la jubilació. Durant aquest període, la contribució neta del col·lectiu andorrà és inferior al 10%, i la del grup portuguès comença a notar-se i arriba al 21% el 1987.

En el segon període, s'inverteix la tendència, i el col·lectiu portuguès passa a ser el principal contribuïdor net del sistema amb un 42% del total el 2006. En aquests anys arriben la major part de treballadors portuguesos, amb una despesa baixa en malaltia i amb unes pensions encara molt minses, del 4% del total de les pensions pagades. El segon finançador net del sistema és el col·lectiu andorrà amb una contribució superior al 20%, que arriba al 27% el 2006. Els francesos presenten una contribució neta superior a la seva despesa en prestacions i en pensions, ja el seu percentatge de contribució arriba al 10%, mentre que la seva despesa és del voltant del 4% del total. Cal posar en relleu el paper del grup d'altres orígens, que aporta un finançament net del 18% el 2006, quan en el primer període era del 5% només. Durant aquesta segona etapa es confirma, doncs, que les poblacions més joves d'alta a la CASS són totes les nacionalitats altres que els espanyols, els quals passen d'una contribució neta del 55% a una contribució del 2% el 2006, pel pagament de pensions majoritàriament. Això vol dir que ja no hi ha prou treballadors actius d'aquest origen per cobrir la despesa originada pel mateix col·lectiu. De fet, el que passa és que el sistema de pensions se sustenta en el rendiment dels fons de vellesa i no en la població ocupada. Per això, aquesta evolució és la que haurien de tenir la resta de col·lectius durant els propers anys a mesura que les persones arribin a l'edat de jubilació, de manera que s'arribaria al desequilibri financer augurat pels experts al voltant del 2021 per haver de pagar les pensions amb les reserves acumulades. La reforma de les pensions que es va aprovar l'octubre del 2008 haurà de fer front a aquest repte i perill alhora per assegurar el futur del sistema de seguretat social andorrà.

3.6 Els convenis internacionals en matèria de seguretat social

L'arribada de treballadors d'altres nacionalitats a Andorra va fer necessaris els acords en matèria de seguretat social. El primer va ser l'*Arrangement administratif* amb França establert el 9 de juny del 1970. Aquest acord permetia que els assegurats andorrans poguessin rebre atenció mèdica en territori francès; regulava també el règim de seguretat social aplicable als treballadors fronterers; i sobretot determinava l'aplicació dels règims de seguretat social als treballadors andorrans i francesos que canviessin de residència i lloc de treball, per garantir els seus drets en tot moment. L'acord va constituir el primer element formal de cooperació amb França en l'àmbit de la seguretat social. L'1 de juny del 2003 va entrar en vigor un nou conveni entre les seguretats socials francesa i andorrana que actualitzava l'acord de l'any 1970. El conveni s'equipara als convenis que funcionen dins de la Unió Europea. A més, introdueix millores que beneficien els assegurats dels règims andorrà i francès. Els assegurats del sistema andorrà tenen accés a tot el sistema

sanitari francès, i tots els assegurats d'ambdós sistemes en surten beneficiats pel que fa a l'obertura de drets o les prestacions servides. Es dóna resposta a la situació de cobertura social dels estudiants andorrans a França i es tenen en compte els pensionistes andorrans que havien treballat en territori francès.

El 14 d'abril del 1978 se signa el primer conveni entre la seguretat social andorrana i l'espanyola per poder fer front a diversos problemes derivats del creixement de l'activitat econòmica del Principat d'Andorra, amb l'increment de la mobilitat laboral entre Andorra i Espanya. A més, en aquestes dates convé prevenir les necessitats tant en termes de cobertura, tant de prestacions sanitàries com de prestacions econòmiques, de totes les figures possibles de treballadors que es troben o s'han trobat sotmesos a tots dos règims. L'1 de gener del 2003 entra en vigor, també, com en el cas amb França, el Conveni de seguretat social amb Espanya, que actualitza l'acord del 1978. Els objectius d'aquest Conveni són de millorar el conveni anterior tenint en compte totes les situacions en què es poden trobar els treballadors d'ambdós països.

Finalment, el 2 d'octubre del 1987 el Consell General aprova l'acord amb Portugal. Aquest acord, més tardà per l'arribada també posterior dels nacionals portuguesos, regula, de la mateixa manera que els altres dos acords, l'accés a les prestacions en ambdós sistemes. D'aquesta manera, es regula el reconeixement dels períodes en un o altre sistema per a l'obertura de drets a prestacions i a pensions, així com la cobertura en cas de desplaçament, entre altres aspectes.

Els convenis són una prova de la necessitat d'ampliar més enllà de les fronteres andorranes el sistema de seguretat social i de fer arribar els sistemes dels països que tenen més nacionals a Andorra. Els convenis no són només una resposta als estrangers que opten per treballar al nostre país, sinó també una resposta dels països veïns als andorrans en matèria d'assistència sanitària i situacions específiques d'andorrans i residents a l'estranger.

4. Impacte dels estrangers en el mercat de treball andorrà

L'objectiu d'aquest apartat és de plasmar la contribució dels estrangers en el mercat de treball andorrà durant els anys analitzats des del punt de vista del nombre de treballadors que han aportat el seu esforç a un mercat en plena expansió, per origen del treballador. També s'analitzen els sectors d'activitat que han estat i són més demandants de treball estranger i la seva evolució en el temps. Per acabar, s'aporten dades sobre l'especificitat del mercat de treball andorrà. Una comparació amb el nostre entorn permetrà donar una visió més global de la situació del mercat de treball andorrà en relació amb les aportacions dels estrangers.

4.1 Característiques i evolució del mercat de treball

Les dades per analitzar el mercat de treball andorrà són les que aporta principalment la Caixa Andorrana de Seguretat Social, i estan disponibles a partir de l'any 1970. Es tenen en compte només les dades de la CASS tot i que les persones que treballen per compte propi no tenen l'obligació de donar-se d'alta a la seguretat social, i per tant no hi ha dades sobre els seus registres.

El mercat de treball ha tingut un creixement molt sostingut durant els gairebé quaranta anys d'anàlisi de les sèries, amb una població assalariada que passa de 5.991 persones el 1970 a 42.261 persones el 2006, el que suposa un increment del 611%, és a dir, que el nombre de treballadors s'ha multiplicat per més de 6 vegades, cosa que representa un 5,5% de creixement anual mitjà.

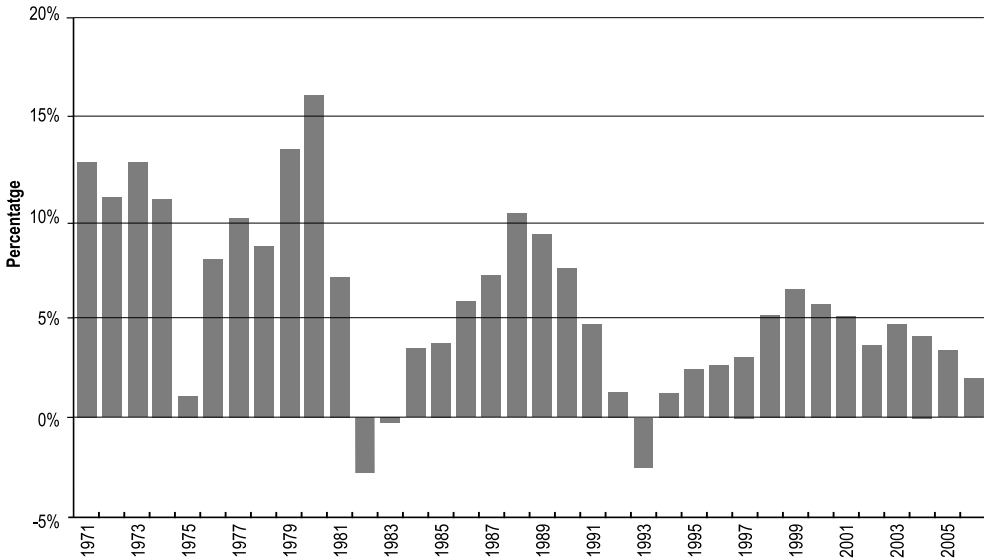
El creixement de la població treballadora a Andorra des del 1970 fins al 2006 és especialment important si es té en compte que cap dels països de l'entorn ha tingut una variació d'aquestes característiques. Per exemple, a Luxemburg, que ha estat el país amb més creixement durant el període en el països europeus, ha crescut un 138%, i a Espanya un 58%. En aquest sentit, Andorra ha estat un país amb un recorregut únic en comparació amb els països europeus i del G7.

Les taxes de creixement del nombre de treballadors d'Andorra mostren els cicles econòmics que ha viscut el país. La política immigratòria ha permès disposar dels treballadors necessaris per donar suport als sectors econòmics que n'han requerit al llarg dels anys. Segons Bricall i altres,¹⁴ fins a l'any 1973 Andorra ha tingut una dependència amb l'exterior molt important quant als “recursos naturals i als mitjans de producció utilitzats en les activitats econòmiques del país”. També apunten que la mà d'obra es caracteritza per poca qualificació i per unes condicions de treball precàries.

A partir dels anys 70, el creixement de la població assalariada també s'ha nodrit majoritàriament de l'estranger, tot i que durant els anys 90 l'entrada de treballadors d'origen andorrà al mercat de treball redueix en certa mesura la necessitat de trobar els treballadors a fora. Però Andorra continua tenint una dependència molt gran dels treballadors estrangers per cobrir els llocs de treball que crea la seva economia.

Es dibuixen quatre cicles econòmics del país, com s'observa en el gràfic 15. El primer cicle, que ja estava iniciat abans del 1970, data de les primeres dades disponibles i s'acaba a la meitat de la dècada, amb les crisis del petroli. Aquest primer cicle ha estat el més intens i se situa dins del període que s'ha anomenat d'expansió econòmica, amb unes taxes de creixement de la població estrangera del 14% entre el 1960 i el 1975. Aquesta població és majoritàriament la que ha donat resposta a la necessitat de mà d'obra, vist que el nombre de treballadors ha crescut anualment el 9,6% durant la dècada dels anys 70.

¹⁴ BRICALL, J. M.; CAMPS, C.; CULLELL, J. M.; FARRÉ-ESCOFET, E. P.; PETITBÓ, A.; SOGUES, J. i TOMÀS, R. *Estructura i perspectives de l'economia andorrana*. Edicions 62. Barcelona, 1975, pàg. 280.

Gràfic 15. Taxa de creixement del nombre d'assalariats declarats a la CASS (1971-2006)

Font: CASS.

El segon cycle s'estableix des del 1976 fins al 1982. Es tracta d'un període molt curt i afectat per una davallada en el nombre de treballadors el 1982. La taxa anual del nombre d'immigrants durant aquests anys ha estat del 9%, molt similar al creixement de treballadors a la CASS durant els anys 70.

El tercer cycle comença el 1983 i s'acaba el 1993, també amb una crisi generalitzada. Ja és un cycle més llarg i té menys intensitat que els anteriors. La taxa de creixement anual dels immigrants també és més moderada, amb un 5,4%, molt similar a les dels treballadors a la CASS durant la dècada dels anys 80, amb un 5,6%. Aquests dos darrers cycles s'emmarquen en el període que s'ha definit com de consolidació del model, en què els sectors econòmics creixen de forma molt notòria però ja per sota del dos dígits, com ho havien fet en el període anterior.

Finalment, el darrer cycle que s'identifica comença el 1994 i acaba el 2006. És un cycle encara més llarg i també menys intens, amb un creixement anual de la població estrangera de l'1,7% i una taxa d'assalariats mitjana del 3,1%. En aquest darrer període queda més palès que el mercat de treball es comença a nodrir en proporcions similars de població nacional i de població estrangera. Aquesta darrera fase coincideix amb el període d'estabilització i maduresa del model econòmic.

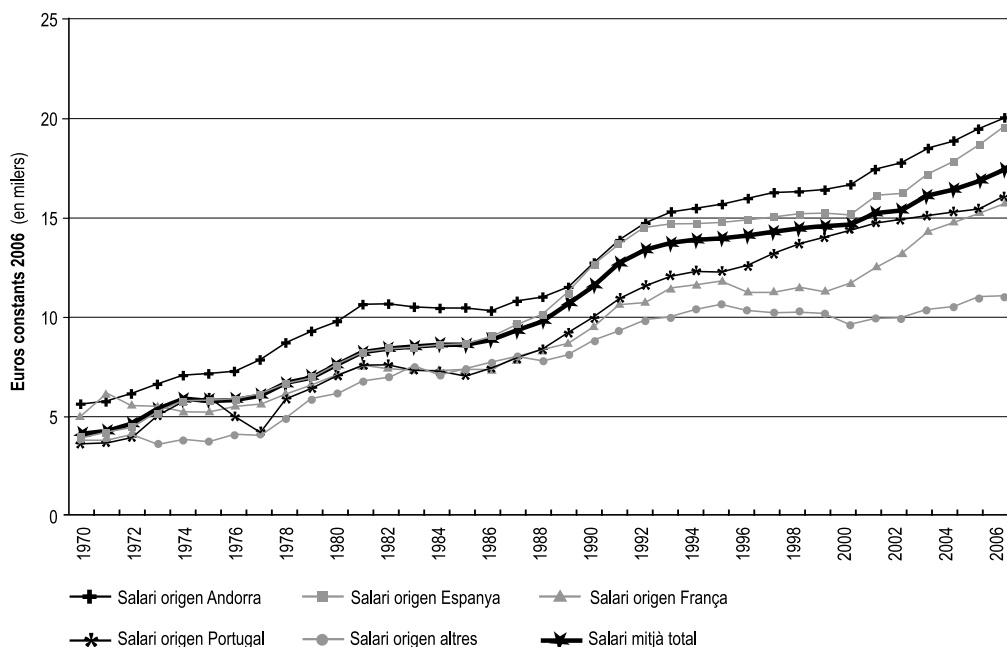
Una comparació amb els països de referència mostra com durant el període 1970-1985 Andorra presenta un creixement del nombre d'assalariats més intens i constant que la

resta de països. A partir de l'any 1986 la tendència de l'increment d'assalariats a Andorra segueix un pauta més moderada, però molt superior als països més actius, que són Luxemburg i Espanya.

Malgrat el creixement sostingut d'estrangers en l'economia nacional, cal destacar que Andorra és l'únic país juntament amb França en què la proporció d'estrangers ha baixat entre els anys 1995 i 2006. A la UE la proporció d'estrangers s'ha incrementat 1,8 punts percentuals, a Espanya 11,7% i a Luxemburg 6,1%, però a França s'ha reduït de 0,8% i a Andorra 2,2 punts, per la incorporació progressiva al mercat laboral dels andorrans nascuts entre els anys 60 i 70.

Després d'haver analitzat la importància en nombre dels treballadors d'origen estranger en el mercat laboral andorrà des dels anys 1970, cal valorar si la retribució dels assalariats marca una diferència segons la nacionalitat d'origen del treballador. Per valorar aquesta qüestió, s'ha estudiat l'evolució dels salaris mitjans de cada col·lectiu d'assalariats segons el seu origen. El gràfic 16 mostra en euros constants de l'any 2006 l'evolució dels salaris mitjans anuals dels grups d'assalariats. Segons el gràfic, els assalariats d'origen andorrà i espanyol tendeixen a disposar de salaris superiors a la mitjana general. Els assalariats d'origen portuguès i francès han tingut una evolució similar excepte en el període que va del 1994 al 2000. I, finalment, són els assalariats d'altres orígens els que es troben netament per sota dels salaris mitjans de la CASS durant tot el període analitzat.

Gràfic 16. Salaris mitjans declarats a la CASS per origen (1970-2006)

Font: CASS.

Aquestes diferències es poden explicar pel sector d'activitat on treballen: els andorrans es troben en més proporció en les administracions públiques, i la seva participació s'ha anat incrementant en deu punts, mentre que, paral·lelament, en el comerç ha disminuït en la mateixa proporció. En el sistema financer són els assalariats d'origen espanyol els que hi són més presents, amb un 60%, seguits dels andorrans amb un 28%. En aquest sector i també en l'Administració és on els salaris són més elevats. Pel que fa als portuguesos, un 35% del total del col·lectiu treballen en la construcció; un 22%, en el comerç, i un 17%, en l'hoteleria.

En termes de salari cobrat, la distància entre els assalariats d'origen andorrà i els altres s'ha anat reduint amb el temps. Mentre que al principi del període, la diferència entre els andorrans i els altres col·lectius era molt important, els salaris mitjans dels andorrans s'han anat acostant al salari mitjà general.

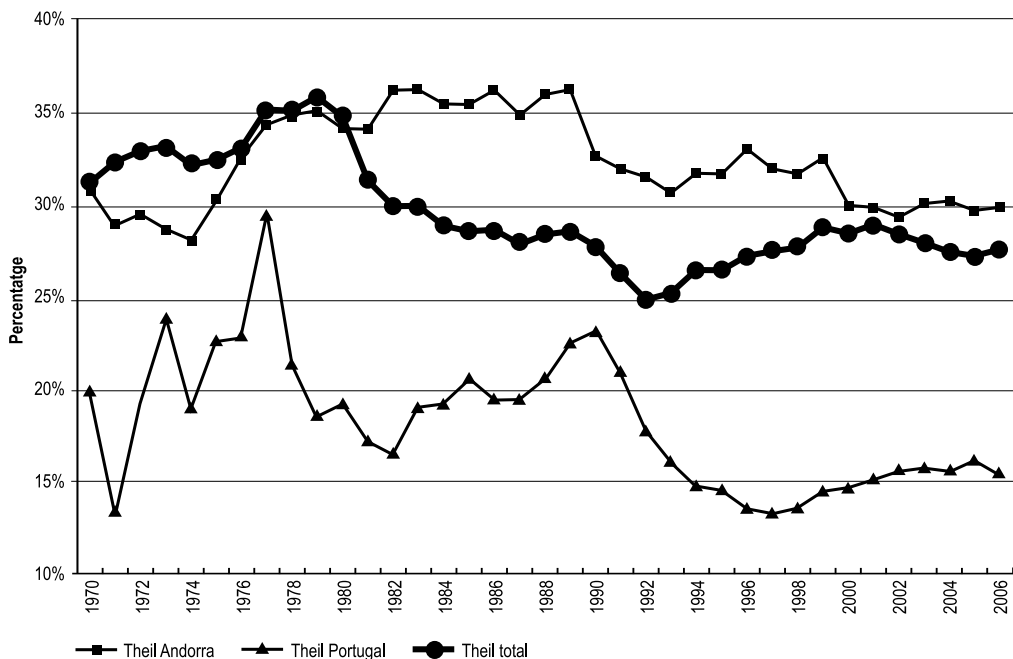
Per quantificar l'evolució de la desigualtat entre els col·lectius, s'ha emprat l'índex de Theil. Aquest índex mesura la desigualtat en els ingressos dels individus d'un mateix país. Un índex baix mostra una millor distribució de la riquesa, i un índex alt, al contrari, vol dir que existeix més desigualtat.

L'índex de Theil d'Andorra es presenta en el gràfic 17 per al període entre el 1970 i el 2007, i mesura només la desigualtat en els ingressos salarials, no els altres ingressos (com les rendes no declarades a la CASS). En el gràfic s'observen tres períodes. En el primer període, entre els anys 1970 i 1979, l'índex va incrementant, el que vol dir que durant aquesta fase les desigualtats han crescut entre els individus i la riquesa s'ha distribuït de forma més desigual. En la segona fase, entre els anys 1980 i 1992, l'índex ha decregut fins al punt més baix de tot el període analitzat, per tornar a créixer la desigualtat durant els anys 90 i establir-se durant els darrers 5 anys. No obstant això, la desigualtat entre grups és petita, tot i que s'ha doblat.

La descomposició de l'índex mostra que la desigualtat ve generada pels salaris alts i també per la nacionalitat. La desigualtat entre nacionalitats ve donada en part per la distribució dels treballadors segons la seva nacionalitat, com s'ha vist en aquest apartat. El grup dels assalariats d'origen portuguès és, tanmateix, el grup més compacte, és a dir, el grup amb menys desigualtat.

Un de les causes de la desigualtat a Andorra són les pensions cobrades des de la CASS, ja que aquestes són relativament baixes pel temps cotitzat i per la quantitat total cotitzada. Sense aquest efecte, els períodes de creixement de la desigualtat es mantenen iguals.

Gràfic 17. Desigualtat dels ingressos segons l'índex de Theil (1970-2006)

Font: CASS. Elaboració pròpia.

4.2 Contribució dels estrangers en el mercat de treball

En l'evolució del nombre d'assalariats per origen andorrà i estranger es poden determinar dos períodes diferenciats: abans del 1983 i després d'aquesta data.

Mentre que abans del 1983 les dues categories evolucionen de forma similar, amb un creixement total del 175%, després del 1983, els assalariats d'origen andorrà creixen un 336% i els d'origen estranger només ho fan amb un notable 139%. Una explicació d'aquest fenomen és l'arribada a l'edat adulta dels fills dels primers *babyboomers* dels anys 60, i per tant l'arribada al mercat de treball andorrà. També es pot explicar pel fet que al principi de la CASS el nombre d'andorrans era molt minso, només 498 (17/10/1968), potser per una menor afiliació al nou règim de cobertura social.

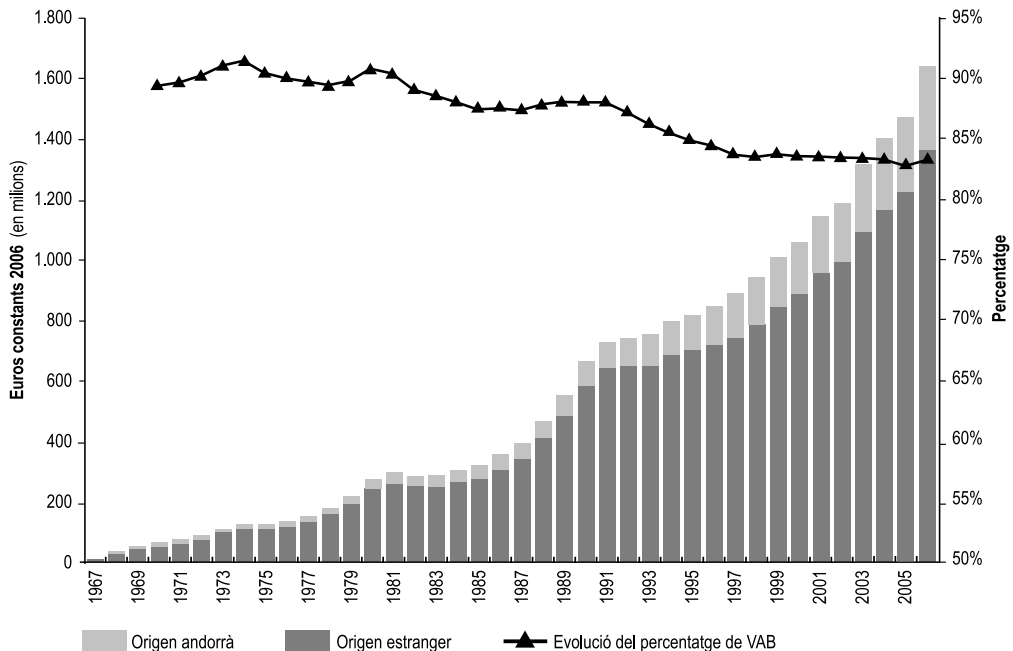
Si es compara amb els països de referència el nombre d'assalariats d'origen estranger a partir de l'any 1995, es constata que la progressió dels assalariats d'origen estranger ha estat superior a Andorra que als països de l'entorn.

Tot i així, la proporció dels treballadors d'origen estranger a la CASS disminueix amb el temps: en el període 1970 i 1982 la proporció mitjana és del 92%, percentatge que passa al 89% durant el període entre el 1983 i 1992, per acabar al 85% a partir del 1992. No obstant això, la proporció de treballadors d'origen estranger és excepcionalment alta a Andorra, el doble que al país que té més proporció d'estrangers, Luxemburg, ja que el creixement econòmic ha estat possible gràcies a l'arribada d'estrangers per fer front a les necessitats dels diversos sectors d'activitat.

Tanmateix, durant el període 1995-2006, Andorra ha estat l'únic país en què la proporció d'assalariats d'origen estranger decreix. L'Estat espanyol és el que coneix la progressió més accentuada a partir de l'any 1999.

La contribució a l'economia andorrana dels andorrans i dels estrangers s'ha calculat a partir del valor afegit brut generat durant tot el període analitzat. El valor afegit brut s'ha estimat a partir de la massa salarial declarada a la CASS aplicant uns coeficients tècnics d'economies de l'entorn, assumint que Andorra té la productivitat mitjana de l'OCDE. Els valors es presenten en el gràfic 18 i són en euros constants de l'any 2006.

Gràfic 18. Contribució del VAB dels assalariats per origen (1967-2006)

VAB = Valor afegit brut.

Font: CASS; OCDE. Elaboració pròpia.

En termes constants, el valor afegit brut total ha passat de 59 milions d'euros (2006 equivalents) l'any 1970 a 1.640 milions l'any 2006, amb una taxa de creixement mitjà anual del 10%. Durant els anys 70 la taxa de creixement anualitzada és del 16,2%; als anys 80 és del 9,8%; als anys 90 és del 6,2%, i als anys 2000 és del 7,2%. Es retroba una evolució de les taxes similars a les que s'han presentat per a les importacions a la taula 1 i per al creixement de la població. Tanmateix, durant els anys 2000, el valor afegit ha crescut però només en alguns sectors, com la construcció, i en canvi s'ha registrat una reducció en el sector comercial. En la creació del valor afegit brut es constaten tres pauses, que tenen lloc l'any 1975, els anys 1982 a 83 i el bienni 1992 a 93, que en tots tres casos es corresponen amb els períodes de recessió.

El valor afegit brut és netament aportat pels assalariats d'origen estranger amb una contribució entre el 84% i el 91% segons el període. Com ja s'ha observat en el nombre de treballadors estrangers en el mercat de treball, també en la proporció de contribució en el valor afegit brut és a partir dels anys 80 que la contribució de la població andorrana és més gran. Durant aquesta època, els nats durant el primer *baby boom* accedeixen al mercat de treball amb més formació en general que els seus pares i, per tant, amb una millor retribució salarial. El creixement mitjà del valor afegit durant el període és lleugerament superior per als andorrans, amb un 11,2% anual, que per als estrangers, per als quals és del 10,1%. Durant la dècada dels 70, el ritme de creixement de la població estrangera, en termes de VAB, era del 16,2% i per als andorrans del 15,1%. Aquesta situació s'inverteix sobretot als anys 90 amb un creixement mitjà anual del col·lectiu andorrà del 7,8% i dels estrangers del 7,2%.

L'impacte de les crisis sembla més important en el col·lectiu d'origen estranger, que tendeix a generar menys valor afegit brut durant els anys 1990 a 1992, i que no inicia una recuperació fins al 1997. Això es pot explicar per la recessió al país de principis dels anys 90, que va fer que un bon nombre de treballadors marxessin a buscar feina en algun altre lloc, de manera que la seva contribució a l'economia andorrana va ser menor. Tanmateix, després de la recuperació de mitjan dècada dels 90, i sobretot amb el boom de la construcció, la contribució dels estrangers va reprendre.

4.3 Evolució dels estrangers per sectors d'activitat

Aquest és un apartat descriptiu de l'evolució que el mercat de treball andorrà ha viscut en relació amb l'origen dels estrangers, i dels sectors d'activitat on han anat prioritàriament.

L'evolució dels diversos col·lectius per origen que s'han tingut en consideració es mostra a la taula 2. El creixement anualitzat dels treballadors durant tot el període és d'un notable 5,5%, però destaquen les evolucions de dos dígitos per als col·lectius d'origen portuguès, americà, asiàtic i altres d'Europa. En altres termes, aquestes dades demostren la gran atracció que té el mercat laboral andorrà per als països europeus, del sud especialment, i d'Amèrica.

Taula 2. Taxes de creixement anualitzat dels assalariats per origen

País d'origen	1970-2006	1970-1979	1980-1989	1990-1999
Andorra	7,4%	9,2%	8,6%	5,6%
Espanya	3,9%	8,3%	4,0%	1,2%
França	9,0%	18,2%	7,4%	4,6%
Portugal	20,5%	46,0%	18,4%	6,7%
Altres Europa	10,5%	14,8%	10,3%	8,1%
Àfrica	8,1%	21,2%	2,7%	3,6%
Amèrica	14,9%	23,0%	7,9%	14,2%
Àsia	11,8%	22,9%	13,8%	4,9%
Total	5,5%	9,6%	5,6%	3,1%

Font: CASS. Elaboració pròpia.

Durant tot el període analitzat, s'observa un alentiment en els creixements dels assalariats a la CASS. Durant la dècada dels 70, Andorra es troba en el cicle d'expansió econòmica i principi del cicle de consolidació del model. És per aquest motiu que al llarg d'aquests 10 anys els creixements són més importants, d'un 9,6% de creixement anualitzat. En aquest percentatge convé fer esment del 46% del grup portuguès, el 23% del grup americà i el 18,2% francès. En aquest moment, la necessitat de construccions per donar resposta a la demanda atrau moltes persones, coincidint amb el boom comercial.

Als anys 80 Andorra es troba en l'etapa de consolidació del model econòmic, en un moment també de plena expansió després de les crisis del petroli. Espanya i Portugal entren en el mercat comú el 1986, cosa que té un efecte directe sobre l'economia del país: d'una banda, es facilita a aquests ciutadans la circulació per Europa, i d'altra banda, i sobretot, s'inicia la seva obertura i expansió econòmica. Durant els anys 80, la taxa de creixement d'assalariats a Andorra es redueix de quatre punts respecte dels anys 70, però manté un destacable 5,6% anual. El col·lectiu d'origen portuguès continua mantenint un creixement de dos dígitos. La creació de llocs de treball ja no és tan intensa, i als nacionals portuguesos se'ls obren nous mercats de treball a Europa. Però el sector de la construcció, que atrau majoritàriament treballadors d'aquest origen, es manté molt dinàmic, especialment al llarg de la segona meitat de la dècada. El col·lectiu d'origen espanyol redueix a la meitat la taxa de creixement que havia presentant als anys 70. Durant els anys 80 Espanya coneix un fort creixement econòmic, que requereix treballadors nacionals, i els espanyols tenen més mercats oberts a Europa amb l'entrada al mercat comú. Els andorranos són els que mantenen més la taxa de creixement durant les dècades dels 70 i 80.

Taula 3. Nombre d'assalariats per origen (1968-2006)

	Andorra	Espanya	França	Portugal	Altres Europa	Àfrica	Amèrica	Àsia i altres	Total
1968	335	3.277	63	11	14	48	8	4	3.762
1969	485	4.833	119	23	22	57	20	5	5.563
1970	539	5.133	166	26	27	59	29	12	5.991
1971	598	5.767	212	25	31	68	32	17	6.751
1972	643	6.366	255	30	38	92	36	23	7.482
1973	696	7.131	298	41	49	116	54	39	8.424
1974	742	7.812	378	54	71	154	85	48	9.344
1975	791	7.808	412	58	65	153	87	60	9.432
1976	862	8.266	486	102	66	208	104	83	10.177
1977	960	8.852	570	231	69	289	123	85	11.179
1978	1.066	9.398	554	494	74	347	126	78	12.136
1979	1.166	10.650	602	682	81	363	141	72	13.757
1980	1.253	12.460	662	889	86	370	160	86	15.965
1981	1.329	13.285	692	1.060	86	367	161	94	17.073
1982	1.423	12.884	681	965	89	286	163	105	16.596
1983	1.545	12.728	690	932	89	266	169	130	16.548
1984	1.666	12.958	734	1.047	101	284	178	141	17.110
1985	1.822	13.155	790	1.203	127	301	186	142	17.726
1986	1.994	13.665	868	1.400	136	332	190	153	18.738
1987	2.183	14.339	975	1.680	156	353	204	153	20.043
1988	2.420	15.102	1.100	2.436	181	406	248	173	22.066
1989	2.668	15.633	1.222	3.378	210	450	295	210	24.066
1990	2.893	15.750	1.315	4.534	225	485	389	225	25.817
1991	3.064	15.954	1.353	5.259	258	458	433	232	27.011
1992	3.175	15.908	1.443	5.409	291	439	452	233	27.349
1993	3.275	15.537	1.440	4.968	300	447	451	241	26.658
1994	3.497	15.701	1.456	4.816	337	461	435	262	26.964
1995	3.745	15.937	1.529	4.801	361	474	448	285	27.579
1996	3.999	16.140	1.617	4.846	408	494	471	308	28.284
1997	4.301	16.438	1.700	4.901	452	519	489	311	29.111
1998	4.604	17.164	1.848	5.056	486	548	525	329	30.558
1999	4.983	18.024	2.096	5.297	538	592	609	347	32.486
2000	5.337	18.760	2.233	5.589	609	624	763	367	34.280
2001	5.605	19.361	2.406	5.920	671	671	963	386	35.983
2002	5.857	19.746	2.463	6.225	689	686	1.182	407	37.255
2003	6.079	20.013	2.526	6.876	715	715	1.617	425	38.966
2004	6.292	19.880	2.620	7.742	785	749	2.037	429	40.534
2005	6.559	19.588	2.633	8.744	785	778	2.330	436	41.853
2006	6.733	19.101	2.595	9.571	781	811	2.589	441	42.622

Font: CASS.

Finalment, els anys 90, considerats com l'etapa d'estabilització i maduresa de l'economia andorrana, atrauen encara fortament els treballadors estrangers, però en menor mesura, un 3,1% anual. Destaquen els treballadors americans, que es van incorporant, majoritàriament com a temporers en el sector de la neu, que viu un gran desenvolupament durant el període. El portuguesos continuen entrant de forma molt notable. Els sectors amb més presència d'aquest col·lectiu són el sector de la construcció, amb un dinamisme especial durant aquesta dècada, i el comerç.

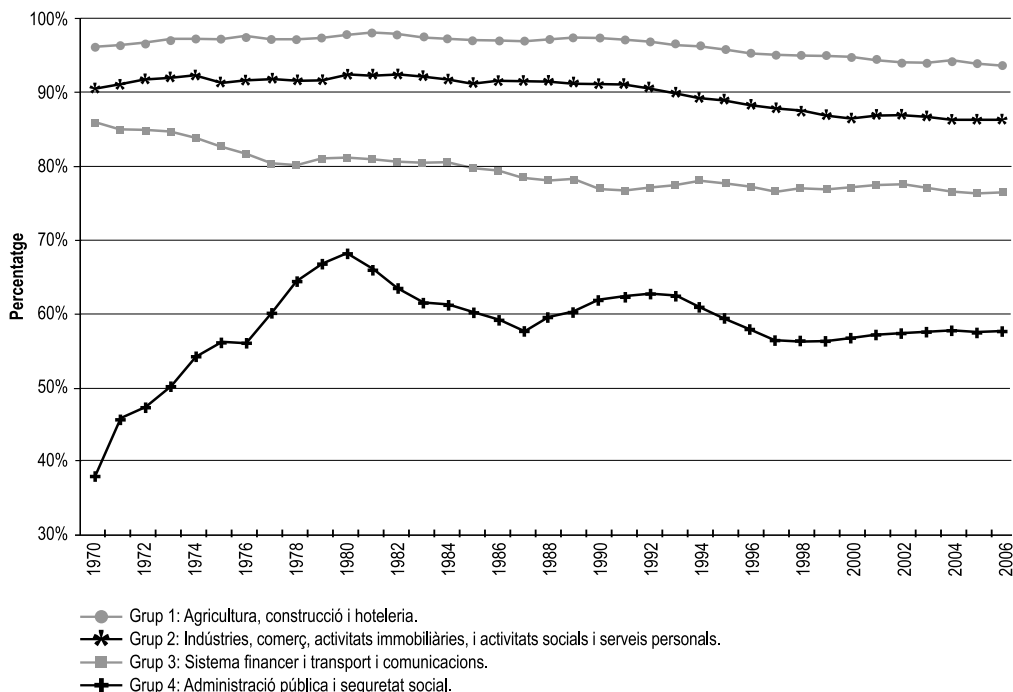
Per sota de la mitjana de creixement hi ha el col·lectiu espanyol, amb un 1,2% de creixement anual. Com s'ha dit, Espanya coneix des de l'entrada a la Comunitat Econòmica Europea un creixement econòmic espectacular, que molts autors fins i tot han qualificat de "miracle espanyol", i passa del 16è al 8è lloc mundial en termes de PIB des del 1994. El turisme i la indústria són factors clau de creixement i són demandants de treballadors, nacionals i estrangers. Espanya passa, doncs, d'una economia exportadora de mà d'obra a importadora neta. Per aquest motiu, entre altres, a partir dels anys 80 el creixement de les taxes dels espanyols és menor, durant tota la dècada amb un 4%, i esdevé la més baixa de totes als anys 90. Dit d'una altra manera, Andorra segueix generant llocs de treball que durant els anys 60 i 70 havien cobert majoritàriament els espanyols, però a partir dels anys 80 els espanyols semblen més atrets pel seu mercat nacional, que genera molta activitat econòmica i llocs de treball. Tanmateix, convé destacar que, malgrat una reducció del pes relatiu del grup d'origen espanyol, en valor absolut és amb molta diferència el col·lectiu amb més representació en el mercat de treball assalariat andorrà, amb un 45% del total el 2006, encara que contrasta amb el 86% del 1970.

En canvi, els assalariats d'origen andorrà han doblat llur pes, ja que han passat del 8% al 16%, especialment a partir del 1992, gràcies a l'estabilitat del seu ritme de creixement durant la dècada dels 90 i a l'arribada dels nascuts durant els anys 60 i 70 al mercat de treball.

Una vegada analitzada l'evolució dels treballadors estrangers al Principat, convé revisar en quins sectors d'activitat han tingut més presència i si aquesta ha variat en el temps. Per fer-ho, l'estudi calcula el valor afegit brut dels treballadors en tots els sectors d'activitat. El gràfic 19 presenta l'aportació en termes de valor afegit brut dels estrangers en els sectors d'activitat andorrans.

Els sectors d'activitat s'han agrupat segons la necessitat de treballadors estrangers que han requerit en el temps. El primer grup inclou els sectors d'agricultura, construcció i hoteleria, tres sectors que requereixen per excel·lència més treballadors d'origen estranger. En aquests tres sectors, l'aportació de la població estrangera és superior al 90%, i arriba fins i tot al 95% durant tot el període en l'hoteleria. En el sector de la construcció l'aportació dels estrangers ha estat estable durant els 36 anys estudiats, però a partir de principis dels 90 la seva aportació ha tendit a disminuir, ja que ha passat de situar-se per sobre del 95% a ser del 92% el 2006.

Gràfic 19. VAB dels assalariats estrangers per sectors (1970-2006)

VAB = Valor afegit brut.

Font: CASS.

El segon grup d'activitats presenta una aportació per part dels treballadors estrangers entre el 80 i el 90% del valor afegit total. Són les activitats de les indústries; immobiliàries i serveis empresarials; comerç; i altres activitats socials i serveis personals. En tots els sectors s'observa una certa estabilitat fins al 1987, amb alguns creixements, però a partir d'aquesta data, el valor dels estrangers tendeix a baixar lleugerament a favor dels andorrans, que s'incorporen al mercat laboral.

El tercer grup d'activitats recull el sistema financer i el sector de transports i comunicacions,¹⁵ que han requerit menys treballadors estrangers; tot i això, en aquestes activitats el 76% del valor afegit brut és generat pels treballadors assalariats d'origen estranger. Fins al 1984, l'aportació dels estrangers era superior al 80%; això vol dir que a partir de mitjan anys 80 els andorrans s'han anat incorporant a aquests sectors, que en general requereixen més formació, especialment el sector financer.

Finalment, el sector públic, que inclou l'Administració pública i la seguretat social, és el que ha atret més andorrans durant tot el període. Si bé les administracions públiques

¹⁵ El sector del transport i les comunicacions inclou els Correus Espanyols i La Poste, Andorra Telecom, els transportistes i els taxistes, entre altres.

solen contractar de forma prioritària andorrans, la creació de demanda més ràpida que l'oferta local, i també els acords trilaterals que donen certa prioritat als nacionals espanyols i francesos, han fet que l'aportació del valor afegit brut per part de treballadors d'origen no andorrà en aquests sectors proteccionistes per definició hagi estat al voltant del 60% durant tot el període. A partir de la meitat dels anys 90 sembla que els andorrans nascuts als anys 70 s'hagin incorporat preferentment en el sector públic.

En conclusió, l'economia andorrana funciona gràcies a l'aportació massiva dels col·lectius estrangers, que es distribueixen sense massa diferències en totes les activitats econòmiques, amb una aportació més gran en els sectors de l'hoteleria i la construcció, i en menor mesura en el sistema financer i el sector públic. Aquesta aportació estrangera ha estat necessària durant tot el període analitzat, per la qual cosa, el desenvolupament del país no hauria pogut tenir lloc sense l'entrada de treballadors estrangers. A més, especialment a partir de mitjan dècada dels anys 80, la productivitat s'ha incrementat de forma notable a Andorra. La millora de la productivitat¹⁶ ve donada en general per una millor educació dels treballadors, per les millores tecnològiques com la informàtica, i també per les millors condicions laborals.

4.4 Característiques de la societat andorrana i efectes sobre el mercat de treball

L'estructura de la població andorrana ha canviat de forma significativa durant els darrers vint anys. La piràmide d'edats d'Andorra mostra com el 1985 la població de menys de 30 anys representava el 48% de la població i el 2006 només representa el 34%. Aquesta disminució s'ha produït a favor de la població de 30 a 64 anys, que ha passat del 44% al 54%, i també de la població de més de 64 anys, que ha passat del 8% al 12%.

La població andorrana està patint, com la resta de les poblacions de les economies desenvolupades, un envelliment i un estretiment de la piràmide per la part dels naixements. El sistema de seguretat social, encara que sigui de capitalització majoritàriament, se sustenta sobre les cotitzacions de les generacions treballadores per fer front als pagaments de les pensions.

A més, el canvi d'estructura pot comportar la necessitat de recórrer un altre cop als estrangers per satisfer la demanda laboral, ja que els nascuts a Andorra podrien no ser suficients en una economia com l'actual.

Com a conseqüència, a més, de l'increment proporcional de la població d'entre 30 i 64 anys, l'índex de dependència global disminueix, com mostra el gràfic 20. Aquest índex compara la població a càrrec, és a dir, els menors de 15 anys i els majors de 65 anys, en relació amb la població "útil", entre 15 i 65 anys. Quan la població envelleix o hi ha molts

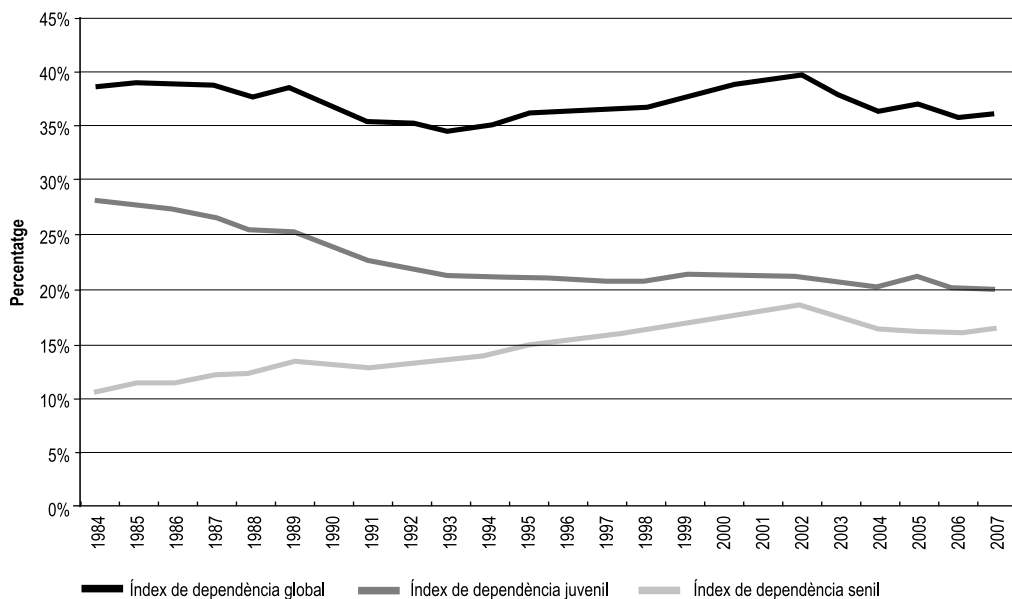
¹⁶ La productivitat a Andorra no es calcula, però s'ha estimat a partir dels coeficients mitjans de l'OCDE.

naixements, l'índex augmenta, i si creix la població potencialment activa, l'índex disminueix. A Andorra aquest índex passa de 38,6 l'any 1985 a 36,2 l'any 2006, el que vol dir que la població activa potencialment va augmentar, però des de l'any 1993 fins al 2003, l'índex creix fins a 39,7. L'increment que es produeix entre els anys 1998 i 2002 és degut al fet que no s'havien regularitzat els estrangers que tenien l'anomenat "rebut rosa". Les dades d'aquest índex i dels següents es basen en el cens, i per tant es reproduïx la nacionalitat de les persones a cada moment, i no l'origen d'aquestes persones com en les dades de la CASS.

Comparativament, llevat d'Espanya i el Regne Unit, aquest índex tendeix a créixer, donat l'envelliment de les poblacions desenvolupades. Tanmateix, cal apuntar que encara que l'índex augmenti a Andorra, se situa, per exemple, per sota de l'índex de Catalunya, que és del 45%.

Per tant, la població andorrana necessita l'entrada de treballadors estrangers per mantenir l'índex en nivells assumibles per la qualitat actual de l'estat del benestar.

Gràfic 20. Índex de dependència global, juvenil i senil (1984-2007)

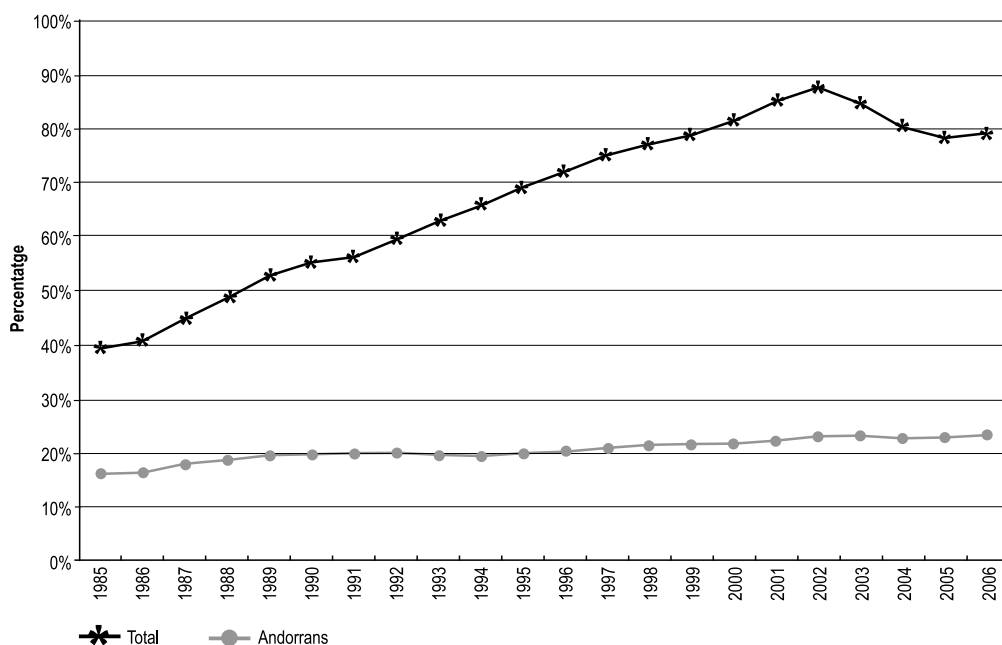
Font: Departament d'Estudis i Estadística. Elaboració pròpia.

La disminució de l'índex de dependència global dels darrers anys s'explica per una disminució de l'índex de dependència juvenil, atesa la contracció de la base de la piràmide d'edats, mentre que l'índex de dependència senil augmenta de 10,5% el 1985 a 16,3%

el 2006 per l'envelliment de la població. Tot i així, l'índex de dependència senil a Catalunya, per exemple, és del 21%.

L'envelliment de la població es dona especialment en les persones d'origen no andorrà. L'índex, com mostra el gràfic 21, manté una tendència a l'alça, a un ritme sostingut, ja que passa del 40% l'any 1985 al 79,2% l'any 2006. L'índex és menor en el cas de la població de nacionalitat andorrana (23,5% l'any 2006), que en la població d'altres nacionalitats (266%) a causa del fenomen de la naturalització. La població menor de 15 anys continua sent superior a la població major de 65. Per referència, a Catalunya l'índex actual és de 111%. Tanmateix, la tendència és a un envelliment de la població andorrana i cap a l'assimilació de l'estructura de les poblacions veïnes.

Gràfic 21. Índex d'envelliment (1985-2006)

Font: Departament d'Estudis i Estadística. Elaboració pròpia.

L'índex de recanvi de la població en edat activa també manté una tendència a l'alça, a un ritme sostingut, per tal com passa del 55,3% l'any 1985 a gairebé 80% l'any 2006. Aquest índex calcula el nombre de persones entre 60 i 64 anys en relació amb les persones que tenen entre 15 i 19 anys, és a dir, compara les persones que marxaran a la jubilació amb les persones que entraran a treballar.

A Andorra, la població a punt d'entrar en el mercat laboral (15-19 anys) és superior a la que està a punt de marxar-ne (60-65 anys), i això és una dada positiva, però aquest ritme

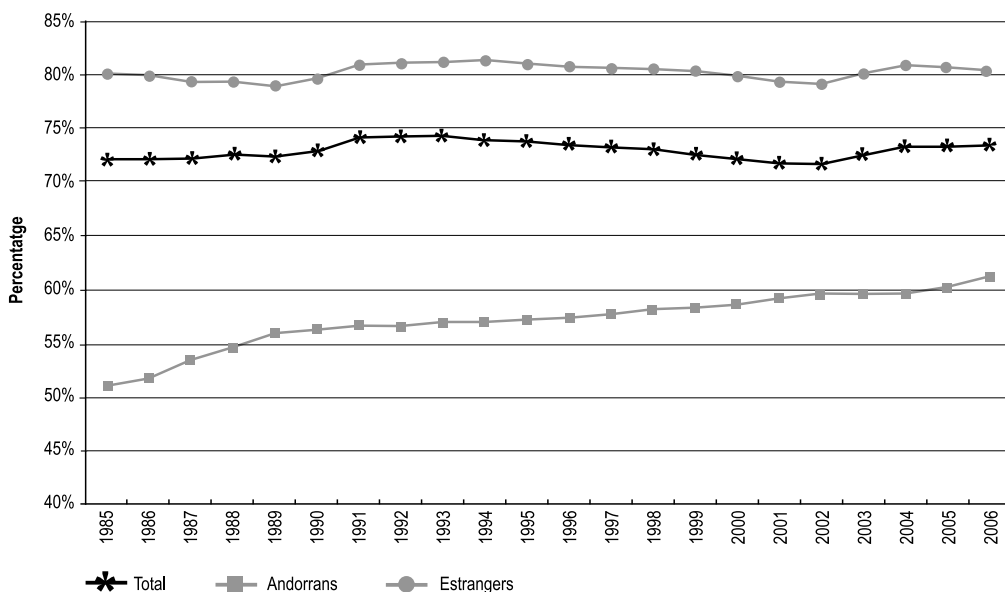
en els propers anys pot invertir-se, perquè l'any 2024 sigui de l'ordre del 147%. A Catalunya l'índex actual és del 110%.

En la població de nacionalitat andorrana l'índex d'envelliment és molt baix, ja que majoritàriament els joves d'entre 15 i 19 anys són nascuts a Andorra, i per tant tenen nacionalitat andorrana. Aquest conjunt de persones és superior a les persones de 60 a 64 anys. En canvi, per a la població estrangera aquest índex és molt alt, atès que la reposició del mercat de treball andorrà passa en part per l'entrada de nous estrangers, i els nens nascuts són andorrans i no estrangers, encara que siguin fills d'aquests estrangers que es jubilaran.

Amb tot, per entendre l'evolució de la piràmide d'edats i l'envelliment de la població, la població de menys de 30 anys ha crescut a un ritme de l'1,3% de mitjana entre el 1985 i el 2006; la població d'entre 30 i 64 anys ha crescut a un ritme de +3,9% de mitjana i la població de més de 64 anys ha crescut a un ritme de +4,8% de mitjana. Aquest fet es dona perquè les persones que van venir durant la primera arribada important d'immigració dels anys 60 i 70 estan arribant a l'edat de la jubilació.

Per la seva banda, la taxa de la població potencialment activa creix lleugerament del 72% l'any 1985 al 73,4% l'any 2006, com es presenta en el gràfic 22. Aquest índex compara la població en edat activa, entre 16 i 64 anys, en relació amb el total de la població. L'increment de l'índex es dona principalment per l'increment de la taxa en la població de nacionalitat andorrana, que passa del 51% l'any 1985 al 61,1% l'any 2006. Per a la població de nacionalitat estrangera l'índex és estable, del 80%.

Gràfic 22. Taxes de població potencialment activa (1985-2006)

Font: Departament d'Estudis i Estadística. Elaboració pròpia.

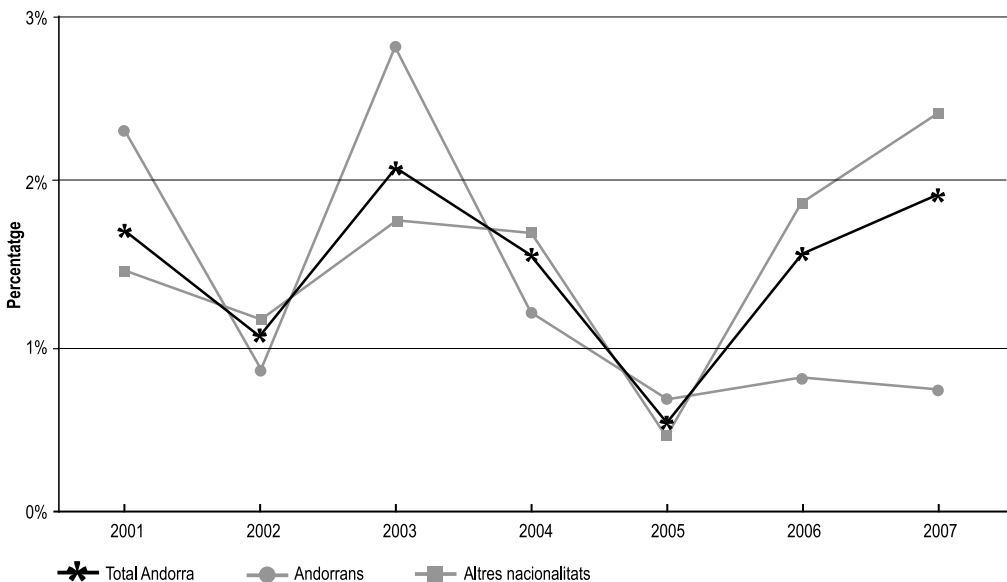
Aquestes xifres s'expliquen perquè la població estrangera és majoritàriament treballadora i els seus fills han adquirit la nacionalitat andorrana. I de la mateixa manera, l'índex andorrà és molt baix perquè en el total de població s'hi inclouen tots els nens nascuts a Andorra que han adoptat la nacionalitat andorrana.

En general, la taxa de població potencialment activa és força elevada, però per mantenir el ritme de contractació a Andorra, en el futur caldrà proveir el país de treballadors estrangers. La població nacional no serà suficient.

La taxa d'ocupació, que mesura la població ocupada en relació amb la població potencialment activa, reflecteix una certa estabilitat, si bé hi ha una davallada pel que fa als membres de nacionalitat estrangera en els dos darrers anys. No obstant això, en els grups andorrans i estrangers hi ha una tendència fixa en el 98,5%. És una taxa molt superior a les taxes de la resta de països: a Espanya i França, per exemple, se situen en el 89% i 90,4%.

Aquestes dades s'entenen perquè la taxa d'atur de la població estrangera –que calcula el nombre de treballadors aturats dividit per la població econòmicament activa, la qual inclou els empleats i els desocupats– és superior a la dels andorrans, com mostra el gràfic 23 següent, al final del període analitzat, tot i que fins al 2003 la taxa d'atur dels andorrans era superior a la dels estrangers.

Gràfic 23. Taxa d'atur a Andorra (2001-2007)

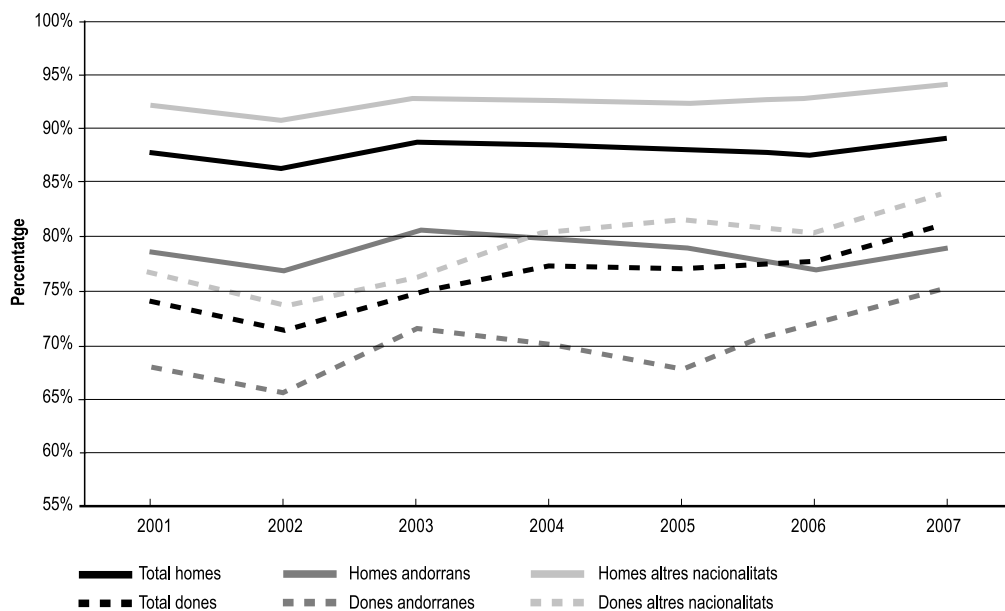

Font: Departament d'Estudis i Estadística. Elaboració pròpia.

Les taxes d'atur se situen el 2006 per sota del 2%, un nivell que es considera atur tècnic o estructural, característic de les friccions d'adequació de l'oferta i la demanda: Andorra, Suïssa i Luxemburg són els països que presenten a Europa una taxa d'atur més baixa i alhora la proporció més elevada d'assalariats d'origen estranger. En aquests països es combina una reducció menor de la taxa d'atur amb una creació de llocs de treball superior a la resta de països, excepte a Espanya.

Les taxes d'activitat per a homes i dones, segons l'origen, es mostren en el gràfic 24.

Gràfic 24. Taxa d'activitat a Andorra (2001-2007)

Font: Departament d'Estudis i Estadística. Elaboració pròpia.

Tenint en compte que la motivació principal dels estrangers és venir a treballar a Andorra, la taxa d'activitat dels homes i de les dones estrangers és més alta que la dels andorrans.

Les taxes d'ocupació dels homes se situen al voltant del 89%, i s'apropen a les taxes de països com Islàndia, amb el 89%, i Suïssa, amb un 88%. A Espanya i a França se situen en el 81% i el 75% respectivament.

El treball femení és el component que ha fet augmentar la població activa. La taxa és menor que en el cas dels homes tot i que superior a la dels homes andorrans per a les dones estrangeres, però és molt elevada: és propera al 81%, i en el cas de la població d'altres nacionalitats és gairebé del 85%. També és una taxa similar a la taxa d'Islàndia, amb el 89%, però molt allunyada de la resta de països. A tall d'exemple, a Espanya i

França se situen en el 58% i el 64% respectivament. Cal mencionar que durant els darrers tres anys més dones andorranes s'han incorporat al mercat de treball.

5. El consum de la població estrangera com a motor econòmic

Fins ara s'han valorat les aportacions dels estrangers dins del sistema econòmic andorrà mitjançant la seva participació en el mercat de treball, en la seguretat social i en les arques públiques. Tanmateix, cal tenir en compte l'aportació dels estrangers al sistema econòmic gràcies al seu consum.

L'enquesta de pressupostos familiars del Departament d'Estudis i Estadística té com a objectiu principal determinar la composició de la cistella de la compra i l'agregat de consum. Els resultats obtinguts de la mostra seleccionada permeten de segmentar les llars per la nacionalitat del cap de casa, cosa que no vol dir que la resta de membres de la casa tinguin la mateixa nacionalitat. Tenint en compte aquesta limitació, les dades s'han de considerar estimatives.

En la taula 4 es presenta la despesa mitjana per llar segons la nacionalitat del cap de casa. S'hi inclouen totes les despeses d'una llar: d'alimentació, transport, habitatge, educació, lleure, salut, etc. En la taula s'observa que a les llars on el titular és de nacionalitat andorrana la despesa és més elevada. Aquesta observació es pot correlacionar amb el fet que els andorrans solen tenir uns salaris més elevats que la resta de grups.

Taula 4. Despesa mitjana anual en euros segons la nacionalitat del cap de casa. 2006

Nacionalitat del cap de casa	Valor en euros
Andorrans	22.203
Altres nacionalitats	21.145
Francesos	19.554
Espanyols	17.010
Portuguesos	13.593
Despesa mitjana total	18.236
Despesa mitjana estrangers	16.800

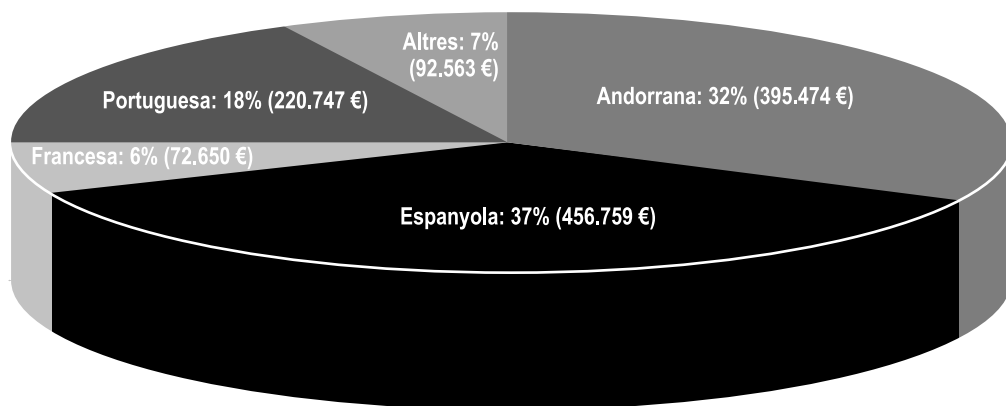
Font: Enquesta de pressupostos familiars. Departament d'Estadística. Govern d'Andorra.

El col·lectiu portuguès és el que menys consumeix internament. Aquest fet es pot explicar per l'esquema que els autors de l'Estructura i perspectives de l'economia andorrana el 1975 apuntaven: els estrangers de la primera onada d'immigració es traslladaven a Andorra per trobar una feina i estalviar diners per retornar al lloc d'origen i establir-se pel seu compte.¹⁷

El col·lectiu francès i les altres nacionalitats sembla més establert al país, si es té en compte el patró de consum que presenten. En canvi, dins del grup d'espanyols hi deu existir una diferència important entre els que fa més temps que són al país i els que en fa menys. Els primers tenen un model de consum més assembletat a l'andorrà, mentre que els segons deuen trobar-se a Andorra amb l'objectiu de retornar al seu país.

La despesa mitjana per llar inclou les transferències a l'exterior efectuades pels residents a Andorra. Les transferències a l'exterior suposen més de 21 milions d'euros el 2005: d'aquests un 66% s'envien amb caràcter regular i ocasional a altres llars que es troben fora del país, i un 22% als estudiants.¹⁸ Del total de transferències, un 66% són enviades per llars que tenen el cap de casa de nacionalitat no andorrana.

Gràfic 25. Consum de les llars per nacionalitat del cap de casa (2006)

Font: Enquesta de pressupostos familiars del Departament d'Estudis i Estadística.

Aquestes dades confirmen que la motivació principal dels estrangers per establir-se a Andorra sol ser el treball i que mantenen el seu arrelament amb el país d'origen, on pro-

¹⁷ BRICALL, J. M.; CAMPS, C.; CULLELL, J. M.; FARRÉ-ESCOFET, E. P.; PETITBÓ, A.; SOGUES, J. i TOMAS, R. *Estructura i perspectives de l'economia andorrana*. Edicions 62. Barcelona, 1975, pàg. 279.

¹⁸ Font: Enquesta de pressupostos familiars, Departament d'Estudis i Estadística, Govern d'Andorra.

bablement tornaran a viure en algun moment, potser a la jubilació, ja que, com s'ha vist, el 42% de les pensions es cobren a l'estranger.

El col·lectiu estranger, que en aquest apartat s'ha considerat la llar que té el cap de casa de nacionalitat estrangera, registra un consum del 68% de tot el consum intern del país (veure gràfic 25). Malgrat que les llars amb el cap de casa andorrà tenen una despesa mitjana més alta, el consum dels estrangers és el que té una incidència més gran en el comerç nacional, i tot això encara que hi hagi “fuites” per les transferències a l'estranger. De fet, el consum de les llars andorranes representa una tercera part del consum total del país, una quantitat remarcable.

6. Valoració de l'impacte econòmic global de la immigració

L'anàlisi de l'impacte dels estrangers en l'economia andorrana s'ha dut a terme amb els referents econòmics identificats: el pressupost, la CASS, el mercat laboral i el consum. En una societat en què els andorrans són una minoria, l'arribada d'estrangers ha permès sense cap mena de dubte el desenvolupament econòmic dels darrers quaranta anys.

Les dades que s'han presentat formen part de fonts diverses, amb criteris diferents. Les dades del cens presenten la població segons la nacionalitat que tenen en el moment de recollida de la informació. És a dir, un estranger pot estar comptabilitzat com a estranger en un any i després aparèixer com a andorrà, si s'ha nacionalitzat. En canvi, les dades de la CASS conserven la nacionalitat d'origen del treballador donat d'alta i, per tant, una persona que s'ha nacionalitzat al país consta com a estrangera a efectes de la CASS. Per això, encara que aquestes darreres dades permeten traçar l'evolució dels estrangers en el sistema de seguretat social, d'altra banda minimitzen l'impacte dels andorrans, d'origen o nacionalitzats. Aquesta diferència s'ha de tenir present en tota l'anàlisi; per això es parla d'origen estranger quan es tracta de dades de la CASS.

El pressupost del Govern ha tingut un creixement molt important, com es demostra en el fet que s'ha passat d'un estat amb recursos limitats que per finançar les infraestructures recorria a les concessions –FHASA, per exemple– a un estat del benestar, amb una despesa en salut i en educació característica dels països més desenvolupats. La despesa social durant el període analitzat, 1960 a 2006, s'ha incrementat el 16,4% anualitzat, mentre que la despesa total del pressupost ho ha fet en menor mesura, en un 10,9% anualitzat. Aquest canvi ha estat condicionat per la nova realitat del país i per la demanda social de la immigració. Les inversions en educació –construcció d'escoles i creació de l'Escola Andorrana– i en salut – clíniques Verge de Meritxell i Santa Coloma els anys 70 i Centre hospitalari andorrà, a final dels anys 80– són un exemple de l'efecte de la immigració que, juntament amb la població nacional també creixent, va necessitar serveis

bàsics. L'Escola Andorrana va esdevenir una necessitat per garantir l'andorranització de la societat i avui aquest sistema ha arribat a absorbir un terç de tots els alumnes.

Tanmateix, cal destacar un cert retard en l'adequació del pressupost a les inversions i les despeses per assumir la modernització del país i millorar l'estat del benestar i les condicions de vida. Els ingressos han estat insuficients durant tot el període analitzat, i així han portat a uns dèficits estructurals que han abocat el Govern a un deute acumulat el 2007 de 370 milions d'euros.

Els ingressos els ha aportat majoritàriament el consum, sota la forma dels impostos sobre mercaderies i l'IMI a partir del 1991, i ha estat principalment el consum dels visitants –turistes– el que ha permès l'evolució de la despesa del Govern i també dels comuns, però en menor mesura. La demanda interna, que també inclou la demanda de la població resident d'origen estranger, ha estat un dels motors del creixement dels ingressos nacionals, amb un 32% del consum total el 2006.

Els comuns tenen un paper important en l'estat del benestar, però no s'han tingut en compte directament en l'estudi perquè en l'evolució del pressupost la seva inclusió no hauria canviat l'anàlisi ni les conclusions. D'altra banda, un 30% del finançament dels comuns prové de forma directa del Govern i dels impostos indirectes, mitjançant la Llei qualificada de transferències als comuns de l'any 1993. En conseqüència, l'evolució dels pressupostos comunals està molt lligada a la del pressupost del Govern. La Llei preveu un repartiment de les transferències prenent com a base la població i també el territori. El 2006 l'import de les transferències va ascendir a 51 milions d'euros, un 31% dels seus ingressos totals.

De forma general, l'aportació de la immigració en els comptes públics es mesura pels impostos directes sobre la renda del treball i sobre les cotitzacions socials. A Andorra no hi ha impostos sobre la renda, i per tant, la contribució dels estrangers passa per les altres figures impositives, indirectes i cotitzacions socials.

Els estrangers són aportadors nets en el sistema de seguretat social, atès que són una població jove. Actualment, més del 40% dels 6.220 jubilats que en algun moment de la seva vida han cotitzat a la seguretat social viuen a l'estranger. Les persones estrangeres joves estan, però, creant uns drets per al futur que poden posar en dificultat el sistema de pensions d'Andorra, atès el coeficient de conversió que no s'ha retocat des de l'any 1968 fins al 2008, que, però, serà efectiu el 2009.

En l'anàlisi de l'impacte en la seguretat social es poden posar en equivalència els col·lectius d'origen espanyol i andorrà, ja que tenen unes característiques molt similars. Tots dos tenen uns salaris mitjans superiors a la resta i tenen un patró de despesa molt semblant. En aquest sentit, es podria afirmar que els col·lectius amb més temps al país s'assimilen en consum als nacionals. Tanmateix, la societat andorrana, més jove que l'espanyola, encara és excedentària en el sistema de pensions. El recorregut del grup espanyol, després d'haver estat el principal finançador del sistema durant els més de trenta anys de funcionament de la CASS, que es troba en un punt gairebé deficitari per les pensions i les

despeses sanitàries i socials, és el que es pot esperar que tindrà la resta de col·lectius. Per tant, serà imprescindible disposar de nova immigració per finançar el sistema de seguretat social en el futur. De fet, un euro cotitzat avui representarà en el moment de pagar-lo en forma de pensions 1,9 euros amb el factor de conversió vigent el 2008 i 1,5 euros amb el factor en vigor a partir del novembre del 2009. La diferència es podrà finançar en part pel rendiment financer dels fons de la CASS, però podria ser insuficient i, per aquest motiu, caldran nous treballadors joves en el futur.

De fet, els contribuïdors nets del sistema de seguretat social andorrà són els col·lectius joves que arriben per treballar, ja que tenen menys necessitats de prestacions per malaltia i encara no cobren les pensions. Durant tot el període analitzat, aquesta afirmació queda palesa en el fet que fins al 1988 va ser el col·lectiu d'origen espanyol el principal contribuïdor a la CASS en termes econòmics, amb una aportació superior al 70% del total. A partir d'aquesta data, el col·lectiu espanyol continua sent capdavanter, tot i que ha reduït l'aportació al 48%, seguit de l'andorrà, amb un 17%, i del portuguès, amb un 15%. El resultat d'aquesta anàlisi és que, quan la població s'envelleix, genera una despesa més gran per malaltia i pensions que no es cobreix només amb el rendiment dels fons d'inversió; per tant, cal que poblacions joves treballadores vinguin a cobrir el dèficit.

És indiscutible que l'economia nacional funciona gràcies al treball de les persones d'origen estranger. Quant a l'aportació de valor afegit brut en el mercat laboral, els estrangers representen un 80% com a mínim en tots els sectors d'activitat, excepte en el sistema financer i l'Administració pública, en què l'aportació és del 77% i del 58% respectivament. Aquesta aportació ha disminuït lleugerament durant els anys 90, amb l'entrada al mercat laboral dels nascuts a Andorra, per tant nacionals andorrans, durant els anys 60 i 70. L'aportació dels estrangers a Andorra és una situació única en tot l'entorn europeu, que supera amb escreix la situació de Luxemburg o Suïssa, que han estat importadors nets d'estrangers, per excel·lència. Per tant, el mercat andorrà està molt necessitat de treballadors estrangers per funcionar, ja que l'oferta nacional és de bon tros insuficient per mantenir l'estructura econòmica que s'ha creat.

Encara que el col·lectiu dels assalariats d'origen espanyol continua sent majoritari, s'observa la seva disminució en pes relatiu en el mercat de treball, en benefici dels andorrans, portuguesos i les persones d'altres nacionalitats. En definitiva, Andorra tendeix a atraure menys els espanyols, però més els portuguesos i els treballadors d'altres nacionalitats, com els americans (del sud).

La taula següent mostra la variació dels col·lectius nacionals per origen en els sectors d'activitat més representatius, com el comerç, la construcció, l'hoteleria, les activitats immobiliàries i serveis professionals, l'agricultura, les indústries i el personal domèstic.

S'observa que els andorrans tendeixen a incorporar-se indistintament a tots els sectors d'activitat, però comparteixen amb els espanyols una presència més important en el sistema financer i l'educació. En aquest estudi no es disposa de la categoria socioprofessional dels treballadors, per la qual cosa no es pot donar informació sobre si els andorrans

s'han incorporat a llocs de més responsabilitat que els estrangers o no. Només se'n coneix el salari mitjà, que reflecteix que juntament amb els espanyols, són els que tenen un salari per sobre la mitjana de la CASS.

Taula 5. Variació del pes relatiu en els sectors d'activitat entre 1970 i 2006

	Andorra	Espanya	França	Portugal	Altres
Comerç	→	↓	↑	↑	↑
Construcció	↑	↓	→	↑	↑
Hoteleria	→	↓	↑	↑	↑
Activitats immobiliàries i serveis professionals	↑	↓	→	↑	↑
Administració pública	↓	↑	→	→	→
Sistema financer	↑	↓	↓	→	→
Agricultura	→	↓	→	↑	↑
Educació	→	↓	↑	↑	↑
Indústries	↑	↓	→	↑	↑
Personal domèstic	↓	↓	↓	↑	↑
Activitats sanitàries i veterinàries, serveis socials	↑	↓	→	↑	↑

Font: CASS i elaboració pròpia.

Les fletxes de la taula signifiquen: ↑ increment; ↓ reducció i → estable.

Pel que fa l'Administració pública, que inclou el Govern, els comuns i la CASS, el pes relatiu dels andorrans s'ha reduït, malgrat haver-se incrementat en xifres absolutes, com passa amb els espanyols en els apartats anteriors. De fet, en aquest sector, s'ha incorporat un gran nombre d'andorrans durant les dècades dels anys 90 i 2000, amb una variació que va des de les 125 persones del 1960 fins a les 2.096 del 2006. Tanmateix, els llocs de treball que no han ocupat els andorrans els han cobert els estrangers, majoritàriament d'origen espanyol.

Aquestes dades confirmen que en més de quaranta anys la comunitat espanyola, primera a arribar, progressivament va perdent pes relatiu, malgrat incrementar els valors absoluts, a favor dels portuguesos, els d'altres nacionalitats i els andorrans. La comunitat francesa manté el seu propi esquema, amb un pes relatiu estable durant tot el temps, tot i que han canviat els sectors de treball i el seu salari mitjà ha tendit a baixar.

Per valorar l'impacte global de la immigració en l'estat del benestar, es presenta la taula 6, que relaciona els impactes positius o negatius de la immigració amb els aspectes del

benestar i la seva sostenibilitat. Durant l'estudi s'ha confirmat que la immigració dels anys 50 i 60 va empènyer l'Administració andorrana a emprendre mesures cap a una millor qualitat de vida i cap a l'assoliment progressiu de l'estat del benestar, però també que a la llarga, els beneficis de l'economia de la immigració poden comportar dificultats en la sostenibilitat de l'estat del benestar.

En general, els ingressos fiscals que afecten més la immigració són els impostos sobre les rendes del treball i les cotitzacions socials. A Andorra no hi ha un impost sobre les rendes del treball, per la qual cosa, l'aportació dels estrangers es fa majoritàriament mitjançant les cotitzacions socials. També cal afegir-hi les aportacions del consum intern a través dels diferents impostos indirectes i les contribucions als comuns amb el foc i lloc.

Pel que fa a la població activa, l'arribada d'estrangers al mercat laboral permet incrementar la població activa i per tant donar resposta a les necessitats dels sectors econòmics a

Taula 6. Efectes de la immigració en els determinants de la sostenibilitat de l'estat del benestar

CURT TERMINI		LLARG TERMINI	
Població activa	+	Població activa	-
Productivitat	-	Productivitat	+
Despesa en pensions	+	Despesa en pensions	-
Despesa social (educació i sanitat)	+	Despesa social (educació i sanitat)	-

Font: Servei d'Estudis (2006), Com afecta la immigració a l'Estat del benestar? La Caixa.

Els signes positiu i negatiu de la taula indiquen impacte positiu (+) i impacte negatiu (-).

curt termini. Més important, però, és la taxa d'ocupació, que és més alta entre els estrangers. A llarg termini, la població activa disminuirà atès l'envelliment de les poblacions, i s'incrementarà l'índex de dependència.

La variable de la productivitat està vinculada al nivell d'educació dels estrangers i dels nacionals. En termes econòmics, l'Estat recapta més diners de la població més productiva, ja que per les mateixes hores treballades, aquest sector de població rep un salari més important. A curt termini, amb l'entrada d'estrangers la productivitat té tendència a disminuir per la manca de formació en origen i també per la falta d'especialització, però l'esforç en educació fa que la productivitat a llarg termini s'equipari entre els dos col·lectius.

Quant a la despesa en pensions, l'efecte a curt termini és positiu atès que els actius són els qui paguen les pensions i que la població actual encara és majoritàriament jove. Tanmateix, en el futur caldrà pagar les pensions a aquestes persones i l'efecte serà, doncs, negatiu, amb els riscos en el sistema que s'han comentat.

En termes de despesa social, en el període estudiat s'ha vist que ha hagut de posar-se al nivell de les necessitats, tant en educació com en salut. Per tant, l'efecte positiu del principi del període en què el pressupost era suficient ha canviat cap a un gran esforç posterior per donar els serveis socials adequats. A curt termini l'efecte pot ser positiu, però a mitjà i llarg termini l'efecte és que s'haurà de fer més despesa i donar serveis més adaptats. A més, la fertilitat tendeix a ser més gran entre les dones estrangeres, com es presenta en l'apartat sobre demografia d'aquest treball, especialment les de nacionalitat portuguesa i d'altres nacionalitats, i això fa que els costos en educació es puguin incrementar per a aquests col·lectius. Cal tenir present, també, que a Andorra la necessitat de guarderies és més important per l'alt índex d'ocupació dels membres de la família. Aquesta despesa repercuteix majoritàriament en els comuns.

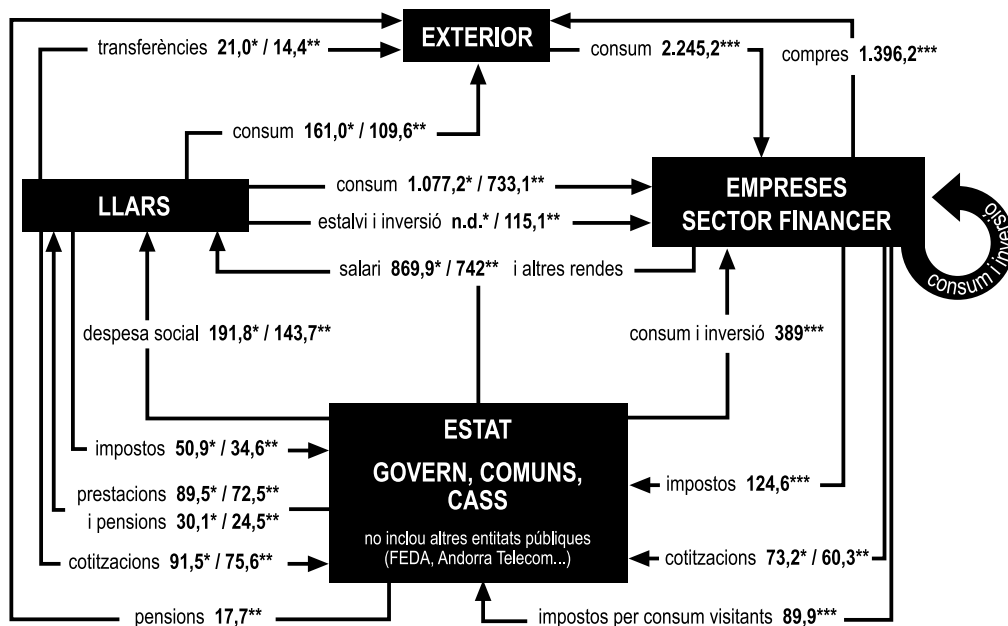
En el cas andorrà, la immigració suposa beneficis a curt termini, ja que dóna resposta a les necessitats de les empreses per seguir amb el model de país. Però a llarg termini els efectes sobre el pressupost són més mitigats. Fins a la data els comptes del Govern han estat majoritàriament deficitaris, i a més, s'hi ha de sumar el deute acumulat dels comuns; per això, no es pot esperar que sense noves fonts de finançament es puguin cobrir les noves obligacions en matèria social de la població tant andorrana com estrangera. No hi ha dubte que l'arribada d'estrangers joves al país, amb unes taxes de fertilitat més elevades, permet una contribució favorable al procés productiu.

En el futur es pot esperar que, com que la base piramidal de la població a Andorra és molt estreta, l'índex de dependència creixerà perquè sorgiran més necessitats socials, i caldrà recórrer a la immigració per cobrir els llocs de treball que es creen al país. Dit d'una altra manera, l'estructura econòmica del país no es pot entendre sense els estrangers, i el finançament futur de l'estat del benestar passa per l'arribada de nous actius joves. Però caldrà veure fins a quin punt el model dels darrers quaranta anys es pot anar repetint.

L'impacte social d'aquesta política d'acollida d'estrangers s'ha mesurat amb l'índex de desigualtat. L'índex de Theil mostra que la desigualtat ha crescut en temps d'expansió econòmica i s'ha reduït en temps de crisi. Per tant, durant els anys 90 la desigualtat ha estat més marcada per a tots els col·lectius, però cal destacar també que la desigualtat es troba més entre els grups diferents que no pas dins dels mateixos grups. Això significa que no hi ha desigualtat pel que fa a salaris dins les mateixes nacionalitats. Al contrari, és entre els grups diferents que les diferències es marquen i sobretot pel que fa als salaris alts. El col·lectiu portuguès és el que més igualtat registra dins del mateix grup.

Finalment, en la figura 1 es presenta un resum de l'impacte global en milions d'euros dels nacionals, els estrangers i el consum extern en el sistema econòmic andorrà.

Figura 1. Impacte de la immigració en el sistema econòmic andorrà (2006)

* Total nacionals i estrangers.

Dades en milions d'Euros

** Estrangers.

*** Altres impactes econòmics com els relacionats amb les empreses i els turistes.

Font: CASS; Departament d'Estudis i Estadística; Tribunal de Comptes; Ministeri de Finances.

L'esquema presentat és una aproximació i una simplificació dels fluxos econòmics del 2006, que representen els estrangers en el sistema global andorrà: amb * es dona l'import global i amb ** l'import dels estrangers. No s'ha pogut mesurar l'impacte dels estrangers en les empreses per manca de dades. Amb *** es presenten els fluxos de les empreses, de l'Estat i dels visitants. Com que es tracta d'una simplificació, s'han omès els fluxos de consum cap a l'estranger de les empreses i de l'Estat, altres que les compres que declaren IMI. Per als ingressos a l'Estat s'han tingut en compte els impostos directes i indirectes però no les taxes per serveis i preus públics, per exemple s'hi inclouen els impostos indirectes, el foc i lloc i la radicació d'activitats, però no les taxes de construcció.

L'Estat rep un finançament per part de les llars, les empreses i l'exterior, per fer front a la despesa social que s'ha repercutit directament a les llars, mitjançant la despesa en educació, en salut i social. Les aportacions de les llars són insuficients per cobrir les prestacions en matèria de salut i d'educació, mentre que les cotitzacions socials avui superen les prestacions pagades, atès que el sistema de pensions és majoritàriament de capitalització i la població és molt jove. Actualment el sistema es pot finançar sobretot gràcies a les aportacions que fan els visitants mitjançant el seu consum.

Per tant, en termes econòmics, els fluxos mostren com el consum intern està principalment cobert pels estrangers, tant residents com visitants, i també per les aportacions a l'Estat. Pel que fa les empreses, es desconeix l'aportació dels estrangers, tant per la seva iniciativa empresarial com per l'aportació de capital. Quan siguin disponibles, aquestes dades permetran acabar de definir la imatge d'una experiència única en tot l'entorn europeu, en què el 83% del valor afegit brut dels assalariats és aportat per les persones d'origen estranger.

Bibliografia

Capítol I – Fluxos migratoris durant el segle XX**Capítol V – Impacte demogràfic de la immigració****Capítol VI – Distribució territorial de la immigració**

- ADELLACH, B.; GANYET, R. (1977), *Estadístiques de les Valls d'Andorra*. Andorra. Consell General.
- ALVAREZ P.; MICÓ, J. R.; RAFANELLI, C. (2008), *Els treballadors argentins temporals a Andorra*. Andorra. Centre de Recerca Sociològica i Pagès Editors.
- BADIA, F. (1997), “El refugi de clergues i religiosos a Andorra durant la persecució religiosa de 1936-1939”, *Anuari 1992-1993 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya*. Diputació de Tarragona.
- BADIA, F. (2007), *El copríncep Mons. Justí Guitart i el seu temps (1920-1940)*. Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BARÓ, L. (1989), “La política d'immigració a Andorra (1980-1989)”, *Els moviments migratoris a Andorra*. 2a. Diada andorrana de la Universitat Catalana d'Estiu de Prada. Andorra. Societat Andorrana de Ciències i Centre de Recerques i d'Estudis Catalans de la Universitat de Perpinyà, pàg. 101-109.
- BARÓ, L. (2006), “L'Andorra de la primera meitat del segle xx”, *De la prehistòria a l'Edat Contemporània*. Barcelona. Edicions 62, pàg. 305-332.
- BATALLA, J.; CASALS, M.; MICÓ, J. R. (2004), *La immigració a Andorra*. Andorra. Centre de Recerca Sociològica i Pagès Editors.
- BAULARD, R. (1934), *La Gendarmerie française dans les Vallées d'Andorre (18 août-9 octobre 1933)*. Perpinyà. Imp. Catalane.
- BRICALL, J. M.; CAMPS, C.; CULLELL, J. M.; FARRÉ-ESCOFET, E. P.; PETITBÓ, A.; SOGUES, J.; TOMÀS, R. (1975), *Estructura i perspectives de l'economia andorrana*. Barcelona. Edicions 62.
- BRICALL, J. M. (2001), (direcció); DURAN, J. M.; GARCIA, G.; KINDER, C.; RIVERO, A.; SÁEZ, X. (2001), *L'economia andorrana en el canvi de segle*. Andorra. Fundació Julià Reig.
- CALVO, R.; MARTÍNEZ, G.; GASCH, N. (1990), *Recull estadístic general de la població. Andorra 90*. Andorra. Conselleria de Treball i Benestar Social.
- CAVERO, P. (1996), “Visió del segle xx”, *Andorra vers el segle XXI*. Andorra, pàg. 128-135.
- CHAPEAU, G. (1986), *La Mise en valeur d'une région de montagne: les Vallées d'Andorre*. Nancy-Metz. Centre Regional de Documentació Pedagògica.
- CHEVALIER, M. (1925), *Andorra*. Chambéry. Librairie Dardel.
- COMAS D'ARGEMIR D.; PUJADAS, J. J. (1997), *Andorra, un país de frontera. Estudi etnogràfic dels canvis econòmics, socials i culturals*. Barcelona. Editorial Alta Fulla.
- COMAS D'ARGEMIR D. (2002), *Andorra, una economia de frontera*. Lleida. Pagès editors.
- COMBARNOUS, G. (1933), *Les Vallées d'Andorre. Voyage aux états Lilliputiens*. Montpellier. Ed. Les Chênes Verts.
- CONSELL GENERAL (1968), *Estadístiques socioeconòmiques. Valls d'Andorra*. Andorra. Consell General.

- CONSELL GENERAL (1864 - 1949), *Llibre d'Actes del Consell General*.
- COUGUL, J. (1942), *Étude historique et économique de l'Andorre*. Tolosa. Imp. Cleder.
- DOMINGO, J. (1994) "Treball i residència a Andorra. Aproximació a la proximitat laboral al principat d'Andorra", *Annals 1992*. Barcelona. Institut d'Estudis Andorrans, pàg. 179-195.
- ESTIVILL, J.(1979), *La immigració a Andorra* [informe inèdit]. Andorra. Govern d'Andorra.
- FITER, R. (1973), *Legislació administrativa andorrana*. Andorra. Casal i Vall.
- GIRAL, E. (1988), *La radiodifusión en Andorra*. Barcelona. Facultat de Ciències Econòmiques UB [tesi doctoral inèdita].
- LLOBET, S. (1947), *El Medio y la Vida en Andorra*. Barcelona. CSIC.
- LLUELLES, M. J. (1991), *La transformació econòmica d'Andorra*. Barcelona. Editorial L'Avenç.
- LLUELLES, M. J. (1993) "L'économie de l'Andorre et la place des minorités ethniques", *Les Minorités Ethniques en Europe*. París. L'Harmattan, pàg. 279-283.
- LLUELLES, M. J. (1994) "Relacions hispanoandorranes durant la II República", *Quaderns d'Estudis Andorrans* 6. Andorra, pàg. 97-106.
- LLUELLES, M. J. (1995) "Le Pas de la Casa, paroxysme du phénomène andorran", *Langues régionales et relations transfrontalières en Europe*. París. L'Harmattan, pàg. 273-283.
- LLUELLES, M. J., SANGUIN, A. L. (1995), "L'évolution de la population en Andorre et à Monaco", *Méditerranée, revue géographique des pays méditerranéens. Dynamiques actuelles de la population dans les pays méditerranéens*. Tom. 81, Aix-en-Provence, pàg. 113-117.
- LLUELLES, M. J. (1999) "La població andorrana", *Anuari socioeconòmic*. Andorra. BPA, pàg. 108-126.
- LLUELLES, M. J. (2004), (coord.), *El segle xx. La modernització d'Andorra*. Lleida/Andorra. Pagès Editors i Cambra de Comerç, Indústria i Serveis d'Andorra.
- MARTY, P., MOURA, G. (1969), *Rapport sur l'Andorre*. Ministère de l'Economie et des Finances [informe inèdit].
- MATEU, M. (2006), "L'evolució política del 1945 al 1993", *De la prehistòria a l'edat contemporània*. Barcelona. Edicions 62, pàg. 333-369.
- MINISTERI DE JUSTÍCIA I INTERIOR (2007). *Estadístiques de Població*. Govern d'Andorra.
- MOITRIER, J. (1970), "La Sécurité Sociale andorrane", *Les problèmes actuels des Vallées d'Andorre*. París, Pédone, pàg. 153-170.
- PALAU, M. (1967), *Andorra*. Barcelona. Editorial Selecta.
- PLA, A.(200), *Memòries d'un metge*. Andorra. Edicions del Diari d'Andorra.
- POINARD, M. (1991), " Portugais en Andorre", *Revue géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest*. Tom 62. Tolosa. CNRS.
- PORTA, R.; CEBRIÁN, J. (2009), *Andorrans als camps de concentració nazis. Aspectes d'Andorra durant la Segona Guerra Mundial*. Andorra. Ministeri d'Afers Exteriors d'Andorra.
- PUJADAS, J. J. (1995), *Identitat social i construcció nacional a Andorra* [treball inèdit]. Govern d'Andorra.

- RÍOS, F. de los (1920), *Vida e instituciones del pueblo de Andorra. Una supervivencia señorial*. Madrid. Revista de Archivos y Museos.
- ROS, F. (1997), “L’evolució històrica de la normativa andorrana aplicable al fenomen migratori”, *La integració a Andorra*. XXIX Universitat Catalana d’Estiu. Andorra. Societat Andorrana de Ciències.
- ROS, F. (2001) *Evolució, estructura i dinàmica demogràfica andorrana*. Andorra Col·lecció Monogràfics de Geografia núm. 7. Govern d’Andorra.
- SÁEZ, X. (2004), “La consolidació: de 1970 al segle XXI”, *El segle XX. La modernització d’Andorra*. Pagès Editors i Cambra de Comerç, Indústria i Serveis d’Andorra. Lleida/Andorra, pàg. 239-441.
- SÁEZ, X. (2007), “Informe sobre l’economia andorrana. 2006”. *Anuari socioeconòmic*. Andorra. BPA, pàg. 10-103.
- SORIANO, A. (2006), *Andorra durant la Guerra Civil Espanyola*. Andorra. Consell General d’Andorra.
- TAILLEFER, F. (1984), “Un pôle d’immigration dans la haute montagne pyrénéenne: l’Andorre”, *Revue géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest*. Tom 55. Tolosa. CNRS, pàg. 421-439.
- TAILLEFER, F. (1987), “Une ville-champignon dans les Pyrénées: Andorra la Vella –Escaldes-Engordany”, *Régions, villes et aménagement*. Centre de Recherches et d’Études sur Paris et l’Île.
- TAILLEFER, F. (1991), “Le paradoxe andorran”, *Revue géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest*. Tom 62. Tolosa. CNRS, pàg. 117-138.
- TAPINOS, G. (1987), *Rapport sur l’immigration en Andorre. Diagnostic et perspectives* [informe inèdit]. Govern d’Andorra.
- TREBALLS PÚBLICS DEL M. I. CONSELL GENERAL (1976), *Recull d’Estadístiques*. Andorra. Consell General.
- VALLS A. (2009), *Andorra entre l’anacronisme i la modernitat. Un Estat singular enmig d’un món global*. Lleida. Pagès editors.
- VEHILS, J. (1983), *Forces hidroelèctriques d’Andorra SA. FHASA (1929-1983)*, [treball publicat pel Col·legi Oficial d’Enginyers Superiors d’Andorra el 2005 amb el títol *La construcció de FHASA i la visió sociològica de l’enginyer Joan Vehils*].
- VIDAL, J. M. (1949), *Instituciones políticas y sociales de Andorra*. Madrid. CSIC.
- VIDAL, T. (1991), “Població a les valls d’Andorra”, *Annals 1991*. Barcelona. Institut d’Estudis Andorrans, pàg. 217-219.
- VILA-VALENTÍ, J. (1996), “Andorra, ara fa 50 anys”, *Anuari socioeconòmic d’Andorra*. Andorra. BPA, pàg. 86-106.
- VIÑAS R. (1976) “El Treaty Making Power y la representació internacional del Principado de Andorra”, *Revista jurídica de Catalunya* núm. 2. Abril - juny 1976, pàg. 53-76.

Capítol II – Impacte social de la immigració

- ACTIS, W.; PEREDA, C.; DE PRADA, M. A. / Colectivo Ioé (1999), *Inmigrantes, trabajadores, ciudadanos: una visión de las migraciones desde España*. València, Universitat de València.
- ADELLACH, B.; GANYET, R. (1977), *Estadístiques de les Valls d'Andorra*. Andorra, Consell General de les Valls d'Andorra.
- BARÓ, L. (1992), "La política d'immigració a Andorra 1980-1989. Una aproximació al sistema polític andorrà". [treball de recerca]. Barcelona, Universitat Autònoma. Facultat de Ciències Polítiques i de Sociologia.
- BASTIDA, R. (2001), "Els sistemes educatius a Andorra". *Estudi sobre la joventut al Principat d'Andorra*. Andorra. Càritas Andorrana.
- BATALLA, J.; CASALS, M.; MICÓ, J. R. (2003), *Anàlisi de la situació laboral a Andorra*. Andorra. Institut d'Estudis Andorrans.
- BATALLA, J.; CASALS, M.; MICÓ, J. R. (2004), *La immigració a Andorra*. Lleida. Pagès editors.
- BATALLA, J.; CASALS, M.; MICÓ, J. R. (2005), *Composició de les llars a Andorra*. Lleida. Pagès editors.
- CALVO, T. (2003), "Inmigración, racismo y multiculturalidad. ¿Gangrena de la sociedad o enriquecimiento mutuo?", *1r Congrés internacional sobre multiculturalitat i ciutadania*. Lleida. Institut d'Estudis Ilerdencs.
- CENTRE DE RECERCA SOCIOLÒGICA, *Observatori segon semestre 2007* [en línia]. <<http://www.iea.ad/cres/observatori/observatori.html>>
- COMAS D'ARGEMIR, D.; PUJADAS, J. J. (1997), *Andorra, un país de frontera. Estudi etnogràfic dels canvis econòmics, socials i culturals*. Barcelona. Editorial Alta Fulla.
- COMISSIÓ EUROPEA CONTRA EL RACISME I LA INTOLERÀNCIA (2008), *Tercer informe sobre Andorra*. Estrasburg, Consell d'Europa [en línia]. <http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/1-ECRI/2-Country-by-country_approach/Andorra/Andorra%203e%20rapport%20-%20cri08-1%20-%20catalan.pdf>
- DE LA PARTE, I. (1999), "Les fronteres de la frontera andorrana. La construcció social de les identitats". PUJAL, C. (coord.): *Atlas cartogràfic de les Valls d'Andorra, 1692-1976*. Andorra, Ministeri de Turisme i Cultura del Govern d'Andorra.
- DE LUCAS, J. (2003), "Sobre las condiciones de ciudadanía en la sociedad multicultural". *1r Congrés internacional sobre multiculturalitat i ciutadania*. Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs.
- DELGADO, M. (1998), *Diversitat i integració*. Barcelona, Empúries.
- ESTIVILL, J. (1979), *La immigració a Andorra*. Andorra. Departament de Població del Consell General.
- GLAZER, N. (1983), *Ethnic dilemmas, 1964-1982*. Cambridge. Harvard University Press.
- GONZÁLEZ, A. (2002), "Efectos macroeconómicos de la inmigración. Impacto sobre el empleo y los salarios de los nativos". Papers: *Revista de sociologia*. Núm. 66. Universitat Autònoma de Barcelona.
- GORDON, M. (1964), *Assimilation in American Life*. Nova York. Oxford University Press.

- HERRERA, E. (1994), "Reflexiones en torno al concepto de integración en la sociología de la inmigración", *Papers: Revista de sociologia*. Núm. 43. Barcelona. Universitat Autònoma de Barcelona.
- HERRERA, E. (1998), "La incorporació d'immigrants a societats d'arribada". *Revista catalana de sociologia*. Núm. 6. Institut d'Estudis Catalans [en línia]. <<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000043%5C00000030.pdf>>
- KERCKOFF, A. C. (1963), "Patterns of Homogamy in Mate Selection". Anderson, M. (1971): *Sociology of the family*. Penguin. Harmondsworth.
- LLUELLES, M. J. (1991), *La transformació econòmica d'Andorra*. Barcelona. Editorial L'Avenç.
- LLUELLES, M. J. (2004), (coord.), *El segle xx La modernització d'Andorra*. Lleida/Andorra. Pagès editors i Cambra de Comerç, Indústria i Serveis d'Andorra.
- MINISTERI DE JUSTÍCIA I INTERIOR (2007). *Estadístiques de Població*. Govern d'Andorra.
- OCAÑA, J. C., "La Unión europea: el proceso de integración y la ciudadanía europea" [en línia]. <<http://clio.rediris.es/udidactica/ciudadadeuropea.htm>>.
- ORIOU, M. (1988), "Perspectives du pluralisme", *Revue Européenne des Migrations Internationales*, volum 4, núm. 1 i 2. Poitiers. Université de Poitiers.
- ORÓ, M. (2001), "Economia i fet migratori". *Curs de Polítiques d'immigració a Catalunya 2000-2001*. Barcelona. Institut Català de la Mediterrània.
- PAJARES, M. (1999), *La inmigración en España*. Barcelona. Icaria.
- PAJARES, M. (2002), "La inserción laboral de las personas inmigradas en Cataluña". CERES (Centre d'estudis i recerca sindical) [en línia] <http://www.iec.es/scs/IV_Congres_sociologia/Informacio_grups_de_treball/Grup_de_treball_13/miguel.pajares.doc>
- RODRÍGUEZ, D. (2002), *Endogamia, exogamia y relaciones interétnicas*. Tesi de doctorat en Antropologia social i cultural. Universitat Autònoma de Barcelona. [en línia]. <http://www.tesis-enxarxa.net/TESIS_UAB/AVAILABLE/TDX-0223103-184400/drg1de2.pdf>
- RODRÍGUEZ, D. (2007), "Inmigración y modelos de incorporación: contextos, claves del debate y tendencias de futuro". *Políticas y modelos de acogida. Una mirada transatlántica: Canadá y Alemania, Francia y los Países Bajos*. Documentos CIDOB, serie: Migraciones, número 12. Barcelona. Fundació CIDOB.
- ROS, F. (2001), *Evolució, estructura i dinàmica demogràfica andorrana*. Andorra. Ministeri d'Educació, Joventut i Esports del Govern d'Andorra.
- RUIZ DE OLABUÉNAGA, J. I. (2000), *Inmigrantes*. Madrid. Acento.
- SÁEZ, L. et al. (2006), *Estudi sociològic sobre la infància i la conciliació de la vida personal, familiar i laboral a Andorra*. Lleida. Pagès editors.
- SALT, J. (1991), "Evolución actual y futura de las migraciones internacionales referentes a Europa". *IV Conferencia de ministros europeos responsables de asuntos de migración*. Luxemburg. Consell d'Europa.
- SAMPER L. (2002), (coord.), *Integració dels immigrants a Lleida: noves i velles migracions*. Lleida. Pagès editors.
- SANTOS, M. (2008), *Quin sabor té un "Sumol" a 2.200 metres d'altitud? Identitat, integració i xarxes socials dels ciutadans portuguesos a Andorra*. Lleida, Pagès editors.

- SARTORI, G. (2001), *La sociedad multiétnica. Pluralismo, multiculturalismo y extranjeros*. Madrid. Taurus.
- SERVEI DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (2005), *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra. Situació actual i evolució (1995-2004)*. Ministeri d'Afers Exteriors, Cultura i Cooperació del Govern d'Andorra.
- SOLÉ, C. (1981), *Integración sociocultural de los inmigrantes en Cataluña*. Madrid. CIS.
- SOLÉ, C. (2001), (coord.), *El impacto de la inmigración en la economía y en la sociedad receptora*. Barcelona. Anthropos.
- SOLÉ, C. (2001), "Inmigració econòmica". *Curs de Polítiques d'immigració a Catalunya 2000-2001*. Barcelona. Institut Català de la Mediterrània.
- STOLCKE, V. (1994), "Europa: Nuevas fronteras, nuevas retóricas de exclusión". *Extranjeros en el paraíso*. Barcelona. Virus.
- TAPINOS, G. (1987), *Rapport sur l'immigration en Andorre. Diagnostic et perspectives* [exemplar mecanografiat] París.
- TORRES, F. (2001), "La integración de los inmigrantes y algunos de sus obstáculos y fronteras". *Seminari Prioridades de una política europea de inmigración*. Instituto Internacional de Sociología Jurídica. [en línia]. <http://www.giemic.uclm.es/index.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=1081&Itemid=60>
- WAGMAN, D. (2003), "Integración e inmigración". *Seminario Inmigración y Seguridad* [en línia]. <<http://www.sosracismomadrid.es/descargas/7.html>>

Legislació consultada

- Decret del Consell General del dia 29 de juliol de 1981.
- Reglament de societats mercantils, aprovat pel Consell General el dia 19 de maig de 1983.
- Llei de l'Escola Andorrana, del 2 de maig de 1989.
- Llei qualificada de la nacionalitat, del 3 de setembre de 1993.
- Llei qualificada de la nacionalitat, del 5 d'octubre de 1995.
- Reglament per a l'apreciació de la suficient integració a Andorra, del 3 de maig de 1996.
- Llei d'ordenació de l'ús de la llengua oficial, del 16 de desembre de 1999.
- Llei qualificada d'associacions, del 15 de desembre de 2000.
- Proposta de ratificació dels Convenis entre el Principat d'Andorra, el Regne d'Espanya i la República Francesa relatius a l'entrada, la circulació, el sojorn i l'establiment dels seus nacionals i a la circulació i el sojorn al Principat d'Andorra dels nacionals d'estats tercers, del 14 de juny de 2001.
- Llei qualificada d'immigració, del 14 de maig de 2002.
- Conveni entre el Principat d'Andorra i la República Portuguesa relatiu a l'entrada, la circulació, el sojorn i l'establiment dels seus nacionals, del 18 d'octubre de 2007.
- Llei 2/2008, del 8 d'abril, d'inversions estrangeres al Principat d'Andorra.
- Llei 6/2008, del 15 de maig, d'exercici de professions liberals i de col·legis i associacions professionals.

Capítol III – Polítiques d'integració

- Actes del 2n Congrés europeu sobre planificació lingüística (2003). Andorra la Vella, 14, 15 i 16 de novembre del 2001. Barcelona. Generalitat de Catalunya.
- BADIA, F. (2007), *El copríncep Mons. Justí Guitart i el seu temps (1920-1940)*. Biblioteca Abat Oliba, 280. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BADIA, M. (Juny de 1993), "El català i la Constitució d'Andorra", *Llengua i Administració*, núm. 49. Generalitat de Catalunya.
- BADIA, M. (Juliol de 1995), "Referències lingüístiques en la legislació andorrana", *Revista de Llengua i Dret*, núm. 23. P. 53 a 99. Escola d'Administració Pública de Catalunya. Generalitat de Catalunya.
- BADIA, M. (1996), "Llengua i Administració al Principat d'Andorra", *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona-Andorra la Vella.
- BADIA, M. (2000), "Actituds, coneixements i usos lingüístics a Andorra: Tendències recents de la política lingüística", *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 14/15.
- BALLARÍN, J. M. (2002), *La interrelació entre la identitat cultural de la població andorrana i els seus usos lingüístics*. Treball inèdit del Servei de Política Lingüística.
- BASTIDA, R. (1987), *Cent anys d'ensenyament a Andorra*. Andorra la Vella. Grafinter
- BATALLA, J.; CASALS, M. I MICÓ, J. R. (2004), *La immigració a Andorra*. Centre de Recerca Sociològica. Institut d'Estudis Andorrans. Pagès Editors.
- BOIX E. i FARRAS J. (1996), "Coneixements i usos lingüístics dels estudiants de secundària d'Andorra l'any 1992", *Jornades de la Secció Filològica de l'IEC*. Barcelona-Andorra la Vella.
- Butlletí Oficial del Principat d'Andorra*.
- Butlletí del Consell General*.
- CANTURRI, P. (1995), Introducció del ministre d'Afers Socials i Cultura a l'estudi *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra*. Servei de Política Lingüística. Andorra. Impremta Solber.
- CAVERO, P. "Crònica legislativa. Principat d'Andorra", *Revista de Llengua i Dret*, núm. 30 (desembre de 1998), 33 (setembre de 2000) i 37 (setembre de 2002). Escola d'Administració Pública de Catalunya. Generalitat de Catalunya.
- Enquesta sobre valors de la població d'Andorra*. (2005 i 2006), Centre de Recerca Sociològica (CRES) de l'Institut d'Estudis Andorrans. Inèdit.
- GABANCHO, P. (2008), "Immigració i llengua: de què parlem quan parlem d'integrar?" a *Cercle XXI*. Butlletí núm. 6. 30 de desembre. <http://www.cercle21.org>.
- La integració a Andorra*. (1997), 10a Diada Andorrana. XXIX Universitat Catalana d'Estiu. Societat Andorrana de Ciències. Banc Agrícola i Comercial d'Andorra. Prada de Conflent.
- LLUELLES, M. J.; COMAS D'ARGEMIR, D.; PUJADAS, J. J.; SÁEZ, X. (2004), *El segle xx. La modernització d'Andorra*. Pagès Editors i Cambra de Comerç, Indústria i Serveis d'Andorra.
- MARQUÈS, N. (1998), *Lleis i resolucions dels coprínceps i dels seus delegats (1900 - 1979)*. Pagès Editors.

- “La situació sociolingüística a Andorra”, *Treballs de Sociolingüística Catalana*. Núm. 19. (2006), Associació Catalana de Sociolingüística, amb articles de Pere Caveró, Andreu Bauçà, Teresa Cairat, Joan R. Micó, J. M. Ballarín, Ernest Querol, Javier González i altres.
- Ordinacions, decrets, avisos, lleis, reglaments del Consell, del Govern i jurisprudència de les Delegacions permanents* (1989) Conselleria de Serveis Públics. Govern d'Andorra.
- PÉREZ, T. L. (2007), “El diálogo intercultural como gestión de la multiculturalidad: un reto por alcanzar”, a *Casa nostra és casa vostra*. Càritas Española. Fiselgraf.
- POHLE, L. M. (2008), *Perquè ara –gràcies a Déu– hi ha justícia*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PUJOL, M. i BADIA, M. (2002), “Els estudis impulsats per l'Administració andorrana com a punt de referència per a la planificació lingüística”. *Noves*, SL.
- PUJOL, M. (3r quadrimestre del 2001) “La llengua catalana al Principat d'Andorra”, *Llengua i Ús*, núm. 22.
- R CONSULTORS. (2002), *Coneixements i usos lingüístics de la població escolar d'Andorra*. Centre de la Cultura Catalana i Servei de Política Lingüística del Govern d'Andorra. Impremta Solber.
- RUI, S. (1997), “Comunitat mixta, integració i microestat. Reflexions sobre el cas d'Andorra”, *La integració a Andorra*. 10a Diada Andorrana. XXIX Universitat Catalana d'Estiu. Prada de Conflent, p. 49-55.
- SANTOS, M. (2008), *A que sabe un Sumol a 2.200 metros de altitude? Identidade, Integração e Redes Sociais dos Portugueses Emigrados em Andorra*. Centre de Recerca Sociològica de l'Institut d'Estudis Andorrans. Govern d'Andorra. Pagès Editors.
- SERVEI DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (1995, 1999 i 2004), *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra*. Govern d'Andorra.
- TORRES, J.; VILA I MORENO, F. X.; FABÀ, A.; BRETXA I RIERA, V., i PRADILLA, M. À. (2006), *Enquesta sobre els usos lingüístics a Andorra 2004. Llengua i societat a Andorra en els inicis del segle XXI*. Publicacions de la Secretaria de Política lingüística, Serie estudis, núm. 9. Generalitat de Catalunya en col·laboració amb el Govern d'Andorra. Barcelona.
- ZGUSTOVA, M. (2006), “Exilis” a *La immigració: una oportunitat?* XXII Universitat d'estiu. Govern d'Andorra. Impremta Solber, p.111-125.

Convenis educatius

- Conveni hispanoandorrà en matèria educativa, de l'11 de gener de 1993.
 - Conveni entre el Govern del Principat d'Andorra i el Govern de la República Francesa en l'àmbit de l'ensenyament, del 19 de març de 1993.
 - Conveni entre el Govern de la República Francesa i el Govern del Principat d'Andorra en l'àmbit de l'ensenyament, del 18 d'octubre de 1996.
 - Protocol d'entesa entre el Govern del Principat d'Andorra i el Govern del Canadà, del 4 de desembre de 1996.
 - Intercanvi de cartes sobre el reconeixement del diploma andorrà de segona ensenyança i el reconeixement mutu dels batxillerats andorrà i francès, del 10 i el 18 d'abril de 1997.
 - Acord per a la cooperació i els intercanvis acadèmics entre el Govern del Principat d'Andorra i la Universitat de Western Ontario, del 4 de desembre de 1997.
- 336

- Acord de cooperació acadèmica i d'intercanvis entre el Ministeri d'Educació, Joventut i Esports i la Universitat de Califòrnia. Los Angeles, del 2 de juny de 1998.
- Conveni administratiu entre l'Organització Mundial del Turisme i el Govern del Principat d'Andorra per a l'establiment d'un institut per a la qualitat i l'eficiència en educació i formacions turístiques, del 3 de juny de 1998.
- Acord de cooperació entre el Govern d'Andorra i la Universitat de Western Ontario, del 10 de juliol de 1998.
- Acord de cooperació cultural i acadèmica entre el Govern del Principat d'Andorra i la Universitat de New Mexico, del 21 de setembre de 1999.

Capítol IV – El sistema institucional i la immigració

- BARÓ, L. (1989), “La política d’immigració a Andorra (1980-1989)”, *Els moviments migratoris a Andorra*. 2a. diada andorrana Universitat Catalana d’Estiu de Prada. Andorra. Societat Andorrana de Ciències i Centre de Recerques i d’Estudis Catalans de la Universitat de Perpinyà, pàg. 101-109.
- BARÓ, L. (2006), “L’Andorra de la primera meitat del segle xx”, *De la prehistòria a l’Edat Contemporània*. Barcelona. Edicions 62, pàg. 305-332.
- BATALLA, J.; CASALS, M. ; MICÓ, J. R. (2004), *La immigració a Andorra*. Andorra. Centre de Recerca Sociològica i Pagès Editors.
- BAULARD, R. (1934), *La Gendarmerie française dans les Vallées d’Andorre (18 août-9 octobre 1933)*. Perpinyà. Imp. Catalane.
- CALVO, R.; MARTÍNEZ, G.; GASCH, N. (1990), *Recull estadístic general de la població. Andorra 90*. Andorra. Conselleria de Treball i Benestar Social.
- CAVERO, P. (1996), “Visió del segle xx”, *Andorra vers el segle XXI*. Andorra, pàg. 128-135.
- DEGAGE, A. i DURÓ, A. (1998), *L’Andorre*. París. PUF
- FRANCÉS, J. L. (2005), *La regulació de la immigració al Principat d’Andorra*. Postgrau de dret andorrà, Sant Julià de Lòria.
- LLUELLES, M. J. (1991), *La transformació econòmica d’Andorra*. Barcelona. Editorial L’Avenç.
- LLUELLES, M. J. (1999) “La població andorrana”, *Anuari socioeconòmic*. Andorra. BPA, pàg. 108-126.
- LLUELLES, M. J. (2004), (coord.), *El segle xx. La modernització d’Andorra*. Lleida/Andorra. Pagès Editors i Cambra de Comerç, Indústria i Serveis d’Andorra.
- MATEU, M. (2006), “L’evolució política del 1945 al 1993”, *De la prehistòria a l’edat contemporània*. Barcelona. Edicions 62, pàg. 333-369.
- ROS, F. (1997), “L’evolució històrica de la normativa andorrana aplicable al fenomen migratori”, *La integració a Andorra*. XXIX Universitat Catalana d’Estiu. Andorra. Societat Andorrana de Ciències.
- TAPINOS, G. (1987), *Rapport sur l’immigration en Andorre. Diagnostic et perspectives* [informe inèdit]. Govern d’Andorra.
- VIÑAS R. (1989) *Nacionalitat i drets polítics al Principat d’Andorra*. Andorra. Edicions Andorra, Avui.

Capítol VII – Impacte econòmic dels estrangers des del 1960 fins al 2006

- ADELLACH, B.; GANYET, R. (1977), *Estadístiques de les Valls d'Andorra*. Andorra. Consell General.
- BASTIDA, R. (1987), *Cent anys d'ensenyament a Andorra*. Andorra la Vella. Grafinter.
- BRICALL, J. M.; CAMPS, C.; CULLELL, J. M.; FARRÉ-ESCOFET, E. P.; PETITBÓ, A.; SOGUES, J.; TOMÀS, R. (1975), *Estructura i perspectives de l'economia andorrana*. Barcelona. Edicions 62.
- BUEY, I.; GONZALO, B.; MONASTERIO, C.; ALEIX, J.; ARMENGOL, A.; BARTUMEU, E.; MARTÍNEZ, G.; MONEGAL, J. (1997), *Elements per a la reforma del sistema andorrà de Seguretat Social*. Andorra la Vella. CASS i BIBM.
- CONSEIL ÉCONOMIQUE ET SOCIAL (2006), *Pour une politique d'immigration et d'intégration active*. Luxemburg.
- CONSELL GENERAL. Pressupostos del Consell General del Principat d'Andorra. Anys 1960 a 1980. Publicacions del Molt Illustre Consell General.
- DEPARTAMENT D'ESTUDIS I ESTADÍSTICA (2008), *Anuari estadístic*. Govern d'Andorra.
- GABINETE DE ASESORAMIENTO ECONÓMICO Y SOCIAL SL (2007), *Estudi econòmic actuarial del sistema de pensions del Principat d'Andorra*. Andorra.
- INSTITUT D'ESTUDIS DEL CAPITAL SOCIAL (2006), *Efectos económicos de la inmigración en España*. Universitat Abat Oliba CEU. Barcelona.
- LLUELLES, M. J. (2004), (coord.), *El segle xx. La modernització d'Andorra*. Lleida/Andorra. Pagès Editors i Cambra de Comerç, Indústria i Serveis d'Andorra.
- MINISTÈRE DE L'ÉDUCATION NATIONALE (2008). *Repères et références statistiques*. Paris.
- MINISTERI DE FINANCES. Pressupostos i liquidacions del Govern d'Andorra. Anys 1982 a 2006.
- OFICINA ECONÓMICA DEL PRESIDENTE (2006), *Inmigración y economía española 1996-2006*. Gobierno de España. Madrid.
- SERVEI D'ESTUDIS (2006), "Com afecta la immigració a l'Estat del benestar?" *Informe mensual*, octubre. La Caixa. Barcelona.
- SERVEI D'ESTUDIS (I/2006), "Informe sobre l'economia espanyola i el context internacional". *Informe semestral I/2006*. Caixa de Catalunya. Barcelona.
- SERVEI D'ESTUDIS (2007), "Report monogràfic: Els canvis en la taxa de dependència a Espanya i la contribució de la immigració". *Consum i Economia Familiar*. Març, núm.46. Caixa de Catalunya. Barcelona.
- YAGÜE, A.M. (2008), "Els immigrants utilitzen la sanitat pública menys que els espanyols". *El Periódico de Cataluña* 15/6/08.

